5

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1995

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1995.
Copyright: HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava: Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 90 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 15 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 5 **ZAGREB, rujan-listopad 1995.** **GOD. XXVIII.**

Radovan GRGEC

Uz rub (102)

Među svojim školskim drugovima gotovo sam uvijek tražio prijatelje među onima koji su potjecali iz siromašnijih sredina. Pritom nisam mislio na riječi *Isusa Krista* kako ćemo siromahe imati uvijek među nama kad njega među nama više ne bude u ljudskom liku. No, možda sam i nesvjesno među siromašnima tražio Njega premda kao dijete o Njemu nisam baš mnogo razmišljao. Ni o njemu ni o socijalnoj pravdi i jednakosti.

Rođen sam u razmjerno siromašnoj profesorskoj obitelji. Nismo, doduše, nikada bili gladni, ali nismo mogli, naprimjer, ni sanjati o ljetovanju na moru ili o biciklima. U našoj obitelji, u kojoj se glavna pažnja posvećivala djeci, živjela je i baka, vrlo štedljiva žena, čija bi se štedljivost pretvarala katkada u rasipnost kad bi se na kućnim vratima pojavio kakav prosjak. Sjećam se kako je tati jednom prišao neki znanac i rekao mu: "Dali ste novac bokcu koji bu to zapil, baš ste naivni!", na što mu je tata odgovorio: "Nije na meni da istražujem što će on s tim novcem učiniti. Uostalom, neka zapije, ako ga to može bar malo utješiti!" Kad sam pošao u gimnaziju, ljutio sam se videći kako sakristan ispred naše crkve rastjeruje prosjake, koji su, tobože, kamuflirani bogataši, organizirani da varaju lakovjerne. Za mene su prosjaci bili stalni "dekor" naših crkava, svetišta i prošteništa, znak Božje prisutnosti među nama.

I katehete i roditelji nastojali su mi što zornije prikazati biblijsku priču o gavanu i Lazaru. Tata je, međutim, pošao korak dalje, znajući da se milostinjom ne rješavaju, bar ne radikalno, problemi siromaštva, bijede i socijalne nepravde u svijetu. Jednom me je odveo i na predavanje dr. *Rudolfa Hrašćanca,* (nedavno preminuloga našeg člana, sveučilišnog profesora i kasnijega pastoralnog radnika u Americi i Africi), o papinim enciklikama "Rerum novarum" i "Quadragesimo anno".

Dakle, mogao bih reći da sam s majčinim mlijekom usisao ono što danas zovemo "borbom za socijalnu pravdu i jednakost" i "preferencijalnom opcijom za siromašne". Uz etičko-humanistički korektiv tržišne ekonomije, uz solidarnost i supsidijarnost, to bi trebale da budu glavne značajke javnih djelovanja u krilu Crkve i stranaka kršćanskog nadahnuća. Od enciklike "Rerum novarum" pape *Lava XIII.* do enciklike "Centesimus annus" *Ivana Pavla II.* te su značajke u središtu javnog djelovanja katoličkih laika, za koje je, prema smjernicama II. vatikanskog koncila,

politika kao briga za zajedničko opće dobro ne samo pravo nego i dužnost. Gotovo nitko danas ne niječe da je demokracija najmanje loš oblik vlasti, ali da njezino "kapitalističko" tržišno usmjerenje ne smije podleći moralnom relativizmu, o tom nema sumnje. U protivnom slučaju i demokracija postaje vladanje jačega nad slabijim, a *vlast* prestaje biti *služba*.

***

Sa zanimanjem sam nedavno pročitao u "Vjesniku" polemiku *Slavka Eseša* o stavovima našega uglednog suradnika i bivšeg člana uredništva *Svevlada Slamniga*, koji prema Esešovu mišljenju prikazuje socijalni nauk Crkve prilično pesimistički i defetistički. Slamnig, doduše, piše o "lacrimarum vallis" (dolina suza), ali njegova je kritika upućena uglavnom pisanju *Annemarie Grünfelder* a ne socijalnom nauku Crkve. Eseš, pak, iako ne brani "pravi socijalizam" *Branka Horvata*, ističe kako ga je ugodno iznenadila Horvatova želja da "Teoriju pravde", harvardskog etičara *Johna Rawlsa* uzme kao osnovu na kojoj gradi svoju "Političku ekonomiju socijalizma". Često sam i sâm govorio o tom kako kapitalizam valja "socijalizirati" u etičkom i humanom smislu, a socijalizam "liberalizirati" u demokratskom smislu, da bismo došli do nekog srednjeg rješenja između kapitalizma i socijalizma (usp. moj članak u časopisu "Politička misao", br. 4/94). To je i značajka kršćanskog socijalnog nauka.

Demokršćanstvo nije u Italiji propalo zbog želje za nekakvom klerikalizacijom ili kristijanizacijom društva, nego zbog korupcije u svojim redovima, zbog sprege s raznim centrima moći nekršćanske provenijencije (mafija, masonerija itd.) i zbog javljanja novih populističkih strujanja. Uostalom, svi znamo da "honores mutant mores" i da ljudi, došavši do vlasti, časti i novca, postaju posjedovani onim što posjeduju. Ukratko, vlast je za njih prestala biti služba. O tom svjedoče razni "establishmenti" širom svijeta, pa i u Hrvatskoj. Eseš, također naš dugogodišnji suradnik, navodi esej *Vladimira Filipovića*, u kojemu ovaj istaknuti filozof zagovara humanizam kao vodeću ideju povijesnog kretanja uopće, ističući golemu razliku između onoga što jest ("sein") i onoga što bi trebalo biti ("sollen").

Ja bih dodao da naš "ljudski humanizam" valja transcendirati "integralnim humanizmom", o kojemu je pisao *Jacques Maritain*, ističući golemu razliku između "imati" (haben) i "biti" (sein). Ljestvica vrednota, na kojoj "biti" kotira mnogo više nego "imati", jest evanđeoska ljestvica vrednota, koja se bitno razlikuje od one utilitarističke i racionalističke, a integralni humanizam jest zapravo herojski i kršćanski humanizam. U tom smislu kristijanizacija društva postaje pravom borbom protiv "otuđenja" (alijenacije), prihvatljiva za svakog čovjeka, svjesnog da je rođen "za više stvari", bio on kršćanin ili nekršćanin.

Ipak, to o čemu smo govorili, pripada području ideala, a mi se nalazimo na zemlji na kojoj valja prihvatiti neke ekonomske zakonitosti, kako bi društvo krenulo naprijed i kako bi i napredak nekolicine pridonio napretku sviju. Ni *Ivan Pavao II.*

ne osuđuje "a limine" profit, koji je prilično pouzdani pokazatelj uspješnosti poslovanja. U tom smislu valja promatrati i postavke "Duha demokratskog kapitalizma" *Michaela Novaka*, naravno uz stanovite rezerve. Svoje postavke Novak je proširio u knjizi "Katolička etika i duh demokratskog kapitalizma".

***

Solidarnost, odnosno solidarnost prema najsiromašnijima i najpotrebnijima, trebala bi da bude glavna značajka (demo)kršćanskog (javnog) djelovanja. Vjerojatno je upravo solidarnost taj srednji put između suparništva kapitalističkog gospodarstva i "zajedničarstva" socijalističkog politikanstva (strančarstva) koji vodi do etike pravde i kršćanskog humanizma jer se zasniva na evanđeoskim načelima ljubavi i pravde, na prioritetu "biti" nad "imati".

Demokršćanska Europa nakon drugoga svjetskog rata našla je svoj put obnove i preporoda, obuhvativši u sebi pozitivne strane konzervativnog, liberalnog i socijalnog katolicizma, ali i obrativši se demokraciji u skladu s personalizmom *Mounniera* i *Maritaina*. *De Gasperi*, *Schumann* i *Adenauer* na tim su načelima gradili novu Europu. Možda je i sadašnja kriza demokršćanstva samo kriza rasta i puta prema solidarnosti?

Od djetinjstva, kako rekoh, odgajali su me za svojevrsnu "preferencijalnu opciju" za siromašne. U školskim klupama odgojio sam se postupno za đački shvaćenu solidarnost koja se manifestirala na razne, katkada ne baš pohvalne načine: zajednička fronta protiv profesora, korporativno "markiranje", prepisivanje i šaptanje, borba protiv "cinkera", "štrebera", ulizica itd. Tek kasnije, kad sam i sâm postao profesor, shvatio sam da za profesore vrijedi drugačija "optika", drugačiji "kodeks časti" i drugačija profesionalna solidarnost.

Solidarnost, ta čarobna riječ, koja se nalazi u ishodištu rušenja istočnog bloka, već je i u Poljskoj pomalo "apšisala". Kapitalistička konkurencija, dividende i ostale "novine" sporo prodiru u postkomunističku Europu, iako gotovo svi s *Baecklerom* priznaju: "Ako ubijemo kapitalizam, ubili smo demokraciju. Ekonomija treba da bude efikasna. Jedini način da se suprotstavimo "pobjedonosnom" kapitalizmu jest etičkog značaja, tj. svatko po svojoj savjesti mora sam sebi postaviti granice želje za imanjem, granice svojim potrošačkim apetitima." Već smo toliko puta pisali da s apetitima rastu potrebe i obratno, i kad uđeš u taj "ukleti krug" apetita i potreba, postaješ zarobljen, "otuđen", tj. posjedovan onim što posjeduješ. "Haben" uzrokuje "mehrhaben" i "auchhaben", a solidarnost ustupa mjesto utakmici u kojoj pobjeđuju oni s jačim laktovima i oštrijim očnjacima. Siromašni, bolesni, stari i nemoćni postaju smetnja društvu "napretka" i "blagostanja".

Pa ipak, ta solidarnost, kao ni poljska "solidarnošć", ne bi smjela izgubiti svoju čarobnu snagu, naročito ne kod kršćana i kod Hrvata, kod kojih raste broj "marginaliziranih", ali i broj ratnih profitera. Svijest o zajedničkoj pripadnosti, povezanosti i odgovornosti izdiže čovjeka nad izolirane i sebeznale pojedince. I

"klubaško navijanje" i "đačka drugarska solidarnost" simpatičnija je od tobožnje nepristranosti i "objektivnosti" koja je možda tek izgovor za ravnodušnost, kukavičluk ili lijenost onima čije srce nije "angažirano".

Kršćani, vjerujući u istinu "općinstva svetih", postaju svjesni međusobne povezanosti i ovisnosti o toj povezanosti kao i mogućnosti razmjene molitava i zasluga, ali i zajedničkih odgovornosti. Zakonom solidarnosti pokušavamo objasniti i tajnu "istočnog" grijeha. U tom svjetlu ne ustručavajmo se moliti za pokojnike i pokojnicima! Moleći se za njih i njima, zapravo ne razlikujemo žive od mrtvih.

Pred očima nam stalno lebde likovi heroja solidarnosti našeg vremena: *majke Terezije*, zemljakinje *Skender-bega;* Poljaka *Maksimilijana Kolbea* i *Damjana de Veustera*, koji je umro kao gubavac među gubavcima na dalekom Molokaju. Ta Albanka, Poljak i Flamanac najljepši su primjer kršćanske "preferencijalne opcije" za siromašne, bijedne i nesretne, za parije društva blagostanja.

Mali, neugledni i siromašni ljudi većina su na globusu, većina su u našoj Hrvatskoj. Mi se ekonomskim mjerama moramo boriti da se bijeda i siromaštvo umanje, ali: "siromahe ćemo imati uvijek među nama". Bilo kako bilo, glasujem za *HS (Hrvatsku solidarnost)!*

***

I dok ovako, u ljetnoj sparini, na obali hrvatskog mora (do kojega je teško doći agresoru, ali i nama), razmišljam o solidarnosti, o postkomunizmu i postkapitalizmu, o politici i ekonomiji (demo)kršćanskog nadahnuća, s istočne granice valjaju se rijeke prognanih i obogaljenih, istjeranih sa svojih ognjišta od okrutnog "hrišćanskog" agresora, čije plemensko divljaštvo sigurno neće obuzdati politička retorika "civiliziranog" Zapada. Neće ga obuzdati ni službeno proglašenje ratnim zločincima *Karadžića, Mladića* i *Martića*, ni rasprave o genocidu i etničkom "čišćenju", jer "divlja mačka" (kako je *Wagner* jednom nazvao "ničeanskog genija" *Schopenhauera*) ne može i ne želi čuti jecaje i vapaje ucviljenih i ranjenih. Dapače, divlje zvijeri, videći i njušeći krv, postaju još okrutnije i bjesnije.

Upravo tim prognanim bijednicima najpotrebnija je naša solidarnost i razumijevanje, naša konkretna i hitna pomoć kao najvjerodostojniji dokaz našeg pristajanja uz karitativna i socijalna načela kršćanske poruke. Uz načela valja pristajati ne samo deklarativno i teoretski, nego praktički i konkretno. Stoga, kad govorimo o socijalizmu (ili komunizmu) i liberalizmu (ili kapitalizmu), moramo razlikovati teoretsku od praktične razine, ideologiju od "praxisa", te uzimati u obzir pozitivne i negativne strane obiju razina. Kršćanin, koji propovijeda socijalni nauk Crkve, a u svom svagdanjem životu grubo odstupa od svojih "deklamacija" i deklaracija, ne može bit vjerodostojni svjedok svojeg opredjeljenja.

Nećemo se prevariti ako kažemo da se (demo)kršćanstvo u Europi kompromitiralo najprije kao praksa. Ljudi, koji su se nominalno deklarirali kao kršćani, životom su pristali uz načela utilitarizma i konzumizma. Po mišljenju

poljskoga konvertita *Leszeka Kolakowskog* komunizam se, pak, kompromitirao i srušio najprije kao ideologija, dok se kapitalizam razvijao organski posredstvom trgovine i industrije. Po njemu je "kapitalizam ljudska priroda u akciji, tj. zadovoljavanje pohlepe", a socijalizam je bio pokušaj institucionalizacije "bratstva pod prisilom". Slobodan čovjek se zbog toga opredjeljuje za tržišnu ekonomiju, koja ne vodi mnogo računa o socijalnoj pravdi, uviđajući da je takva ekonomija učinkovitija na području produktivnosti i općeg blagostanja, dok je "planska privreda" u ekonomiji svojevrsna katastrofa, kao što to dokazuje *Hayek*. Međutim, i liberalizam je, kao što su to dokazivali kritičari Revolucije, svojevrsna katastrofa u humanističkom i kulturnom pogledu. Dok se ideja bratstva pod prisilom izrodila u totalitarni despotizam, demokratski kapitalizam i liberalizam srušio je ideju i ideal zajedništva.

Naravno, to zajedništvo ne poistovjećujemo s "tribalizmom". Ono mora ostati ideal. "Ako Crkva i religiozne zajednice ne mogu ponovno oživiti ideal zajedništva i bratstva među ljudima, kaže Kolakowski, nitko to nije u stanju učiniti". I opet se vraćamo trijeznim postavkama socijalnog nauka Crkve, iznijetima u enciklikama "Sollicitudo rei socialis" i "Centesimus Annus" *Ivana Pavla II.*, koji kritizira i "divlji kapitalizam" i "prisilni kolektivizam". Bez etičkih principa svaka demokracija može se izroditi u "većinsku" tiraniju. Inače, Crkva nije protiv demokracije premda se u nekim vjerskim zajednicama sve više razvijaju razni integrizmi i "janzenizmi", koji po riječima *Bossuetovim* "jednima čine krepost mrskom a drugima porok simpatičnim".

Ipak, valja priznati da Crkva ne želi konkretno rješavati socijalne probleme kao vrhovna instanca na tom području. Socijalna pravda je u kompetenciji države, odnosno političkih stranaka u demokratskim političkim sistemima. Kao što smo već toliko puta napisali, "depolitizacija", nakon II. vatikanskog koncila, s obzirom na djelovanje angažiranih katoličkih svjetovnjaka nije više aktualna. U borbi za vlast, koja je prvenstveno služba a ne vladanje, kršćani laici prožimaju politički i ekonomski život domovine kvascem evanđeoskih načela pravde i ljubavi. Naravno, crkvenog učiteljstva ta se domena života itekako tiče jer se odnosi na područje vjere i ćudoređa, što je njegova kompetencija.

Poslije demokratskih izbora kod nas je niklo više demokršćanskih stranaka, od kojih svaka želi dati svoj doprinos rješavanju političkih i socijalnih problema pozivajući se na crkvenu nauku. Jedan od čelnika jedne takve stranke, *Zdravko Mršić*, ipak, ne podilazi stavovima Crkve, otkako je uklonjen s vlasti, nego crkvenom vrhu prigovara zbog njegova "fundamentalizma", što vjerojatno, nakon izlaska njegove knjige "Isus", ne začuđuje ni one koji su mu tako reći donedavna izdavali knjige (malo drugačije intonirane) i čak mu povjeravali vođenje duhovnih vježbi. Ušavši iz svoje redovničke zajednice (u kojoj je svladao kršćansku retoriku bolje od ostalih čelnika sličnih stranaka) u kozmopolitske buržujske krugove (iako se u emigraciji nije gotovo ni usudio spomenuti hrvatsko ime), hvaleći se svojim vezama s oba Franceka i s Papom, štreberski efikasno postigao je i opet ono što je želio, ali

nakratko, a onda je, "sjašivši s vlasti", frustriran, promijenio ploču i osnovao stranku, a one koje je hvalio sada kritizira. Kao vješti verbalist zna nadugačko lijepo govoriti a da ništa ne kaže. Zlobnici bi rekli: baš kao da je roden za političara. Ipak moramo priznati da nas njegovo "revolucionarno" kršćanstvo s pozicija čelnika stranke demokršćanske provenijencije uznemiruje i gotovo iritira.

Mislimo da socijalni kršćanski nauk treba da bude u programu stranaka demokršćanskog usmjerenja i denominacije, ali proklamiranje tih načela traži "propovjednike" i "proroke" koji životom stoje iza onoga što ustima ispovijedaju. Njihove lijepe riječi ne mogu djelovati uvjerljivo i vjerodostojno ako dolaze iz usta raznih bogataša ili možda čak i onih što su se obogatili na račun rata, koji ranjava i ugrožava većinu hrvatskog naroda. To vrijedi ne samo za kršćanske svjetovnjake nego i za klerike. Svima nama moralo bi biti jasno da se i u ishodištu kršćanskog socijalnog nauka nalazi evanđeoski Govor na gori, koji započinje Blaženstvima. Onima koji toliko vole govoriti o Kraljevstvu Božjem moralo bi biti isto tako jasno da u nj ulaze "siromašni u duhu" i da je lakše biti "siromašan u duhu" onome koji nije bogat, odnosno koji nije posjedovan onim što posjeduje. Takav je slobodniji i raspoloživiji za služenje i solidarnost prema najpotrebnijima, što je osnovna značajka svake prave politike i ekonomije, svake brige za opće dobro.

***

Korektiv etike i solidarnosti nameće se kao osnovni preduvjet kontrole suparništva u demokratskoj državi. Slabiji, stariji i bolesniji članovi društva nisu njegovi paraziti koji ne "privređuju", nego poticaj na solidarnost onima koji su bogatiji i sposobniji. I prosjake možemo smatrati svojevrsnim podsjetnikom prisutnosti Božje među nama. Kršćanski književnik *Xavier Emmanuelli*, ovogodišnji dobitnik Velike katoličke nagrade za literaturu (za roman "Posljednje upozorenje prije svršetka svijeta"), kao francuski državni sekretar za humanitarna pitanja nedavno je kritizirao neke općinske uredbe protiv prosjačenja. O solidarnosti prema izbjeglicama i prognanicima govorio je i španjolski poslanik *José Maria Mendiluce*.

Rijetki su Hrvati koji ne bi bili ponosni i radosni zbog pobjede naše vojske u operacijama "Bljesak" i "Oluja", kojima je, nadajmo se, došao kraj strahovladi okupatora i agresora nad velikim dijelom hrvatskog teritorija. Međutim, u tom euforičnom raspoloženju ne smijemo zaboraviti na žrtve koje su to platile životom i na ostale lišene najdražih i najbližih, imovine i sigurnosti. Posebno se sjećamo Hrvata u Bosni, Vojvodini i Srijemu nad kojima se iskaljuje bijes pobijeđenih i nad čijim glavama kao Damoklov mač visi prijetnja osvete. Ne zaboravljamo ni našu pobjedu. Recite mi da li se De Gaulleu netko rugao kad je govorio o "vječnoj Francuskoj"!?

Solidarnost se očituje u pobjedama i radostima, ali i u porazima i nevoljama. Ona je vrlina čovjeka stvorena da u zajedništvu ostvari potpuno svoju osobnost. U

ovoj smo rubrici pisali mnogo o zakonu solidarnost koji su mnogi od nas učili poštivati u školskim klupama, u vojsci ili na robiji, u obiteljima i u raznim organizacijama. Ovo je čas solidarnosti za čitavu Hrvatsku. Stoga se naše osnovno opredjeljenje zove: HRVATSKA SOLIDARNOST.

Solidarnost valja proširiti i na čitavo čovječanstvo, čiji je veći dio još uvijek potlačen i diskriminiran. Nju valja provoditi u djelo na temelju evanđeoskih načela ljubavi i pravde. Hrvatski vojnik ne smije zaboraviti da ni ljubav prema domovini ni borba u pravednom ratu ne mogu, u tom svjetlu, imati kao osnovni motiv osvetu. Ponašajući se časno i "časnički", on i na taj način dokazuje da je jači od svojih protivnika i neprijatelja, među kojima su mnogi pokazali svoju "prizemnost" i divljaštvo pljačkajući, koljući, silujući i primjenjujući postupke za koje je prilično neumjesno zvati ih "etničkim čišćenjem". Taj eufemizam za najgoru vrst istrebljivanja ljudi drugih narodnosti ne bi smio figurirati kao "terminus technicus" u raznim izvještajima.

Jean-Claude Petit to zove jednom od verzija "nacizma". Dobro da nije rekao "nacionalizma" jer, kao što smo već više puta pisali, neki ne razlikuju "nacizam" (tj. nacional-socijalizam) od nacionalizma. Nismo zaboravili na fašističke, nacističke i komunističke okrutnosti u državi *Mussolinija, Hitlera* i *Staljina*, kojima su se odlikovali i drugi slični sustavi, ali te okrutnosti nisu sigurno svojstvene nacionalizmu i patrotizmu.

Lako je oprostiti onome koji uopće nije u ovom ratu nastradao, ali onaj kojemu je neprijatelj sve popalio i poklao a njega samog obogaljio i upropastio, mora biti heroj da bi sve to oprostio. Iako oproštenje nije isto što i zaborav, ono u sebi uključuje i neka zaboravljanja na rane koje možda još nisu zacijelile. Međutim, oprost ne smije biti izgovor za nečiji kukavičluk. Jedan od najvećih apostola nenasilja u našem stoljeću, *Mahathma Gandhi*, govorio je da je "kukavičluk gori od nasilja". Inače su njegova stanovišta bila vrlo bliska kršćanskim nazorima.

Upravo ti nazori nalaze se u ishodištu personalističkog demokršćanstva jednoga *Maritaina* ili *Mounniera* koji su znali da se demokršćanska praksa mora razlikovati i od totalitarizma i od kapitalizma.

KNJIŽEVNE VEČERI HKD-a SV. ĆIRILA I METODA (SV. JERONIMA) TIJEKOM MJESECA LISTOPADA

12. X. 1995. - g. Mate Ivić: Problem vjeroučitelja laika

19. X. 1995. - mr. Nikola Bićanić: Dr. Fran Binički

26. X. 1995. - prof. Marko Kovačević: Maritainova politička misao

Kod prijatelja i sunarodnjaka u Slovačkoj

Dr. A. Vukasović, p. Takač i g. S. Pačarić

U organizaciji Društva hrvatsko-slovačkog prijateljstva pedesetak je članova iz Zagreba, od 22. do 25. lipnja 1995. godine, među kojima je bio i predstavnik našega HKD-a *Stjepan Pačarić*, posjetilo p. *Ferdinanda Takača*, koji je predvodio misu na hrvatskom jeziku u Devinskoj Vesi, a posjetili su i Bratislavu, Šenkvicu i Hrvatski Grob, gdje se pred crkvom nalazi poprsje dr. Josipa Andrića, djelo pokojnog kipara *Neste Orčića*, koje su prošle godine dobili u HKD-u za odljev.

S. P.

Photo: Hilda i Stjepan Pačarić

Posjetitelji iz Zagreba pred bistom dr. J. Andrića u Hrvatskom Grobu

Šuma

Sad je već neko vrijeme bilo posve mirno, a šuma se pružala oko njega raskošna, svježa i mirisna pod vedrinama kao i prije, pružajući siguran zaklon. Povjetarac je šumio u tamnozelenu hladu visokog drveća, a kako je silovita pucnjava utihnula, s visina se ponovno čuo neuništivi, kristalni ptičji pjev.

Sjedio je naslonjen na široko, hrapavo deblo, sad nepomičan i zatvorenih očiju, sa strojnicom kraj sebe. Razderanom je košuljom maskirne odore kako je znao i mogao povezao ranu na desnoj strani torza i sad se odmarao, posve iscrpljen, bez pokreta, ne misleći ni na što. Čak je i bol prestala - bolje se osjećao, kao da tajanstveno crpi snagu iz debla stoljetna hrasta na koje se naslonio, no znao je da je poboljšanje samo privid, a vjerojatno je prije loš nego dobar znak, jer rana je bila teška i smatrao je da mu nema spasa.

Kad je izvidnica naletjela na zasjedu, borba je bila kratka i nemilosrdna, a onda su rafali utihnuli, pa je on jedini (njegovi su suborci beživotno ležali oko njega) uspio otpuzati u grmlje, a kako se nisu zaorili novi pucnji, ustao je i počeo se pognut probijati kroz šumu, unatoč bolnoj rani, koju isprva nije ni osjećao, no spustivši pogled vidio je da se velika krvava mrlja na desnoj strani brzo širi.

Premda se bol sada svakog trenutka pojačavala, nije smio stati. Skupivši svu snagu vukao se dalje, a neprijatelji su jamačno također stradali u pucnjavi, jer nitko ga nije slijedio. Možda je samo on i preživio okršaj. Sjećao se da je neprestano nasumice pucao po grmlju odakle su došli hici, a nije prestao pucati ni kad je pao pogođen, kao da ga je ispod prsiju udarila divovska šaka i ošamutila ga, no brzo se pribravši, što je brže mogao otpuzao je u zaklon.

Iz grmlja je vidio izrešetana, nepomična tijela svojih suboraca, a pucnjava je prestala. Očajnički je otpuzao unatrag, ustao, teturajući počeo se probijati kroz šikaru, zašao u šumu, a nakon nekog vremena pao je na meko, mirisno lišće, no nije uzgubio svijest.

Kad se malo oporavio razderao je košulju pa je, stisnuvši zube, jer svaki je pokret pojačavao bol, napravio grubi zavoj za ranu, a onda se, sjedeći, naslonio na drvo iza sebe.

U šumi je ponovno vladao mir - iskonski, sveprožimajući, neuništiv kao i ptičji pjev, pa se činilo da se samo nakratko povlači, zgranut, sablažnjen i uvrijeđen krvavim ispadima ljudi, a onda se opet neizbježno vraća i buja, dubok i moćan kao i prije. Nadesno od ranjenika umirujuće je žuborio potok, a cijelo je ozračje odisalo pitomošću, kao da se našao u nekom drugom dobu, jer šuma je zadobila svagdašnji izgled, kao da je širokim potezima izbrisala maloprijašnji užas, pa se čovjeku naslonjenu na deblo načas učinilo da se vratio daleko unatrag, u mirno djetinjstvo, kad je često baš ovako sjedio u šumi, ponekad s ocem, ili s mlađim bratom.

No sad više nije bio dijete, nego zreo čovjek. Otac i brat odavno su umrli, a okolni je mir bio samo privid.

"Da, kao u djetinjstvu", pomislio je, "no sad je sve gotovo." Bilo je malo vjerojatno da će se izvući. Znao je da je rana teška, ovdje nema pomoći, a neće se uspjeti dovući natrag u stožer.

"Umirem", razmišljao je. "Dakle, to je to ... smrt! I na takav način! I život i njegov svršetak zaista su besmisleni."

Nakon tolikih žarkih planova, nada, vjerovanja i obećanja glede budućnosti, još razmjerno mlad, zaglavit će sam u tihoj šumi ... i svega će zauvijek nestati. Da, to mu je sudbina. Umrijet će isto tako besmisleno kao što su s ovog kaotična svijeta otišli njegov otac i mlađi brat Stjepan, s kojim je, na rubu isto takve šume, proveo divno djetinjstvo. U to je doba za njih dvojicu sve bilo puno obećanja i neke tek mutno naslućene, ali duboke svrhe, koja ih je roditeljski obavijala u lutanjima šumom i bezbrižnim igrama među drvećem, no Stjepan je u četrnaestoj godini umro od leukemije, a otac (kojega su voljeli, pa premda su znali da i on voli njih, ni jedan, ni drugi brat nisu se s njim uspjeli zaista zbližiti) umro je kad ga je pijana pregazio automobil, jer propio se poslije smrti svoje žene, njihove majke. Otad se šuma, nekad prisna i prepuna bliskosti, doimala pusta i ravnodušna.

"Svi su mrtvi", razmišljao je, "a sad je i meni došao kraj. Sve je svršeno ... Pad u ništavilo, koje već dugo čeka na mene, jer obuzelo me je već davno prije, kad sam izgubio vjeru i kad se svrha života postupno ugasila, povukla se iza predalekog obzora."

"Prokuni Boga i umri", proleti mu kroz glavu citat iz Biblije, iz koje je majka čitala bratu i njemu, dok su još bili dječaci. No i majka je davno umrla. Bilo bi joj vrlo teško da zna da je njezin sin izgubio vjeru. Pati li zbog toga, ako ga sad zaista odnekuda gleda? Niz besmislenih smrti u obitelji ostavio ga je posve ispražnjenim, a sad je sve kulminiralo u ovome ... u posve razuzdanom plesu smrti.

Pa ... za njega je svršeno! Uskoro će nepovratno zaroniti u mir vječnog ništavila, ako se to može nazvati mirom. No možda se i može, jer teško da, za njega, ovdje može biti ikakva drugog mira. Nije žalio za životom, a ni za svijetom, no boljela ga je spoznaja o potpunom nedostatku smisla u tom svijetu, unatoč svim ljudskim uvjerenjima, nadama, neugasivim čežnjama i očajničkim traženjima. Jer i njegovo je traženje, eto, dospjelo na posljednju postaju, a pred sobom je vidio samo ništetnost.

"Iz praznine u prazninu", pomisli on, "jer već dugo je sve za me praznina. Iz besmisla u ništetnost ... Više nema ničega, sve je ništetno, pa poginuti u borbi možda i nije tako loše, jer upravo mi ta borba daje jedini smisao, iako smo danas glupo dopustili da nas neprijatelj iznenadi i da ušetamo u zasjedu."

Svijest mu se počela mutiti, a oko njega se naglo mračilo, iako je dan bio vedar. Slike okolnog mladog zelenila izgubile su oštrinu i činilo mu se da, polako lebdeći, nekamo pada, no onda se naglo trgnuo, vrativši se u razdragani, zelenomodri krajolik.

Gledao je oko sebe, jer ozračje se nekako promijenilo, postalo je još svjetlije, a osjećao se bolje, kao da je živnuo. Čak ga ni rana više nije boljela. Zapravo sad mu se,

a da to sebi nije mogao objasniti, činilo da su borba, ranjavanje i samrtna tjeskoba negdje daleko iza njega, nalik na ružan san, koji je već unekoliko izblijedio.

Šuma je bila mirna, svježa, mirisna i blistava, negdje iza njegovih leđa žuborio je potok, a iskonsko je ozračje spokojna listanja djelovalo na njega - obuzelo ga i posve proželo na tajanstven, mističan, nevjerojatan način, kao da mu je posegnulo duboko u unutrašnjost, stopilo se s njim i izliječilo ga.

Zato se nije uplašio kad je pred sobom ugledao priliku koja kao da se stvorila ondje, izrasla iz same miline ozračja šume, naravno se i spontano materijalizirala usred zlatnih mrlja na tlu, što su ih slikale sunčeve zrake, probijajući se kroz gusto, titravo lišće.

Jer pred njim je stajao njegov brat Stjepan - isti kao što ga se sjećao, visok, mršav i nasmijan, bez ikakvih znakova bolesti, kose nalik na slamu i nemirnih plavih očiju. Odjednom se stvorio usred sjena, kao da su se prije, tog jutra, rastali pa će sad posve naravno nastaviti šetnju, igru, ili jedan od njihovih živih, prisnih razgovora. Stjepan ispruži ruku i reče jednostavno: - Dođi, Ivane, čekao sam te - a ranjenik tek poslije nekoliko trenutaka shvati da se usnice došljaka nisu pomakle, niti se je u tišini šume čuo glas. Za to nije bilo potrebe, jer bratov je poziv jasno osjetio negdje u sebi.

- Stjepane, jesi li to ti? Ali kako si došao? Odakle? Jesam li u bunilu? Sanjam li? - upita Ivan, također bez glasa.

- Ne, prije se može reći da si se probudio iz bunila - glasio je mirni odgovor. - Sad su završile sve nevolje i bol. Dođi. Uskoro ćeš sve razumjeti.

Šuma oko njih mirno je i vedro disala. Ivan ustane lagano, bez ikakve boli, kao začaran, spontano odgovarajući na bratov poziv.

- Gledaj, ni rane više nema - pokaže Stjepan. - Polako ćeš biti u stanju razumjeti. Dobrodošao.

Spustivši pogled, Ivan vidje da rane zaista više nema, a nije se previše začudio, ni zbunio, nije bio uznemiren, niti se bojao, jer kao da je postojao samo osjećaj olakšanja, smirenja,ispunjenosti i miline, pa čuđenju nije bilo mjesta, jer sve što bi moglo narušiti savršenu ispunjenost bića, mirnu radost tog susreta, ravnotežu osjećaja i cijelog vedroga dana, nestalo je, posve se povuklo nekamo u bezbolnost (gotovo) zaborava, baš kao što su se nekad u bolni nepovrat i sivi poluzaborav povukli lijepi, blaženi trenuci djetinjstva.

Stjepan se okrene i pođe prema puteljku kroz drveće, a Ivan ga je slijedio, obuzet valom sreće. Sve se je doimalo tako naravno i bilo je nalik buđenju iz noćne more! Domaloprijašnji ranjenik osjeti da je Vrijeme, što ga inače upoznajemo kroz bol gubitaka, nepovrat i osjećaj nesmiljene prolaznosti, napravilo krug i vratilo se na početak, u njihove najbezbrižnije, najsretnije dane, u kojima sve kao da se odvijalo u dimenziji neovisnoj o vremenu, u žaru djetinjih istraživanja i igara, kad se kroz sve provlači osjećaj raskošne, posve ispunjene, dinamične sadašnjosti i sigurne, zamamne, bogate budućnosti, koja nas, kako zamišljamo, čeka sa svim svojim darovima.

A sad je čak i šuma oko njih, baš kao nekad, postajala osjećaj, pa je, kao u davnim danima, ponovno izvirala i širila se iz zadovoljstva, vedrine i bliskosti u njima, rasla je iz njihovih bića, pa se činilo da i sama svjetlost u njoj i nad njom izvire iz srca

koje je prvi put, poslije toliko vremena, bilo posve bezbrižno, ispunjeno i ushićeno, izliječeno od tjeskobnih pitanja.

Koračali su posve stopljeni s blagim zvucima i svježim bojama prirode, a razumijevali su se bez riječi. Ivanu se učini da se svjetlost neprestano pojačava, premda nije imala vidljiva izvora, jer na nebu, začudo, nije vidio Sunce. No svjetlo nije smetalo očima, nego je samo pojačavalo kristalnu bistrinu nad krošnjama i šumske sjene činilo još zamamnije hladovitima.

Izašli su na prostranu livadu, a Ivanu poskoči srce, jer je, malo podalje, ugledao oca, koji je sjedio na travi i nožićem rezbario komad drveta, baš kao što je, za života, vrlo vješto rezbario razne figurice. Kad ga je ugledao, Ivana obuzme takva ljubav, ali i kajanje zbog svega propuštenog, zbog svih neizgovorenih riječi privrženosti, što ih je često htio uputiti ocu, ali nekako nisu silazile s usana, da je taj osjećaj jedini bio nalik na bol, od svih koji su ga proželi otkako je, kod hrasta, ugledao brata, no i u tom je osjećaju gotovo bolne ljubavi i kajanja bilo miline, nade, iskupljenja i one punine radosti koja ga više nije napuštala, jer otac je, eto, posve neobjašnjivo i čudesno, ali prirodno i veličanstveno, opet bio pred njim, potpuno poništavajući Vrijeme, svaki gubitak i gorčinu nesmiljenog, strašnog "nikad".

Ivan mu pritrči, a dok je prilazio, otac ustane, mahne mu, a onda se zagrliše dugo i toplo. Sin zausti da mu toliko toga kaže, objasni, sad kad je dobio još jednu čudesnu, nevjerojatnu priliku, ali odjednom shvati da ne mora izgovoriti ni riječi, jer posve su se razumjeli samo jednim dugim pogledom, punim ljubavi, topline i posvemašnjeg, ničim pomućena shvaćanja, a riječi su postale nepotrebne, jer su jedan drugome pronicali u dušu, potpunije nego što je Ivan smatrao da je moguće.

Gledali su se, a Stjepan se smiješio, stojeći kraj njih. Onda se otac sagne i s trave podigne figuricu anđela što ju je djeljao, krhku i lijepu kao i svi njegovi kipići. Daleko, na suprotnom kraju velike, cvijećem prošarane livade Ivan ugleda svjetlost - bljesak koji se s vedrina spuštao do zemlje. Premda je svjetlost bila vrlo jarka, nije zaslijepljivala, a činilo se da se šuma stapa s njom, nestajući u bjelini kao u izmaglici ljetnog podneva.

I kao što se s ocem i bratom tu savršeno razumio bez ionako žalosno nedovoljnih riječi, tako je bez razmišljanja, bez uvijek rastrganih, nepotpunih, fragmentarnih misli, odjednom jasno i potpuno, kao nešto što se samo po sebi razumije i što je zapravo oduvijek znao, uvidio tajnu Vremena koje uvire, ispunjava se, osmišljuje i iskupljuje u onkraju, zajedno sa svim kušnjama i patnjama što ih njegove bujice donose, ali nestaju, brišu se uvirući u ocean vječnosti, čiji su glasnici naši najljepši, najčistiji osjećaji i najsjajnije vedrine života, jer je od srebrnih odsjaja na vodama tog oceana napravljeno ono najbolje u nama.

Cijelim je bićem razumio bitnu kušnju koja je naš život i važnost svakog pojedinog postojanja u sveopćem ustrojstvu, svrhu koja sve prožima tako blago i istančano, ali sigurno, da je nezamjetljiva, pa nam se često čini da je nema, iako su kušnje tek stube k svjetlosti.

Onda se otac, polako šetajući, otputi prema sjaju na kraju livade, Stjepan pođe za njim, a Ivan ih je slijedio obuzet strahopoštovanjem i slutnjom glede onoga što će se

dogoditi kad udu u središte blještavila. Nije to bila zebnja, nego napeto, ali i slatko iščekivanje nečeg nepoznatog, ali konačno sjajnog, osjećaj možda izdaleka blizak onome (iako mnogo jači) kad je, u djetinjstvu, u samo svitanje prvi put s ocem pošao u lov, u golemu, tamnu šumu, divlje bajkovitu i tajanstveniju nego ikad, ali ipak punu prisnosti, tako da su ga, dok je ponosno i s ljubavlju koračao kraj oca pod bogatim krošnjama, prolazili trnci ushićenja, a bio je miran i ispunjen kao da su se zaputili prema samoj vječnosti, u šumi koja ih je čekala i primala u svoje okrilje, puna darova, tajne, života i blagosti, obavijajući ih dahom divna iskustva i najveće pustolovine ...

Mladen JURČIĆ

Još uvijek

Kad more je značilo bliskog prijatelja,
a daleka mjesta mogućnost,
tajna je prostora s nama trčala,
iskon nam obala
pun djedovske ljubavi je pričao.
Život bje lopta vječnosti i smisla,
odavno već zaboravljena
za razbijenim prozorom kuće sjećanja.
I premda zimska se noć
na staro igralište spušta,
davne mi čežnje još zvjezdano iskre
na mračnu svodu nepovrata,
a slutnja hraniteljica
pobjednički vrijeme mrvi
kao i ono nas . . .

Obraćenik

Ključno pročišćenje
- u tebi se
velike dveri otvaraju
(napokon!)
***Razumij**: tvoj duh*
je svijet!

Luka PERINIĆ

Iz moje ladice - III.

Sv. Nikola Tavelić

Sv. Nikola Tavelić bio je franjevac iz okolice Šibenika, koji je misionario u Bosni, a zatim u Svetoj Zemlji, gdje je g. 1391. mučeničkom smrću u Jeruzalemu zasvjedočio vjeru u Isusa Krista. Dugo je slavljen kao blaženik, a dne 21. lipnja 1970. proglašen je svecem.

G. 1937. održano je hrvatsko narodno hodočašće na Kristov grob prigodom 1900. obljetnice Kristove muke i smrti. Na čelu mu je stajao nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, koji je tada i balgoslovio oltar u čast bl. Nikole Tavelića.

Početkom ove godine (1995.) objelodanjena je o tom hodočašću knjiga "Alojzije Stepinac - Hrvatsko hodočašće u Svetu Zemlju 1937". Knjigu je priredio prof. dr. Adalbert Rebić, a prepuna je fotografijama Lj. Griesbacha, koji je i sam bio učesnik toga hodočašća.

Oltar Nikoli Taveliću podignut je u crkvi sv. Ćirila i Metoda (Delegatura Sv. Stolice u Jeruzalemu), a iznad njega postavljen je natpis: "Blaženi Nikola Taveliću, moli za hrvatski narod". Tu crkvu Sv. Ćirila i Metoda podigli su katolički slavenski narodi, ali ponajviše zaslugom Čeha. A u toj crkvi dobili su i Hrvati svoje narodno svetište: kapelicu s oltarom bl. Nikole Tavelića. Ta se zdanja nalaze na obronku Maslinske gore.

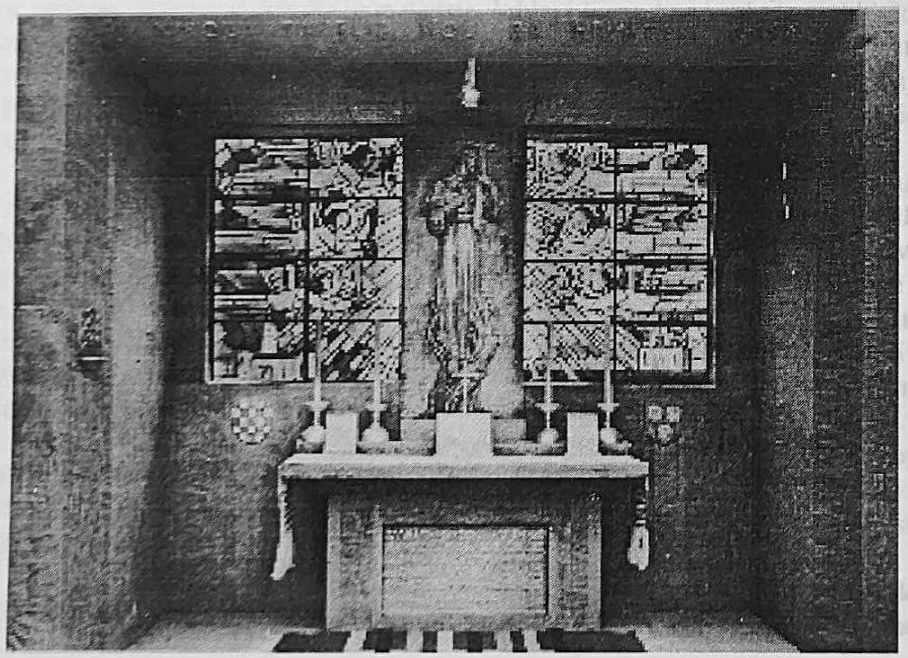

Za to hrvatsko svetište u Jeruzalemu najviše je zaslužan dr. Josip Andrić, dugogodišnji glavni urednik H. K. Društva sv. Jeronima. On mi je pričao, kako je još g. 1922. u Brnu bio dogovorio s Česima o stvaranju hrvatskog svetišta u Jeruzalemu, gdje bi trebalo postaviti oltar hrvatskom palestinskom mučeniku N. Taveliću. Taj dogovor s Česima bio je prigodom velebnog orlovskog sleta u Brnu, u kolovozu 1922. na koji su posebnim vlakom doputovali brojni orlovi, orlice pa i ostali građani iz Hrvatske. Dr. Andrić je zakasnio na taj vlak pa ga je taksijem morao loviti prema Sloveniji (dr. Andrića smo u prijateljskoj šali zbog njegova kroničnog zakašnjavanja znali ponekad zvati "Pišta Amen"!).

Do realizacije zamisli dr. Andrića nije ni tako lako ni tako brzo došlo; i on je tek g. 1931. uspio organizirati prvo hrvatsko hodočašće u ovom stoljeću - u Kristovu domovinu. Na čelu tog hodočašća bio je beogradski nadbiskup Rafael Radić, a te iste godine dr. Andrić je o tom hodočašću objelodanio svoju knjigu "U Kristovoj domovini".

Za drugo hodočašće, koje je uslijedilo nakon šest godina, dr. Andrić je poduzeo opsežne i ozbiljne predradnje te u tu svrhu formirao "Hrvatski odbor za Svetu Zemlju", kojemu je on bio i tajnik i duša. Pod imenom tog Odbora obavljali su se svi poslovi oko hodočašća te podizanja i posvete oltara. Hodočašće koje je uslijedilo od 9. srpnja do 4. kolovoza 1937., bilo je organizirano prigodom 1900. obljetnice Kristove muke i smrti, a u sadržaj hodočašća bila je uključena i posveta oltara u čast bl. Nikole Tavelića. O svemu tome izašla je posebna knjiga pod naslovom "Hrvati u Svetoj Zemlji", koju su napisali dr. Đuro Kuntarić i dr. Josip Rožman, a koju je izdao 1938. "Hrvatski odbor za Sv. Zemlju".

Nacrte za oltar bl. N. Tavelića i njegovu izvedbu obavio je kipar i medaljer profesor Umjetničke Akademije u Zagrebu Ivo Kerdić. A i on je s ovim hodočašćem putovao u Jeruzalem.

Oltar je izrađen sitnim darovima hrvatskoga naroda, a isto tako i misno ruho i bogati pribor za oltar sa svijećnjacima te 100 svijeća (od kojih su polovicu hodočasnici donijeli sa sobom u domovinu).

"Hrvatski odbor za Sv. Zemlju" razaslao je po župama formulare, na kojima je preko 100.000 potpisnika poslalo "pozdrav Isusu". Svi ti potpisi bili su uvezani u 11 kožnatih albuma i predstavljali su "duhovno hodočašće hrvatskoga naroda" na grob Kristov.

No godinu dana prije samog hodočašća, g. 1936., Tavelićev oltar bio je izložen u Umjetničkom Paviljonu na Trgu kralja Tomislava u Zagrebu. Mnoštvo vjernika dolazilo je posjetiti izloženi oltar. A među njima bio je i ondašnji vođa hrvatskoga naroda dr. Maček. I tada je on stavio na oltar vlastoručno napisanu molitvicu: "Kriste - Bože! Neka hrvatskom narodu dođe kraljestvo Tvoje! - Dr. Vladko Maček."

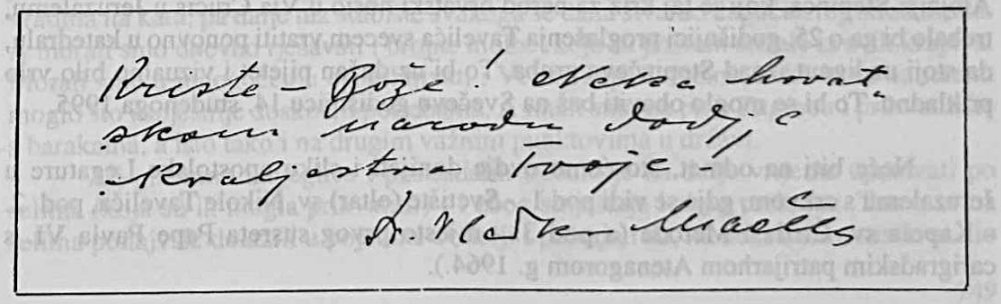

Ta je molitvica bila umnožena u obliku dopisnice, na kojoj je pisalo: "Tu je molitvicu vođa hrvatskoga naroda dr. Vladko Maček napisao 20. ožujka 1936. kao spomen-riječi k ostvarenju jerusalemskog hrvatskog oltara bl. Nikole Tavelića. Ona je položena u temelje akcije za raširenje kulta tog svetog Hrvata, koji je po svom apostolskom djelovanju u istočnim hrvatskim krajevima bio borac za Kristovo Kraljevstvo u hrvatskom narodu. - Originalni rukopis čuva se u Jerusalemu."

U samom Jeruzalemu nadbiskup dr. Alojzije Stepinac povodom posvete oltara napisao je prigodno "Pastirsko pismo", u kojemu se nalazi i ovo:

"Albume sa sto tisuća potpisa duhovnog hodočašća hrvatskoga naroda postavili smo na grob Spasiteljev - i pomolili se za sve, koji su ma i najmanji darak pridonijeli za naš hrvatski oltar... Sviju, koji su se potpisom svojim upisali u to duhovno hodočašće hrvatskoga naroda, spomenuo sam se služeći prvu svetu misu na našem jerusalemskom oltaru, izakako sam obavio posvetu...".

Na povratku je grad Zagreb hodočasnike iz Svete Zemlje u velikom mnoštvu dočekao na glavnom kolodvoru. A o tome dočeku u posebnoj knjizi Kuntarić-Rožman "Hrvati u Svetoj Zemlji", koju je g. 1938. izdao Hrvatski odbor za Svetu Zemlju, napisano je u izvještaju i slijedeće:

"U ime katoličkih društava i građana pozdravio je preuzvišenog nadbiskupa dr. Stepinca i hodočasnike oduševljenim govorom prof. Luka Perinić. Zatim smo u triumfalnoj povorci kroz nabijen špalir građanstva ponijeli nas trojica (dr. Andrić, Pohleven i ja), na čelu ostalih hodočasnika posvećeni križ do katedrale... Nakon kratkog blagoslova s Presvetim ostavljen je križ u katedrali (odakle je iza proslave prvog blagdana bl. Nikole Tavelića 14. studenoga 1937. - prenesen u crkvicu Ranjenog Isusa na Jelačićevu trgu), da trajno sjeća vjernike na svečano hrvatsko hodočašće u Svetu Zemlju godine Gospodnje 1937., kada je u Jeruzalemu posvećeno hrvatsko svetište u čast bl. Nikole Tavelića...".

Taj drveni križ iz Jeruzalema nabavljen je od Hrvatskog Odbora za Svetu Zemlju također milodarima hrvatskoga naroda te je u dogovoru s nadbiskupom Stepincem darovan katedrali, a u dogovoru s nadbiskupom Stepincem prenesen je iz katedrale na čuvanje u kapelicu Ranjenog Isusa, i to nakon nešto više od tri mjeseca njegova boravka u katedrali, tj. iza 14. studenoga 1937. Sada, kada u katedrali imamo grob sluge Božjega Alojzija Stepinca, koji je taj križ za narod hrvatski nosio u Via Crucis u Jeruzalemu, trebalo bi ga o 25. godišnjici proglašenja Tavelića svecem vratiti ponovno u katedralu, da stoji uzdignut iznad Stepinčeva groba. To bi uz dužan pijetet i vizualno bilo vrlo prikladno. To bi se moglo obaviti baš na Svečevu godišnjicu 14. studenoga 1995.

Neće biti na odmet, što ćemo ovdje donijeti i sliku apostolske Legature u Jeruzalemu s crkvom, gdje se vidi pod 1. - Svetište (oltar) sv. Nikole Tavelića, pod. 2. - Kapela sv. Ćirila i Metoda (a pod 3. - mjesto prvog susreta Pape Pavla VI. s carigradskim patrijarhom Atenagorom g. 1964.).

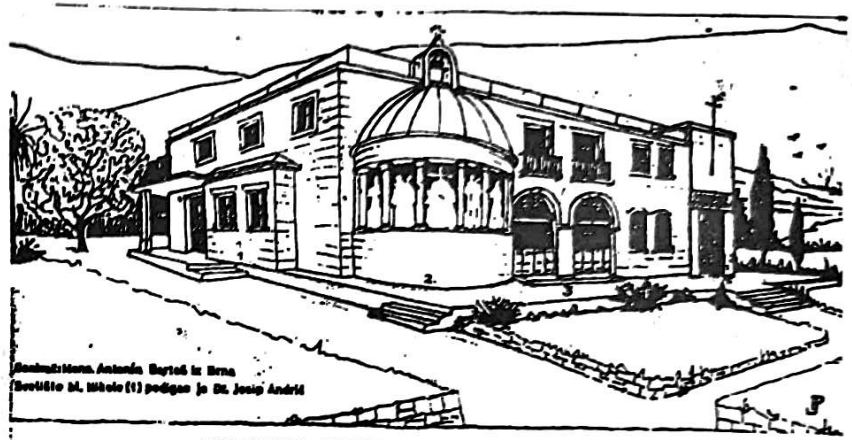

APOSTOLSKA LEGATURA U JERUZALEMU
SA SVETIŠTEM BL. NIKOLE TAVILIĆA (1) I KAPELOM SV. ĆIRILA I METODA (2)

Kao uspomenu na hrvatsko hodočašće iz g. 1937. ja čuvam kod sebe prekrasni križ s postajama Via Crucis, koji sam onda bio dobio kao dar iz Jeruzalema.

Alija Šuljak

Kad sam iz uredništva H. K. Društva sv. Jeronima 1. siječnja 1940. preselio u službu Banovine Hrvatske, posvetio sam se socijalnoj politici te u tom djelokrugu nastavio i za Nezavisne Države Hrvatske. I to najprije u Ministarstvu zdravstva, pod koje je došao naš Odjel za socijalnu politiku iz Banovine, a zatim u Ministarstvo udružbe (gdje sam 16. rujna 1941. postao Nadstojnik Odsjeka dobrotvornosti i Odsjeka društvene pomoći). I na kraju: 21. rujna 1943. ušao sam u Ministarstvo skrbi za postradale krajeve, gdje sam 29. ožujka 1944. imenovan za Pročelnika odjela. Za cijelo vrijeme N. D. H. imali smo vrlo mnogo brige oko izbjeglica iz ugroženih ili postradalih područja, naročito u Bosni i Hercegovini. U Zagreb su pak dolazili sa svih strana zbog raznih problema i pomoći, pa je bilo posla na pretek. Zato smo imali u Zagrebu i posebno Župsko povjereništvo za brzu, uglavnom novčanu pomoć. (Neko vrijeme i ja sam morao obavljati poslove Župskoga povjerenika - uz redovite svoje poslove u ministarstvu!) No ipak, glavno središte za rješavanje cjelokupne problematike u čitavoj Državi bila su ministarstva. Mi smo u ministarstvu također morali pružati hitnu pomoć, jer su u Zagreb dolazili i iz najudaljenijih krajeva sa svojim nesrećama i teškoćama. Trebalo ih je sve saslušati i onda njihove nevolje riješiti, kako se najbolje moglo. Pred mojim vratima na katu, pa dalje niz stubište svakoga se dana stvarao dugačak rep stradalnika. A morali smo dnevno rješavati i brojne molbe, koje su poštom stizale iz svih krajeva. Morali smo u mnogočemu opskrbljivati i Velike župe i općine, kako bi se na terenu moglo što uspješnije doskočiti potrebama. A imali smo na pr. u Zagrebu i prihvatilište s barakama, a isto tako i na drugim važnim punktovima u državi.

Ali glavninu izbjeglica i postradalih trebalo je na dulje vrijeme upućivati po selima (koja su ih mogla prihvatiti!) - i zbog smještaja i zbog prehrane. Tamo su na selima ponajviše dolazili u pojedine obitelji i postajali su, na neki način, sastavni dio

gostoljubivih domaćinstava. Tamo su boravili, hranili se, družili i radili kao i ostali domaći članovi kućanstva. Čak su i nejaka djeca našla korisnih poslova (uz razonodu) u dvorištu, vrtu, voćnjaku, kokošinjcu te tako nastavljali i dalje izgradivati navike stečene u svom bivšem rodnom domu.

Usput ću spomenuti, da ovaj današnji skupni smještaj postradalih u hotelima i sl. nužno sa sobom dovlači raznolike probleme, koje je tamo mnogo teže rješavati, nego kad je narod smješten u ambijentu srodnih karakteristika. Pokazalo se uopće, da su za rješavanje društveno-socijalnih problema u državi najprikladnija osnovica baš općine i manji upravni teritoriji, bilo to u doba mira, bilo u vrijeme ratnih katastrofa. Naravno da moraju postojati i institucije za rješavanje potreba, koje nadilaze "općinske" mogućnosti, a naročito, kad je u pitanju stručnost i specijalizacija za skrb oko invalida, defektnih, trajno nemoćnih i nesposobnih te bolesnih. Uz obitelj kao osnovnu društvenu jedinicu nadovezuju se postupno javna, društvena, samoupravna i državna tijela za daljnju skrb oko onih građana, koji su ovisni o brizi društvene zajednice.

Ljudi većinom kao pomoć žele novac, a taj je (rekao bih) vrlo često najnesretniji oblik pomaganja. Daj čovjeku stanovanje, odjeću, cipele, komad kruha i uopće ono što je potrebno za prehranu; daj mu lijek ili bolnicu, daj mu kartu za vlak ili autobus, nabavi mu protezu i t. d., omogući mu dostojan život, a ti plati (ako treba) sve to, s odgovarajućim računima. A gotov novac dolazi tek u iznimnim slučajevima. Pri svemu tome još je važnije paziti na karitativni kontakt, na duhovnu pomoć i utjehu nevoljnicima.

SAMOSTALNOM RAČUNOVODSTVU
ministarstva skrbi za postradale krajeve

Zagreb.

Pozivate se, da doznačite i izplatite svotu od Kuna 5,000.000.- /slovima: pet milijuna kuna/ župskom povjereniku ministarstva skrbi za grad Zagreb, a na ruke župskog povjerenika g. prof. LUKE PERIČIĆA, kao novčanu naknadu za pružanje pomoći izbjeglicama i postradalim osobama na području grada Zagreba.-

Izplata pada na teret proračunske gotovine ministarstva skrbi za godinu 1944.-

ZA DOM SPREMNI!

MINISTAR SKRBI
za postradale krajeve
Dr. Alajbegović
Alajbegović

Sličnu sam tezu zastupao i za N. D. H. te do danas imam sačuvan referat "Problemi društveno-dobrotvorne pomoći u N. D. H.", koji sam g. 1943. bio podnio za diskusiju na jednom forumu. Vidim, da su mnogi današnji problemi u vezi s izbjeglicama i postradalima u mnogočemu slični onima u našoj ratnoj situaciji za N. D. H. I doista, mi smo se trsili doskočiti ljudima s nužnim materijalnim dobrima, u prvom redu u ambijentu, koji je srodan s dotadašnjim njihovim načinom života (i gdje bi ujedno bili od neke koristi i sebi i drugima!). Dobivali su besplatnu vožnju na temelju našeg pismenog naloga kao i brojne druge usluge (a sve smo to mi iz budžeta refundirali!). No naravno, neizbježno je bilo i pružanje pomoći u novcu. Ja sam znao podići velike svote pa ih staviti na štednu knjižicu, kako bih u svako doba mogao doći do gotovine. (Nalog je potpisivao Ministar, pa evo ovdje [na prethodnoj stranici op. ur.] donosim jedan s potpisom dr. Alajbegovića, a radilo se o pet milijuna kuna!).

Dragi i poštovani kolega!
Ovo su naši ljudi iz [illegible] Tovarnika. [illegible] i [illegible] naši [illegible]. Molim Vas [illegible] im na pomoći, [illegible]!
15. I. 1942. Za dom – spremni!

POGLAVNI POBOČNIK
PROF. ALIJA ŠULJAK

ZAGREB

22. VII. 42.

Štovani gosp. kolega!
To je sveučilištarac Karabeg. Molim Vas pomozite mu – koliko je moguće.
Uz srdačan pozdrav i
Za dom – spremni!
A. Šuljak
g. prof. Peričiću!

Mnogi su mi funkcioneri slali izbjeglice iz svoga kraja, jer su se postradali znali najprije na njih obratiti. Dosta je u tom pogledu bio aktivan dr. Bulat, dr. Canki, doglavnik Čelan i t. d., pa narodni zastupnici, pa djelatnici u tajništvu Vlade, pa funkcioneri iz Ustaške vojnice, ustaških tabora i sl., koji su jamčili za molitelje i preporučivali za hitnu pomoć.

Prvi bjegunci, koji su trebali pomoć bili su muslimani iz Sandžaka, a i inače dolazilo nam je mnogo muslimana iz Bosne. Od 1943. imao sam i dva svoja ministra muslimana: dr. Mehmed Alajbegović do 1944. (kad je postao ministar vanjskih poslova) i zatim dr. Meho Mehičić do kraja rata. Za bosanske izbjeglice bio je osobito popularan prof. Alija Šuljak, koji se (pored brojnih drugih svojih obaveza) na sve načine srdačno trsio, da im pomogne. U ustaškom pokretu A. Šuljak je bio poglavni pobočnik. Prije rata bio je jedan od prvaka H. S. S., a g. 1941. bio je povjerenik Glavnog ustaškog stana za tuzlanski bazen; bio je i narodni zastupnik za Zvornik, a u emigraciji je g. 1951. izradio Memorandum Sveislamskom Kongresu u Karačiju (Pakistan).

Od njega sam sačuvao dva pisamca. U prvom od 15. I. 1942. moli pomoć za "naše junake iz kraljev. grada Teočaka. Borili su se junački i još čuvaju našu granicu." - U drugom, od 22. VII. 1944., na srcu mu je sveučilištarac Karabeg, za kojeg moli pomoć. (usp. str. 751, op. ur.)

Ovakvi i slične izbjeglice osobno su mi iznosili svoje nevolje i potrebe, ali ih je najviše dolazilo s pismenom molbom, na kojoj su bile napisane preporuke. A tisuće i tisuće takvih molba, kao i molba što su dolazile poštom, utopilo se Bog zna gdje s arhivom našeg Ministarstva skrbi za postradale krajeve i s arhivama naših razasutih povjerenika širom Lijepe Naše.

Ivo Lendić

U Hrvatskoj Matici Iseljenika u Zagrebu održan je 16. ožujka 1995. u "Književno znanstvenoj tribini" spomen o pjesniku, novinaru te javnom kulturnom i političkom djelatniku Ivi Lendiću. Taj naš odličnik preminuo je kao emigrant g. 1982. u Argentini, a na spomenutoj tribini uz voditelja Ivana Pandžića govorili su Svevlad Slamnig, Zlatko Tomičić, Cvjetko Milanja i Stjepo Mijović Kočan. Predavači su našeg izgnanika doista "povratili iz zaborava".

Na kraju sam se javio i ja, da ukratko prikažem javnosti "nepoznatog" Ivu Lendića, iz njegove najranije mladosti i njegove djelatnosti još iz vremena davno prije rata. Naime, ja sam u tom vremenu dosta suradivao s Ivom Lendićem i mogao sam iznijeti neke uspomene na njega - stare čak preko sedamdeset godina.

Geneza ideološkog životnog opredjeljenja Ive Lendića uvjetovana je njegovim aktivnim učešćem u Katoličkom Pokretu, koji je u Hrvatskoj započeo krčki biskup

(Slovenac) Antun Mahnić svojom revijom "Hrvatska Straža". To se gibanje nakon I. svjetskog rata snažno osjetilo i u Dubrovniku, gdje je Lendić iz Janjine na poluotoku Pelješcu stigao u sjemenište i u realnu gimnaziju. U Dubrovniku je već 22. svibnja 1921. osnovana prva đačka domagojska organizacija, koju je vodio vrijedni franjevac o. Bonifacije Perović.

Iz toga vremena sačuvao sam neke fotografije, na kojima se nalazio i Ivo Lendić. A sačuvao sam kao uspomenu i jednu Lendićevu sliku, gdje on sjedi za svojim radnim stolom i piše - kao urednik "Hrvatske Straže" u Zagrebu, kamo se poslije realne gimnazije preselio iz Dubrovnika i započeo svoju uspješnu novinarsku karijeru.

Iz Zagreba (i to iz g. 1933.) čuvam još jednu fotografiju, snimljenu ispred katedrale, a na snimci je Ivo Lendić, ja i još dva naša prijatelja iz Slovačke.

Za nas mlade u Dubrovniku posebno je značenje i ulogu imao naš đački list "Žar", od kojega smo prvi broj objavili 15. veljače 1923. To je bio šapirografirani list, kojemu je u školskoj godini 1927.-28. bio urednik Ivo Lendić. Možemo dakle reći, da je Lendić tu u Dubrovniku kao srednjoškolac izučio prve osnove uredničkog zanata! - Analizirajući to njegovo godište "Žara", lako je uočiti njegovu uredničku kreativnost. Već se ističe njegova jaka osobnost u pisanju, zaljubljenost u literaturu te lirska žica u njegovim pjesmama. On je od početka bio angažiran u našoj "literarnoj sekciji", a kad je kao urednik "Žara" postao i njezin pročelnik, zamislio je i vodio "literarnu školu"! Pa na jednom mjestu rezonira: "Ako i ne damo Bog zna kakvih literata, a ono će se bar naši ljudi naučiti da pišu." I onda s ponosom nadodaje: "Činjenica je, da naši ljudi pišu najbolje hrvatske zadaće u školama!"

Dok sam ja bio urednik "Žara", objavio sam u školskoj godini 1925./26. dvije Lendićeve pjesme: "Kažite nam" (u br. 1.) i "Mater dolorosa" (u br. 2). Pa se tako može reći, da sam Ivu Lendića na neki način ja "uveo u književnost".

Slijedeće godine (1926./27.) urednik Ivo Bogdan objavio je tri njegove pjesme: "Daljine", "U očekivanju" i "Bosanski molovi" te jednu autobiografsku proznu sliku: "Krizantema".

U narednom godištu "Žara", kojemu je Ivo Lendić beć bio urednik, izašle su dvije njegove pjesme "Sjećanje" i "Veče" te još jedna autobiografska proza: "Sestra". - Spomenut ću, da je u tom godištu napisao i prikaz tri književna djela: "Gospodin Rafo" od Petra Grgeca, "Sofiju odabra" od Velimira Deželića ml. i "Hercegovke" Ilije Jakovljevića.

Lokrum.

Na tebi vidjeh dva zaljubljena lica...
Na tebi vidjeh onaj bijeli križ...

I osjetih sa zvijeća bijeli dah.
I čuh šum čempresa i bora
I suhu priču palmine lepeze
I šapat mora...

I ja sam u tom času
Blagoslivljô svaku dušu,
Koja te voli
I svaku ruku,
Koja te njeguje...

Lokrume!
Sreo sam ljubav na tebi...
I ja sam za te odnio, nešto
U srcu — u sebi...

J. J. Lendić

U tim njegovim srednjoškolskim danima pojavile su se i prve njegove pjesme u "Luči" (g. 1925./26.). - A bit će zanimljivo spomenuti, kako su se kod mene sve do danas sačuvale njegovom rukom pisane dvije njegove pjesme : "Lokrum" (koju ovdje donosimo na prethodnoj str.) i "Danas ljubim". To je vjerojatno ostalo kod mene kao neobjelodanjeni rukopis, koji nisam uspio izručiti slijedećem uredniku "Žara" (I. Bogdanu) - kad sam iz Dubrovnika otišao na studij u Firencu u Italiji.

Spomenut ću i to, da sam do danas sačuvao tri njegova pisma i dvije dopisnice, koje mi je pisao iz sanatorija u Kraljevici, gdje se liječio g. 1934.-1936. Tamo u Kraljevici sam ga i posjetio koncem kolovoza 1935., kad sam nakon vjenčanja iz Zagreba preko Bakra putovao na bračno putovanje na otok Silbu. - U prva dva pisma govori o tiskanju i ispravcima u Papinijevoj knjizi "Gog" (koju je Lendić preveo, a koju je objavilo H. K. D. Sv. Jeronima U svojoj "Knjižici dobrih romana" g. 1935.) -

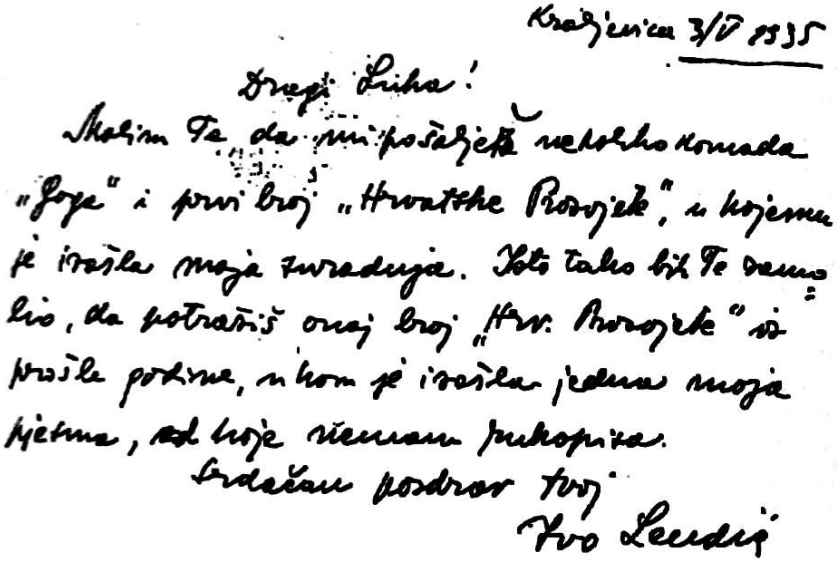
Kraljevica 3/IX 1935

Dragi Luka!

Šaljem Ti da mi pošalješ nekoliko komada "Boje" i prvi broj „Hrvatske Revije", u kojemu je izašla moja recenzija. Što tako bih Te zamolio, da potražiš onaj broj „Hrv. Revije" iz prošle godine, u kom je izašla jedna moja pjesma, od koje nemam rukopisa.

Srdačan pozdrav tvoj

Ivo Lendić

U trećem pismu govori o poslovima vezanim uz Stepinčevu Hrv. Kat. akciju. On je naime bio angažiran i u Centrali H. K. A. u Zagrebu, koja je počela raditi 3. svibnja 1935., a na temelju tzv. "Božićne okružnice" Bauer-Stepinac. Ta okružnica službeno je uvela tzv. "neutralnu" Kat. Akciju u Zagrebačkoj dijecezi. U sklopu te Centrale bio je poseban "Propagandistički odsjek", kojim je rukovodio Ivo Lendić. Tada je uređivao i posebnu stranicu za tjednik "Hrvatska straža", koja je bila posvećena djelatnostima H. K. A. Iz bolnice u Kraljevici piše mi: "Drago mi je, da se radi... Manje fraza, više posla. Zato sam zadovoljan s tobom (na pr.) što lijepo "opanke na noge" pa na posao i putešestvija po provinciji. Tako valja i to je putokaz uspjehu..."

On je u to doba bio vezan uz krevet pa mi javlja: "Ja sam prezaposlen u dopisivanju na sve strane. Potrošio sam dosad na pisma oko 1500 Din., ako ne i više. Pišem po čitave dane. Evo sada mi padaju na vrat "Angelusi", i tu ima posla. A imam velikih kućnih briga. Ali ja ću pisati..."

"Angelusi" su zbirka njegovih krasnih pjesama, a štampana je g. 1936. Prije toga, tj. 1930., objelodanio je kod Narodne Prosvjete u Zagrebu zbirku "Lirika". U

popularnoj seriji knjižnice MOSK izašla je g. 1935. njegova brošura "U Meksiku", a g. 1938. brošura "Psihoanaliza". Njegovi radovi raštrkani su u više od dvadeset revija, časopisa te u raznim godišnjacima, posebice u našim hrvatskim katoličkim tjednim i dnevnim novinama. Dovoljno bi bilo za jednu knjigu izbor samo njegovih književnih prikaza i kritika. A druge brojne njegove rasprave o raznolikim temama iz kulturnog i političkog života iznijele bi vrlo zanimljivu sliku našeg predratnog i ratnog razdoblja.

Njegov rad -poslije Dubrovnika- u Zagrebu, prije i za vrijeme N. D. H., kao i njegova aktivnost u emigraciji velikog su opsega i značenja, i trebalo bi ih s pomnjom obraditi te objelodaniti i zbog domaćeg interesa u domovni i zbog interesa za našu emigraciju i dijasporu.

Neće biti na odmet spomenuti još i to, da je Ivo Lendić svoje radove često potpisivao kraticama ili pseudonimima. Tako su poznati: u "Žaru" - I. J. L., I. J. Lendić: Jovo; u tjedniku "Obitelj" 1929. Jan Jinar (jer je on rodom iz Janjine); u "Mladosti" 1931.-38. - Ile; u "Hrvatskoj Straži" 1937.-38. J. Lambda.

Č. M. Regina Terezija

Prošle godine proslavio je Karmel u Brezovici 55. godina svog osnutka. Kanonski ga je (s dozvolom Sv. Stolice) ustanovio zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, a prva mu je priorica ili utemeljiteljica bila s. M. Regina Terezija. Lani je bio spomen desete godišnjice njezine smrti.

Nadbiskupu Stepincu bio je Karmel u Brezovici trajno na srcu i svesrdno se brinuo za tu oazu duhovnosti i milosrđa, baklju vjere i pouzdanja u Božju Providnost. Vrlo je dobro znao u kakvim se poteškoćama i nevoljama nalaze i same sestre i njihovi štićenici, kad je nakon rata kod nas nametnuta komunistička vlast. Ta ga je briga za njih mučila i dok je bio na robiji. I iz same Lepoglave mislio je na brojne njihove probleme i kako bi im pomogao riješiti ih. Napose je znao, da će biti na mukama zbog oskudice i nedostatka materijalnih dobara. Ali kako im pomoći? I odlučio je jedino moguće: da im svojim intelektualnim radom iz mukotrpne robijašnice, zaradi neka novčana sredstva. Nekako je iz Kaptola došao do pisaće mašine i kadgod su mu to zatočeničke mogućnosti dozvoljavale, dao bi se na prevođenje znamenitog djela Tome Kempenca "Nasljeduj Krista". I tipkao ga na mašini. Računao je: sestre će taj njegov hrvatski prijevod umnožiti i, plasirajući knjigu u narod, ipak doći do nekih nužnih sredstava. A k tome će to duboko duhovno djelo biti od velike koristi vjernicima u doba bezbožnog komunizma. (Neki su mislili i zapisali, da je Stepinac kao zatočenik prevodio Sv. Pismo, a stvarno se radilo o "Nasljeduj Krista").

Ja sam za rata bio upravitelj H. K. D. sv. Ćirila i Metoda (koje se od osnutka 1868. do raspusta 1946. zvalo H. K. D. sv. Jeronima) i brinuo sam se, koliko se i kako moglo, oko raznih naših edicija. Ispočetka smo forsirali izdavanje katekizama (kao ustuk marksističkoj ideologiji), iskoristiviši situaciju, kad je neko vrijeme i u nekim školama vjeronauk trebao biti neke vrsti pomoćni, fakultativni školski predmet. Do 1953. čak je izlazio i naš kalendar "Danica", premda u vrlo skučenim nakladama, jer nam je kontingente tiskovnog papira određivalo ministarstvo prosvjete. Nekoliko godina mogli smo izdavati i tjednik "Gore Srca", koji smo bili preuzeli iz Istre (od bivšeg Društva sv. Mohora u Pazinu) i to do njegove zapljene g. 1953., no također u skromno distribuiranoj nam količini papira. Štampalo se i nešto molitvenika, ali nam je konačno

g. 1958. uspjelo zgodnom manipulacijom tiskati u Beogradu (i to kod "Srboštampe"!) naš popularni molitvenik "Kruh nebeski" u tiraži od 50.000 primjeraka. U Zagrebu nam je to tada bilo onemogućeno štampati!

Ja sam znao za Stepinčev prijevod Kempenčeva "Nasljeduj Krista" i da je on ipak stigao onamo, gdje je bio i namijenjen, tj. u Brezovicu. Nadbiskup Stepinac već je bio i umro, a rukopis njegova prijevoda još uvijek je bio u Karmelu. U ono vrijeme teško je bilo progurati u tisak neko vjersko štivo, a naročito sestre iz Brezovice nisu imale nikakve mogućnosti da štogod štampaju i raspačavaju. I ja sam uspio doći do spomenutog Stepinčeva rukopisa i objelodaniti ga g. 1965./66. kao izdanje našeg Društva.

Znajući za brigu i trud, kao i za plemenitu intenciju prevoditelja,odvojio sam u Društvu što sam više mogao novčanih sredstava (s kojima smo inače i mi oskudijevali, jer smo u ono doba mi još uvijek bili i te kako nepoželjan nakladnik.) I poslao sam ih kao autorski honorar u Brezovicu. A to smo izveli konspirativno: poslao sam u Brezovicu našu činovnicu Mariju Dujaković i (kao pratnju joj) Herminu Fintić, da novac predaju u prave ruke. Udesio sam, da ih do Brezovice autom preveze Marijan Zidarić. Ne sjećam se više, na koji smo način knjižili taj izdatak u našem knjigovodstvu.

U Brezovici je još uvijek vodila Karmel "njegova utemeljiteljica" Č. M. Regina Terezija (1898.-1984.), koja je s razumljivim oduševljenjem preuzela pošiljku. A dne 7. svibnja 1966. poslala mi slijedeće pismo zahvale:

"Milost Duha Svetoga neka se umnoži u duši Vašoj, mnogo poštovani gospodine direktore!

Danas nas je iznenadila svojim posjetom draga gospođa Dujaković. Bio nam je to uistinu dragi posjet. Još više nas je iznenadila, kada nam je saopćila uzrok svoga dolaska. Zahvalila sam gospođi i njenim pratiocima, koliko sam najbolje mogla, i zamolila ju, da i Vama, mnogo poštovani gospodine direktore, srdačno zahvali. Ipak osjećam tešku dužnost, da i sama ovim pismom dođem, koje neka Vam donese izraze naše najdublje zahvalnosti. Uistinu ste više nego očinski s nama postupili. Uzeli ste nam svaku brigu i svaki posao raspačavanja i tako nas očinski nagradili.

Vašu dobrotu prema Karmelu uzvratiti ćemo svaki dan molitvama i žrtvama našega karmelskoga života!

Dobri Bog neka plati dugove svoje karmelske djece, kako ga ona za Vas mole.

Uz izraze dubokog poštovanja srdačno pozdravlja ponizna službenica s. Regina Teresia."

Uzeli ste nam svaku brigu i svaki posao raspačavanja i tako nas očinski nagradili.

Vašu dobrotu prema Karmelu uzvratiti ćemo svaki dan molitvama i žrtvama našega karmelskoga života!

Dobri Bog neka plati dugove svoje karmelske djece, kako ga ona za Vas mole.

Uz izraze dubokog poštovanja srdačno pozdravlja

ponizna službenica

s. Regina Teresia

Č. M. Regina Terezija od Isusa (Karola Trbljanić) prva je karmelićanka Hrvatica. Rođena je 3. ožujka 1888. u Sarajevu u katoličkoj obitelji pukovnika Marka i Terezije Trbljanić i tu je svršila osnovnu i učiteljsku školu kod ss. Kćeri Božje ljubavi. A kako se obitelj preselila u Zagreb, nastavila je školovanje u Zagrebu kod ss. Milosrdnica te radila najprije kao učiteljica i zatim kao činovnica u Zagrebačkoj banci. Nakon teških borbi sa svojim najmilijima ulazi u Insbrucku u "Karmel" 7. srpnja 1927. te polaže svečane zavjete 23. siječnja 1932. Po molbi nadbiskupa Stepinca vraća se u domovinu 24. svibnja 1939., da osnuje prvi hrvatski Karmel u Brezovici. Preminula je 22. lipnja 1984.

O njoj je zapisano, da je bila "čvrstog značaja, jake vjere, snažnog duha, širokog srca, prokušane mudrosti, duboke molitve i šutnje, uvijek smirena, trajno vedra, nasmijana i okrenuta prema Bogu i prema čovjeku. Bila je stroga prema sebi, a zahtjevna i blaga prema svojim sestrama."

Prvih pet godina sestre su u Brezovici živjele u dvorcu, nadbiskupovu ljetnikovcu, te su se 14. travnja 1944. preselile u novosagrađeni "Karmel" do dvorca. Iz ovoga Karmela nastao je Karmel u Istri, pa u Jurišićima (kasnije premješten u Kloštar Ivanić) i u Šarengradu, a sada se evo gradi još jedan - u našoj dragoj hodočasničkoj Mariji Bistrici.

Dobro je spomenuti i to, da je nadbiskup Stepinac već g. 1941. smjestio u brezovački "dvorac" oko 80 napuštene djece - svake vjere i nacionalnosti, o kojima su se brinule naše sestre.

Vraćajući se rukopisu "Nasljeduj Krista" reći ćemo, da je on natipkan, ali je nadbiskup Stepinac na nekim mjestima vlastoručno tintom obavio neke ispravke. Prvo štampano izdanje objavio sam bez ikakva diranja u rukopis, iz poštovanja prema njegovu auktoru. I to se ima smatrati njegovim originalom. Naime, kasnijim izdanjima (iza 1968.) na nekim se mjestima mijenjao tj. dotjerivao tekst prijevoda (što - bez obzira na razloge - ja iz pijeteta prema pokojniku ne bih prihvatio).

Vidim da je IV. izdanje iz g. 1987. povezano sa župnim uredom u Zemunu i Mirom Glavurtićem iz Rovinja, ali uvijek treba imati na umu, da je svoje auktorsko pravo na prijevod knjige "Nasljeduj Krista" pokojni Kardinal bio namijenio Karmelu u Brezovici.

Dr. Feliks Niedzielski

Koncem mjeseca svibnja 1945. žurio sam u Račkoga 9 u svoje bivše Ministarstvo skrbi za postradale krajeve (čiji su poslovi - pri dolasku u Zagreb partizanske Narodne Vlade Hrvatske - ušli u sklop Ministarstva socijalne politike). I susretnem dr. Josipa Rasuhina (koji je bio moj šef za vrijeme "Banovine Hrvatske" kao pročelnik odjela za socijalnu politiku), a koji je za NDH otišao u partizane i kao liječnik bio šef nekog vojnog saniteta te se nakon rata "slavodobitno" vratio u Zagreb. On se također žurio - i to na sastanak s potpredsjednikom vlade Radom Pribičevićem i još s nekima - kod potpukovnika OZNE Drakulića na Trgu N. (danas Trg hrvatskih velikana). Uhvatio me ispod ruke i poveo sa sobom, "jer ću im sigurno trebati"! Ostavio me da sjedim u predsoblju, a on je ušao na dogovor, koji je podulje trajao. Zatim je izašao sam i kazao mi, kako se u Samoboru u parku na otvorenu nalazi par tisuća zarobljenika, koje bi

odmah trebalo nahraniti, jer dugo nisu ništa jeli. I mogu li to ja organizirati? "Mogu", rekao sam i odmah na ceduljici napisao, da treba iz bivšega našeg skladišta uzeti nekoliko velikih kotlova za kuhanje i za to potrebne živežne namirnice (odmah sam naznačio što i koju količinu, jer sam u tim stvarima imao dovoljno prakse tokom rata) i sve to s

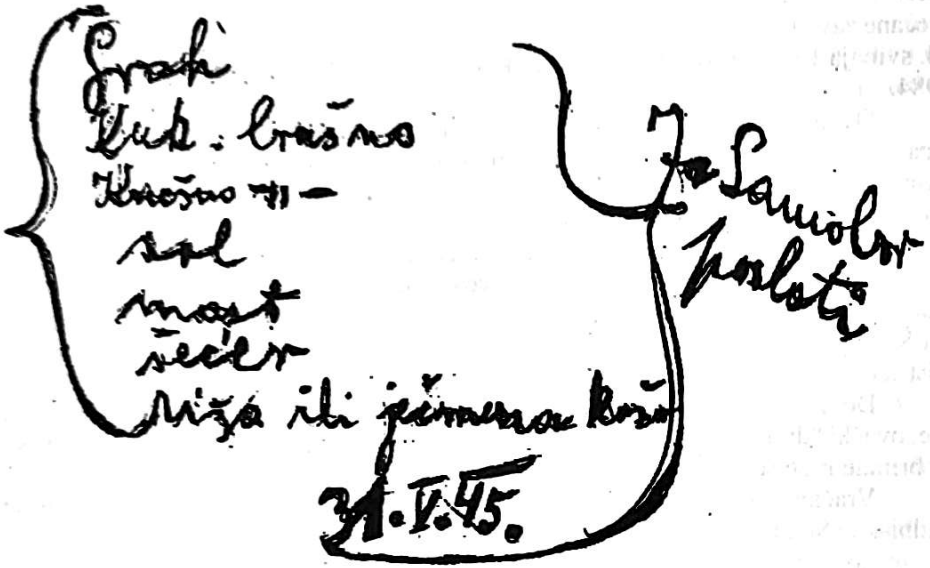

nekoliko činovnika iz mog bivšeg ministarstva prevesti na lice mjesta. Na sastanku su sve to prihvatili, a dr. Rasuhin mi je saopćio neka stvar odmah organiziram. Naše staro ministarstvo već je bilo predalo sve zalihe novim vlastima, pa sam odmah zatražio, da se odobri izdatak iz skladišta robe popisane na mojoj ceduljici. S tom ceduljicom zatim sam otišao k svojim suradnicima u moje bivše ministarstvo i objasnio im situaciju. Odmah se njih 12 dobrovoljno javilo na rad u Samoboru. U Samoboru ih nisu htjeli pustiti u logor, koji je bio ograđen žicom i bez ikakvih nastambi. No moji su ljudi kotlove instalirali na cesti i pošli po susjedstvu moliti drva (koja su im Samoborci obilato dovukli). I počelo je kuhanje. Logoraši su u repu prilazili sa zdjelama, i kako su bili pregladnjeli, to su se i po nekoliko puta stavljali u rep. Neki nisu imali nikakvih posuda za jelo pa su im ih drugi posuđivali.

Sutradan sam ja imao nazvati Drakulića u tri i po sata popodne (na telefon 64-86) i doznati, gdje ću se ja ukrcati u Pribičevićev auto, da s njim posjetim Samobor. Uz logor preko ceste bila je baraka, a u njoj nekakva "uprava logora" s kancelarijom. Pribičević je ušao tamo, a ja ostao uz svoje "kuhare" na cesti. Nakon poduljeg vremena pozvao me Pribičević, da ga pratim u sam logor. Između prvih, koje sam u njemu susreo, bio je jedan moj bivši činovnik, koji se eto s neuspjehom povlačio prema Bleiburgu. Našao je mogućnost da mi kaže: "Profesore, pa Vi znate, da se ja nikada nisam borio proti partizana." Valjda je pomislio, kako sam ja neka povjerljiva osoba i u partizanskom režimu, te da mu mogu pomoći. Dao sam mu znak, i shvatio je situaciju. A približio mi se i jedan zarobljenik s djetetom (od oko godinu i pol starosti) na rukama

i rekao, da bi ga htio predati nekome iz logorskog susjedstva, s kojim se već sporazumio. "Dajte ga preko žice kuharima!" To mu je u onoj zbrci i uspjelo - i dijete je otpremljeno žarobljenikovoj rodbini u Zagrebu. Inače smo u logoru išli u hrpi sa "šefovima" i Pribičevićem.

I najednom opazim ja dra Feliksa Niedzielskoga, kako umoran sjedi na zemlji, a leđima naslonjen na stablo. I on je mene prepoznao i ustao, a ja ravno k njemu - i poljubili smo se. No Pribičević je vidio da sam se odijelio iz skupine i k nekome pristupio, te još prije nego što sam s Feliksom uspio izmijeniti koju riječ, stvorio se uz nas. Gleda valjda on, s kojim se ja to "razbojnikom" ljubim. I obrati se izravno njemu: "Koji si ti?" Feliks je mirno i jasno rekao svoje ime i prezime. "A ti si to! Drago mi je, da si nam dopao u ruke! Sjećaš li se, kako su dva Srbina izgubila život nakon tvog govora u...?" (Spomenuo je neko selo nedaleko Banjaluke, u kojemu se navodno taj incident zbio, ali ja ga se više ne sjećam.) "Platit ćeš ti to!" I odmah je prekinuo našu "šetnju" kroz logor, i krenuli smo van. On je sa svojom pratnjom ušao u baraku ("upravu logora") i tamo vrlo dugo ostao. A ja sam dotle rješavao praktične probleme sa svojim činovnicima - kuharima. (Bile su među njima većinom ženske).

Na povratku u autu za Zagreb Pribičević mi je kazao, da je Feliks upisan u logorske dokumente pod svojim pravim imenom. I to ga je začudilo, jer su se neki iz bojazni valjda upisivali pod krivim imenom.

I dok smo se vozili prema Podsusedu, preticao nas je jedan službeni auto, u kojemu sam opazio Feliksa. Nagnuo sam se prema staklu, da mu bar glavom mahnem. A Pribičević mi je kao neko objašnjenje rekao, kako će ga otpremiti u Banjaluku, da mu se sudi, gdje je činio "zlodjela".

Feliks je bio draga duša, šest i po godina mlađi od mene. Rođen je u Banjoj Luci 25. kolovoza 1912. i rano izgubio oca, koji je bio potomak poljskih doseljenika. Majka mu je bila Srpkinja. Zarana je zdušno prihvatio hrvatsku kulturnu katoličku baštinu i postao gorljivi član križarske organizacije, pa je od listopada 1940. do ožujka 1942. bio (poslije dr. Ivana Protulipca i dr. Slavka Šarića) treći predsjednik Velikog Križarskog Bratstva (s 28 godina života!) U g. 1942. preuzeo je brigu o odgojnoj i kulturnoj djelatnosti u organizaciji ustaške mladeži. Nakon rata partizani su ga dugo držali u Banjoj Luci u zatvoru i napokon ga streljali 20. veljače 1947. kao i banjalučkog župnika Nikolu Bilogrivića i ustaškog stožernika Viktora Gutića, kako je to odredio javni "narodni sud". A Feliks je bio tek u 35. godini života! Nitko od nas nije vjerovao, da će biti likvidiran: u Banjoj Luci u narodu je bio vrlo poštovan, jer se borio za pravdu i zauzimao za mnoge ugrožene, a nije počinio baš nikakav zločin!

Na povratku iz Samobora, ispred mosta kod Podsuseda, zaustavio nas je vojnik, trežeći od nas "lozinku". Pribičević se nagnuo kroz prozor i šapnuo mu ju je, (kako je ja ili šofer ne bismo čuli). "Nije to naša lozinka", reče stražar, "ali možete proći, jer znam, da je to danas lozinka jedinice s druge strane mosta." I prošli smo. - Ali na početku Černomerca kod kasarne iskoči pred nas vojnik s naperenom puškom, da nas zaustavi. Pribičević ga je strogo poučio, da je njegova dužnost paziti na kasarnu, ispred koje stražari, a ne na vozače koji prolaze ulicom. I vojnik nas je propustio. Mene je Pribičević htio dovesti što bliže mojoj kući, pa smo preko Selske ceste i Pongračeve stigli do mosta preko potoka Černomerca - za Drvinje. Tamo u Drvinju ja sam imao vlastitu prizemnicu - u Kruškovcu 6, a to je nešto manje od 200 metara dalje od mosta. Već je bila noć i totalno zamračenje bez ulične rasvjete, pa mi je Pribičević ponudio

revolver, za svaki slučaj. No ja ga nisam uzeo, ja nikad u životu nisam pucao iz revolvera! Pa smo pogurali auto malko uz nasip, upalili farove, i ja sam žureći se (jer sam prilično veliki plašljivac!) sve do kuće morao vikati "Evo me! Evo me!" A kad sam prestao vikati, znali su da sam stigao kući, pa su zatrubili i okrenuli prema centru Zagreba.

Sutradan sam rano pošao u župni ured sv. Marije do župnika Beluhana, jer sam znao za njegove odlične odnose s Feliksom. Prečasnom sam do u detalje ispirčao sve, što sam toga dana doživio u vezi s Feliksom. Prečasni Beluhan mi je uvelike zahvalio i rekao, kako je dobro, što će Feliksa uputiti u Banju Luku, jer ga tamo svi cijene i vole, i znaju kao pravednika, koji u svemu djeluje po duboko u njemu uvriježenim katoličkim principima, odlučno ustajući protiv svakog nasilja te uzimajući u zaštitu pravoslavce, jednako kao i Hrvate. Još mi je preč. Beluhan bio kazao, da će o svemu odmah obavijestiti i utješiti Feliksovu majku, koja je zbog sina bila u velikoj neizvjesnosti i brizi.

No neću ovdje završiti, nego ću spomenuti, što je dalje bilo i s logorašima iz Samobora. Kako sam bio doznao od Pribičevića, partizanska vrhuška se bojala stranih špijuna, "koji se svuda motaju", pa će optužiti njihovu vlast, da ne postupa sa zarobljenicima u duhu propisa međunarodnog Crvenog Križa. Ne mogu naime ljudi trunuti u žici na kiši i suncu, nego im ipak treba staviti neki krov nad glavom. U tu svrhu bile su određene kao novi smještaj "sporedne zgrade" tvornice suhomesnate robe u Zaprešiću. I ja sam bio poslan da to omogućim.

Taj objekt nastao je još 1918. kao "Industrija suhomesnatih proizvoda d. d. Zagreb-Zaprešić". Godine 1934. došao je u sklop "Glavnog saveza srpskih zemljoradničkih zadruga" u Beogradu; g. 1938. došao je pod "prisilnu upravu i stečaj". Za vrijeme rata radilo se i tamo, ali je na samom kraju sve ostalo prazno, a naročito bivši svinjci (koji su imali betonske podove). To su bile te "sporedne zgrade", koje je trebalo upotrijebiti za "nastambe". Ja sam "naredio", da se dovezu daske i polože na beton, kako bi se logoraši mogli bar donekle pristojno ispružiti. Daske su položene - i ja sam dočekao kolonu logoraša, koja se je čak iz Samobora pješice dovukla do Zaprešića. Jadni ljudi!... Ne znam za njihovu daljnju sudbinu.

Krapanjske rezolucije i Seniorat

U br. 4. "Marulića" (str. 649.) objavio sam svoje zabilježbe iz g. 1925. o tzv. "Krapanjskim rezolucijama". A sada te rezolucije donosim, kako su bile definitivno stilizirane. Taj definitivni tekst ja sam vlastoručno u Krapnju napisao 6. kolovoza 1925. i evo ga:

"1. Glavna skupština Mahnićevog Đačkog Orlovskog okružja, na kojoj su zastupana potpisana orlovska đačka društva, jednoglasno zaključuje, da članovi đačkih orlovskih društava nijesu obvezani da budu istodobno članovi drugih kat. đačkih kulturnih organizacija osim Orlovske.

2. Želimo, da Mahnićevo O. Đ. okružje postane što prije centralom svih srednjoškolskih đačkih organizacija t. j. da srednjoškolski sekretarijat J. K. Đ. Lige likvidira i preda sve agende Mahnićevom O. Đ. okružju. U mjestima, gdje radi raznih prilika nije moguće provesti srednjoškolsku orlovsku organizaciju u svojoj punini, to ipak želimo, da Mahnićevo O. Đ. okružje bude centralom i tih društava te da nastoji, da se postepenim radom dode do toga, da i ta društva poprime orlovski organizatorni značaj i program u svojoj cjelini.

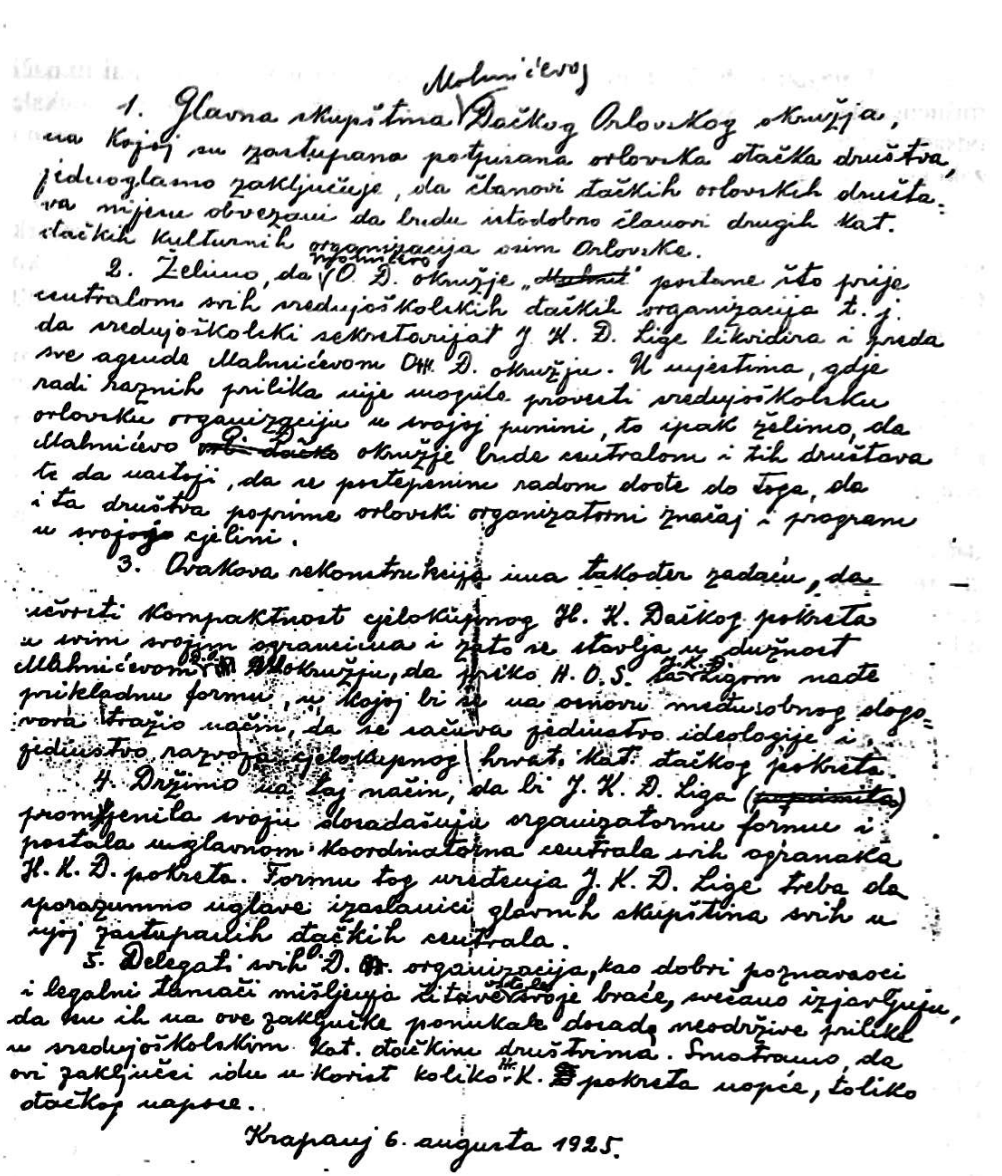

Mahnićevoj

1. Glavna skupština Đačkog Orlovskog okružja, na kojoj su zastupana potpisana orlovska đačka društva, jednoglasno zaključuje, da članovi đačkih orlovskih društava nijesu obvezani da budu istodobno članovi drugih kat. đačkih kulturnih organizacija osim Orlovske.

2. Želimo, da Mahnićevo O. Đ. okružje „postane" što prije centralom svih srednjoškolskih đačkih organizacija t. j. da srednjoškolski sekretarijat J. K. Đ. Lige likvidira i preda sve agende Mahnićevom O. Đ. okružju. U mjestima, gdje radi raznih prilika nije moguće provesti srednjoškolsku orlovsku organizaciju u svojoj punini, to ipak želimo, da Mahnićevo ~~O. Đačko~~ okružje bude centralom i tih društava te da nastoji, da se postepenim radom dode do toga, da i ta društva poprime orlovski organizatorni značaj i program u svojoj cjelini.

3. Ovakova rekonstrukcija ima također zadaću, da učvrsti kompaktnost cjelokupnog H. K. Đačkog pokreta u svim svojim ograncima i zato se stavlja u dužnost Mahnićevom Đ. O. okružju, da preko H. O. S. sa J. K. Đ. Ligom nađe prikladnu formu, u kojoj bi se na osnovu međusobnog sporazuma tražio način, da se sačuva jedinstvo ideologije i jedinstvo razvoja cjelokupnog hrvat. kat. đačkog pokreta.

4. Držimo na taj način, da bi J. K. Đ. Liga promijenila svoju dosadašnju organizatornu formu i postala uglavnom koordinatorna centrala svih ogranaka H. K. Đ. pokreta. Formu tog uređenja J. K. Đ. Lige treba da sporazumno uglave izaslanici glavnih skupština svih u njoj zastupanih đačkih centrala.

5. Delegati svih Đ. O. organizacija, kao dobri poznavaoci i legalni tumači mišljenja čitavstvoje braće, svečano izjavljuju, da će ih na ove zaključke ponukale dosadašnje neodržive prilike u srednjoškolskim kat. đačkim društvima. Smatramo, da ovi zaključci idu u korist koliko H. K. pokreta toliko đačkog naroda.

Krapanj 6. augusta 1925.

3. Ovakova rekonstrukcija ima također zadaću, da učvrsti kompaktnost cjelokupnog H. K. Đačkog pokreta u svim svojim ograncima i zato se stavlja na dužnost Mahnićevom Đ. O. okružju, da preko H. O. S. sa J. K. Đ. Ligom nađe prikladnu formu, u kojoj bi se na osnovu međusobnog dogovora tražio način, da se sačuva jedinstvo ideologije i jedinstvo razvoja cjelokupnog hrvat. kat. đačkog pokreta.

4. Držimo na taj način, da bi J. K. Đ. Liga promijenila svoju dosadašnju organizatornu formu i postala uglavnom koordinatorna centrala svih ogranaka H. K. Đ. pokreta. Formu tog uređenja J. K. Đ. Lige treba da sporazumno uglave izaslanici glavnih skupština svih u njoj zastupanih đačkih centrala.

5. Delegati svih O. Đ. organizacija, kao dobri poznavaoci i legalni tumači mišljenja čitave ostale svoje braće, svečano izjavljuju, da su ih na ove zaključke ponukale odsada neodržive prilike u srednjoškolskim kat. đačkim društvima. Smatramo, da ovi zaključci idu u korist koliko Hr. K. pokreta uopće, toliko đačkog napose.

Krapanj 6. augusta 1925."

Na tečaju za orlovske đake u Krapnju, gdje su napisane prednje rezolucije, tek se formiralo orlovsko okružje za đake, i naziv mu se tek ustaljivao. Zvali smo ga "Đačko Orlovsko Okružje", pa "Orlovsko Đačko Okružje Mahnić", pa je na koncu netko moj zaključni rukopis ispravio u "Mahnićevo Đačko Orlovsko okružje".

Zanimljivo je usporedivati moje prvotne zapise s mojim konačnim rukopisom rezolucija. a spomenut ću samo t. 5., gdje se u prvim zapisima tituliramo sa "drug" (kako je bila praksa u Liginim organizacijama), a što je prekriženo i u konačnom rukopisu pretvoreno u "brat" (kako se tituliralo u orlovskim društvima). Tamo na Krapnju tada smo još ujedno bili kako "drugovi" tako i "braća" u Mahnićevom Pokretu!

Onda se govorilo kako bi bilo dobro, da rezolucije potpišu predstavnici orlovskih đačkih društava, ali se na koncu to nije dogodilo. Prvo, jer nitko od prisutnih nije stvarno bio za to opunomoćen od svojih organizacija (koje prije toga nisu ni slutile, da će se u Krapnju stvarati neke rezolucije). Drugo, tamo je bilo malo onih, koje su nastale odjelito od Liginih đačkih organizacija. Na pr. mi onda u Dubrovniku nismo imali orlovsko đačko društvo nego Ligino (Domagojsko) i to još od 22. svibnja 1921., - i unutar naše organizacije nije postojao jedinstveni stav prema problemu odnosa Liga - H. O. S. Zato ja i ne bih mogao potpisati rezolucije u ime "orlovskog đačkog društva" u Dubrovniku, a sada iz konačnog rukopisa vidim, da sam to želio učiniti. Mi u Dubrovniku imali smo orlovsku sekciju za gimnastiku, a takve smo sekcije osnivali i u našim već postojećim omladinskim društvima po okolnim selima. Očito, onda smo se svi još smatrali jednom falangom kat. Pokreta (bez obzira na formu organizacije).

Gore sam istaknuo datum osnutka naše đačke organizacije u Dubrovniku (22. V. 1921.), da ga se usporedi s datumom od 23. listopada 1921., kad su naši hrvatski orlovi stvarali zajedničku centralu sa Slovencima "Jugoslav. Orlovska Zveza u Ljubljani" - s Orlovskim Podsavezom u Zagrebu.

Na samom tečaju u Krapnju bilo je u diskusijama više verbalne oštrine nego što bi to zahtijevale stvarne teškoće na terenu. Tu se mladenačka oštrina odrazuje i u nekim stilizacijama u samim rezolucijama. Tako se na pr. u t. 5. govori, da su zaključke (iz rezolucija) "ponukale dosada neodržive prilike u srednjoškolskim katol. đačkim društvima", a "neodrživih prilika" stvarno nije bilo u samim đačkim društvima, ni u njihovim međusobnim odnosima, ni u odnosima na centrale u Zagrebu. Radilo se redovito o "akademskim diskusijama" oko problema srednjoškolaca (đaštva), a nešto se malo od toga našlo i u ondašnjim đačkim časopisima.

Sigurno će biti zanimljivo, ako citiram jedan odlomak iz "Organizacijskog Vjesnika" (koji je bio službeno glasilo H. O. S. -a) god. II, br. 2, od 1. veljače 1924., dakle ne puno prije Krapnja. Tamo piše:

"Đački Orao. - Prema zaključku Predsjedništva H. O. S. -a mogu se đački odsjeci odsada zvati "Đački Orao" (odnosno "Bogoslovski Orao"), gdje tu promjenu žele provesti... Ali za to, jer je Orlovstvo jedan široki pokret, nužno je da đaci budu ne samo članovi Đačkog Orla, nego i katol. đačke organizacije i J. K. Đ. Lige. Đačka organizacija daje đacima onu specifičnu izobrazbu, koju će trebati kao kat. inteligenti i glavni

pokretači Orlovstva. Orlovstvo je mnogo šira organizacija od đačkog pokreta, i đački pokret nužan je i mora se održati uz Orlovstvo. Zato dobar Orao, ako je đak, bit će valjan radnik ne samo u Đ. O. nego i u katol. đačkoj organizaciji..."

Prava napetost i smutnje nastale su tek nakon Krapanjskih rezolucija i to tako što je spor prenesen u Seniorat. Samo đaštvo nije dalje više u svemu tome igralo neku ulogu (osim što je moglo poslužiti kao neke vrsti "potpora" ovoj ili onoj osobi ili "stranci").

A što je zapravo bio Seniorat? - Hrv. Katol. Pokret započeo je krčki biskup Mahnić i to oslanjajući se na đaštvo (najprije sveučilištarce pa onda i srednjoškolce). Ti su mladi ljudi s godinama dospjeli do svojih zvanja i nisu se više mogli ubrajati među đaštvo, - nego su postali starješine (seniori) društava mladeži, iz kojih su iznikli. Logično: njihov su rad, mogućnosti i uloga postali kudikamo značajniji, nego što je to bilo u doba njihova školovanja. Od takvih je u Pokretu stvorena zasebna organizacija - Seniorat. Ti ljudi su se angažirali u raznolikim djelatnostima i ustanovama i organizacijama vjerskog, kulturnog, gospodarskog, socijalnog, nacionalnog, i političkog karaktera. A kao cjelina gerirali su se kao ideološka centrala koja će usmjeravati rad svojih članova i razna tijela u kojima su oni djelovali (a preko njih i širu javnost) u duhu načela Mahnićeva Hrv. Kat. Pokreta. Prema zamisli biskupa Mahnića Seniorat je imao biti i čuvar jedinstva Pokreta. Pa je u svojoj posljednjoj poslanici đacima (g. 1920.) napisao: "Budite vazda u sporazumu sa starješinstvom koje po mojoj prvoj namisli i sadanjoj volji ima da vodi čitavu akciju katol. Pokreta u nas."

Trebamo se sjetiti, da smo tada bili još daleko od Katoličke Akcije koju bi Crkvena hijerarhija imala voditi i biti za nju odgovorna. Mahnićev Pokret nije vodio Episkopat, ali su pojedini biskupi, a napose široki krug svećenika i redovnika zdušno u pokretu djelovali. A seniori su za sebe rado isticali kako su oni "disciplinirani pomoćnici biskupa". Čak je Seniorat dne. 20. svibnja 1920. napisao: "Priznavali smo prije, priznajemo i sada, a priznavat ćemo i u buduće, bez ikakva oklijevanja autoritet crkvenih vlasti, koje su nam povjerile teške časne dužnosti. Naš položaj nije potekao iz nikakva uzurpiranja tuđe kompetencije, nego smo uvijek radili u skladu s crkvenim vlastima."

Znalo se u verbalnim polemikama progurati misao, kako se Seniorat na pokorava Episkopatu te da se nameće i biskupima. Istina je, da su pojedini biskupi postali nakloni ovom ili onom gibanju u katol. krugovima (a isto tako i pojedini redovi), pa ćemo i kasnije, pri stvaranju Kat. Akcije imati nejedinstven Episkopat sve tamo do 1938. godine, a sređivanje sveukupnih neprilika i još dalje!

Same Krapanjske rezolucije u Senioratu su pobudile vrlo oštru reakciju, jer su u sebi nosile zahtjev za vrlo krupne promjene u organiziranom radu Pokreta, a bez njegova znanja i učestvovanja. Seniorat je smatrao da je njegova dužnost riješiti spor Liga-HOS, a posebice, jer se i na jednoj i na drugoj strani radilo o njegovim članovima - seniorima. I tako je spor prenesen u Seniorat. (Ta i orlovstvo je nastalo logičnim slijedom u sklopu Mahnićeva Pokreta i uz rad seniora!) Tada je Seniorat imao oko 450 članova, i negdje oko pet posto njih nastavilo je pod vodstvom dr. I. Protulipca unutar Seniorata borbu u korist Krapanjskih rezolucija. Borba se nije toliko osjećala u provinciji, koliko u samom Zagrebu (što je i prirodno jer su se tamo nalazile "centrale"), a najgore je bilo, što se i dio klera opredijelio za jednu ili drugu koncepciju ili pojedine osobe. Uplele su se krupne osobe iz crkvenog i svjetovnjačkog života, pa i kroz njihovu štampu i druge njihove edicije.

Za natezanje unutar Seniorata vrlo je karakteristično pismo od 23 stranice, koje je Seniorat uputio svojim članovima dne 20. svibnja 1926. pod naslovom "Jedinstvo pokreta", gdje se oštro ustaje protiv Krapanjskih rezolucija te ih se naziva pučem. Naime nije bilo predvideno, da će se na orlovskom đačkom tečaju u Krapnju donositi nekakve rezolucije. Zatim nije na tečaju bila zastupljena druga strana o kojoj se radilo, tj. Liga, a ni Seniorat nije bio o tome obavješten. Inicijativa je zapravo nastala odozdo (od nas đaka!). Prihvatio ju je dr. Protulipac (bez kojega se ništa ozbiljnije nije moglo zbiti na našem tečaju na Krapnju), a onda i cjelokupno vodstvo HOS-a.

U spomenutom pismu Seniorata od 20. V. 1926. lijepo se vidi, kako se unutar Seniorata poslije Krapnja vodila oštra borba kroz više mjeseci o statusu đačkih organizacija u odnosu na HOS i J. K. Đ. Ligu. - Nije se tada raspravljalo o nekadašnjim omladinskim društvima (naročito onima na selu), jer je po odluci Seniorata o njima bilo riješeno 11. prosinca 1923. na zajedničkoj sjednici Hrv. Kat. Omladinskog Saveza i Orlovskog Podsaveza. Tad je zaključeno o fuziji tih dviju omladinskih centrala u HOS. Likvidirat će i Orlovski Podsavez i Hrv. Kat. Omladinski Savez, i stvorit će se HOS, koji će preuzeti cijeli vjersko-prosvjetni program H. Kat. Omlad. Saveza, a od Orlova ime i gimnastičko-tehnički program. I već 16. prosinca 1923. u Hrvat. Katol. Narodnom Savezu na Kaptolu u Zagrebu imamo konstituirajuću glavnu skupštinu HOS-a, na kojoj je za predsjednika izabran (još uvijek senior) dr. I. Protulipac (a u odbor još dr. Merz, Dušak, Malinar, Gotfrid, Kovač, Cerovac...).

Dakle nakon Krapnja spor o problemu Đaštva vodio se u Senioratu. A Senioratu je ujedno bilo stalo, da sačuva svoju rukovodeću i odlučujuću ulogu u svim starim i novim granama Mahnićeva Pokreta. Pa na jednom mjestu piše: "Hoćemo jedan Seniorat, i jedan Katol. pokret. Hoćemo jednu đačku organizaciju i snažno orlovstvo, koje će biti matična organizacija omladine širokih narodnih slojeva!"

No stvari su se drukčije odvijale i sve se dublja razlika stvarala između Seniorata i Orlovstva, što će se nastaviti i u kasnijim godinama, pa će imati odjeka na daljnji život Pokreta i kad su mjesto Orlova došli Križari i kad se kod nas već stvarala konačno prava Stepinčeva Katolička Akcija.

Spomenuto pismo Seniorata od 20. V. 1926. ima dva odsjeka: "Jedinstvo Pokreta" i "Uredenje odnosa izmedu HOSa i Lige" s podnaslovima: Đaštvo u kat. pokretu, Seniorat i đaštvo-Naša đačka organizacija (Prije prvog svjetskog rata bilo je 3000 organiziranih kat. đaka!) - Širenje orlovstva - Đaštvo i orlovstvo - Krapanjski puč ("S formalne strane Krapanjske rezolucije bile su prepad i puč prema Ligi") - HOS i Krapanjske rezolucije - Seniorat i Krapanjske razolucije - Zagušljive prilike u Pokretu (gdje piše, da su nakon Krapnja loše prilike zavladale "među seniorima, dotično od njih su prešle na đaštvo") - Spremanje za rad preko praznika - Odluka odbora Seniorata ("Đaštvo je podmladak Seniorata") - Prijedlozi ("Dvije centrale donijet će borbu, jer će se boriti za isto članstvo". "Đaštvo mora imati jednu đačku centralu, jedno uzgojno i disciplinatorno središte"..."HOS je doduše danas u našim rukama, ali ne mora to biti dovijeka".) - Prijedlog druga Barića - Pregovori s drom Protulipcem - Veze HOSa i Lige - Predstavka odboru HK Seniorata (od 11. V. 1926.) sa strane Hrvat. Orlov. Saveza (na tri stranice) - Odgovor na predstavku (također na tri stranice) - Predstavka nadb. dru Baueru (sa strane Hrv. Kat. Starješinstva tj. Seniorata, u kojemu se izmedu ostaloga ističe, da to na Krapnju nije bio legalni đački forum nego puč, kojim je razdvojena

đačka organizacija, te da đački pokret mora biti jedinstven; te da se tu radi o organizatornom pitanju, a nikako o idejnom.

To pismo od 20. V. 1926. potpisali su u ime Seniorata: Stjepan Barić, odbornik S-a, Predsjednik Hrv. Pučke stranke i Zadružne Sveze; - Danica Bedeković, odbornik S-a, tajnica Hrv. Kat. Ženske Sveze; - dr. Velimir Deželić, odbornik S-a, tajnik Hrv. Kat. Narodnog Saveza i urednik "Mladosti"; - Vjekoslav Gortan, potpredsjednik S-a, ravnatelj Zadružne Sveze; - Petar Grgec, odbornik S-a, glavni urednik "Narodne Politike"; - dr Ljubo Marakoviđ, predsjednik S-a, referent S-a za đaštvo i urednik "Hrvat. Prosvjete"; - Mijo Maričić, odbornik S-a, referent za orlovstvo; - dr Marije Matulić, tajnik S-a, urednik "Narodne Politike"; - Krešimir Pećujak, odbornik S-a, urednik "Sacerdos Christi"; - dr Janko Šimrak, odbornik S-a, glavni tajnik Hrv. Pučke stranke; - Bartul Vitaić blagajnik S-a.

P. S. Mislio sam izdati posebnu brošuru s Krapanjskim rezolucijama i ovim pismom od Seniorata kao i s drugom građom iz štampe i raznih knjiga, što su pisale o Krapanjskim rezolucijama i njihovim posljedicama u životu katoličkog organiziranog gibanja kod nas, - što zbog informiranja mladih generacija, što zbog povijesne pouke. No to prepuštam drugima, koji bi uz to trebali da obrade cjelokupan naš Katolički Pokret i našu Katoličku akciju.

(Nastavlja se)

Predrag GRUBIĆ

Do nogu prastarina

Nekom usudbenom jakošću smjeraš
Prema presjajnoj posteljici,
Točki nasluta, daljina...
Kristalne postojanosti -
Bez uzleta i klonulosti, straha
Ili kopalja urođeničkih;
Oslobađaš se težine
Mrtve tjelesnosti.
Prezauzet blaženstvom
I ljubavlju uspaljenih namjera
Puštaš se
Niz nevidljive ruke srebrenaste
Do nogu prastarina -

Sa svetim udovim sparen!

Diana DOBRAN

Nada

Zaboravi stare rane
ruku pruži prijatelju svom
nek te čuva uvijek dragi Bog.

Nek ti milost svoju da
da uvidiš da sam nisi
i da shvatiš
tko si, di si.

A kada jednom iz tuđine
kući kreneš
čekat će te u zavičaju
tople uspomene.

Lojzo BUTURAC

Sv. Marko Križevčanin i Nikola Krajačević

2. srpnja 1995. proglašen je treći hrvatski svetac - Marko Križevčanin. Proučavanjem života svetoga Marka, nalazimo njegovu blisku povezanost s njegovim suvremenikom - Nikolom Krajačevićem. Budući da je Nikola također bio svećenik, ali i isusovac i priznati hrvatski književnik, pogodno je da se u jednoj katoličkoj književnoj reviji prikažu ova dvojica hrvatskih velikana i njihovi međusobni odnosi.

I Marko Križevčanin i Nikola Krajačević suvremenici su na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće i obojica su Hrvati. Marko je rođen u Križevcima a Nikola u Sisku. Dok se za Nikolu znade točan datum rođenja, 29. studenoga 1582., to se za Marka pišu različito godine rođenja od 1580. do 1589. Postoji zapisano da je mučeničku smrt podnio 7. rujna 1619. u 39. godini života, pa bi godina rođenja bila 1580. ili 1581. Ali postoji i podatak da se Marko u Rimu upisao na studij bogoslovije početkom studenoga 1611, upravo navršivši 22 godine života, iz čega proizlazi da se rodio 1589.

Za Markovo se prvo školovanje znade da je bilo u Beču, dok se za Nikolino pretpostavlja, zbog njegova odličnog poznavanja madžarskog jezika, da je bilo u ondašnjoj Ugarskoj. U to je vrijeme Hrvatska bila znatno zauzeta u obrani od Turaka. Tako se za Nikolu kaže da je jedno vrijeme bio u vojničkoj službi, dok se za Marka kaže da su ga roditelji poslali u Graz da se posveti vojničkoj službi.

Po onoj narodnoj "Čovjek snuje, a Bog određuje", obojica mladih Hrvata, i Marko iz Križevaca i Nikola iz Siska, osjetili su jedan viši poziv - Božji poziv u Njegov vinograd, pa se obojica u isto vrijeme 1606. upisuju u Grazu na studij filozofije. Za vrijeme trogodišnjeg studija zajedno i stanuju u Zavodu za pitomce nadvojvode Ferdinanda, zvanom "Ferdinandeum", kojega su vodili oci isusovci. Obojica zemljaka su bili veliki štovatelji Majke Božje, pa uskoro postaju članovi Marijine kongregacije. Za obojicu stoji zapisano da su 1609. studij filozofije završili s izvrsnim rezultatom. Nikola je Krajačević tada u Grazu uzeo sebi i latinsko ime - Sartorius.

Kroz dvije naredne godine se školski kolege razilaze. Nikola odmah nakon studija filozofije 1609. odlazi u Rim u Zavod "Germanicum et Hungaricum" studirati bogosloviju, dok Marko dolazi u Rim u isti Zavod dvije godine kasnije. Zanimljivo je da Marko dolazi u Zavod 1. studenoga 1611., a Nikola odlazi iz Zavoda 30. studenoga iste godine. Bili su prema tome u Rimu zajedno samo mjesec dana.

Nikola Krajačević-Sartorius već je nakon dvije godine bogoslovije zaređen za svećenika. Tako je on od 1612. do 1615. već zagrebački kanonik i čazmanski arhidakon. Marko Križevčanin je međutim, nakon četirigodišnjeg studija bogoslovije, 1615. u Rimu zaređen za svećenika. Iako su obojica ovih svećenika članovi zagrebačke biskupije, putovi im se i dalje na neki način razilaze. Marko se vraća iz Rima u rodne Križevce, gdje uspješno pastoralno djeluje. Iste 1615. Nikola se odriče kanonikata i arhidakonata i odlazi u isusovački novcijat. Tako Nikola postaje isusovac, a onda od 1616. do 1618. dovršava u Grazu studij bogoslovije.

Ostrogonski nadbiskup i primas Ugarske Petar Pazmany saznaje za izvanrednu vrijednost Marka Križevčanina pa ga poziva u svoju nadbiskupiju. Postavlja ga u Trnavi za profesora i ravnatelja sjemeništa, a postaje Marko i kanonik prvostolne ostrogonske

crkve. 1619. se našao u Košicama, tada sjevernoj Ugarskoj, s još dvojicom svećenika isusovaca. Tu sva trojica budu uhićeni i mučeni do smrti zbog vjernosti papi i katoličkoj vjeri. 1905. je Marko Križevčanin s dvojicom svojih drugova proglašen za blaženika, a 2. srpnja 1995. u Košicama za sveca.

Nikola Krajačević nakon 1618. nastavlja djelovati u Zagrebu kao propovjednik, ispovjednik, ekonom, a četiri godine i rektor. Nekoliko je godina i u Varaždinu, a godinu dana u Rimu kod Sv. Petra vrši službu hrvatskog ispovjednika. Kao da ga je nadahnula mučenička smrt njegova druga Marka, Nikola je 1620. ispjevao više kajkavskih duhovnih pjesama. Neke je pjesme i preveo pa ih je 1625. izdao u posebnoj knjižici, od koje nam se nažalost nije sačuvao ni jedan primjerak.

1628. izdaje Krajačević "Molitvenu knjižicu", koja sadržava molitve, pjesme i razne duhovne pouke. Budući da je ovo djelo mnogo pridonijelo jačanju vjerskog duha i bilo jako traženo u cijeloj Hrvatskoj, Krajačević je priredio i drugo izdanje "Molitvene knjižice". Ovo je izdanje bilo znatno prošireno, imalo je preko 500 stranica, a tiskano je 1640. u Požunu (Bratislavi).

Posljednje i najznačajnije Krajačevićevo djelo, na kojem je radio u starosti i bolesti, jest "Sveti evangeliomi". Izdano je u Grazu 1651. zalaganjem zagrebačkog biskupa Petra Petretića. Ova knjiga od 372 stranice sadržavala je između ostaloga kalendar, evanđelistar za nedjelje, blagdane i svece, duhovne popijevke i kršćanski nauk.

Duhovne pjesme iz "Molitvenih knjižica" ušle su i u "Evangeliome". Većinu je pjesama spjevao sam Krajačević, a nešto je i preveo. Uz riječi pjesama preporučio je narodne napjeve, po kojima se dotične pjesme mogu pjevati. Tako se na primjer pjesma "Zdrava zvezda morska" može pjevati po napjevu narodne popijevke "Hranila devojka tri sive sokole". Neke su od Krajačevićevih duhovnih pjesama ušle i u poznatu crkvenu pjesmaricu "Cithara octochorda", izdanu u prvoj polovici 18. stoljeća u Beču.

U predgovoru "Svetih Evangelioma" kaže se da su u knjizi dodane duhovne popijevke "vu to ime da se deca obojega spola ovih popevki vuče i da je popevaju, poimence po nedelje te svetke, i doma i vune i drugde gdegode, mesto nečisteh i sramotneh ljubezliveh popevkih". Zbog toga stava su neki pokušali neopravdano okriviti Krajačevića, da je on općenito protiv narodnoga pjesništva. On je međutim, već i kao svećenik, bio samo protiv "sramotneh popevkih", kako ih je nazvao, a ne općenito protiv njih. To dokazuje i činjenica da je preporučivao, pjesme koje je on spjevao, da se mogu pjevati "na notu" tada poznatih narodnih popijevaka: "Hranila devojka", "Igralo kolo", "Posejal sem bažulek" i druge.

U vrijeme proglašenja svetim Marka Križevčanina, dok se putem sredstava javnog priopćavanja sjećamo njegova života, ne bismo smjeli ne spomenuti i njegova suvremenika, školskog kolegu i prijatelja Nikolu Krajačevića. Nikola Krajačević - Sartorius znamenit je i zaslužan i kao svećenik i kao isusovac, ali i kao priznati hrvatski kajkavski književnik 17. stoljeća. Zbog toga je uvršten 1925. u knjigu "Znameniti i zaslužni Hrvati", ali možda do sada premalo vrednovan u povijesti hrvatske književnosti. Umro je u Zagrebu 9. III. 1653.

Krešimir MIKOLČIĆ

Put u Sarajevo

Imenovanjem vrhbosanskog nadbiskupa msgr. Puljića za kardinala Katoličke crkve papa Ivan Pavao II. pokazao je da je u ovom času jedini državnik izvan BiH koji se bori za biološko i civilizacijsko održanje katolika i muslimana u BiH. Tim imenovanjem Bosna učvršćuje svoju državnost, a Hrvati katolici svoj udio u toj državnosti i svoju budućnost u BiH.

Potpuno svjestan svih opasnosti puta u Sarajevo, jer sam tamo bio u veljači 1994., kada su eksplozije tutnjale nad gradom a građani umirali rastrgani srpskim granatama, poziv da u ime Matice hrvatske prisustvujem povijesnom događaju, svečanosti u povodu imenovanja msgr. Puljića za kardinala, počastio me je i razveselio.

Iz Zagreba smo krenuli g. Stjepan Sučić i ja s 8 teških torbi hrane i ljekova za Sarajlije. Na izlasku iz aviona u Splitu sreli smo g.g. Krunoslava Cigoja i Ivicu Šarića, poznate operne pjevače koji su također krenuli u Sarajevo.

Zbog smrti u obitelji g. Sučić nas je napustio. Put smo nastavili kombijem u društvu s vlč. dr. Franjom Topićem, predsjednikom HKD "Napredak". Za upravljačem su se izmjenjivali gg. Cigoj i Šarić. Put preko Imotskog i Mostara već smo u ovom ratu prolazili, pa smo odlučili da ovaj put idemo dolinom Neretve. More i otoci se ljeskaju na suncu, a u dolinu Neretve stižemo već pred sumrak. Vozimo se bez zaustavljanja. Počitelj izgleda neoštećen osim džamije, jedne od najljepših koje sam vidio. Možda će se moći obnoviti. Put vodi kroz porušena sela. U Mostar ulazimo po mraku. Naš kombi ima njemačku registraciju i podliježe carinskoj kontroli koja radi do 17 sati. Ali dr. Topić, koji inače ne nosi oznake svećeništva, ovaj put ima kolar. Ugled katoličkog svećenika i kod muslimana je velik, pa sređuje prolaz iako je kraj radnog vremena. Da nije uspio, trebali bismo čekati do jutra. Velike stambene zgrade izgledaju neoštećene. U ovom ratu armirani beton je izdržao, za razliku od opeka i crijepova.

Prelazimo pontonske i improvizirane mostove. Konjic i Jablanica djeluju mračno iako imaju električnu rasvjetu. Kasno navečer stižemo u franjevački samostan u Kreševu. Na ulazu nas dočekuje poprsje fra Grge Martića. Raspravlja se da li da preko noći iznesemo stvari iz kombija. Nismo ih iznijeli, a sutradan smo ih našli. U samostanu se skupljaju gosti za Sarajevo: biskup šibenski msgr. Badurina, biskup dubrovački msgr. Puljić, pomoćni biskup splitski msgr. Barišić i nekoliko biskupijskih svećenika. Polazak je određen za 3 sata ujutro, da po mraku prođemo kritične točke. Ujutro nam se pridružuju časne sestre i franjevci, a posebno ističem bosanskog provincijala Anđelovića i hercegovačkog Pervana. Unatoč nastojanju da kritični dio ceste na Igmanu prođemo po mraku, nad Ilidžom nas je zatekao dan. Spremio sam se za pješačenje, međutim svećenici i časne sestre su u svečanoj odjeći. Imam malu djecu i nezaposlenu ženu pa dok oni odgovaraju samo svaki za sebe, ja odgovaram za još tri osobe. Međutim, Ilidžu naglo prekriva magla, a iz niske naoblake počinje padati kiša. Izgleda da još nije došlo vrijeme da napustim ovaj svijet.

Hrasnica je mostobran Sarajeva. Unatoč svim razaranjima, ljudi u njoj žive. U jednoj hrvatskoj kući pijemo čaj. Par stotina metara treba proći ispred srpskih cijevi. Ljudi se pokušavaju zaštititi zemljanim zidom. Na mjestu gdje ulazimo u transporter

sve je srušeno. Srpski je položajudaljen manje od 100 m., ali ne pucaju. Pada mi na pamet moj prethodni boravak u Sarajevu. Pucalo se žestoko, ljudi su masovno ginuli i onda je jednog dana pucnjava prekinuta i otvorili su se putovi za dovoz hrane, a da nitko nije prijetio bombardiranjem ili bilo kakvim dodatnim sankcijama. Taj fenomen se dogodio i kod odlaska Srba s Visa i iz dubrovačkog primorja.

Transporter je potpuno zatvoren, pa ne vidimo kuda prolazimo. U Dobrinji izlazimo. Velike zgrade ne izgledaju oštećene. Kažu da su uništene zgrade na rubnim dijelovima. Parkovi su oko zgrada pretvoreni u vrtove kupusa. Vjerojatno ga ima dosta kada je još uvijek na zemlji. Presjedamo u automobile i velikom brzinom jurimo prema Bogosloviji. Prolazimo ispred Zemaljskog muzeja. Srbi su na udaljenosti od 100 m i lijepo nas vide. Na cijelom putu susrećemo mnoge skupine ljudi. Vozila su rijetka, a ne vide se ni vozila javnoga prometa.

Subota je, 10. prosinca 1994. U 17 sati u katedrali počinje svečana akademija na spomen 750. obljetnice prve katedrale sv. Petra u Vrhbosni i imenovanja msgr. Puljića za kradinala. S lijeve strane u prvom redu sjede gg. Ejub Ganić potpredsjednik Republike BiH, Haris Silajdžić predsjednik Vlade, Ivo Komšić i Stjepan Kljujić članovi Predsjedništva, zamjenik reis ul uleme. S desne strane su biskupi i ostalo svećenstvo. Katedralni zbor izvodi papinsku himnu. Svi slušaju stojeći. Operni pjevači, posebno g. Cigoj, izazivaju buran pljesak. Nastupa Sarajevski kvartet. Glumci recitiraju tekstove iz bosanske povijesti: banske i kraljevske povelje, žalbe fratara i katoličke Crkve protiv presezanja pravoslavne crkve te muslimana iz vremena osmanlijske vlasti i tako do naših dana. Posebno se navode brojke koliko katoličkih župa i crkava su uništili Srbi, a koliko Muslimani. Među izvođačima su katolici i muslimani. Posebno je lijepa pojava i glas operne pjevačice Amile Šakić.

Na izlasku iz crkve je mrak. Put si osvjetljavamo baterijama. Večera u Bogosloviji s pomoćnim biskupom msgr. Sudarom. Razmjenjujemo pozdrave. Zahvaljujem njemu i katoličkoj Crkvi u Bosni za spašavanje ljudi i opstanak hrvatskog naroda. Spominjem riječi predsjednice Ogranka MH u Zenici: "Lažite, ali nam recite, da Hrvati imaju budućnost u Bosni!" Ja "lažem", ali vjerujem u ono što "lažem", a vjerovati u život ne može biti laž.

U tu budućnost su sigurni bosanska Crkva i njezini svećenici, petrovci i franjevci, a po Hrvatskoj sam slušao izjave velikih, najvećih i profesionalnih Hrvata, koji u to ne vjeruju.

U nedjelju prije podne prošetao sam do Baščaršije. Dan je sunčan. Na ulici mali je broj prolaznika. Husrev-begova džamija je zatvorena. Ćepenci na dućanima su zatvoreni. Ne vide se oštećenja ni na ćepencima ni na krovovima. U dvije kavane se vide po dvije osobe, Isto toliko ljudi je u Đozinoj ćevabdžinici. Jedina koja radi. Na vratima je cjenik. Ćevapi 5 DM, pita od mesa 10 DM, od sira 8 DM, a kava 0,50 DM. Ovo zadnje je jeftinije nego u Zagrebu.

U čekaonici Bogoslovije dočekuje me više od 10 osoba. Jedni su došli po stvari, drugi nešto šalju u Zagreb, a neki samo žele porazgovarati. Moj dolazak u veljači bio je znak da se rat bliži kraju. Sada je sve opet neizvjesno.

Misa u katedrali počinje svečanim ulaskom kardinala i biskupa. Dosta je ljudi s bijelim košuljama i kravatama i uz njih lijepo odjevenih žena. Čini se da obrazovaniji sloj lakše podnosi ovaj rat, a jedan od načina borbe je i održavanje lijepog vanjskog izgleda.

Sadržajnu i lijepo sročenu propovijed drži biskup šibenski msgr. Badurina. Sve je sadržano u rečenici: "Krist i njegova Crkva imaju pravo živjeti u čitavoj BiH." Katedralni zbor pjeva vrhunski. Haendlov *Alleluja*, pa *Kyrie eleison* povezuju nas u jednu europsku katoličku zajednicu. To osjeća i francuski general kraj mene, koji zdušno pjeva zajedno sa zborom.

Imam osjećaj da Kardinal snažno proživljava ovaj povijesni trenutak, svjestan njegove sudbonosnosti.

Na ručku u Bogosloviji dr. Topić vodi ceremonijal. Za velikim stolom na pročelju dvorane sjede Kardinal i biskupi, te franjevački provincijal Bosne Srebrene.

Njima s desne strane okomito se nastavlja stol. Za njim sjede dr. Topić, g. Ivo Komšić član predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, g. Silajdžić se ispričao, sarajevski župnici Mršo i Luka Brković, zatim meni nepoznat dužnosnik, pa gen. Mustafa Hajrulahović, zvani Talijan. Nasuprot župnicima sjedi poglavarica časnih sestara štadlerovki, sestra Mirijam, zatim kardinalova sestra, časna s. Klara, pa ja, te gg. Cigoj i Šarić.

Za stolom s druge strane sjede: francuski ambasador, zamjenik hrvatskog ambasadora u Sarajevu g. Miro Lasić, hercegovački provincijal, dva pravoslavna svećenika. Američki ambasador nije došao. Zatim se nižu stolovi s ostalim uzvanicima.

Zašto nabrajam tko je tu bio? Zato da istaknem one koji nisu bili. Osim mene, glavnog tajnika Matice hrvatske, nitko nije došao kao predstavnik iz Republike Hrvatske. Republiku Hrvatsku predstavljao je gosp. Lasić. Od Hrvata iz Federacije BiH nije došao nitko. Normalno, niti iz Hrvatske Republike Herceg-Bosne nitko. Niti brzojavi nisu poslani. Nitko nije došao iz Nadbiskupije Zadarske, Riječke, Zagrebačke. Nije nitko došao iz Biskupije Đakovačke ni Mostarske. Banjalučki biskup je ispričan. Nema ni jednog novinara iz Republike Hrvatske niti HRTV-a.

Prvi je govorio gosp. Komšić. Tri su mjesta na kojima su bosanski Hrvati našli uvijek podršku: kod Pape u Rimu, kod kardinala Kuharića u Zagrebu i kod kardinala Puljića u Sarajevu.

Zatim je dobio riječ francuski ambasador. S naporom govori hrvatski. Rekao je da ne govori kao francuski ambasador već kao običan katolik. Govor nije imao uvodnih riječi, pozdrava ili oslovljavanja. Započeo je riječima: "Katolička Crkva je počinila grijehe (nije znao kako se hrvatski kaže grijeh, pa je rekao na francuskom *péché*, nakon čega su svi koji su znali francuski vikali grijeh.) prema pravoslavnoj crkvi, ona je griješila i prema protestantima, sv. Bartolomej, i u II. svjetskom ratu, ali sada može biti gorda". Ostalo je nejasno na koju Crkvu je mislio da može biti gorda. Ako je mislio i na francusku, jer je spomenuo sv. Bartolomeja, onda nije jasno na što bi ona mogla biti gorda. Ako je mislio na bosansku, onda nije jasno koji grijeh je ona počinila prema pravoslavlju. I konačno, po čemu je on bolji katolik od ostalih da bi mogao davati takve ocjene i govoriti na ustoličenju kardinala Puljića. Posebno je nejasno kako se može biti gord na ubijene i rastjerane vjernike i uništene crkve u Bosni.

Zatim je g. Lasić pročitao nekoliko rečenica. Monah Avakum je govorio o kršćanstvu, a hercegovački provincijal je obećao svoju podršku kardinalu! Kao što je to prije njega obećao bosanski provincijal. To je učinila i poglavarica štadlerovki.

U svom pozdravu ja sam rekao: "Uzoriti gospodine kardinale! Imenujući Vas za kardinala katoličke Crkve, Sv. Otac papa Ivan Pavao II. izvršava obećanje svojih prethodnika, koji su obećali da će Petar i njegovi nasljednici štititi hrvatski narod.

Pridružujem se želji msgr. Badurine, da Krist i njegova Crkva žive u cijeloj Bosni i Hercegovini, a moja je želja da Vam Bog da snagu da to osobno ostvarite." Posljednji je govorio predsjednik sarajevskog HDZ-a.

Sve je teklo užurbano, jer je već u 15 sati trebalo krenuti istim putem natrag. Kad je pao mrak, automobilska kolona bez svjetala krenula je uz Igman. Ovaj puta pratila nas je puščana paljba, a svijetleći meci poput pčela letjeli su prema Igmanu, posebno kada bi neki od vozača upalio svjetla. Na kritičnom mjestu gdje je cesta otvorena prema srpskim položajima zaustavila se naša kolona, jer je neko vozilo zatvorilo prolaz. Iz mraka se čuo izbezumljen glas, koji je očevidno bio zadužen da psuje vozače koji pale svjetla. Nekome u našoj koloni uputio je psovku, koju nikada nisam čuo. Intuitivno je znao tko su ljudi u vozilima. Izašao sam iz auta van da ga pozdravim. Bio je to bosanski vojnik savinut u pojasu od bolova izazvanih hladnoćom i išijasom. Dok sam otišao tražiti lijek, on je otrčao niz kolonu psovati nekog drugog vozača, a mi smo krenuli dalje.

Ivo Mijo ANDRIĆ

Bolesti ljepote

Obolio sam od ljepote Sarajeva.
Teška je to bolest, neizlječiva:
U meni sve gori, žubori i sijeva,
Nalik sam na vatru, igle i sječiva.

Iz očiju sija Trebevićka zvijezda;
Kroz damare teku Miljacka i Bosna,
Na Bentbaši ptice savijaju gnijezda,
U letu misao odveć sudbonosna.

Ako ne preživim, pravite mi kuću
Od mramorne ploče prekrivene sjajem.
Nek se moja zvijezda gasi u svanuću
Zajedno sa gradom i sa zavičajem.

Kuća

Meši Avdagiću

To ne gori kuća, gori naša nada:
Bljesak od svanuća, zvijezda koja pada.
U kući ne gore nama drage stvari,
To gori krvotok dok srce krvari.

Nisu to zidovi na koje smo svikli,
To su ugljenovi iz zemlje iznikli.
Naš nebeski čuvar zaspao u travi,
Od krova ostao samo trag garavi.

Eeej, zvjezdana iskro, tajno uskrsnuća,
Od kiše i vjetra čuvala te kuća!
Što li je sažeže, što li nas izdade,
Zašto u pepeo pretopi nam nade?

Primiče se zima, studen i smrznuće,
Dok na temeljima sagorjele kuće
Plamti naša nada da idućeg ljeta
Na starom zgarištu novi dom procvjeta.

Anto ĆOSIĆ

Posjet

Rat je završen - ali se siromaštvo još uvijek nije dalo istjerati iz naše kućice na kraju grada - koju sam nazivao komfornim svinjcem. Bijeda se uvukla u sve pore, u zidove, u stvari, u moje ispijeno lice. Nikada se neću složiti s tvrdnjom da u siromaštvu ima vedrine. Nikada! Da bismo zavarali glad, zavlačili smo se u vlažne sjene ruševina ne vjerujući da se smrt konačno uklonila s puta i da zrakoplovi svojom grmljavinom neće više razarati plavu romantiku neba.

Naše vegetiranje u poratnim godinama ublažio bi poneki "njupa-paket" UNRE - koji smo oprezno otvarali kao da je pun eksploziva. Međutim, iz paketa bi nas zabljesnuo fantastični svijet čokolada, džema, keksa, hemendeksa, cigareta "chesterfield", te ostalih, već zaboravljenih, jestiva. Kad u paketu otkrismo i konzerve kukuruza - našem čuđenju ne bijaše kraja. Naravno, nismo ni pomišljali na to da ga jedemo. Čak se ni kokoši ne osvrnuše na vlažan i mek kukuruz. Majka, koja inače bijaše moj dušovođa, reče jednog dana: - Kad neće hajvan - kako će ga jesti insan!

Da bismo se što prije oslobodili anemije i svih posljedica rata, proždirali smo sve na što smo nailazili u paketu. Neki su čak i propušili.

Jednog jutra provirih kroz prozor naše susjede aktivistkinje Nate i vidjeh na stolu kao tri sunašca, tri velike zlatne konzerve džema. Susjeda Nata je kutlačom razmazivala američki džem po kriškama kruha - a onda ih proždirala kao *boa constrictor*. Ja sam, fantazirajući, zajedno s njom žvakao zlatne komade života, ali ona me nije vidjela ili se pretvarala da ne vidi kako pod njenim prozorom drhti jedan siromašak, Gavroš, gladuš. Ljuljao sam se kao rekonvalescent i malo jači vjetar mogao bi me otpiriti preko krovova kao maslačak. Komšinica Nata, koju smo zvali "Narodna vlast", još uvijek me se nije udostojila opaziti. Drugarica "Narodna vlast" je, zna se, napredna, jerbo čita dnevnu štampu, a onda saziva čitalačku grupu i prepričava pročitano. - Svi na izbore - za narodne odbore! I sve tako. U stihovima. Bolje se pamti. Pridobijati treba široke narodne MASE. Uz to, drugarica Nata je i A-FE-ŽE. Ponosno ističe: - S religijom sam davno raskrstila! Jednom sam je upitao: - Drugarice, nije mi jasno ono A-FE-ŽE! Naročito mi nije jasno ono ŽE što me uvijek oprlji kao glagol ŽEŽE. - Dobro, drug omladinac, pojasnit ćemo - kaže velikodušno "Narodna vlast". I zaista, osjećao sam se inferiorno sve dok mi drugarica nije pojasnila. A onda opet: - Trst je naš - mi smo Trstovi ... Ili, tako nekako. I tome slično ... Život damo - Trst ne damo ... Lahko ćemo mi s Talijanima! - viče Suljo Lampica, zvani Dagara.

Premda su se mnogi radovali novom vremenu, za mene vrijeme dobrote još nije nastupilo. Osjećao sam: još se nismo iskobeljali iz mračnih dubina egoizma. Pri susretu s "Narodnom vlašću" njene bi oči munjevito preletjele preko mene kao *blitz krieg*. Često bi znala stati i zapiljiti se u mene strogo kao u klasnog neprijatelja, kao u ostatak prošlosti, koji još nije shvatio da je religija opijum za narod. Dok je svakodnevno gutala kruh s džemom, istezala je dugi, tanki vrat na kojem su iskakale žile kao konopci. Za tu dugovratu socijalističku žirafu u kojoj ne bijaše duševnosti bijah samo ELEMENT - premda nisam znao kakav: da li malogradanski ili pak ... Čvrsto je vjerovala da sam

mlad, bezidejan čovjek koji ne čita ni dnevni tisak. A možda me prezirala što je uporno gledam kako se nezasitno davi proizvodima kapitalističke civilizacije.

Pošto bi se nažderala američkog džema i obrisala velika usta ručnikom - tiho bi zapjevušila: - Amerika i Engleska bit će zemlja proleterska ...

Taj politički kupletić bijaše u modi i svi, koji su htjeli da ih smatraju naprednima, pjevali su ga od zore do mraka. Čak sam čuo i bivše, razvlašćene trgovce kako pjevuše tu popularnu pjesmicu da bi se dodvorili predstavnicima nove vlasti. Premda bijah mlad i maštovit, nikako nisam mogao zamisliti Ameriku i Englesku kao zemlje proleterske diktature. Taj nužni historijski proces koji je nosio cijelo napredno čovječanstvo sa Sovjetskim savezom na čelu - nikako se nije mogao smjestiti u moju glavu.

Drugarica Nata, to jest "Narodna vlast", svoju naprednost je zgodimice dokazivala psovanjem Svetog Božjeg Imena. Oni koji bi svaku rečenicu, bilo prostu ili proširenu (složenih još ne bijaše u upotrebi) garnirali psovkom Pantokratora, smatrali su se naprednijim i njima su se povjeravali odgovorniji zadaci. Zbog toga je moja majka, istančan duh, nastojala me izvući iz mračnih dubina grijeha - savjetom: - Kad god čuješ da nevjernici psuju Boga, ti u sebi reci: - Neka je slavljeno Ime Kristovo! Pošto su se oko mene na sve strane razlijegale psovke, ja sam morao stalno šaptati: - Neka je slavljeno ime Kristovo, neka je slavljeno ime Kristovo, neka je ..., a onda bih se povlačio kući da crknem od očaja.

- Majko, oni prebacuju normu!

- Kakvu normu? - čudila se mati.

- U psovanju! Ja ne stižem ... A potom sam se bacio u postelju jecajući.

Mati me milovala po kosi i šaptala: - Mir, mir! I to će proći!

Osim "njupa-paketa" mi siromašniji dobismo i iznošene američke hlače, boje pustinjskog pijeska, zatim šimi-cipele za jedan, pa čak i dva broja veće, te se mnogi moji vršnjaci u svojim "šimikama" počeše čaplinski kreveljiti plešući tango u tijesnoj prostoriji Drugog kvarta, bivše kazina Kolorado. Uz zvuke tamburice garavog svirača, zvanog Dule De Dur, vrtjeli su se parovi dižući prašinu sve do stropa. Svi su nastojali što brže nadoknaditi izgubljeno vrijeme rata, te su plesali do iznemoglosti.

Koračajući ponosno našim sokakom u crvenim šimi-cipelama, koje pri vrhu bijahu malo svinute, te bi se u njima, za nuždu, moglo i skijati - pokušao sam zamisliti dalekog hajlajfera iz Chicaga, koji ih je nosio prije mene. Zašto je bivši vlasnik cipela potjecao baš iz Chicaga - ne bih znao objasniti. Možda stoga što sam nešto pročitao o tom američkom gradu uživajući u zvučnosti njegovih slogova i praveći kalambure: ČIKA-GO, ČIKA-BOS ... Odletjeti na "liberatoru" u daleki i bučni Chicago bijaše moj san.

Jednog jutra, poslije doručka, toliko se naduh od Trumanovih jaja, da sam povjerovao kako postoji mogućnost da se svakog časa dignem u modre visine, poput balona, puštajući glasne "vjetrove rata". Srećom, ubrzo minuše vremena jaja u prahu, a naše domaće kokoši preuzeše na sebe obvezu da udarnički proizvode izvorni žumanjak, koji, mora se priznati, bijaše mnogo ukusniji od Trumanovog. Miris cicvare i čimbura osvoji naše kuće. Tako naš opstanak nije više zavisio od pogibeljnih kapitalističkih prašaka.

Umjesto u Chicago ili Shanghai odlazili smo s lopatama i krampovima na radnu akciju da niveliramo teren napuštenog muslimanskog groblja pokraj Hastahane. Razmahujući alatkama akcijaši-psovači, uglavnom perspektivni skojevci, bešćutno razbijahu slikovite nišane što su izvirivali iz travurine uznemirujući duše nepoznatih rahmetlija. Svaki put kad bi neki skojevac razbio bašluk - činilo mi se kao da po drugi put ubija onog pod zemljom. Razgrćući zemlju s grobova slušam kako neki govore da će se na haremu podići medicinska škola.

Dan nakon radne akcije razboljeh se. S glavom punom vatruštine odglavinjah do starog bečkog doktora Bukija koji, pošto uvijek bijaše nervozan, pregleda me dosta površno. Na komadu papira napisa dijagnozu: PARATIFUS!

- U bolnicu moraš, dragoviću! U špitalj!

Osupnut dijagnozom vratih se domu svom, posrćući. Mati me odmah poče nagovarati da pođem u bolnicu, jer da će me tamo paziti, njegovati i izliječiti. Slušao sam je zbenavljen zureći u njen ciceni fertun. Nije mi se išlo u bolnicu. Radije bih kao kakav zatucani težak ležao kod kuće i tiho umirao, nego da me povlače po smrdljivim sobama, da me bodu iglama, da me zagledaju i prevrću ljudi hladnih prstiju. Skoro sam fizički osjećao hladnoću koja je strujala iz bijelih ogrtača, iz njihovih razgovora, te sam se ježio na pomisao da ću se naći okružen ravnodušnom bjelinom zidova. Bolničkih nastambi sam se, inače, plašio i nerado prolazio pokraj njih, jer mi se činilo da su svi oni bolesnici, što gledaju s bolničkih prozora, osuđeni na smrt. Pokraj bolnice se nalazila i mrtvačnica o koju je, i protiv moje volje, zapinjalo oko. Ipak, poslušah majku i s uputnicom u ruci pokucah na siva vrata jednokatnice, koja je, zbog rešetaka na prozorima, podsjećala na zatvor. Zgrada bijaše starinska, građena s početka stoljeća, u vrijeme austrijske vlasti. Prozori uski, zamagljeni, pod u predvorju izlizan, zidovi puni vlažnih šara. Od klozeta je zaudaralo na karbol i urin. Svud naokolo nered, prljavština i bijeda.

- Hoćeš li se okupati? - upita me debela bolničarka zapisujući mi ime i prezime u kupusaru.

- Neću! - rekoh jer nisam mogao pristati da me u smrdljivoj kupaonici polivaju vodom koja je također zaudarala. Znao sam da su bolničke kupaonice uvijek u kvaru i u njima je voda ili vruća ili hladna. Bolničarka me odvede u sobu broj tri, pokaza mi krevet iza vrata i baci mi neke krpe koje se zovu - pidžama. Pošto se debeljuca udaljila, legao sam i navukao pokrivač do brade, osjećajući zadah klozeta, koji se uvlačio ispod vrata.

U bolnici mi nisu dali jesti kako bih, valjda, što prije ozdravio ili umro. - Tvoja bolest zahtijeva strogu dijetu! - rekoše mi i prepustiše me vremenu, gladovanju i dosadi. Treba trpjeti! Suljo Lampica, zvani Dagara, bi rekao: - Saburom je dženet prekriven! Ležeći, u meni se razbuktavala sumnja: s mojom dijagnozom nešto nije u redu. A što će biti ako se doktor Buki prevario u procjeni? Znači, da sam se prepustio na milost i nemilost neznajšama. Temperatura normalna - a ja bolestan. Hja! Polako sam se tanjio, kopnio i pretvarao u dehidrirana fakira čudeći se, uz put, svom "paratifusu". Moji *lucida intervalla* su mi došaptavali da bi jadne ljude trebalo zaštititi od ovakvih bolnica, jer ono što se u meni kuhalo ne bijaše nikakav paratifus. O meni se više brinulo vrijeme nego liječnik, star i nagluh, sa stetoskopom, koji je podsjećao na drveni mosur vrača iz Kameruna. S tim "mosurom" stari je tapkajući obilazio bolesnike i više ih liječio mehkim

glasom nego terapijom: - Bit će bolje, bit će bolje! Jadni stari hećim nije imao ništa osim izlizanog "mosura" i nekoliko utješnih riječi koje su zvučale kao ljekovite molitve.

U našoj bolesničkoj sobi bijaše šest kreveta. Na ležaju do mene ječao je bônik kojemu je veći dio lica bio u zavojima. Vidjele su se samo tamne oči, sulude i uplašene koje su virkale kroz vizir od gaze. Pošto mu je gornji dio glave bio umotan zavojima, noću mi se pričinjalo da na krevetu pored mene sjedi hodža s ahmedijom na glavi i klanja u mraku. Povremeno bi uzdahnuo i zastenjao. Uglavnom je šutio. U početku mišljah da je mutav i gluh. Gledajući pacijente oko sebe - osjetih se napuštenim, nemoćnim. Bijah pun tjeskobe. Plašio sam se oštrih pogleda svog susjeda, koji su sumnjičavo padali s predmeta na predmet.

Kako mi san nije htio na oči, a nisam osjećao nikakvih bolova, slušao sam buncanje susjeda pokušavajući odgonetnuti o čemu govori. Nerazgovjetno mumljanje prekinu krik nabijen panikom: - Vatra, ljudi, vatra, sve izgori, sve, gasite, braćo, gasite ... mahao je rukama kao da gasi vatru, istezao se, lomio, znojio - a ja se pobojah da će tu, pored mene, umrijeti čovjek, te dozivah "sestricu", ali nigdje nikoga, samo noć mrkla i pusta. "Sestrica" ima tvrd san.

Jutro. Kroz prozor se ulijeva svježina praskozorja. I pjesma, bosanski evergrin. "Otkako je Banjaluka postala" - dopire s Pobrđa. Ohaaaj!. Zrak već miriše na ranu jesen. Uskoro će početi nastava, a ja u bolnici, sve nemoćniji, sve tanji. Moj susjed se naglo uspravi na krevetu. Zureći u mene zareža: - Trebalo bi ga ubiti! Ubitiii ... Naježih se. Koga ubiti? Možda on misli da bi mene trebalo ... Što li se, Bože moj, mota po toj umotanoj glavurdi? Ako skoči i zadavi me, svi bi mislili, i nagluhi doktor i bolničarke, da sam zijehnuo od iscrpljenosti. Nitko ne bi posumnjao na ovog luđaka zavijene glave.

- Možda on to ipak ne misli na mene - tješim se tjerajući strah od sebe. Navlačim izlizani pokrivač sve do nosa. Na pokrivaču se pri svjetlosti lijepo vidi utisnuta 1938. godina. Gledajući susjeda sa strane zaključujem: nema on snage. Malaksao je od visoke temperature. Osim toga sav je u zavojima kao Lazar. Dok bi se iskobeljao iz bijelih povoja - ja bih dipnuo s kreveta, pa na vrata. Uostalom, to su samo košmari, mračni snovi, priviđenja. Bože, hoće li ikad svanuti! Nikad mi noć ne bijaše tako duga. Nikad! Ostadoh budan, jer se nisam usudio zaspati. Strahovao sam da me susjed ne ščepa onim svojim kosmatim ručerdama.

Bucmasta se bolničarka najavljuje udarcem noge o vrata - koja se širom otvaraju. Pred njom čak i miševi bježe u svoje rupe. Umjesto pozdrava sočna psovka pada po nama kao blato. Debela "sestrica" uvijek je zbog nečeg ljutita. Pomislih kako bi umjesto parole na zidu: - Ne pljuj na pod! - trebalo napisati: - Zabranjeno psovati bolesnike! Međutim, pacijenti, zbog visoke temperature, ne obraćaju pozornost na njene jutarnje "poruke". Jedino se u moju praznu glavu nije mogla smjestiti misao da tako grube i proste ženturače mogu uspješno obavljati najplemenitiji posao na svijetu. Zbog nekulturne, masnoguze bolničarke život je u bolničkoj sobi postajao još teži.

Svakog jutra su me zalijevali mlakim čajevima uvjereni da me liječe od opasne bolesti. Samo ja nisam vjerovao u strašnu dijagnozu i moja me sumnjičavost spasila. Odlučih pobjeći prvom zgodom, jer bolnica bijaše prava tvornica smrti. Svaki dan su nekoga odnosili u mrtvačnicu. Mati me nije mogla posjetiti, te je obilazila oko bolničke ograde, moleći: - Isus naš i Spasitelj naš! Dežurni liječnik, neki Rus, kozobrad, svaki

put bi zarežao kao dresirana doga, čim bi opazio da se mati pokušava uvući u bolnički krug ...

Jednoga dana prije ručka, ukaza se na prozoru usko lice žene: šiljat nosić i kerana šamija.

- Stariii! - zacijuka žena šireći vodenaste oči. "Stari" se pokrenu i krevet pod njim zacvili.

- Donijela sam ti kolut pite! - uzviknu ženica pružajući mu kroz otvoren prozor pitu u zamašćenom papiru. "Stari" ispruži ručurde i ščepa smotak.

- Stari, hoćeš li da ti donesem "kleher"?

Riječ "kleher" bocnu me iskrivljenim roščićem i ja se neočekivano nasmijah. Eto, dovoljna je jedna jedina riječ, pogrešno izgovorena, pa da se u čovjeku pokrenu naslage uspavane veselosti. "Stari" koji je zbog spečenog lica sličio gauču s južnoameričkih pampasa, klimnu glavom jer mu usta bijahu puna pite. Tek kasnije doznah od "sestrice" da je "gauču" jelo zabranjeno i stoga se ne iznenadih što je noć proveo u buncanju. U pamet mi se uvukla strašna misao: možda ga žena šiljasta nosića želi usmrtiti pitom. Takve umiljate ženice, zabrađene šamijom, spremne su na sve. Dakle: trovačica!

Nakon odlaska ženice u šarenoj šamiji, kada se u sobi sve stišalo i kad je nastupila poslijepodnevna vigilija, na prozoru se ukazaše dvije glavice. Nađoh se ispred dva para znatiželjnih dječijih očiju, koje su nekoga tražile po sobi. Dječaci su se prstićima pridržavali za drveni rub prozora.

- Babooo! Babukaaa!

Prepoznavši glasiće čovjek u zavojima se pridiže na lakat i polako okrenu svoj umotani profil prema prozoru:

- Zašto ste došli?

- Da te vidimo! - otpjevuckaše glavice u duetu.

- Maaarš! Kući! Maaarš! - riknu "gaučo" i dva para preplašenih očiju nestadoše s prozora. Zaprepastih se jer sve sam prije očekivao nego ovakvu reakciju. Vjerovao sam da će se "mumija" raznježiti pred dječicom, da će možda čak i zaplakati, dirnut neočekivanim posjetom. Ali, on se samo prevali na drugu stranu i zašuti. Tišina opet ispuni sobu.

Ošamućen bezosjećajnošću "umotanog", polako sam se smirivao slušajući strasno dozivanje vrabaca, koji su se nadgornjavali u vrbiku pored potoka Crkvene ...

Čim rumena svjetlost jutra ispuni sobu, mene obuze nemir, te zatražih od sestre da me pusti kući. Odlazim na svoju odgovornost!

- Pih, tvoja odgovornost! - reče sestrica posprdno.

Ali ja sam uporno ponavljao: - Pustite me kući! Hoću kući! Ne mogu više! Mati, kojoj poručih da dode, stiže konačno u fijakeru i ja, jedva se držeći na nogama od slaboće, s otpusnicom u mršavoj ruci, otperjah na četiri fijakerska točka domu svom. Tek kod kuće pročitah na otpusnici drugu, još besmisleniju dijagnozu: *Bronhitis acuta!*

Treći liječnik, koji me poslije nekoliko dana pokucka po rebrima, s lakoćom otkri da bolujem od vodene upale porebrice i reče mi da moram jesti što jaču hranu. Tako na vlastitoj koži iskusih da je medicinska znanost još daleko od savršenstva.

Ružnu boljeticu i promašaje medicine skoro sam zaboravio, ali psovka "gauča" i posjet njegova dva sinčića nikako da mi izvjetre iz glave.

Albino LUCIANI
(Papa Ivan Pavao I.)

Terezija, novčić i Bog

Draga sveta Terezijo!*)

Listopad je mjesec Vašega spomendana: pomislio sam da biste mi dozvolili da Vam se obratim pismom.

Tko gleda glasovitu mramornu skupinu na kojoj Vas Bernini prikazuje raskoljenu serafskom strijelom pomislit će na Vaše vizije u ekstazi. I učinit će dobro: mistična Terezija u ushitu pred Bogom ipak je ona prava Terezija.

A prava je i ona *druga* Terezija, koja mi se još i više dopada: ona koja je blizu nama, kakvu nalazim u *životopisu* i u *pismima*. To je Terezija djelatnoga života; ona koja proživljava iste poteškoće kao i mi te ih umije vješto prevladati; koja znade osmjehnuti se, smijati se i tjerati na smijeh; koja se znalački kreće posred svijeta i u najrazličitijim zgodama, a sve to zahvaljujući izdašnoj prirodnoj obdarenosti, ali još i više zahvaljujući trajnom jedinstvu s Bogom.

Izbija protestantska reformacija, kritičan je položaj Crkve u Njemačkoj i Francuskoj. Ganuti ste pa pišete: "Da spasim makar samo jednu od mnogih duša koje se tamo izgubiše, tisuću puta bih žrtvovala život. Ali bijah žensko".

Žensko! Ali koje vrijedi dvadeset muškaraca, koje ne propušta nikakvo sredstvo te uspijeva ostvariti veličanstvenu unutrašnju obnovu a djelom i spisima utječe na cijelu Crkvu; prva i jedina žena koja - sa svetom Katarinom - bijaše proglašena Naučiteljicom Crkve!

Žensko iskrena govora te dotjerana i oštra pera. Imali ste uzvišeno mišljenje o misiji redovnica (monahinja), ali ste patru Gracijanu pisali: "Za ljubav Božju, dobro pazite što činite! Ne vjerujte nikada redovnicama, jer ako one što zažele, pribjeći će svim mogućim sredstvima".

A patru Ambroziju, odbijajući jednu kandidaticu, kažete: "Tjerate me na smijeh, rekavši mi da ste shvatili tu dušu čim ste je ugledali. Nije baš lako razumjeti žene!".

Vaša je ona lapidarna definicija vraga: "Jadni taj nesretnik, koji ne može ljubiti".

Don Sanchu Davili poručujete: "Nesabranost u moljenju božanskoga časoslova spopada i mene ... ispovjedila sam to ocu Dominiku (*Bañezu, glasovitu teologu, op.A.*), koji mi je rekao da se na to ne osvrćem. Jednako tako velim i Vama, jer je zlo neizlječivo". Savjet je to za duhovni život, ali ste šakom i kapom dijelili savjete svake vrsti; patru Gracijanu čak ste savjetovali da na svojim putovanjima jaše na mirnijem magarcu, koji ne bi imao lošu naviku da baca fratre na zemlju; ili da se priveže za samo magare, da ne padne!

---

*) Rodena u bogatoj španjolskoj plemićkoj obitelji Terresa de Cepeda y Ahumada (1515.-1582.) postaje karmelićanka u 21. godini, posvetivši se obnovi svoje redovničke zajednice, dapače i muškog ogranka karmelićanskoga Reda, sa željom da se vrati na prvotnu strogost. O njezinu reformatorskom djelu svjedoči i Terezijino asketsko-mistično iskustvo, o čemu je podosta zabilježeno u čudesnim joj djelima: *Put savršenstva, Životopis* te brojna *Pisma*.

Nenadmašivi, međutim, ispadate u času borbe. Nuncij, ni manje ni više, zatvara Vas u samostan u Toledu, proglašavajući Vas "ženom nemirnom, lutalicom, neposlušnom, koja se ne odaziva pozivima ...". Ali iz samostana Vaši glasnici Filipu II., knezovima i prelatima razrješuju sve zaplete.

Vaš je zaključak: "Terezija sama ne vrijedi ništa. Terezija i novčić vrijede malo više; Terezija, novčić i Bog mogu sve!".

Moje je mišljenje da ste Vi zamašan slučaj u pojavi koja se redovito ponavlja u životu katoličke Crkve.

Drugim riječima, žene kao takve ne vladaju - to spada na Hijerarhiju - ali vrlo često nadahnjuju, promiču a kadikad i vode.

S jedne strane, doista, Duh "puše gdje hoće"; a s druge, žena je osjetljivija na vjeru te sposobnija velikodušno se davati kada je povod velik. Odatle tako veliki niz svetaca, mistika i utemeljiteljica koje su se pojavile u katoličkoj Crkvi.

Njima bi trebalo pridružiti žene koje su dale zamah asketsko-teološkim pokretima, koji su imali utjecaja na prilično širokom području.

Plemenita Marcela, koja je na Aventinu vodila neke vrsti samostana u kojemu su boravile bogate i učene plemkinje, suradivala je sa svetim Jeronimom na prijevodu Biblije.

Madame Acarie utjecala je na odličnike poput isusovaca Cotona, kapucina De Canfelta, pa i na samog Franju Saleškoga te na moge druge, uplivajući na svekoliku francusku duhovnost prve polovice XVII. stoljeća.

Princeza Amalia von Gallitzin iz svoga "münsterskoga kružoka", što ga je čak i Goethe cijenio, proširila je po cijeloj sjevernoj Njemačkoj snažno duhovan način života. Sofia Swetchine, ruska obraćenica u prvoj polovici XIX. stoljeća, pojavila se u Francuskoj kao "duhovna voditeljica" najistaknutijih svjetovnjaka i svećenika.

Mogao bih navesti i druge slučajeve, ali se vraćam Vama koja ste, više od kćeri, bila zapravo duhovna majka svetog Ivana od Križa i prvih reformiranih karmelićana. S tim u svezi danas je sve jasno, ali u Vaše dane dogodio se gorespomenuti sukob.

S jedne strane bili ste Vi, obdarena karizmama, osvijetljenim i gorućim snagama, darovanima Vam za Božju Crkvu; s druge pak bio je Nuncij, tj. Hijerarhija, koja je morala suditi o vjerodostojnosti Vaših karizmi. U prvom času nakon što su podastrte oprečne obavijesti, Nuncijev sud bijaše negativan. Od časa kada su predana neophodna tumačenja te bolje ispitane stvari, onda se i pojasnilo: Hijerarhija je odobrila sve pa se Vaši darovi mogoše rasprostrijeti u korist Crkve.

* * *

Ali o karizmama i Hijerarhiji čuje se govoriti toliko i danas. Pravi specijalist u tome kakva ste bila, dopuštam sebi da posegnem iz Vaših djela za ovim načelima:

1. Iznad svega je Duh Sveti. Od Njega dolaze bilo karizme bilo ovlasti Pastira; na Duh spada ostvariti skladan sporazum između Hijerarhije i karizmi te promicati jedinstvo Crkve.

2. Karizme i Hijerarhija su oboje potrebni Crkvi, ali na različit način. Karizme djeluju poput akceleratora, potičući napredak i obnovu. Hijerarhija mora djelovati više kao kočnica, u korist stabilnosti i razboritosti.

3. Ponekad se karizme i Hijerarhija isprepliću ili se izdižu jedno nad drugo. Stanovite karizme, doista, darovane su poglavito Pastirima poput "darova vladanja", na koje podsjeća sveti Pavao u prvoj poslanici Korinćanima. Nasuprot tome, jer Hijerarhija mora regulirati sve glavne dionice crkvenoga života, karizmatici ne mogu uzmicati njezinu vodstvu s izlikom da imaju karizme.

4. Karizme nisu ničije rezervirano lovište: mogu biti darovane svakome: svećenicima i svjetovnjacima, muškarcima i ženama. Ali jedno je *moći imati*, drugo pak doista *imati* karizme.

Nalazim zapisano u Vašoj knjizi *Utemeljenja* (pog. VIII., b. 7): "Neka je pokajnica tvrdila ispovjedniku da joj Gospa često dolazi u posjet i zadržava se s njom u razgovoru više od sat vremena, objavljujući joj budućnost i mnoge druge stvari. A kako među tolikim neobičnostima ispadaše i pokoja istinita, učinilo se da je sve istinito. Odmah sam shvatila o čemu se radi ... ali sam bila zadovoljna time da ispovjedniku kažem da počeka na ishod proroštava, da se propita o načinu života pokajnice te zahtijeva druge znakove svetosti. Napokon ... vidjelo se da su sve to bila zastranjenja".

Draga sveta Terezijo, kad biste došli danas! Naziv "karizma" se troši, razdjeljuju se "proročke diplome" sve u šesnaest, dodjeljujući taj naslov i studentima koji se suprotstavljaju policiji po trgovima ili gerilcima u Latinskoj Americi. Želi se suprotstaviti karizmatike Pastirima. Što biste o tome rekli Vi, koja ste se pokoravala ispovjednicima i kad su njihovi savjeti ispadali oprečni onima koje bi Vam dao Bog u molitvi?

Nemojte misliti da sam pesimist. To što se vide karizme posvuda, nadam se da je samo prolazno pomodarstvo. S druge strane, dobro znam da su istinski darovi Duha uvijek bili praćeni zloporabom i lažnim darovima; usprkos svemu Crkva je ipak kročila naprijed.

U mladoj Crkvi u Korintu, primjerice, bio je veliki procvat karizmi, ali sveti Pavao se zabrinuo zbog nekoliko zloupotreba na koje je naišao. Pojava se ponovila kasnije u vidljivije zastranjenim oblicima.

Dvije žene, Priscila i Maksimila, podupirateljice i financijerke montanizma u Aziji, započele su "karizmatički" propovijedajući moralno buđenje sazdano od velike strogosti, posvemašnjega odricanja braka, spremnosti na mučeništvo bez zadrške. Skončale su tako da su biskupima suprotstavile "nove proroke", muškarce i žene, koji "postavljeni od Duha" propovijedahu, podjeljivahu sakramente, očekivahu Krista koji je svakoga časa morao doći uspostaviti tisućljetno kraljevstvo.

U vrijeme svetog Augustina bila je Lucila iz Kartage, bogata gospoja na koju se izderao biskup Cecilijan jer je, prije svete pričesti, običavala privinuti na prsa malu kost, ne zna se kojega mučenika. Rasrdena i uvrijeđena, Lucila nagovori skupinu biskupa da se opru njezinu biskupu: nakon izgubljene parnice pred afričkim episkopatom, skupina je bezuspješno prosvjedovala kod Pape, zatim pred Koncilom u Arlesu, napokon pred samim carem te tako započe nova Crkva. Skoro po svim afričkim gradovima vidjela su se tako dva biskupa, dvije prvostolnice u koje su zalazile dvije sukobljene kategorije vjernika koji, susrevši se, udarahu jedni po drugima: s jedne strane katolici, s druge pak donatisti, Donatovi i Lucilini sljedbenici.

Donatisti su se zvali "čisti"; ne bi sjeli na neko mjesto gdje je ranije sjedio neki katolik a da ga prethodno ne obrišu rukavom; izbjegavali su katoličke biskupe kao okužene; pozivali su se na evanđelje protiv Crkve, za koju su govorili da je produžena

carska vlast; uspostaviše jurišne odrede. Preblagi sveti Augustin morao je jednom ukoriti ih: "Kad već toliko držite do mučeništva, zašto ne uzmete uže i ne objesite se?".

U XVII. stoljeću postojale su monahinje u Port Royalu. Jedna od njihovih časnih majki, sestra Angelica, započela je dobro: "karizmatički" je obnovila sebe i samostan, odalečivši iz klauzure čak i roditelje. Obdarena velikim darovima, rodena da vlada, postala je međutim duša jansenističkoga otpora, nepopustljiva pred crkvenim vlastima sve do kraja. O njoj i o njezinim susestrama govorilo se: "Čiste poput andela, ohole poput demona".

Kako je sve to daleko od Vašeg duha? Koliki bezdan između tih žena i Vas? "Dijete Crkve" bijaše ime koje Vam se najviše dopadalo. Šaptali ste ga na samrtnoj postelji, dok ste za života, *za* Crkvu i *s* Crkvom toliko radili, prihvaćajući čak da štogod od Crkve i potrpite.

Kad biste današnje "proročice" poučili Vašoj metodi?!

Preveo:
Tvrtko Klarić

Andrea HORVATIĆ

Bezvremeno iščekivanje

Bilo je to ono doba dana kad je sunce nisko, a mjesec se već nazire,
i kad se danja svjetlost razlijeva poput ulja na platnu,
kada puše topao vjetar i boje su sive, smeđe i skrletne,
kada ptice gonjene nekim čudnim nagonom naglo polijeću
s krovova i visokih grana, talasajući se u skupinama
po nevidljivoj kružnici, da bi se nakon nekoliko trenutaka
vratile na mjesto s kojeg su odletjele;
doba kada oživljavaju uglovi kuća i razgovaraju s ulicama,
kada ljudi lijeno koračaju gradom zureći ispred sebe u neko vrijeme
koje su već napustili;
kada su ljudska srca prepuna zbilje i nespokoja,
i kada čovjek sebe prepoznaje u nekom mirisu, predmetu,
ili u nekom drugom biću;
kada se i ne znajući želi postići vrijeme suglasja
između živih i neživih duša;
doba tjeskobe i nade,
doba, kada vrijeme u nekom svojem vremenu
stoji i čeka
ne znajući
što zapravo iščekuje.

Josip BRAENOVIĆ

Osuđenici iz KPD Lepoglava i Stara Gradiška na radu u raškim rudnicima 1950-1952.

Sredinom kolovoza 1950. godine opet jedna nenadana prozivka. Okupilo se nas četrdesetak s osobnim stvarima u krugu kaznione. Dobili smo suhu hranu, pa put pod noge na željezničku stanicu. Nekud odlazimo - izgleda na rad.

Otprilike u isto vrijeme krenula je iz Stare Gradiške grupa osuđenika tamo kamo smo i mi upućeni.

Već se neko vrijeme govorilo da će se dosta ljudi uputiti na radove izvan kaznione. Očekivali smo da će se to odnostiti na one uglavnom s niskim kaznama, do otprilike pet godina. O tome je govorio i šef ekonomata, službenik kaznione Sanković, ističući da je šteta da se ljudi poljoprivrednici vuku beskorisno po zatvoru a mogli bi puno više pridonijeti na poslovima koje poznaju.

Ne šalju li i nas negdje na poljoprivredne radove, iskope ili melioracione poslove? Čim smo ušli u "G" vagone i razmjestili se po klupama, stale su kružiti priče: E, u Slavoniju ćemo; e, na Lonjsko polje na Savu; na izgradnju Novog Beograda; na sječu šuma u Gorski kotar.

Na kraju krenusmo preko Ljubljane do Rijeke, a dalje furgonima do Vodnjana, gdje smo se zadržali kraće vrijeme. Tu smo i doznali da idemo u raški bazen na kopanje ugljena.

U toku noći smo stigli do rudnika Strmac kod Svete Nedelje Labinske. Smješteni smo u prizemne zgrade sagrađene za vrijeme Italije za rudarske obitelji. Sve je bilo spremno za naš dolazak: drveni kreveti, madraci, posteljina, pribor za jelo i, naravno, žičana ograda oko tih nekoliko zgrada.

Smjestili smo se po želji, bez popisa, direktiva i sličnoga.

Sutradan nam je upravitelj Jovica Radić, poslije doručka, objasnio da smo tu na radu kao i svi ostali radnici rudarskog bazena: isto radno vrijeme, ista hrana, tzv. R-1 i sve ostalo, osim što nam je onemogućena sloboda kretanja izvan žice.

Već smo prvi dan vidjeli da s hranom neće biti problema. Kuhalo se u rudarskoj menzi, dobro i obilato. Primili smo i rudarsku opremu: radna odijela, čizme, odnosno gumene opanke, rudarske kacige i lampe. Svatko se zadužio za ormarić u rudarskoj garderobi.

Slijedeći smo dan podijeljeni u smjene, a onda je prva smjena sišla u rudnik. Bio sam u prvoj smjeni. Između ostalih bili su tu Mata Jurković, Augustin Franić, Jozo Dugandžić, Stipe Kordovan, dr. Nikola Grabovac, Natale Martucci, dr. Antun Ivanić, itd.

Cinkaroši su nas posvuda pratili, pa ni ovdje nismo bili od njih pošteđeni. Kao vođa grupe postavljen je Parlov (Mate), Imoćanin, ubojica, suđen na dvadeset godina, bivši partizan.

Šef smjene, nakon što nam je u kratkim crtama opisao kakvo treba biti naše ponašanje u rudniku, upoznao nas je kako se upotrebljavaju električne lampe, s tim da će nam kvalificirani radnici-civili pokazati sve na licu mjesta, što i kako se radi u rudniku.

Nakon spuštanja liftom, krenuli smo pješice, uzduž kolosjeka, do radnog mjesta. Vodio nas je osobno šef smjene, objašnjavajući nam usput na kojoj se dubini nalazimo, koja je stalna temperatura, da je ovo jedan od hladnih rudnika, da je tu najkvalitetniji raški ugljen koji se upotrebljava isključivo za kemijsku industriju.

Hodali smo tako oko petnaest minuta do radnog mjesta. Upozorio nas je da se tu radi po normi, a od izvršenja norme zavise primanja njegova i ostalih civila, pa se nada da ćemo drugarski svi zajedno raditi na izvršenju plana proizvodnje. Prva tri dana neće se obračunavati norma dok se malo naviknemo na taj specifični posao.

Kakvo je to bilo radno mjesto? Bože sačuvaj! S naše desne strane, na visini od oko jednog i po metra, sama gomila kamenja i ugljena, sve do plafona, koji je od poda bio također svega oko metar i po. Preuzeo nas je jedan civil. Dobili smo tko kramp, tko lopatu, a tko macu i uspuzali se kroz tu gomilu materijala. Četiri-pet metara od zida ležala je nekakva poluzatrpana dugačka željezna naprava žljebastog oblika. Rekao nam je da se zove tresaljka, ali je oni nazivaju rina, a kako radi vidjet ćemo kasnije. Objasnio nam je da najprije treba odvojiti kamen od ugljena, tako što ćemo prebirati kamenje i prebacivati ga preko tresaljke. Velike kamene gromade treba najprije macom razbiti a onda usitnjene prebaciti. Odvajanje kamena od ugljena ima se započeti najprije uzduž tresaljke kako bi se ona mogla osposobiti za funkciju.

Sve je to bilo lijepo rečeno, premda u prvi trenutak ne potpuno shvatljivo. Ali kao prvo kako razbiti veliku kamenčinu batom u sjedećem položaju? Jednostavno. U početku ne dirati dokle oko nje ne bude sve čisto od ugljena. A onda: kako upotrijebiti kramp ili lopatu u nemogućem položaju? I taj alat nije moguće u početku u potpunosti primijeniti.

Onako sjedeći, s glavom među nogama, čeprkali smo po gomili. Kamenja je bilo više od ugljena. Kad je rina očišćena od nabacanog materijala, stigao je još jedan majstor i počeo se njome baviti. Brzo je sastavio na nekim mjestima prekinute veze, ispravio macom ono što je bilo iskrivljeno, popravio iskrivljene drvene stupove za koje su pričvršćeni lanci na kojima tresaljka leži i pred nama se pojavila metalna traka sastavljena od više koritastih željeznih djelova povezanih među sobom. Pošto je pod radilišta bio strm i tresaljka je strmo ležala, pod nagibom, kako se činilo, najpovoljnijim za njezin rad.

Na otprilike sredini tresaljke bio je motor s kojim je ona bila povezana jakom željeznom ručkom. Na povik majstora koji je osposobio tresaljku: Forza rina! naš je majstor uključio motor, našto je nastala zaglušujuća buka. Naprava se stvarno tresla i ono nešto komada ugljena na njoj počelo je kliziti nizbrdo. Majstor se prvi prihvatio lopate i počeo ubacivati već očišćeni ugljen, a onda su se prihvatili tovarenja i oni koji su imali lopate. Ubrzo je prostor uzduž rine, s naše strane, bio očišćen u širini od oko jednog metra. Pripremljeni je ugljen odcurio u vagonete koji su stajali ispod tresaljke i pala je komanda: Ferma rina!

Trebalo je krenuti prema čelu otkopa. Moglo se već klečati i čučati, pa i raditi u pognutom položaju. Nastavili smo odvajanjem kamena od ugljena. Preko rine već su se stvorile gomile kamenja. Za vrijeme pauze majstor je odabrao nekolicinu ljudi koji će to kamenje-jalovinu slagati u kvadratne stupove do visine plafona, a između drvenih oblica, i tako izradivati kontinuirano podgradu.

Uslijed prašine i zgrčenog položaja počelo me tjerati na povraćanje. Majstor me uputio preko tresaljke, u podgrađeni prostor i upozorio me da ne idem preduboko da

mi komad plafona ne padne na glavu. Kad sam se malo oporavio, da se odmorim, krenuo sam sve u pognutom položaju malo dublje u već iskorišten prostor. U dubini toga prostora plijesan je već hvatala drvenu podgradu, bilo je hladno i čulo se stalno pucketanje. Od pritiska gornjih slojeva dosta je gredica bilo napuklo, ali je kamena podgrada dobro odolijevala. U daljini se sve slabije čula tresaljka i razumio sam da trebam ići natrag.

Nastavio sam s ostalima raditi. Dosta je toga bilo očišćeno. Stigli smo i do samog čela otkopa. Valjalo je krampovima očistiti čelo od naprsnutog kamena i ugljena.

Uz samo čelo, prije zatrpan a sada otkriven, ležao je nekakav stroj koji je imao kljun s nazupčanom gusjenicom. Zvali su ga podsjekačica a koristio se za podsijecanje čelnog sloja.

Sad smo imali pred sobom čisto čelo otkopa i mogli smo vidjeti kako ono izgleda. Na njemu su se protezala tri sloja ugljena: dva tanja - gornji i donji, a najdeblji - srednji. Ugljena je bilo oko 50-60 centimetara debljine. Sve ostalo kamen. Rudnik "Strmac" neko vrijeme nije radio zbog siromašnog sloja ugljena, a onda, zbog potrebe za tom vrstom kamenog uglja, odlučilo se koristiti jeftiniju radnu snagu - osuđenike.

Kad je čelo otkopa bilo pripremljeno, stigli su mineri s bušilicama (Bohrhammeri) koji rade na principu udarca i okretaja svrdla uz pogon komprimiranim zrakom. Vrlo su teški i nezgrapni za rad u preniskom prostoru. (I danas su u upotrebi. Često ih vidim kod građevinskih radnika). Istovremeno se i naš majstor prihvatio podsjekačice i počeo "piliti" donji sloj ugljena.

Rupe za mine bušile su se ukoso da razorno djelovanje bude jače. Pošto je sloj u podnožju podsječen, nakon eksplozije, masa bi materijala najvećim dijelom jednostavno legla i prevrnula se prema tresaljki, dok bi ostali dio materijala bio odbačen bliže tresaljki, a dijelom po njoj i preko nje. Kakav će biti položaj materijala poslije ispucavanja, zavisilo je najviše od pravilnog bušenja. Ako se prilikom bušenja rupa nastojalo što više izbjegavati kamenu masu, bilo je lakše raditi, ali je efekat bio slabiji i posao čišćenja čela teži i dugotrajniji.

Rupe za mine su bile izbušene, napunjene specijalnim eksplozivom za rudnike i začepljene glinom. Sve je onda povezano žicom, a aktiviranje se obavljalo električnim putem, istovremeno na cijelom otkopu, kad smo bili dosta udaljeni od radilišta, na povratku s posla.

Opis prvog radnog dana u rudniku dao sam sažeto, uzevši u obzir stečeno iskustvo tijekom prvih nekoliko dana rada. Tako je nekako izgledao proces rada poslije četvrtog-petog dana. Prvi dan je bio pun konfuzije, nesnalaženja, deprimiranosti, žaljenja za lepoglavskom monotonijom. Osjetili smo se malo bolje nakon dobrog tuširanja, ali svi odreda prebijeni od umora i duševno utučeni.

Loše je raspoloženje potencirao naš cinkaroš-predvodnik Parlov, koji je u prostorijama garderobe počeo vikati na neke od nas. Prvi dan sav posao do kraja nije bio obavljen. Ostalo je na radilištu nešto neprobranog i neutovarenog materijala, a s čistim ugljenom ubacivano je u toku rada na tresaljku i dosta kamena, dijelom iz neznanja a dijelom zbog nemoćne ljutnje i nekog spontanog otpora. Taj, u tresaljku nabačen kamen, trebalo je da čovjek ispod rine, kod vagoneta, po mogućnosti izbaci ili s donjeg dijela tresaljke ili iz vagoneta. Kako je Parlov sebi namijenio to mjesto, bogme je i imao tog dana, a i nekoliko slijedećih, debelog posla.

U garderobi skoro je došlo do tučnjave zbog njegovih upadica o ustaštvu, fašizmu i sl. Smirio nas je nadzornik smjene i rekao da sve skupa nije bilo loše, obzirom da je to bio prvi dan rada na takvom poslu i izrazio nadu da će u buduće svaki dan biti sve bolje.

Našu svađu civili su začuđeno gledali a kasnije smo doznali od našega meštra De Valle da je još istog dana upozoren naš upravnik od strane šefova rudnika da Parlov nije podoban da komandira ljudima.

Još nekoliko dana zaredom ja sam povraćao i meštar je rekao Parlovu da me upotrijebi za guranje vagoneta. Ovome to nije odgovaralo, jer je taj, nešto lakši posao, želio osigurati nekolicini svojih ljudi isto tako partizana kriminalaca. Pravio mi je sve moguće psine, od izbacivanja vagoneta sa šina do prijetnje da će on sa mnom obračunati, ako ne zatražim da me vrate na stari posao.

Nisam mu se dao, više iz inata nego iz potrebe, ali je s tim iskakanjem vagoneta bio pravi vrag. Svaki put, a to se znalo ponoviti ne jednom u toku smjene, morao sam tražiti njegovu pomoć, jer bi iskočeni vagonet blokirao transport ugljena.

Da bi bilo jasnije, moram objasniti kako je tekla manipulacija s punim i praznim vagonetima. U našem rudniku postojao je samo jedan kolosijek do okretaljke preko koga su išli i puni i prazni vagoneti. Za vrijeme dok tresaljka nije radila prazni bi se vagoneti ubacili u slobodni prostor iza tresaljke u suprotnom pravcu od onoga kamo su se odvozili puni vagoneti. Ako bi vagonet iskočio ispod rine ova se morala zaustaviti, pa bi nastala dernjava: Ferma rina, Ferma rina! Znalo se dogoditi da se vagonet pretovari i ugljen se počne prosipati po pruzi - što je bio dodatni posao i usporavanje procesa proizvodnje. Ako je vagonet iskočio nešto dalje od tresaljke, ova je smjela raditi samo toliko dugo koliko je u slobodnom prostoru ispod rine moglo stati natovarenih vagoneta.

Iz opisanog jasno se vidi koliko je važno bilo da se iskočeni vagonet što prije postavi na tračnice. Moje neznanje kako brzo i efikasno postupiti kod takvog slučaja koristio je Parlov da bi me poslovođi prikazao kao nesposobnog za taj posao. On bi, nakon moga poziva za pomoć, najprije odugovlačio da dođe, a onda bi me poslao da odguram neki drugi vagonet ili nešto donesem, psujući usput. Dok bi se ja vratio, vagonet bi bio na tračnicama. Uspješno podizanje vagoneta protumačio sam isprva njegovom snagom, jer je bio srednje visine i vrlo jake fizičke konstrukcije, ali mi je onda palo na pamet da sam vidio među civilnim rudarima štrkljastih i malih ljudi, a bilo je nemoguće zamisliti da jedan rudar, ma kakvog izgleda bio, nije u stanju podići vagonet. Zaključio sam da se tu radi o nekom grifu koji je meni nepoznat a Parlov neće da mi ga pokaže. Pokušavao sam stajati uz njega da mu pomognem, da vidim kako se to radi. No, on bi samo petljao oko vagoneta, sve više psovao i galamio na mene zbog zastoja, da mi je ipak bilo najbolje pokupiti se i njega ostaviti samoga. Srećom, trećega dana te nevolje, dok sam se mučio oko vagoneta, naišao je majstor i videći mene kako se uzaludno naprežem a Parlov stoji i psuje, izdere se na njega:"Lopove jedan, što mu ne pokažeš kako se radi, nego tu stojiš i zadržavaš promet!" A onda prema meni: "Evo pogledaj kako se to jednostavno radi!"

Ledima se oslonio na vagonet, raširio noge a rukama prihvatio kuku kojom se vagoneti povezuju međusobno, opro se nogama o pod i trzajem vagonet postavio na pravo mjesto. Drugi vagonet - dva su bila iskočila u međusobnom sudaru - u njegovoj prisutnosti, uspio sam podići. To je bio taj grif i sada je bilo lako.

Pošto Parlov nije prestajao s izazivanjem, a meni već prekipjelo, dok je nešto petljao ispod tresaljke, zgrabio sam kramp i natjerao ga da tako čuči neko vrijeme. Gledao me je iskolačenim očima . Bjeloočnice su se isticale na licu crnom od ugljena. Mora da sam i ja krasno izgledao. Spustio sam kramp kad je pristigao jedan s vagonetom. Parlov je ustao, a onda kad se malo udaljio dobacio je: "Ne plašim se ja tebe, cvikerašu, i tebi sličnih!"

Još je neko vrijeme bio kao predradnik. Kasnije su ga prebacili u drugu smjenu, ali ne više kao predradnika.

Mnogi su se žalili na njega upravniku. Ni civilni radnici ga nisu simpatizirali, jer im se pokušavao nametati. Vjerojatno u dogovoru s upravom rudnika naš ga je upravitelj smijenio.

Ja sam se, za svaki slučaj, javio natrag na stari posao. Osim toga više mi se nije mutilo u želucu, pa nije bilo potrebe da se gnjavim s Parlovom.

Nakon petnaestak dana rada počeli su civili i nama davati odgovornije poslove: bušenje rupa za mine, ispomoć civilima prilikom punjenja rupa eksplozivom, popravak i rukovanje tresaljkom, rad s otkopnim čekićem.

I sâm sam se isprobao u nekim od tih poslova. Najprije s otkopnim čekićem kojim su se uklanjali neodvaljeni komadi uglja, osobito na podlozi. Onda s Bohrhammerom za bušenje mina. Posao me počeo zanimati, a kad čovjeka nešto interesira lako to i nauči.

Hrana je bila stvarno dobra - R-1. Uz svaki obrok meso i obavezne balancane (balančane, patlidžani) zbog zdravstvenih razloga. Paketi od kuće i iz Makarske nisu bili potrebni, osim za kakve sitnice.

U Koreji je bjesnio građanski rat započet napadom Sjeverne Koreje na Južnu Koreju sredinom 1950. godine. Intervenirale su američke trupe u okviru zajedničkih oružanih snaga Ujedinjenih nacija. Udruženim snagama za obranu Južne Koreje zapovijedao je američki general Mac Arthur.

Nakon velikih početnih uspjeha snaga Sjeverne Koreje slijedila je Mac Arthurova protuofenziva. Navijali smo za Amerikance, premda su mnogi od nas bili uvjereni da oni ne zaslužuju naše simpatije. Ali, između dva crna vraga, ovaj nam je izgledao ipak nešto svjetliji.

Otprilike kada je započeo korejski rat u nas je donesen Osnovni zakon o upravljanju radnim kolektivima u državnim privrednim poduzećima. Time je počelo tzv. samoupravljanje u privredi preko radničkih savjeta. Štampa je tu novotariju popratila takvom zvonjavom da se moglo pomisliti da je donesena epohalna odluka svemirskog značaja. Tito, Kardelj, Bakarić, Todorović, Đilas, Pijade i drugi najviši partijski šefovi hvatali su se za kojekakve ishitrene citate iz marksističke literature, "dokazujući" nešto što nije imalo temelja ni u teoriji ni u praksi niti u ljudskoj prirodi, a što je bilo suprotno balkanskom mentalitetu.

Puno smo o tome razgovarali i puno je riječi prosuto. Htjeli smo odmah imati pravi i potpuni odgovor kakve učinke može proizvesti taj novi, nigdje i nikada neviđeni jugoput u socijalizam po vlastitoj mjeri i na temelju jugoslavenskih specifičnosti. Željeli smo odmah znati ono što ni tvorcima tog ekonomsko-političkog bućkuriša - kako se kasnije vidjelo - nikada nije bilo jasno. Uza sve napore teško je bilo nešto razumno razlučiti iz mješavine marksističkih postavki i korporativističkih principa.

Općenito mišljenje pokazalo se točnim: rukovodstvo KPJ bilo je prisiljeno da svoj "specifični put" bauljanja u socijalizam potkrijepi nekim teorijskim i praktičnim potezom za domaću, a možda i više za vanjsku upotrebu. Da će balkanska raja postati vlast, bilo je s onu stranu razuma. I to nam je bilo jasno. A da će balkanska sirotinja sama upravljati privrednim i političkim procesima, bila je ludost i govoriti. Pa kakva je tu stvarna uloga totalitarne partije, gospodara svih materijalnih dobara i ljudskih potencijala zemlje, u širem smislu, a u užem smislu najužeg rukovodstva?

Da ne misli partija vlast prepustiti radnicima? Šaljivo. Kud da se djene sva ta masa novopečenih, velikih i malih gospodara života i smrti? Takva se pozicija ne napušta, kad u temeljima sistema leže Bleiburg, Slovenija, "Križni put", ratna divljanja po Crnoj Gori, Bosni, Srbiji, istražni zatvori diljem Jugoslavije, lude ratne akcije kao što je Srijemski front, itd., itd.

Bilo je među nama pametnih, naobraženih i iskusnih ljudi. Jedini logični zaključak koji se mogao stvoriti kao sažetak razmišljanja: još jedna komunistička prijevara.

Prilikom dolaska u Istru upozoreni smo da se čuvamo bolničara, studenta medicine, koji je s nama putovao. U Strmcu je on odmah raspoređen kao bolničar, smješten je u posebnu prostoriju i bio osloboden od rudarskih poslova. To što smo na njega bili upozoreni, ili što nam je njegov položaj mogao biti sumnjiv, malo nam je bilo od koristi. Njemu, koliko sam mogao uočiti, nije bilo stalo do toga da bi nekoga uvjeravao da nije *persona grata* uprave. Dapače, igrao je ulogu preodgojenog intelektualca, svjesnog svojih nekadašnjih grešaka. Bio je vrlo pristojan i taktičan.

Od strane uprave organizacija špijunaže postavljena je odlično. Svatko je morao kad-tad, radi nekih svojih potreba k njemu. Što se tu događalo nitko nije mogao znati. Izbjegnuto je bilo kakvo došaptavanje među cinkarošima, dogovori u zahodima, u rudarskim rupama, iza uglova i slično. Trebalo je samo k njemu otići zbog proljeva, glavobolje, ogrebotine ili ne znam čega drugoga, izmišljenoga ili stvarnoga. Tko je bio organiziran, ostavljao je poruke. Ako nije, vraćao se iz ambulante s tabletom ili zavojem. I kako pogoditi tko je tko?

Ne sjećam se da je netko pozivan na odgovornost zbog iznesenog mišljenja ili negativnog govorenja o vlastima i poretku. Slutili smo da se stvaraju dosjei, kojima bi se vlasti mogle koristiti u budućnosti, po potrebi.

Starih, provjerenih osuđenika iz Lepoglave, bilo je nekoliko. Tu nije bilo problema. Ali bilo je i novih, do tada nepoznatih ili tek malo poznatih. Ali nije se moglo, niti smjelo, ni previše učahuriti. Moralo se kontaktirati, ali i riskirati.

U dosta jednoličnom, prilično napornom, ali uglavnom mirnom radu, osvanuo je i Božić 1950. godine. Toga dana se zbio događaj koji je, vjerujem, do tada bio bez presedana u zatvorima Nove Jugoslavije. Izbio je štrajk. Nismo htjeli na Božić sići u jamu.

Na Badnji dan, poslje skromne proslave Badnje večeri, odlučili smo definitivno nas desetak da ujutro odbijemo odlazak na rad. U toku noći mnoge smo obavijestili o našoj namjeri i uglavnom dobili suglasnost.

Ideja da se ne radi na Božić nije se rodila te Badnje večeri. Za tu našu želju znao je upravnik, jer je par dana prije, dok je obilazio prostorije, zamoljen da nas oslobodi taj dan od posla, a mi da ćemo sve propušteno nadoknaditi. On se nato samo nasmijao, ali nas je ostavio bez odgovora.

Je li je on o tome s kime razgovarao ili nije, tko će ga znati? Vjerojatno nije, jer takav jedan zahtjev, a pogotvo od osudenika, ne bi mu prihvatile političke organizacije podlabinskih rudnika. Sve da nam je htio i udovoljiti, nije bilo nikakva izgleda.Stoga smo i postupili kako je rečeno.

Ujutro, poslje doručka, najveći dio nas nije htio izaći iz kruga. Stražari su intervenirali, ali bez uspjeha. Stigao je i upravnik. Pokušao nas je nagovoriti, ali uzalud. Dovedeno je pojačanje miliciji. Njih dvadesetak izbacilo nas je iz kruga i otjeralo - više odvuklo - do rudarske garderobe. Tada je nastalo natezanje oko oblačenja radnog odijela. Stiglo je i rudničko osiguranje iz Podlabina. Dok smo se presvlačili, uz svakoga je bio po jedan naoružani čovjek u uniformi. Ispred lifta nastala je prava gužva. U lift nitko nije htio. Počeli su padati i ozbiljni udarci. Međutim, to nije zaplašilo ljude. Čak se i oni, do tada kolebljivi, nisu dali u lift.

U suprotstavljanju miliciji isticao se jedan Slavonac, mladić iz Oriovca kod Slavnoskog Broda. Svezali su ga i dobro izbubali. I ostali smo ponešto dobili, osobito kad je netko stao ozbiljno vrijeđati milicionere. Uspjeli su, samo jedan lift ispuniti onima koji su se na koncu preplašili i pristali da sidu u jamu.

Da bi zastrašili ostale, svezali su Aleksandra Konečnika uz ogradnu žicu. Stražar ga je izazivao i prijetio mu da će pucati. Ovaj mu je odgovorio: "Samo ti pucaj, mene ćeš osloboditi od ove moje nevolje, a ti ćeš doći na moje mjesto."

Kad se vidjelo da od posla neće biti ništa, vratili su nas u nastambe onako u prljavim radnim odijelima. Ni onaj jedan puni lift nije se spustio u jamu. Treća smjena (noćna) nije štrajkala.

S drugom se smjenom isto dogodilo, ali znatno mirnije. Uvidjeli su da je bolje da popuste. Uspjeli smo. Večeru smo dobili kao i obično, ali straža oko logora bila je pojačana.

Za ovaj naš božićni štrajk doznao je cijeli raški bazen i naše kolege u Lepoglavi.

Bili smo presretni i ponosni na sebe.

Stipe je Kordovan gotovo postao heroj. I do tada se znao razbacivati neumijesnim izjavama, netaktičnim i neprikladnim mjestu i položaju u kojemu smo se nalazili. Sada još i više.

Ma koliko da je on simpatično djelovao, u ponašanju toga mladića bilo je nešto što je mene a i još neke odbijalo. Nismo sumnjali da bi bio špijun, ali je svojim ponašanjem stvarao neku nelagodu.

Upoznao sam na radu Nikolu Franića, Ličanina, iz okolice Gospića. Odlično je svladao sve rudarske poslove i kad je otvoren probni otkop, uzeo je mene sa sobom. Tu smo radili samo nas dvojica: bušili, kopali, čistili i tovarili u vagonete.

Taj je otkop otvoren na temelju skica starih talijanskih sondaža. Inženjer Rossi, osuđenik, oko toga je radio u kancelarijama uprave rudnika. Često nas je obilazio zajedno s drugim rudarskim inženjerima u očekivanju hoće li se javiti jača ugljena žila.

Kopajući, često smo nailazili na otiske paprati i školjaka u ugljenim naslagama. U nastambama postojali su zidani komini sa željeznim gradelama. Da bi nešto skuhali, kušali smo upotrijebiti iskopani ugljen. Tolika mu je bila snaga da su se gradele nakon kratke upotrebe prosto istopile.

Tražili smo dosta dugo, ali nije bilo nikakva znaka i gotovo se odustalo od rada na tom uskopu. Kad li, najednom, jednog dana, pri kraju radnog vremena, dok smo

bušili rupe za mine, svrdlo, nakon uobičajenog otpora kamenog sloja, prosto je uletjelo u unutrašnjost, izbacujući gustu ugljenu prašinu. Probali smo na još dva mjesta s istim učinkom. Izgleda: imamo ga.

Odmah smo išli po nadzornika koji je bio na raskrsnici gdje su se vagoneti okretali. Dao je nalog da se izbuši još nekoliko rupa na mjestima koje je smatrao ključnim i otišao po inženjere.

Došao je kraj radnog vremena i mi smo se povukli do lifta. Tu su nas zaustavili da pričekamo dok se mine ispucaju. Još dok se dim nije potpuno razišao, što se do tada nije nikada dogodilo, otišli smo zajedno na radilište. Pred nama se ukazala ploha čistog ugljena u cijeloj dužini otkopa a u visini od jednog metra. Svi su bili oduševljeni. Nadzornik s Davyevom lampom ispitivao je postojanje metana. Bilo je čisto, bez opasnosti.

Zbog toga uspjeha nas smo dvojica dobili prijelaznu zastavicu, koju smo morali svaki dan nositi na posao mjesec dana. Ići s tom zastavicom bilo je više nego smiješno, ali je takovo onda bilo vrijeme. Posvuda u zemlji bolje radne grupe vukle su sa sobom zastave i zastavice i time dobivale jeftina priznanja.

Nakon tog otkrića naša se grupa povećala. Dovučena je i tresaljka i proizvodnja je dostigla relativno velike razmjere. Visina ugljenog sloja dosegla je nekoliko metara. Civili iz Strmca bili su više nego zadovoljni, jer su smatrali da im je za dulje vrijeme tu osiguran rad; da neće morati u druga podlabinska okna, gdje su uvjeti rada bili teži.

Dana 28. veljače 1951. godine Vrhovni sud u Zagrebu izvanredno mi je ublažio kaznu na 6 godina prisilnog rada zbog okolnosti koje nisu bile poznate prvostepenom sudu. Te su okolnosti, naravno, bile poznate prvostepenom sudu, jer ih je prilikom suđenja moj advokat iznio, ali dubrovačkom sudu i njegovu predsjedniku, a najviše njihovim naredbodavcima, nije odgovaralo da se to prilikom izricanja presude uzme u obzir.

Za ovo izvanredno ublaženje kazne doznao sam tek u travnju, jer je dubrovački sud odugovlačio s dostavom rješenja podnosiocu molbe - mojoj majci. Mene nikada nisu o tome obavijestili, a nit su rješenje dostavili KPD Lepoglava. U ovu sitnu podvalu umiješan je bio i splitski sud, jer je do pozitivne odluke Vrhovnog suda došlo na temelju žalbe na odluku splitskog suda. Nego o tome kasnije. Preostalo mi je, dakle, oko šest mjeseci robijanja što, obzirom na prijedeno i nije bilo mnogo.

Velike nade vezane za novi uskop naglo su splasnule, kao što su se i javile. Kako se naglo pojavio ugljen, tako je naglo i nestao. Radilo se samo o većoj naslazi nastaloj tektonskim kretanjima. Rad se obustavio na tom radilištu, a uskoro je i rad u Strmcu potpuno obustavljen. Prebačeni smo na posao u Podlabin.

Koja razlika između rudnika i rudnika! Strmac je bio odmaralište prema Podlabinu. Hladan i nizak, s dosta ograničenom količinom pripremljenog materijala za svaku smjenu, nasuprot visokom podlabinskom niskopu s neusporedivo većim količinama ugljena i jalovine koje je trebalo obraditi za vrijeme radnog vremena, uz mnogo višu stalnu temperaturu. U Strmcu smo i pri većem naporu zadržavali na sebi košulju a ovdje je samo prisustvo na radilištu zahtijevalo skidanje odjeće, sve osim hlača. Sada mi je bila jasna radost civilnih radnika kada se u Strmcu pojavila ona varljiva obilata ugljena žila.

Do radilišta smo se vozili u rudarskim vagonetima vučeni dizel-lokomotivom, sve pod zemljom. Radili smo na devetom horizontu, a bilo ih je ispod nas još četiri ili

pet. Izgleda da su zbog nas neke grupe civila prebačene na rad u niže horizonte, što je popraćeno rezerviranim držanjem prema nama zbog takvog privilegija.

Jesmo li smo mi zaista uživali malo povlašteni tretman? Pa, i jesmo donekle. Još u Strmcu su nam civili rekli da su mjere sigurnosti u jami rigorozne, više nego to zahtjeva karakter toga rudnika u kojemu se nije nikada pojavio metan, gorski udar ili provala podzemnih voda. Od posjetilaca smo doznali da se o našoj sigurnosti vodi posebna briga u Ministarstvu unutrašnjih poslova Hrvatske. Ne žele, kako su nam govorili, da imaju problema sa svjetskom javnosti, ukoliko bi nam se dogodila kakva ozbiljna nesreća; da se ne bi raspisali da su nas komunističke vlasti namjerno pobile.

S posla smo dolazili dosta umorni, ali je bilo i vremena da se ponešto pročita, popriča ili zaigra odbojka. Već sam do sada ponešto napisao iz razgovora s drugim osuđenicima, osobito s dr. A. Ivanićem.

U slobodno vrijeme s dr. Ivanićem čitao sam Nazorovu knjigu "Medvjed Brundo" na talijanskom (Orso Brundo). On je odlično poznavao talijanski jezik i pomagao mi kod čitanja, jer sam od kuće, skupa s knjigom, primio i jedan oskudni talijansko-hrvatski rječnik.

Do novina smo često dolazili putem radnika-civila. Naša snalažljiva svojta uhvatila je vezu s mještanima i s njima uglavila da nam se donosi po koji primjerak tiska. Tim putovima stizala su i privatna pisma, ono što nije moglo ići preko cenzure.

Od dr. Ivanića puno sam toga doznao o prilikama u NDH za vrijeme rata, o naporima hrvatske diplomacije, posebno u odnosima s Talijanima. O njihovoj suradnji s četnicima na štetu hrvatske države. Puno toga što mi je on pričao našao sam kasnije obrađeno u ciklusu knjiga Bogdana Krizmana o diplomatskoj povijesti Nezavisne Države Hrvatske.

Onda i o njegovim razgovrima s Ragibom Čapljićem, predratnim narodnim zastupnikom iz Rogatice (Istočna Bosna), koji mu je podrobno ispričao o mnogim nedjelima koje je srpska vojska počinila u njegovu kraju u jesen 1914. godine.

Ja sam o tim nedjelima čitao u tisku za vrijeme rata, a i čuo pričati od svojih kolega iz časničke škole u Neusiedlu, Muderizovića i Jahića. Potom i od mojega prvog zapovjednika satnije Nurije Jusufovića, rodom od Srebrenice.

Poslije, kad sam izašao na slobodu, prelistavajući novine "Hrvatski narod" iz 1941. godine, naišao sam na izjavu narodnog zastupnika Ragiba Čapljića ("Hrvatski narod", br. 107 od 30. V. 1941.) i tako se uvjerio da mi je dr. Ivanić veoma vjerno prenio mišljenje i stav Ragiba Čapljića.

Dok govorim o dr. Ivaniću, dr. Grabovcu i još nekima iz Lepoglave, pametnim i kulturnim ljudima, ne spominjem isto tako vrijedne osobe iz zatvora St. Gradiška. Zašto tako?

Nažalost, kolege s većom naobrazbom i dugogodišnjim životnim iskustvom, dovedene iz raznih KP-Domova nisu među sobom uspostavile primjereni kontakt na njihovoj intelektualnoj razini. Ne znam što je tome pravi razlog?

Oni stariji ljudi iz Gradiške stalno su pričali o svojim nevoljama, mučenjima, zlostavljanjima. O nekakvoj "Kuli" u kojoj su uvjeti života bili nemogući. Jako su bili i deprimirani. Lepoglava je bila ipak malo "luksuzniji" zatvor u zdravom zagorskom kraju i kao da je bila namijenjena političkim zatvorenicima više kategorije. No, bilo kako bilo, nas mlade to nije opterećivalo. Brzo, tako rekuć odmah, uspostavili smo međusobni saobraćaj, sastajali se u slobodnom vremenu, pomagali se na radu, ipak

držeći se svojih starijih kolega, kada je trebalo posavjetovati se, razmotriti neku novost. Bilo je i iznimaka, svakako, ali je ipak prevladavala neka podvojenost uzrokovana držanjem starijih kolega. Naša posla!

Bilo je od strane uprave pokušaja kulturno-prosvjetnog prosvjećivanja. Nisam u tome sudjelovao kao niti većina mladih, a predavanja sam izbjegavao. Prisustvovao sam samo jednom suhoparnom i dosadnom predavanju profesora Orozovića. Da me netko ubije, ne bih se mogao sjetiti o čemu je pričao taj nekadašnji fratar. Predavanje otprilike tako: ako uspiješ dočekati kraj, davno si zaboravio početak! O osobi samog predavača prepustio bih Gospodinu Bogu da on presudi.

U toj traljavoj kulturno-prosvjetnoj raboti bilo je i nekoliko pristojnih pjevača. Osobito je bio dobar bariton Božo Martucci. Često je pjevao: "Oj divne mi Dalmacije" i neke stare dobre šlagere.

Stipe je Kordovan nekuda odveden. Dugo o njegovoj sudbini nismo znali, pa ga skoro i zaboravili. Ali on se odjednom pojavi, prepun priča o ovome i onome. Navodno je bio u Zagrebu zbog nekih naknadnih preslušavanja, svjedočenja, što li. Govorio je kako je bio neko vrijeme u ćeliji s nekim homoseksualcima. Pričao o tome pojedinosti. Došao je s pjesmom *Kroz preriju kauboj jaši, ve, ve, ve.* I to je stalno pjevuckao. Naravno, tamo gdje je boravio, bio je mučenik izložen svim mogućim pritiscima, ali bez rezultata. Nisam ga ni do tada puno simpatizirao, kao i još neki, jer je bio nametljiv i često dosadan, ali je bio pričljiv i slušajući ga čovjek bi pustio malo "mozak na pašu".

Stigao je i mjesec rujan, a meni nije još stigla nikakva službena obavijest o sniženju kazne. To mi je smetalo pa sam intervenirao kod upravnika. On je tražio obavijest od Kazneno-popravnog doma, ali je dobio negativan odgovor. Ni oni u Lepoglavi nisu imali nikakvog dokumenta o tome.

Puno me je to uznemirivalo i kvarilo mi radost skorog izlaska na slobodu. Što ako su po srijedi kakve makinacije i ja ne budem mogao izaći u predviđenom roku?

Tražio sam od svojih da interveniraju kod suda da se upravi kaznione dostavi rješenje. Majka mi je poslala dva ovjerena prijepisa rješenja. Jedan sam primjerak predao upravniku, koji se čudom čudio kako rješenje nije stiglo na nadležno mjesto. Opet je obećao da će intervenirati.

Više je puta Krunoslav Brust govorio da je najbolje pobjeći dok smo još tu, u Istri i blizu Italije. Odziva kod drugih očigledno nije bilo, pa je sve to ostalo na pustim željama. Povratkom Kordovana kao da je kod Brusta sazrela odluka o bijegu. Možda ovo moje zapažanje nije najbolje, ali nemam drugog objašnjenja.

Krunoslav je, izgleda, s njim sačinio plan bijega kroz hodnik koji je vodio do separacije ugljena u Rapcu. Nije ih mnogo znalo za tu njegovu namjeru. On je odlučio bježati za vrijeme noćne smjene, dok smo radili u Podlabinu. Tako je i postupio.

Nismo bili sigurni u uspjeh. Savjetovalo mu se da ne ide. Nije poznavao taj predio Istre, a kako mi se čini, nije imao neku ozbiljnu vezu koja bi ga prihvatila i sigurno prebacila u Italiju.

Na povratku s posla: nema s nama Brusta. Znači: pobjegao je. Neka mu Bog bude na pomoći! U Strmcu stražari konstatiraju da jedan osuđenik fali. Prozivka. Brusta nema. Odlazimo na spavanje.

Ujutro vijest: eno Brusta zatvorena. Na izlazu hodnika, kod Rapca, dočekali su ga milicioneri, uhapsili, pa sproveli natrag u Strmac. Hitno je sproveden u Lepoglavu.

Uspjeli smo samo doznati da je poručio kako misli da ga je prokazao Stipe Kordovan.

Šutjeli smo i pažljivo promatrali Kordovanovo ponašanje. A on se ponašao veoma čudno. Vjerojatno je saznao što je o njemu rekao Brust. Išao je od jednog do drugog osuđenika, izražavajući silno zaprepaštenje zbog Brustova hvatanja i uvjeravajući ljude da sigurno nitko od osuđenika nije prokazao Krunoslava, već da je do toga došlo samo igrom slučaja.

Prema Stipi smo dogovorno zauzeli rezervirani stav. To ga je strašno pogodilo, jer je navikao biti u centru pažnje.

Izašao sam na slobodu u prvoj polovici studenoga 1951. godine. Osuđenici su ostali na radu u podlabinskim rudnicima do travnja 1952. godine. Prilikom odlaska iz Lepoglave vidio sam Brusta postrojenog s ostalima u krugu kaznione. Veselo smo se pozdravili.

Kolega iz Strmca Jozo Dugandžić pričao mi je kasnije da su nakon povratka u St. Gradišku imali problema zbog potpisivanja peticije za izručenje Ante Pavelića. Svi oni koji nisu htjeli potpisati posebno su izolirani, a s njima i Jozo. Osuđenici su tu izolaciju nazvali "Argentina".

Ivana RADIĆ

Uđi

Ljubiš li svjetiljku zračnu
maslačka što sanja
ko oblak na dlanu neba
kad mračci se love?
Poznaješ li jeku duše
što šutnjom te zove?

Pusti se neka te vodi
u čarobnu spilju snova
suza gdje sige niže.
Zatvori stvarnosti vrata
i uđi duboko dolje
sebi sve bliže.

Upali svjetiljku srca
da pobjegnu krila
osvete plašljivih ptica.
I bol će biti priča,
a tuga bezbrižan smiješak
dječjeg lica.

Milan RADIĆ

I opet me vozi vlak

Postaja za postajom. Kiša lijeva. Noć
pjeva crnu pjesmu. Mrak.
Ne vidim nebo. Snuždena lica za hljebom
kasni vozi vlak.

Tutnje kotači pijane noći kovači,
vrti se čelik i žari.
Najednom, odjednom krik i vrisak stroja,
jauk je prijatelj stari.

Strojovođo, strojovođo, ugljena oka,
ugljena, ugljena više.
Vozi me brže, zamrzih sve tiho,
sve tiho, tiho i tiše.

Jer teško se, sve teže, živi i diše.
Na pruzi sličan sam sluzi
i psetu, psetu, hej, kotači, kotači,
pijani kovači u tuzi.

Latinka GOLIĆ

Potrage za Bogom u pjesmama Antuna Šimunića

(neke od mogućnosti istraživanja hrvatske kršćanske književnosti)

Boga kao podlogu koja se javlja pri traženju smisla života možemo tražiti u svakoj pjesmi kao i u svakom umjetničkom ostvarenju.[1] On se kod pjesnikâ javlja na dva načina: 1. kod gotovo svih pjesnika naziremo njegovo prisustvo u čežnji za ljubavlju, pravdom, smislom, redom, svemirom te, u skladu s takvim osjećajem, u nezadovoljstvu zemaljskim životom punim nejasnog bola. Pjesnici u čijim pjesmama nalazimo ovakve motive ili teme često se osjećaju bačeni u svijet, svijet osjećaju kao svoju tamnicu, a život smatraju besmislenim. Oni uporno pokušavaju naći odgovor na pitanje zašto žive, zašto su ovdje, odakle su došli, kamo idu i ne nalaze ga ostajući u svijetu ovijeni svojom neprobojnom usamljenosti. U njihovim pjesmama potraga za Bogom nije vidljiva izvana: oni nisu svjesni što traže niti gdje trebaju tražiti; znaju samo da nekome trebaju pripadati (no to si ne priznaju svjesno) te žive sa stalno prisutnom sviješću o svojoj odvojenosti od drugih ljudi i, prije svega, od svoje biti.[2]; 2. drugi tip pjesnika u svojim pjesmama luta i traži Boga. Ovi pjesnici najčešće imaju religioznu tradiciju ili su, putem filozofije ili na neki drugi način, naslutili da smisao života leži u religiji. Oni to nisu spoznali svojim iskustvom, već imaju samo teorijsko znanje. Tako oni znaju da čovjek nije sam i da je njihov cilj stapanje s Bogom i život s Bogom, ali ne osjećaju to jedinstvo (Iz pjesme *Svakidašnja jadikovka* saznajemo da Tin Ujević osjeća svoju usamljenost, da je naučio da postoji Bog koji je stvorio čovjeka i koji se brine o njemu, no nezadovoljan upućuje mu prigovor: "O Bože, Bože, sjeti se svih obećanja blistavih što si ih meni zadao/O Bože, Bože, sjeti se i ljubavi i pobjeda i lovora i darova"). Kod ovih pjesnika često nalazimo pobunu protiv Boga, koji je "prevario" čovjeka, ili nezadovoljna lutanja po različitim religijama i filozofijama, a ona su posljedica nespoznavanja živog Boga; 3. Kod pjesnika koji su se opredijelili za traženje smisla života u okviru kršćanstva nalazimo i one koji su duhovno zreliji i svjesniji. Oni su onî koji su spoznali Boga svojim iskustvom: s njim u većoj ili manjoj mjeri žive te uz njegovu pomoć proširuju svoje spoznaje o duhovnom svijetu. U njihovim pjesmama možemo susresti pjesnikovo postojanje s Bogom, razgovore s njim, slavljenja Boga ili kršćansko podnošenje bola kao "hodočasničko putovanje k Bogu"[3] pa ih bez ustezanja možemo svrstati u hrvatske kršćanske pjesnike.

1 Do iste postavke dolazi i R. Kupareo: "Nema umjetnika koji u svojem djelu nije bar na neki način izrazio želju za nadosjetnim svijetom, bilo da Stvoritelja smatra kao apstraktno vrhovno biće, bilo kao objavljenoga Boga", vidi Kupareo, Rajmund, *Bilješke o odnosu teologije i umjetnosti*, HKR Marulić, br. 4, 1994., str. 591.

2 Takva razmišljanja susrećemo u pjesmama onih pjesnika u kojima se može iščitavati npr. filozofija apsurda, makjavelizma, egzistencijalizma, nihilizma i u drugim načinima razmišljanja koja u središte svijeta stavljaju čovjeka i njegovu sreću.

3 Kusić, Ante., *O parapsihologiji i smrti*, Biskupski ordinarijat, Đakovo, 1990., str. 113.

Antun Šimunić[4] pripadao je pjesnicima koji lutaju u potrazi za Bogom. On Boga nije uspio svjesno spoznati kao osobu, ali Bog proviruje iz svakog njegova stiha poistovjećen s ljubavi. Traženja ljubavi i stalni napori da otkrije izvor ljubavi, tj, da otkrije njezin "praelement" zapravo su u Šimunićevoj poeziji traženja Boga, Boga kao Stvoritelja, kao osobu koja je Ljubav, koja je Istina. Prolazeći kroz različite faze razmišljanja Šimunić se neprestano vrti oko one teme koju je postavio prvom napisanom pjesmom: otkrivanje čovjekova mjesta u svijetu.

U prvoj zbirci *Svetkovanje vatre* (Zagreb, 1974.) autor pokušava razriješiti dvije tajne, povezujući ih i stapajući u jednu: nastoji otkriti praizvor svijeta na temelju poznavanja filozofskih djela starogrčkih mislitelja te otkriti praizvor pjesničkog zanosa. Oslonjen na Heraklitova razmišljanja o vatri kao praizvoru svijeta poistovjećuje vatru sa stvoriteljem svega što postoji, a zatim vatru kao stvoritelja poistovjećuje s umjetničkim stvaranjem. Pjesnici su, kako kaže, "nepouzdani njeni predskazivači" (iz pjesme *Predskazivači vatre*), odnosno oni su, dakle, ljudi koji su najbliže povezani s tajnom stvaranja svijeta, budući da mogu pri svome stvaranju osjetiti isti zanos i dosegnuti isto stanje duha koje je mistično nastalo tajanstvenim spojem elemenata pri stvaranju svijeta. Sjećanje na stvaranje i na osjećaj rođenja leži nesvjesno u svakom čovjeku i vuče ga sebi. Kako čovjek ne može više u potpunosti biti vatra, tj, svoj praizvor, on to sjećanje doživljava kao bol ili nejasnu nelagodnost zbog rastanaka sa svojom biti i oslobađa ga se jedino prizivanjem pomoću zanosa stvaranja:

Ono što smo pouzdano znali još u začeću
Bremeni naše pamćenje
Tokom postizane zrelosti

Vatre će uvijek biti dovoljno
Za sve nas

Za sva njena svetkovanja

(Svetkovanje vatre, I)

4 Antun Šimunić (1948.-1993.), hrvatski pjesnik i pripovjedač, publicist i esperantist, rođen je u Đurđevcu; Filozofski fakultet (smjer Engleski jezik i književnost te Francuski jezik i književnost i, kasnije, Bibliotekarski smjer) te postdiplomski studij književnosti završio je u Zagrebu. Nakon završenog studija seli u Ilok, gdje se zapošljava kao profesor engleskog jezika u tamošnjoj srednjoj školi, a zatim, 1978. u Osijek, gdje radi na Pedagoškom fakultetu (do 1984.) i u knjižnici Znanstvene jedinice za kliničko-medicinska istraživanja Opće bolnice Osijek (do 1991.). Nakon povratka u Đurđevac 1991. godine zapošljava se kao profesor na đurđevačkoj srednjoj školi. Bio je glavni urednik đurđevačkoga književnog časopisa "Podravska gruda" te slavonskoga novinskog glasila "Hrvatska matica", član Društva bibliotekara Slavonije i Baranje, član Međunarodne akademije znanosti u San Marinu, član Društva hrvatskih književnika u Zagrebu, član Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda itd. Na hrvatskome književnom jeziku objavio je ove zbirke pjesama i pripovijesti: *Svetkovanje vatre* (pjesme, 1974.), *Lopoč i voštanica* (pjesme, 1976.), *I tako postajem vjetar* (pjesme, 1979.), *Pjesme i ne-pjesme* (pjesme, 1981.), *Marija(na) i druge* (pripovijesti, 1982.), *Povratak slavne repatice* (pjesme, 1986.) i *Život za Ofeliju* (pripovijesti, 1992.). Pisao je i na kajkavskom narječju rodnog mu Đurđevca, a bavio se i prevođenjem na esperanto.

Iako se u ovoj zbirci Šimunić drži objašnjenja nastanka svijeta iz vatre, u nekim pjesmama možemo iščitavati duboko potisnuti kršćanski pogled na svijet. Tako u pjesmi *Svetkovanje vatre, II* nalazimo kršćanski motiv progonstva (Vatra je bila prvo progonstvo / koje smo doživjeli u postojbini tijela ...), a u pjesmi *Svetkovanje vatre, VII* susrećemo sliku kraja svijeta (Kad jednom bilje presahne posvema / neće više biti ni krika ni boli / U zatišju opustošjele pozornice / tinjat će razbludjele vatre). Pjesnik, dakle, primjećuje svoje progonstvo, no objašnjava ga u ovoj zbirci odvojenošću od vječnog zanosa stvaranja, tj. od vatre, a ne od Boga; vjeruje u konačni kraj svijeta, no ne opisuje ga kao apokalipsu, kao konačni sukob dobra i zla uz pobjedu dobra. Ipak mnoge riječi i sintagme upotrijebljene u Šimunićevu *Svetkovanju vatre* asociraju nas na Bibliju i kršćansko objašnjenje stvaranja svijeta i njegova kraja (besmrtnost, prvo progonstvo, postojbina tijela, bezvremenost, iz vanvremensko doba, anđeli s rastopljenim krilima), pa se čini kao da Šimunić poznaje kršćansku teoriju u ovoj fazi svojega stvaranja, no ne želi je priznati (npr. nigdje izravno ne spominje Boga, postojanje dobra i zla, čovjekova iskušenja, bol kao jedan od načina kršćanske spoznaje i sl.).

U zbirci pjesama *Lopoč i voštanica* (Zagreb, 1976.) javlja se središnja tema Šimunićeva pjesničkog stvaranja - ljubav. Vatra, u prvoj zbirci identificirana s načelom stvaranja, putem ljubavi spaja se sa svojom suprotnošću - vodom. Stvaranje svijeta iz vatre u *Lopoču i voštanici* prošireno je i pojašnjeno opisivanjem ljubavi lopoča (simbola vode) i voštanice (simbola vatre): nakon početnog zaljubljivanja "na prvi pogled", prepoznavanjem (u pjesmi *Govor voštanice*, I. kaže: Bila sam tvoja i prije nego što si zavirio u me / Da razotkriješ sebe rastrganog samoćom), i klasično prikazane ljubavne patnje (čežnja za voljenom osobom, strah zbog moguće neuzvraćenosti ljubavi, uzbuđenja i nespokojstva za vrijeme iščekivanja ljubavnog sastanka) dolazi do psihičkog poistovjećivanja s voljenom osobom te, njihovim spajanjem i stapanjem, do stvaranja novog bića:

Ima li što skladnije i ljepše od onoga
Kad se dvije srodne vatre
Sliju u raskošno krilo vremena
Da bi izašle kao roditelj
Novoga života materije

(Govor lopoča, VIII.)

Vatra i voda, dakle, stapaju se u ljubavi - na taj način Šimunić objašnjava stvaranje novih bića, kao i stvaranje početka svijeta. Još u njegovim pjesmama nema povezivanja postojanja svijeta s Bogom, niti objašnjenja stvaranja početka svijeta iz Božje riječi.[5] Ipak, povezivanje stvaranja s ljubavlju nesvjestan je Šimunićev korak prema kršćanskom poimanju svijeta, gdje su Bog, Ljubav i Život poistovjećeni.[6] Spoznaja koju je donio doživljaj ljubavi također upućuje na autorovo naslućivanje predodređene povezanosti čovjeka i Boga: osoba koja je proživjela ljubav shvaća da se bitno izmijenila, pojačano

5 Vidi Knjigu *Postanka* te Proslov Ivanova Evandelja.
6 Vidi *Ivan 25-27.*

osjeća potrebu za duhovnom i tjelesnom čistoćom, shvaća da osjećaj koji je upoznala ne pripada zemaljskom svijetu, da je povezuje sa svjetlošću i vječnošću i s nekim kome ona iskonski pripada:

Ja sad više i ne pamtim dobro
Svoje prvotno postanje
Jesam li biljka ili drvo
Il neka druga probuđena tvar
Svjetlosti nalik
Ne mogu reći
(Govor lopoča, VIII)

Jesam li pomiješana il čista svjetlost voštanice
Utekla u vječnost
I jesam li svoju vjernost crpla iz sunca
Ko biljka stvarajući klorofil
S kime sam zaručena
I tko mi trajan Savez nudi
I nisam li već u neraskidivu Savezu s njim
Nijedan na to odgovor ne znam
(Govor lopoča, IX)

Izbor riječi karakterističnih za Bibliju i kršćansko poimanje svijeta (svjetlost, zaručnica, Savez, vječnost, duša, psalam sveti, rekvijem ...) kao i upotreba poredaba i metafora koje nalazimo u *Pjesmi nad pjesmama* te oponašanje strukture njezina stiha stvara i u ovoj zbirci stabilnu misaonu podlogu koja često sporadično proviruje u poremećenom sustavu objašnjenja svijeta prema heraklitovskoj filozofiji.

Zbirka pjesama *I tako postajem vjetar* (Zagreb, 1979) ona je zbirka gdje Šimunić prestaje filozofski tražiti praizvor nastanka svijeta i napušta Heraklitov i Talesov pogled na svijet. Ovdje se bavi čovjekom-umjetnikom i čovjekom-zarobljenikom svojega života. Umjetnika više ne promatra kao antičko ili romantičarsko nadbiće, čovjeka koji je najbliži otkriću tajne svijeta, već ga shvaća kao čovjeka kojem je pjesnički talent datu kao dar-spoznaja koji treba razdijeliti drugima te tako uputiti ljude na odbacivanje materijalnih vrijednosti i na traženje ljepote. Svoje otkriće pravilnog načina života naziva "novim vjerovanjem" i opisuje ga kao gozbu na kojoj se lomi kruh i pije vino, što je i obilježje kršćanskoga euharistijskog obreda:

Iznenada počeh govoriti poeziju
Naviještati jedno novo vedro vjerovanje
Kazivati jednu neslućenu mogućnost postojanja
Drugačiju od ovog banalnog trajanja
...
Ovdje se za stolom blaguje život
Rekoh bez treme naglašavajući svaku riječ
Tu se lomi kruh i pije vino krvavocrvene boje
(Pozvan govoriti poeziju)

Iako Šimunić u ovoj pjesmi euforično uzvikuje otkriven smisao života, druge pjesme pobijaju njegovu tvrdnju pokazujući čitatelju pjesnikovo viđenje čovjeka kao nesretnika zavezanog za svoj život-put, koji usamljen i razočaran luta besmislom postojanja (npr. pjesma *Putovanje*). Iz njih se ponovno može iščitavati kršćanska podloga: pjesnik zna (jer su ga tako vjerojatno naučili u djetinjstvu) da postoji Bog, koji se brine o čovjeku, no on ne živi sjedinjen s njim. Revoltiran Božjom šutnjom i ne

davanjem znakova počinje se osjećati izdanim i prevarenim te osjeća Boga kao čovjekova neprijatelja, kao duha koji namjerno sputava čovjeka budući da mu onemogućuje da zadovolji svoje zemaljske čežnje i sne:[7]

Nevjerni duše našeg pothvata
Božanski rušitelju naših krvavih htijenja
Ako si već tako protiv nas zašto nas ne ubiješ
Svojom jedinom riječju
S nama ako si lažno kako te prihvatiti kao prijatelja
(Putovanje)

Zbirka pjesama *Pjesme i ne-pjesme* (Zagreb, 1981) donosi novi bitan pomak u Šimunićevu traganju za Bogom. Kao i u dosadašnjim zbirkama, pjesnik analizira i nastoji otkriti podrijetlo svojega pjesničkog talenta dovodeći ga, preko čina pjesničkog stvaranja i zanosom koji ga prati, u dodir s činom stvaranja svijeta i osjećajem blaženstva. Tako se ovaj puta pjesma pojavljuje kao plavi žižak, tj. kao "svjetlost plava lika iz zemaljskog raja" (iz pjesme *Plavi žižak*). Izborom ove metafore pjesnik je spojio svoju manje-više stalno prisutnu misao o vatri kao onom što omogućuje stvaranje (vatru u ovoj pjesmi predstavlja žižak) i kršćanskog Boga (lik prikazan kao plava svjetlost). Kršćanska pozadina, koja je do sada bila potiskivana, dolazi sada, doduše još uvijek ne samostalna, u prvi plan. U pjesmi *Zatočnici svjetlosti* konačno eksplicitno otkriva čovjeka kao dio svjetlosti koja čuči u njemu i proviruje kad je čovjek spozna i kada krene prema slobodi:

Ali onda odjednom kad skinuli su nam okove i lance
Kad bacismo u jarak uzničke halje
I kročismo širokim poljem ususret jutrom probuđena grada
Tek tad obratismo pažnju na unutrašnju svjetlost
Što prodorno izbijaše iz nas cijelim putem

Na naš razrušen dom našu svjetlucavu sudbinu
Tog trenutka shvatismo: hod će biti neminovno svjetlosni
Duh ujarmljen u zapregu noći
Ali ipak jedno se malo svjetlo smije u nama
(Zatočnici svjetlosti)

Zbirka je puna kršćanskih motiva koji se pojavljuju kao simboli koji asociraju na svoje pravo, biblijsko značenje: trn koji cvjeta u čovjekovu srcu i osvjetljava mu put kroz "avetnu noć" asocira na trnje iz Isusove krune (pjesma *Kroz noć*), prepreke koje treba prijeći na putu asociraju na Isusov Križni put (pjesma *Nismo se izbavili*), djela koja nas mogu spasiti i pokorno izvršavanje naredenja asociraju na Božje

7 Isti problem nalazimo u Ujevićevim pjesmama gdje se zamjera Bogu što nije ispunio pjesniku "obećanja blistava" kao što je (zemaljska) ljubav, pobjede, slava i sl.

zapovijedi (pjesma *Nismo se izbavili*), mašta kao plod s drveta spoznaje asocira na starozavjetnu priču o Adamu i Evi (pjesma *Drvo spoznaje*) i sl. No iako je pjesnik došao do spoznaje o postojanju Boga u čovjeku (u ovoj zbirci Boga on predstavlja kao svjetlost), još uvijek luta postavljajući si nova pitanja. To nam potvrduje pjesma *Život mrtvih*, gdje se autor pita kamo odlaze ljudi nakon što umru te postaju li možda klorofili[8], pjesma *Zašto pjevati o elementima*, gdje ponovno pokušava osmisliti i opravdati starogrčku filozofsku tezu o nastanku svijeta iz vatre, vode, zemlje i zraka te prisutnost revoltiranosti na svakodnevni svijet koji se zasniva na drukčijim pravilima od onih koja će važiti u Božjem kraljevstvu (pjesme *Izazov obamrlom svijetu, Društvena igra (Šah), Gramatičke nepravilnosti, Naprosto pjesma*).

Povratak slavne repatice (Vinkovci, 1986.) posljednja je zbirka pjesama A. Šimunića. Sam njezin naslov upućuje na pjesnikovo kršćansko opredjeljenje: motiv slavne repatice podsjeća nas na Isusovo rođenje, a njezin povratak na biblijski predodreden ponovni Isusov dolazak ili, kako ga u istoimenoj pjesmi pojašnjava sam Šimunić - "nagovjestitelj pravedna suca svih naših poganih čina". Pjesnik, razočaran ljudima i njihovim stavom o prednosti ambicije i novca pred stvaranjem svijeta međusobne ljubavi, uočava zlo u svijetu i priželjkuje Isusov dolazak, koji će konačno razriješiti sukobe koji su nastali istovremenim postojanjem dobra i zla. No, iako poznaje kršćansko obećanje o Isusovu povratku, Šimunić se pita:

Tko zna naime hoće li se Halleyjev komet
I ovo blaženo stanje duše ikad više vratiti
Možda bolje da i ne
(Formiranje učenja o životu)

pa možemo zaključiti da on pomalo kršćanstvo promatra kao lijepu i privlačnu bajku prema kojoj pokušava živjeti (u istoj pjesmi kao svoje formirano učenje o životu navodi Isusovu zapovijed "ljubiti bližnjega svoga (to neka ne bude fraza!)") i u koju nastoji povjerovati, a ne kao svoju vjeru, misao u čiju nesumnjivu stalnost i ispravnost već vjeruje. Uz još nekoliko blažih, perifernih razmišljanja o vatri i vodi kao elementima iz kojih je slučajnim spajanjem ili duhovnom ljubavlju nastao svijet Šimunić nalazi svoj konačan "svemirski recept" o načinu života, koji se preklapa s najvažnijom Isusovom zapovijedi ljudima i temeljnom odrednicom kršćanstva o važnosti ljubavi i o postojanju vječnog života:

Neka ti život bude
Jednostavna pjesma o ljubavi
I ti ćeš biti savršeno miran i sretan
Jer kad smrt nadjača
Život počinje iznova
(Svemirski recept o upotrebi života)

8 Ova nas Šimunićeva misao pomalo podsjeća na shvaćanje smrti kao seljenje duša u biljke ili životinje, koje je karakteristično za religiju Indije.

U cjelini gledavši Šimunić je pjesnik kod kojega kršćanski pogled na svijet još nastoji prevagnuti nad grčkom filozofijom. On ne otkriva Boga kao osobu, već ga shvaća kao nešto nejasno, što zapravo nije siguran postoji li u stvarnosti, ili kao svjetlost, ili kao zemaljska ljubav, ili, najčešće, kao umjetnički zanos. Iz ovakvog shvaćanja Boga proizlazi i Šimunićeva usamljenost, nezadovoljstvo životom i osjećaj besmisla. Boga je Šimunić intimno zamijenio umjetnošću. Otuda Boga nikada ne zaziva izravno, već ga opisuje kao "onog drugog u sebi" (pjesma *Zrenje života*), kao "unutrašnju svjetlost" (pjesma *Zatočnici svjetlosti*), kao "malo sunce" (pjesma *Zatočnici svjetlosti*), kao "slavnu repaticu" (pjesma *Povratak slavne repatice*) itd. Ono što Šimunića čini kršćanskim piscem nije, dakle, otkriće Boga, već životno opredjeljenje za ljubav prema bližnjemu, što potvrđuju gotovo sve njegove pjesme (npr. *Svemirski recept o upotrebi života, Formiranje učenja o životu, Jedna druga želja, Ti me čuješ, zar ne, premda šumi Drava, Kao da od smrti bježiš, Tko se smrti boji, bezgranično ljubi* itd.).

Predrag GRUBIĆ

Obala prepuna strašnih lica

Tvoja tišina ne šuti. Ona zbori,
Ona je bolni romon
(Jer obala je prepuna strašnih lica).
Tvoje je htijenje naraslo kao nektar,
Kao divlja rogulja i kao tvrdi kal
Na ruci poludjela glazbenika.
Ono klizi niz crni gležanj
Do zemlje zarobljeničke,
Sastavlja i rastavlja domorotkinji
Lijepe darovnice
Iz zaliha zvijezda.

Tvoja je duša kočija u tjesnacu jezgre!

Stjepan DŽALTO

Nasilje u srpskim narodnim pjesmama

Još davne 1172. godine, prolazeći Balkanom njemački kroničar Helmold iz Lübecka piše o Srbima: "Zovu se Srbi, đavolski sinovi, bez Božjeg jarma, obslužitelji svih prljavština, koji na svojim mjestima na đavolski način žive, divljiji od životinja".

To što govori njemački kroničar govore i srpske narodne pjesme. Dovoljno je prolistati samo pjesme o Kraljeviću Marku koji je, kako piše srpski pisac P. P. Đorđević, "prestavnik celog našeg naroda (srpskog), onakvoga kakav je on u istinu". U pjesmi "Marko pogubi ljubu" stoji:

"Uze ljubu za bijelu ruku,
Ter je vodi u bijele dvore,
Namaza joj kose vrhu glave,
Ter zapali kose vrhu glave.
Kad dogore do očiju crnih,
Jadna ljuba Marku besjedila,
Vaj Boga Ti, Kraljeviću Marko,
Što sam ja ti danas sagriješila,
Da me takom mukom mučiš Marko?
Utrn' oganj, Kraljeviću Marko,
Da ne gore oči moje crne,
Dosta su te l'jepo pogledale!"

Daljnji stihovi opisuju sagorjevanje žene do izdahnuća.

Nekoj nevjernoj djevojci Marko vadi oči, pa je pušta u goru. U pjesmi "Marko i ban od Vipera", koja opisuje izdaju Markove sestre Jelice, nalaze se i ovi stihovi: gdje pita sestra Jelica brata Marka:

"Kojom bi me smrću umorio:
Il bi mene na oganj ložio?
Il bi mene na kolac nabio?
Il bi mene s konjem pogazio?
Ovom bih te smrću umorio:
Izveo te drumu na raskršće,
Kud prolazi svijet i krajina,
Pusti drumi na četeri strane;
Rasjeko te na četeri pole,
Objesio na četeri soje ...

U istoj pjesmi Marko ubija dijete svoje sestre na najokrutniji način:

"Ona nosi sestriča Cvijana,
Marko njojzi izmače Cvijana,
Pa ga baci nebu pod oblake,
Na bojno ga koplje dočekao,
Od zla roda, nek nije poroda!"

Ni Markova sestra ne zaostaje po okrutnosti za svojim bratom, kad ubija Ivana Senjanina:

"Pa mu vadi nože okovane,
Pa ga kolje kao malo janje."

Kraljević Marko je glavni junak srpskog narodnog pjesništva. U njemu kao da Srbi žele personificirati sebe, svoju dušu, svoju etiku i svoj moral, zaključuje dr. Balić na koncu analiziranja narodnih pjesama koje govore o Kraljeviću Marku, najvećem junaku srpskog plemena.

Uspoređujući srpske hajduke-četnike s Kraljevićem Markom, Marko se može ubrojiti među dobre ljude kakvi su ti odmetnici. Te harambaše, tvrdi povjesničar Balić, bili su krvoločni i onda kada se radilo o nemoćnoj djeci i ženama. To tvrdi i srpski povjesničar Sava Štedimlija i navodi ove stihove:

"On uhvati Ružicu djevojku,
Obuče joj tanenu košulju,
Namaže je prahom i katranom,
Pa je zažgi na četiri strane,
Na oganj je živu izgorio."

Često su ti srpski hajduci-četnici znali mučiti pohvatane neprijatelje po nekoliko dana uživajući u svojoj bestijalnosti, pa su ih tek poslije ubijali ili klali.

Jedan od vođa srpskog ustanka 1804., Stanoje Glavaš zaprijetio je svom jataku Petru Jokiću da će ga živa ispeći ukoliko ga izda, pa ostane živ. Hajduk Stanko Sočivica, čiji je životopis tiskan u "Sedmici" za 1857. godinu, jednom se svom prijatelju i pobratimu osvetio na najgrozniji način, zapalivši mu kuću u kojoj je izgorjelo 17 osoba. Sam Sočivica priča ovo: "Sirota jedna žena, tek što htjede s djetetom u naručju preko praga bježeći od vatre, ujedanput više pušaka ubi i nju i dijete te se sruši u vatru". Sava Štedimlija piše kako su ti hajduci-četnici svojim neprijateljima vadili oči, te uz ostale muke, na koncu ih na kolac nabijali. Spominje i jednu ženu koja se odmetnula u hajduke i sa svojim društvom uhvatila vlastitog muža i odsjekla mu glavu:

"Sve ga vuče i nogama tuče,
Pa mu bijele zavezala ruke,
Sve ga bije drvljem i kamenjem,
Dok mu slomi i noge i ruke,
Pa mu živu oči izvadila,
Na posljetku glavu odrubila."

Ovo je samo mali isječak iz srpskih narodnih pjesama, ali dovoljno govori.

Živi Zmajević

(uz 250. obljetnicu smrti)

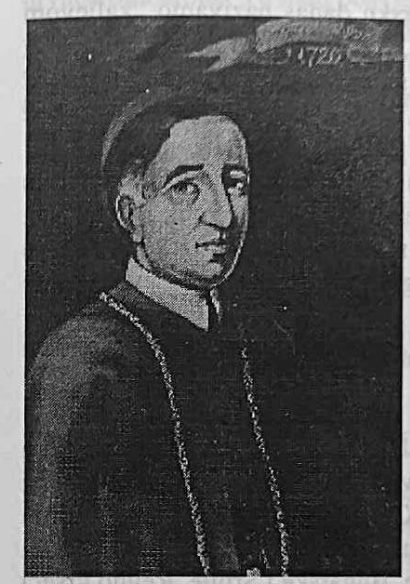

U povijesnoj, devetstoljetnoj panorami zadarskih nadbiskupa, tih visokih i zaslužnih dostojanstvenika nadbiskupije, izuzetno mjesto zauzima nadbiskup dr. Vicko Zmajević (1670-1745). Sigurno ga možemo ubrojiti među najistaknutije i najumnije sinove hrvatskoga naroda 18. stoljeća. Čovjek jaka duha i široka znanja, muž velikih zamisli i pothvata. Zaljubljenik u kulturu i umjetnost. Brižni pastir i nadglednik (episkopos) povjerenoga naroda Božjega. Zaštitnik naše vjekovne glagoljske baštine i starohrvatskog bogoslužja. Poznati latinski i hrvatski pjesnik i teološki spisatelj. "Najveći sin grada Perasta. Najodličniji Bokelj svih vremena. Rijetkost kakvu iznose vjekovi"[1]

I mudri "starac Milovan", rodoljubni sin asiškog Poverela fra Andrija Kačić Miošić, potvrđuje nam istu misao stihovima:

"Oj, Kotore, gnijezdo sokolovo, - Dalmacije diko i pohvalo!
U tebi se legu sokolići - I gospodska dica Zmajevići."

U izraziti Zmajevićev duhovni portret naš suvremeni povjesničar dr.fra Karlo Jurišić urezuje ove izrazite crte: "jaka ličnost naše crkvene i nacionalne povijesti, čovjek europskog formata, mecena hrvatske knjige i zaštitnik glagoljice. Osnivač sela Arbanasi"[2].

Nositelji biskupske vlasti u našim južnohrvatskim, primorskim gradovima za vrijeme četiristogodišnje mletačke uprave (od početka 15. do kraja 18. st. : 1409. - 1797.) bili su odreda stranci, plemićki sinovi susjedne Venecije. Često su ti stranci živjeli izvan povjerenih im biskupija; neki ih nikad nisu ni vidjeli pa su njima upravljali preko svojih zamjenika. Budući da nisu nikada dovoljno naučili jezik naroda kojemu su bili duhovni pastiri, razgovarali su sa svojim vjernicima preko tumača. Razumljivo je da zbog toga nisu mogli imati dovoljno razumijevanja i zauzetosti za kulturne potrebe, jezik, običaje i duhovni uzrast naroda kojemu su bili najviši duhovni učitelji i predvodnici.

Slično je bilo i u Zadru. Tamo od 13. st. nadbiskupi zadarski redovito su stranci sve do Mlečanina Viktora Priolija koji je umro 1712. godine. Tada papa Klement XI. pozva (1713. god.) dotadanjega nadbiskupa barskoga dr. Vicka Zmajevića da preuzme upravu drevne zadarske nadbiskupije. Bile su mu 43 godine.

Vicko Zmajević se rodio u Perastu, povijesnom gradiću zaljeva Boke Kotorske, 23. prosinca 1670. u imućnoj obitelji. Otac mu Krsto bio je kapetan i gradski načelnik. Perast je u to vrijeme bio važno središte okupljanja obespravljenoga kršćanskog svijeta pred turskim tlačenjima i progonima. Boku Kotorsku danas nazivamo "zaljevom svetaca": sv. Leopold Mandić, bl. Ozana Kotorska, bl. Gracija od Mula ... Kad su Turci 1545. napali Perast, vjerni Peraštani utekoše se za pomoć zagovoru Gospe od Škrpjela pa izvojevaše 15. svibnja uvjerljivu pobjedu. Zbog toga je nadbiskup Zmajević posebno štovao Gospu od Škrpjela i redovito molio pred njezinom slikom.

Vickov stric *Andrija* Zmajević (1628.-1694.) bio je barski nadbiskup i primas Srbije, poznati "branič kršćanske raje, ... velik čovjek, velik biskup, velik Slaven" (P. Butorac), sabirač narodnih pjesama i pisac. On posla mladoga sinovca Vicka na daljnje nauke u Rim 1687. godine, u Urbanov zavod Kongregacije za širenje vjere, gdje je postigao doktorat iz filozofije i teologije.

Brat Vickov *Matija* Zmajević (1680.-1735.), bokeljski pomorac, proslavio se kao ruski admiral u službi Petra Velikoga porazivši švedsko brodovlje 1719. godine. Dopisivao se s bratom Nadbiskupom.

Po završetku studija u Rimu, vrati se mladi Vicko u rodni Perast gdje je imenovan mjesnim župnikom i opatom starodrevne opatije sv. Jurja. Poslije šest godina zbog njegovih mnogih odlika imenova ga papa Klement XI. 18. travnja 1701. nadbiskupom u Baru (Antivari). Imao je tek 31 godinu. Uz tu službu povjeri mu dužnost primasa Srbije i apostolskog vizitatora Makedonije, Albanije, Bugarske i Srbije. Revno vršeći odgovornu službu na tako prostranom području, zauzeti pastir neumorno obilazi puna tri mjeseca povjereno stado u želji da unaprijedi vjerski život naroda koji je pod utjecajem Turaka postao sklon praznovjerju i drugim nastranostima. Ponekad i uz opasnost vlastita života, npr. u Šestanima, mjestu odakle potječu prvi doseljenici koji će upravo uz njegovu pomoć prebjeći u zadarske Arbanase, - kako to više puta ističe u svojim spisima - gdje ga umalo ne ubiše turski fanatici. Na svojim putovanjima upozna i zavoli Arbanase zbog njihove ustrajnosti u vjeri katoličkoj i zbog njihova junačkog otpora presizanju turskih zavojevača. "Kroz čitav život Zmajević ostaje zaštitnikom Arbanasa" i za vrijeme progona skadarskog paše Mahmutbegovića "prima u svoju kuću u Perastu i uzdržava 27 arbanaskih izbjeglih obitelji"[3].

Krajem godine 1702. sazva vrijedni nadbiskup Zmajević albanski crkveni sabor, sinodu u Mrkinju, u lješkoj biskupiji. Sa četvoricom albanskih biskupa tamo donije dalekosežne zaključke o sređenju vjerskog života na području turske uprave. Papa Benedikt XIV. je veoma cijenio odredbe toga sabora koje je sročio sam nadbiskup Zmajević te ih proglasio obaveznim na području turskog Balkana. Posebnom okružnicom preporuči ih i Propaganda te ih izda o svom trošku na latinskom i arbanaškom jeziku.

Budući da se osjećao nesigurnim u Baru, Nadbiskup je nakon Sabora redovito boravio u rodnom domu u Perastu, odakle je lakše mogao upravljati povjerenom mu barskom nadbiskupijom i uspješnije se brinuti za njezine vjernike i brojne arbanaške izbjeglice.

Poslije 12-godišnjeg nadbiskupovanja u Baru (1701.-1713.) imenova ga papa Klement XI. (22. svibnja 1713. god.) zadarskim nadbiskupom poslije nadbiskupa Viktora Priolija koji preminu 1712. godine. Nadbiskup Zmajević i nadalje osta apostolskim vizitatorom balkanskih zemalja pod turskom okupacijom jer je bio od Svete Stolice veoma cijenjen. Također i od mletačkih vlasti. Dakako, i od svoga hrvatskog naroda. To nam posvjedočuje i prigodnica od 17 strofa uglednog kapetana Nikole Burovića "U pohvalu Prisvjetloga i Pripoštovanoga Gospodina Vicka Zmajevichia, Arkibiskupa Zadarskoga, Gospodicicha Peraskoga. Godista 1713", tj. godine njegova imenovanja zadarskim nadbiskupom.[4]

O čestite svjetle zgrade,
Koje Zadar grad pašete,
Radujte se sa mnom sade,
Cijeća ove časti svete...

On je izgled svieh kreposti,
Dobriem djelom svieh nadhodi,
I za sve riet budi dosti,
Da ga slavni Perast rodi...

Da uživamo viek sred mira
Cijeća dara nebeskoga,
Bog nam posla sad pastira
Od jezika slovinskoga.

Eto vidim rajsku srechiu,
Da je nebo blago i milo
Tebe, Vicko Zmajevichiu,
Zadrom vladat odlučilo...

Zadarskom je nadbiskupijom upravljao pune 32 godine (1713.-1745.).

Prva briga Nadbiskupova bila je obići i upoznati kopneni pa otočki dio povjerene mu dijeceze. U želji da pomogne svomu hrvatskom puku iz kojega je ponikao, razvije odmah na početku široku vjersko-kulturnu djelatnost. Svjestan nedovoljne i manjkave izobrazbe seoskoga glagoljaškog svećenstva, koje je do prve polovine 18. st. odgajano bez redovitih škola, učitelja i knjiga, kakve je tražio Tridentski sabor (1545.-1563.), (jer je stariji svećenik uzgajao mladega, svoga nasljednika, prenoseći na njega u najviše slučajeva skromno znanje), Zmajević odluči uz ono Florijevo latinsko, podići novo, hrvatsko sjemenište. Ono će odgajati hrvatski kler na njegovu hrvatskom jeziku, tzv. popove glagoljaše. Nadbiskupu to uspije 1727. godine, ali ga zbog različitih nepovoljnih okolnosti, ponajviše ekonomskih, nije uspio otvoriti i doživjeti njegov blagotvorni rad kojega plodovi žive i danas.

Umro je razmjerno mlad, u svojoj 75. godini života, 11. rujna 1745., poslije 32-godišnjeg upravljanja zadarskom Crkvom. Život mu je bio prepun napora i briga. Svoje životne snage istrošio je velikim aktivnostima na pastoralnom i kulturnom planu, posjećivanjem župa, izgradnjom novoga hrvatskog sjemeništa ... Tijelo mu je našlo počinak, po vlastitoj želji, u crkvi Gospe od Kaštela (Zdravlja) o kojoj se za života toliko brinuo. Tamo je još za života, 1733. godine, dao urediti grobnicu i postavio slijedeći nadgrobni natpis:

D/eo/ O/mnipotenti/ M/aximo/ + VINCENTIUS ZMAJEVICH + ARCHIEPISCOPUS JADRENSIS + UT APUD VIRGINEM VIVENTIUM PARENTEM + MORTUUS VIVERET + ET EXTINCTUS QUOQUE + OBSEQUIUM AETERNARET + ANTE ARAM MATRIS + TUMULUM + MORTALITATIS SUAE CUSTODEM + NOVISSIME COGITANS + IN SPEM

RESURECTIONIS + VIVENS POSUIT + MDCCXXXIII AETATIS LXII + OBIIT DIE XI SEPTEMBRIS ANNO MDCCXLV.

Epitaf nam uvjerljivo govori koliko je nadbiskup Zmajević bio odano dijete svete Djevice i Majke. Iz ljubavi prema Bogorodici odlučio je da bude pokopan u podnožju Marijina oltara, da i poslije smrti živi u njezinu okrilju i zajedništvu vječnog života. U pravilima, statutu njegova Ilirskog, tj. hrvatskog sjemeništa, kojemu je prednacrt najvjerojatnije izradio sam njegov osnivač Zmajević, čitamo da će njegovi pitomci, klerici, jednom mjesečno u obližnjoj crkvi Gospe od Kaštela (Zdravlja) nad grobom nadbiskupa Zmajevića, koji je tamo pokopan, izmoliti na staroslavenskom mrtvački oficij za pokoj njegove plemenite duše.

Graditelj hrvatskog sjemeništa

Prema svjedočanstvu zadarskoga crkvenog povjesničara Karla F. Bianchija, u Zadru su i prije Tridentskog koncila, već u 13. stoljeću, postojale kleričke škole za odgoj dijecezanskih svećenika. Nalazile su se u neposrednoj blizini stolne crkve a vodili su ih odličniji kanonici, školovani u inozemstvu.[5] Imati vlastito sjemenište za odgoj domaćeg klera bila je stalna briga mnogih zadarskih biskupa, ali im to nije uspjevalo zbog stalnih pomanjkanja materijalnih sredstava.

Prvo dijecezansko latinsko sjemenište u Zadru, prema smjernicama Tridentskog sabora, otvorio je 1656. godine zadarski nadbiskup Bernardo Florio, rođeni Mlečanin. Upravljao je nadbiskupijom od 1642.-1656. godine. Po njemu se zavod prozvao "Seminarium Florianum - Seminario Florio". U njemu su se odgajali pretežno sinovi građana i plemića koji će vršiti svećeničku službu u gradovima i na latinskom jeziku. Djelovalo je kao crkvena školska ustanova samo do 1797. godine, tj. do propasti mletačke vladavine u Dalmaciji. Tada je moralo prestati s radom "jer je propašću mletačke republike propala u Veneciji i osnovna glavnica koju je bio deponirao biskup Florio, a iz koje se godišnje dobivalo 800 srebrenih dukata (4800 venec. lira) za pokriće troškova uzdržavanja sjemeništa".[6] Tako je poslije svoga stopedesetgodišnjega plodnog rada Florijevo sjemenište moralo zatvoriti vrata ostavši bez financijskih sredstava u novonastalim zapletenim političkim okolnostima.

Skroman broj svećeničkih kandidata, odgojen u Florijevu sjemeništu, nije poznavao starohrvatsko (staroslavensko) bogoslužje ni glagoljicu. Zbog toga nije bio sposoban preuzeti svećeničko djelovanje na seoskim glagoljaškim župama kojih je u nadbiskupiji bilo preko sedamdeset s hrvatskim govornim jezikom. To su razbacane seoske župe zadarskih Ravnih Kotara, Bukovice i brojnih otoka. Osjećala se stoga potreba osnivanja posebnoga hrvatskog sjemeništa koje će odgajati svećenički podmladak za pastoralni rad među seoskim hrvatskim pukom. Pripreme za otvaranje takvog sjemeništa, koje će školovati nadarene sinove sa sela da nastave plodno djelovati na vjekovnoj glagoljaškoj baštini hrvatskim jezikom, izvršio je zauzeti i rodoljubni *sin hrvatskog Perasta, nadbiskup zadarski Vicko Zmajević*. Dužnost predstojnika zadarske Crkve obnašat će od 1713. do 1745. godine, tj. do smrti.

Nadbiskup Zmajević, veliki štovatelj glagoljice i revni čuvar glagoljaške baštine, upoznavši skromnu naobrazbu svoga svećenstva na selu, a u želji da unaprijedi vjerski

život na području svoje prostrane dijeceze, odluči podignuti novo hrvatsko nadbiskupsko sjemenište - *Seminarium archiepiscopale illyricum*. Ne zaboravimo da su u 18. st. izrazi ilirski, dalmatinski, slovinski... sinonimi, koji znače h r v a t s k i. Taj zavod za odgoj hrvatskih dječaka zove naš književni povjesničar Branko Vodnik *"Seminarium Zmajoillyricum"*,[7] a naši hrvatski glagoljaši zvali su ga *Hrvatski seminarij*. U njemu će se "odgajati na narodnom jeziku pitomci iz hrvatskih sela, vrijedna djeca siromašnih seljaka i građana iz zadarske i ninske dijeceze".[8]

Koliko je nadbiskup Zmajević bio zauzeti prijatelj i otac svojih priprostih, narodnih svećenika glagoljaša, svjedoči nam njegov izvještaj mletačkoj vladi iz 1740. godine. U njemu prvotno preporuča Veneciji podršku svoga plana skorog otvaranja sjemeništa za odgoj hrvatskog svećenstva. Obrazlažući teške uvjete života i rada svojih svećenika na selu, Nadbiskup pripominje - kako navodi prof. Eduard Hercigonja[9] - da u svoje slobodno vrijeme, "kada ostave studij i molitvu - l' etude et la priére - žakni (klerici) i njihovi odgojitelji gaje vinovu lozu; oni pak koji žive uz more, bave se ulovom ribe, bacanjem mreža, da bi poboljšali svoj čedan svagdanji obrok koji se sastoji od ječmenog kruha, mliječnih proizvoda, voća i povrća. Piju čistu vodu ili pomiješanu s octom... Odijelo im je veoma skromno. Razlikuje se od nošnje svjetovnjaka dužinom i manjom upadljivošću (tamnom bojom). Blagdanom i kada podu u grad, oblače svećeničko odijelo..." Da bi dokrajčio takav posve nepovoljan način odgoja svojih svećenika i teške uvjete života za vrijeme njihova školovanja, Nadbiskup odluči podići za njih novo sjemenište.

Predradnje za njegovu izgradnju bile su duge i naporne. Poslije načelnog odobrenja mletačkih vlasti, Nadbiskup je predložio i rimskoj Kongregaciji za širenje vjere svoj veliki pothvat osnivanja sjemeništa za odgoj hrvatskog klera, "per i giovani di lingua croata, ... per clero della campagna - za mladiće koji govore hrvatski, za seoski kler". I već 1727. godine nadbiskup Zmajević je, ponajviše vlastitim sredstvima, uspio podignuti impozantnu zgradu novoga sjemeništa u baroknom stilu, uz južnu stranu Stošijine katedrale, na temeljima oronulih kanoničkih stanova. "Zgrada svojom fasadom zatvara jugozapadnu stranu trga (danas - Trg sv. Stošije 1) pred katedralom. Jednostavnog je i relativno monumentalnog izgleda. Jedini ukras se nalazi na luminaru pod krovom. Prema dvorištu, što ga zatvaraju nadbiskupska palača, katedrala i vrt, sagrađen je trijem."[10] U dvorištu pred trijemom nalazi se bunar s kišnicom. Njegov kameni vijenac ukrašen je izrazitim bareljefnim grbom nadbiskupa Zmajevića. Sam grb prikazuje krilatog zmaja koji se nadvio nad tri planinska vrhunca. Okružuju ih nadbiskupska obilježja, znakovi njihova dostojanstva: križ, štap, mitra. Doista, "letjeli su Zmajevići, i Andrija, i Vicko, i Matija, i snažnim djelima i uznositim mislima" (Josip Butorac). Na području nadbiskupije zadarske sačuvano je još nekoliko grbova roda Zmajević, odnosno, samoga nadbiskupa Vicka Zmajevića.

Pošto je novo sjemenišno zdanje opremio potrebnim namještajem i dosta bogatom bibliotekom, kojoj ostavi vrijednu zbirku svojih knjiga, trebalo je osigurati i materijalna sredstva za uzdržavanje njezinih budućih stanara, svećeničkog podmlatka. Da bi riješio taj temeljni problem, Nadbiskup se obrati molbom Propagandi da mu kao materijalnu osnovu dodijeli prihode nadarbina opatije sv. Krševana u Zadru i sv. Petra u Osoru i na Rabu. Tu važnu Zmajevićevu zamolbu pozitivno riješi papa Benedikt XIII. bulom do 30. prosinca 1729., dokinuvši navedene opatije. Nakon smrti njihovih

opata, prihodi tih opatija bit će sredstva uzdržavanja budućeg sjemeništa. Time je Zmajevićevo sjemenište stavljeno pod izravnu zaštitu Papinu, a to je značilo mnogo, budući da se tada Dalmacija nalazila pod vlašću Venecije. Naime, "mletačkoj republici nije bilo mnogo stalo do velikih zamisli Zmajevićevih koje su imale čak tendenciju da prokrče put crkvenoj uniji"[11] - misli Branko Vodnik. I književni povjesničar Vinko Lozovina misli da se Zmajevićev zavod nije odmah otvorio "zbog nehaja ostalih činilaca, mletačke vlade nadasve"[12].

Vrhunsku radost svojih višegodišnjih napora - otvaranje zgrade i početak blagotvornog djelovanja svoga novog hrvatskog sjemeništa - nadbiskup V. Zmajević nije doživio. U rješavanju tolikih problema koji su pratili otvaranje njegova sjemeništa, Nadbiskupa je u 75. godini njegova života zatekla neumoljiva "sestrica smrt" - 11. rujna 1745. godine. Ta je čast pripala njegovu nasljedniku na stolici zadarskih biskupa, njegovu učeniku i kandidatu - Matiji Karamanu, Splićaninu. On svečano otvori 1. svibnja 1748. novi zavod za odgoj hrvatskih svećenika koji dobi s pravom ime po njegovu utemeljitelju "Ilirsko (hrvatsko) sjemenište Zmajević". I danas na nadvratniku ulaznih vrata povijesne zgrade Zmajevićeva sjemeništa čitamo urezan natpis: "ARCHIPRAESUL ZMAJEVICH FUNDAVIT - NADBISKUP ZMAJEVIĆ GA OSNOVAO".

Pišući pregled povijesti školstva u Zadru, prof. Ljubomir Maštrović ističe da je otvaranje Zmajevićeva sjemeništa - Collegium Illyricum Jadrense - bio "vrlo važan datum u povijesti zadarskog školstva"[13]. Doista, Zmajevićevo sjemenište u Zadru, kao i ono iz istog vremena, splitsko u Priku kraj Omiša, izvršiše neprocjenjivo korisnu, upravo povijesnu ulogu u vjerskoj, prosvjetnoj i rodoljubnoj formaciji našeg glagoljskog svećenstva, a preko njega i svega narodnog bića na ovim našim južnohrvatskim prostorima.

Zmajevićevo sjemenište posta i osta do danas važnim središtem buđenja i širenja vjerske i nacionalne svijesti, klijalištem novih generacija hrvatskih intelektualaca. *U svomu plemenitom djelu nadbiskup Zmajević živi i danas.* Njegov duh i planovi žive u djelovanju zadarskog dječačkog sjemeništa koje se diči njegovim imenom - *Nadbiskupsko sjemenište "Zmajević"*. U njemu djeluje Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti. Ona odgaja i pripravlja kroz četiri školske godine osamdesetak mladića na završni ispit zrelosti, poslije kojega se oni ponajviše odlučuju za daljnji studij bogoslovskih nauka.

Povijesno zdanje Zmajevićeva sjemeništa nadbiskupija zadarska je 1974. godine obnovila i preuredila, zalaganjem msgr. Marijana Oblaka, nadbiskupa zadarskoga, za svoj Svećenički dom koji danas djeluje kao *Svećenički dom "Zmajević"*. U njemu je smješteno petnaestak svećenika od kojih su nekoji pastoralni djelatnici u gradu, a nekoji umirovljeni svećenici.

Zauzeti nadbiskup Zmajević još za života sastavio je za pročelje svoga sjemeništa slijedeći latinski natpis koji nikad nigdje nije postavljen: SEMINARIUM ARCHIEPISCOPALE ILLYRICUM + CLERO ILLYRICO DIOECESANO + VINCENTIUS ARCHIEPISCOPUS ZMAJEVICH + AERE PROPRIO EXTRUXIT + AC SUCCESSORUM AUCTORITATI ET + CHARITATI COMMENDAVIT + MDCCXXVII

Što nije dospio Nadbiskup Zmajević, zar ne bismo mogli mi koji smo dionici plodova njegova nesebičnog rada?

Pjesnik i spisatelj

Za nadbiskupa Zmajevića se može reći da je bio zaljubljenik u umjetnost i kulturu, poduzetna i stvaralačka narav, poznat i vrstan pisac. "Poznati peraški barokni pisac" naziva ga povjesničar Ivo Banac[14]. Služio se u svom radu hrvatskim, latinskim, talijanskim i albanskim jezikom. "Poznat kao latinski i hrvatski pjesnik te teološki spisatelj, ... član ugledne i u književnosti već poznate obitelji (nećak poznatog pjesnika i biskupa Andrije Zmajevića, 1624.-1694.) ... zaštitnik slavenske liturgije i glagoljice, u mladosti se bavio i latinskim pjesništvom (Corona poetica, Rim, 1694.), ali je ipak najviše pisao na narodnom jeziku"[15] - ističe Rafo Bogišić.

Ugledna obitelj Zmajević dala je nekoliko nadarenih kulturnih djelatnika i pisaca. I upravo u rodnom Perastu zadobio je mladi Vicko posebnu ljubav prema materinskom jeziku i narodnom stvaralaštvu. "Ali, što se tiče jezika, na Vicka je, bez sumnje, bio odlučujući utjecaj njegova strica nadbiskupa Andrije"[16], koji je prepisivao dubrovačke pjesnike, pjevao o pobjedi Peraštana nad Turcima 1654., o potresu u Dubrovniku 1667., napisao "Ljetopis crkovni" i odluke biskupske sinode u Spiču objavio na hrvatskom jeziku. I nadbiskup Andrija i njegov sinovac Vicko gajili su veliku ljubav prema narodnom jeziku i brinuli se o razvitku hrvatskog jezika pa nas tima svojim nastojanjima podsjećaju na njihove susjede Dubrovčane. Ipak je od svih talentiranih Zmajevića najpoznatiji dr. Vicko Zmajević

U nadžupskom arhivu Perasta i danas se čuvaju propovijedi i panegirici mladog Vicka koje je držao u crkvi rodnog Perasta, piše don Gracija Brajković (*nav. dj.* str. 131). Jezik im je jasan i tečan, bogat i čist. To nam može posvjedočiti i ovaj kratki odlomak iz Vickove crtice "Palma" u kojoj uspoređuje svetu Bogorodicu Mariju s palmom:

"Palma,... pogledu je vele draga, mila i ugodna, đe grane svoje raširuje i voćem plemenitijem narešena diči se. Djevica slavna,... imajući sina koji nju bogatu učinit mogaše, ubogo živje, bogatstvo mrzeći ... Tko li tegobe, tuge, nevolje na ovomu svijetu podnosi veće od Djevice slavne? A navlastito kada sina svoga, nje gizdavi bostan (vrt) i nje perivoj, vide nagrđena, popljuvana, izranjena, koga bješe prisvetijem svojim mlijekom dojila... Radi toga bi njoj od Duha Svetoga rečeno: - Statura tua assimilata est palmae - Stas je tvoj kao palma (Pj. 7,8) ... U komu bi veća vrućina i žar ljubavi Božje koliko u Djevici slavnoj? Tko veće ljubi Boga od nje? ..."[17]

Za studija u Rimu mladi bogoslov Vicko objavio je prvu zbirku *"Corona poetica"*, 1694. godine[18].

Slijedi druga zbirka - *"Musarum chorus,* carmina", Rim 1694., na 24 str. Posvetio ju je Antoniju Zeni, zapovjedniku mletačke flote.

Na preko stotinu stranica tiskao je na latinskom i albanskom jeziku odluke sabora u Mrkinju: *Concilium provinciale* sive nationale Albanum, habitum a. MDCCIII... Studio et opere V. Zmajevich, latine et albanice, Romae, Typis Sac. Congr. de Prop. f."[19].

Specchio della verità - Zrcalo istine, 1721. - jest spis o odnosu Crkve i države. Teološka studija kojom želi uvjeriti mletačku vlast da treba onemogućiti uvođenje i djelatnost pravoslavnih biskupa u Dalmaciju, analiza zabluda srpskopravoslavne Crkve. Zmajević uporno tvrdi da bi uvođenje biskupa istočnog obreda u Dalmaciju bilo veoma štetno za Crkvu katoličku i Republiku mletačku.

Lettera politico-morale je pismo Nadbiskupovo bratu Matiji, "vrlo zanimljiv književni dokument" (Slobodan Prosperov Novak). Tiskan je u Švicarskoj 1788. godine, dugo vremena poslije smrti obojice braće, kao posebna knjižica.

U Zadru je nadbiskup Zmajević napisao svoj glasovit *"Dijalog katolika i Srbina"* koji je odmah izazvao odgovor protivnika.

Peraštanin Vicko Zmajević "u 18. stoljeću jedna je od najznamenitijih i najintrigantnijih osoba općega političkog i kulturnog života u Dalmaciji... Hrvatski svećenik i pisac koji u razdoblju između Križanića i Strossmayera ide u red najbitnijih i najkontroverznijih duhovnih osobnosti. Zmajević je bio veliki polemičar, pisac koji se žestoko i često sukobljavao s onima što ih je nazivao šizmaticima ..."[20] - misli Sl. Prosperov Novak.

To svjedoče i *mnogobrojna pisma Zmajevićeva* Papi i Propagandi o sukobima s pravoslavnom Crkvom koja nameće svoje episkope. Katolički su biskupi željeli nadošle raskolnike obratiti. Stav zadarskih nadbiskupa Zmajevića i Karamana prof. Mile Bogović sažimlje ovako: "Kršćani bizantskog obreda u Dalmaciji su shizmatici jer su poučavani od shizmatičkih učitelja; zbog toga je potrebno onemogućiti djelatnost shizmatičkih učitelja, što praktički znači: ne dopustiti utjecaj pravoslavne hijerarhije u Dalmaciji. To je preduvjet za uspješan rad na sjedinjenju tih kršćana s Katoličkom crkvom; glavnu ulogu u radu na sjedinjenju jedan i drugi (Zmajević i Karaman) pripisuju "ilirskom" (tj. glagoljaškom) kleru"[21]. Oni će biti most po kojem će najlakše doći do željenog sjedinjenja pravoslavnih i katolika u Dalmaciji.

Biskup dubrovački msgr. Pavao Butorac objavio je 1948.[22] na hrvatskom *"Četiri pisma nadbiskupa Vicka Zmajevića"*, napisana u originalu talijanskim jezikom. Prvo je upravljeno iz Perasta 1707. godine dominikancu o. Rajmundu Gallaniju, Papinu vikaru u Carigradu. Tomu svom nekadanjem pratiocu na delikatnim putovanjima po Albaniji Nadbiskup savjetuje da što više pomogne nesretnoj kršćanskoj braći na osjetljivu terenu suprotnih interesa velikih sila Turske, Austrije i Francuske. Pismo svjedoči kako je Zmajević bio vrstan poznavalac europskih prilika i diplomatskih intriga velikih naroda u Carigradu. Preporuča o. Galliniju, predstavniku Svete Stolice, da nastoji povezati Tursku s Republikom sv. Marka jer je u njoj vidio jedinog zaštitnika balkanskih kršćana. I ovdje se ističe odlučni Nadbiskup kao defensor fidei - branič vjere povjerenog puka.

U drugom pismu, datiranom u Zadru 14. rujna 1717. godine, Zmajević izvješćuje kongregaciju Propagande o nesnosnom položaju arbanaških kršćana pod turskom upravom.

Treće pismo je također poslano iz Zadra (18. XII. 1714.) nekomu mletačkom dostojanstveniku koga izvještava o pljačkaškim pohodima Crnogoraca na dva hercegovačka sela. U četvrtom pismu (Zadar, 24. II. 1742.) Zmajević javlja neke opće i osobne stvari svome rodaku, barskom nadbiskupu Mateju Štukanoviću u Perast.

U brojnim pismima, raspravama i poslanicama stil je Nadbiskupov često retoričan, kitnjast, ponekad žestok i patetičan; redovito protkan biblijskim reminiscencijama (K. Kristić). Veći dio Zmajevićevih spisa, uglavnom dogmatsko-polemičkog karaktera, ostao je u rukopisu.

Mecena i promicatelj kulture

Kao visokoobrazovani intelektualac nadbiskup Zmajević se mecenatski odnosio prema mnogim suvremenicima. Podržavao je plodne veze s više uglednih osoba iz područja književnog i kulturnog stvaralaštva, velikodušno ih pomažući moralno i materijalno.

Najpovjerljivije je bio povezan sa svojim zadarskim kanonikom i generalnim vikarom *Ivanom Tanzlinger Zanottijem* (1651.-1732.), hrvatskim rodoljubom, pjesnikom i piscem trojezičnog Rječnika talijansko-hrvatsko-latinskoga. Potpomaže ga i hrabri u radu. Iz zahvalnosti svoju imovinu i književna djela Tanzlinger ostavi novoosnovanom Zmajevićevu hrvatskom sjemeništu jer "u Zadru svi Hrvati jesmo" - kako zapisa u svojoj Slovnici.

Ignjat Đurđević (1675.-1737.), posljednji značajniji pjesnik staroga Dubrovnika, prijateljevao je i dopisivao se s nadbiskupom Zmajevićem i posvetio mu svoju poemu "Uzdasi Mandaljene pokornice" (Mleci 1728.). U posveti ističe da time želi izraziti svoju izričitu zahvalnost "dubrovački pjesnik svome bokeljskom prijatelju" koji mu je djelo u rukopisu pregledao, zavolio i omogućio tiskanje.

Bosanski franjevac *Tomo Babić* (+ 1750.), "pravi Hrvat i pivalac", svoje glavno pjesničko djelo "Cvit razlika mirisa duhovnoga" (Mleci 1726.), napisao je "na korist duhovnu našega naroda Slavnoga i jezika Arvackoga", a posvetio "Prisvitlom i pripoštovanom Gospodinu Vicencu Zmajelovichu, arcibiskupu zadarskomu".

U doba obnove samostana i crkve *u Karinu* (barbarski ga porušiše za ovoga domovinskog rata suludi četnici), koji su posvećeni Bezgrešnom začeću Marijinu, nadbiskup Zmajević je ušao u njihovu povijest - zapisa dr. Karlo Jurišić - "jer se i on zauzimao za obnovu samostana pa mu je 1734. darovao 'Bezgrešno začeće', palu za veliki oltar u obnovljenoj crkvi"[23]. To potvrđuje i o. Josip A. Soldo u svojoj studiji "Franjevački samostan u Karinu"[24]. Slika na oltaru je dio većeg platna.

Vlastitim sredstvima velikodušno financira mnoge gradnje i dogradnje, kako u Zadru tako i u okolici. Već smo iznijeli podizanje povijesnog glagoljaškog sjemeništa - *Seminarium Zmajoillyricum* - za hrvatsku mladež. U Arbanasima, istočnom predgradu Zadra, također vlastitim sredstvima, izgradio je novu *crkvu* Gospe Loretske, *zvonik* i *župni dom*.

U zavjetnoj crkvi *Gospe od Kaštela* (Zdravlja) Nadbiskup, veliki štovatelj Marijin, ukrasio je svetište postavivši na oltar Gospinu sliku Blaža Jurjeva, Zadranina, iz 1447. Vratima od kovanog željeza odijelio je okruglo svetište, rotundu, od brodskog prostora koji je kasnija dogradnja iz 1704. godine. Na vratima je postavljen grb Nadbiskupov. U ladi je podigao vlastitim sredstvima pločnik i dva pobočna mramorna oltara koji su u 2. svj. ratu za engleskog bombardiranja grada porušeni 1944. godine. Na jednom je bio i grb Nadbiskupov. Crkvu je svečano posvetio 20. X. 1726. i pobrinuo

se da to Gospino svetište bude pripojeno Lateranskoj bazilici u Rimu (1736.) na temelju čega bi obdareno mnogim oprostima.

U stolnoj crkvi sv. Stošije posvetio je 29. listopada 1917. skladni barokni oltar presv. Sakramenta donacijom građanina Antuna Caerana.

Na području svoje nadbiskupje *posvetio je* izvan Zadra slijedeće *župne crkve:*

- u *Pakoštanima* crkvu sv. Mihovila, podignutu 1694., 12. svibnja 1712. godine. Današnja nova crkva podignuta je 1906. u čast Uzašašća Gospodnjega;
- u *Tkonu* na o. Pašmanu "prisli. i priposni. GN. VISKO ZMAJEVICH arkib. ZADARSKI POSVETI OVU CRIKVU na VIII LUJA MDCCXLII (1742)", kako svjedoči natpis na ploči u presbiteriju;
- u *Ždrelcu*, o. Pašman, posvetio je župnu crkvu sv. Luke, ev. 17. lipnja 1737. godine;
- u *Banju* na otoku Pašmanu župnu crkvu sv. Kuzme i Damjana, 11. srpnja 1730. godine;
- u *Molatu* na istoimenom otoku crkvu Pohođenja Marijina, koja je sagrađena 1449. godine;

U sakristiji zborne crkve u *Pagu* dao je dobrotvor Zmajević napraviti ormare od orahovine za kanonike. U znak zahvalnosti oni su na gornjem pragu, arhitravu sakristije, dali uklesati Nadbiskupov grb s natpisom: "Quae circum cernis, dedit anguis - zmaj - praesul. Queque daturus erat grandia, mors rapuit - Što uokolo gledaš, dao je Zmaj, nadbiskup. Što je kanio dati veliko, ugrabila je smrt"[25].

U najpoznatijem zadarskom spomeniku, *crkvi sv. Donata* (10 st.), kod restauracije između prizemlja i galerije dao je sagraditi mramorno stubište, "scala santa". Prije je bilo drveno. U njihovu unutrašnjem, sjevernom zidu, poviše istočnih vrata koja su vodila u katedralu, vidi se grb Nadbiskupov i natpis iz 1733. godine. Prigodom uspinjanja stubištem dobivao se oprost koji je Zmajević isprosio kod Sv. Stolice.

Za Zmajevićeva biskupovanja u starodrevnoj romaničkoj *crkvi sv. Krševana,* posvećenoj 1175. godine, postavljena su na glavnom baroknom oltaru 1717. četiri kipa od bijelog mramora. Predstavljaju četiri glavna zadarska zaštitnika: sv. Krševana i Šimu, sv. Stošiju i Zoila. Te vrijedne umjetničke skulpture svetaca u ekstazi, odjevenih u raskošnu odjeću, punu nabora, izradio je mletački kipar Alvise Tagliapietra. Time je nadbiskup Zmajević ostvario zavjet starih Zadrana protiv kuge, učinjen još 1632. godine.

Zaštitnik i dobročinitelj Arbanasa

Već je u biografskim podacima istaknuto da je nadbiskup Zmajević kao apostolski vizitator na svojim pastoralnim pohodima obilazio područja pod turskom okupacijom, dobro upoznao katolike Albance i zavolio ih zbog njihove postojanosti u vjeri i junačkog otpora turskim zavojevačima koji su ih prisiljavali da prijeđu na islam, da se poturče. Njihovi životi i imovina bili su nesigurni pa su bježali u krajeve koji su bili pod mletačkom vlasti. Položaj kršćanske raje među skadarskim i barskim begovima bio je neizdrživ zbog preteških nameta, poreza, harača i samovolje pojedinih paša. Nadbiskup Zmajević odluči pomoći tomu vjernom kršćanskom puku. Dokrajčiti njihov neizdrživ socijalni položaj, osloboditi ih prisilnog vojačenja, pljačkaških pohoda, nebrige i nemoći mletačkih vlasti, nemara turske uprave. Najprije ih za vrijeme progona prima

k sebi u Perast, a za vrijeme gladi prosi za njih pomoć kod Pape i po kršćanskom svijetu. Napokon, odluči preseliti ih u svoju blizinu, u predgrađe Zadra koje se danas zove Arbanasi.

U jednom svom pismu rimskom Papi ovako obrazlaže svoju naklonost prema albanskim kršćanima. "Naredio si, Sveti Oče, da apostolskim obilaskom pregledam crkve moje albanske provincije... Vidjeh pogane kako ulaze u Božje svetište, okaljane hramove, obeščašćene oltare... Vidjeh starce koji jauču, svećenike, službenike Gospodnje, kako tuguju, izudarene pastire, raspršene ovce koje lutaju po bespuću... I potresla se utroba moja nad mukama naroda moga... Smilovao sam se na tolike muke, a pritisnut tako golemim teškoćama pred nasiljem, nisam odlagao lijek..." Odluči održati pokrajinski narodni koncil kako bi razriješio problem. "A Onaj koji je djelovao i kod druge subraće po čitavom kršćanskom svijetu, pomogao je i meni među poganima... Onaj koji mijenja vremena i ćudi i koji daje rast, Bog, on je priveo željenom cilju taj tako golem posao. Pod tvojim okriljem, Sveti Oče, narod se albanski, poslije dugotrajna protjecanja vjekova, uz klicanje budi..."[26].

Preci današnjih zadarskih Arbanasa doselili su iz Krajine, iz brdovitih predjela oko Skadarskog jezera, iz sela Šestana, Briska, i Livara... "Nastojanje Zmajevićevo oko preseljenja albanskih katolika u Zadar išlo je u korak s nastojanjem Mletaka da nasele opustjele krajeve u Dalmaciji, posebno zadarski kotar"[27] (Kruno Krstić). Tako je mletački providur pozitivno riješio molbu katoličkih obitelji iz barske biskupije i osigurao im brodove za prijevoz kojima mogu pobjeći. Seobe su izvršene u više navrata a najbrojnije 1726. i 1733. godine pošto je nadbiskup Zmajević dobio odobrenje mletačkih vlasti, osobito kod Nikole Erizzo, generalnog providura za mletačku Dalmaciju i Albaniju. On je pomogao izbjeglicama da im se sagrade privremene nastambe, dodijeli zemlja, stoka, hrana i najpotrebnija prva pomoć.

Za prve veće seobe stiglo je u Zadar 19 obitelji, u svemu 147 osoba. Kasnije se broj povećao na preko 460 čeljadi iz 62 obitelji. Osim u predjel današnjih Arbanasa nekoji su smješteni u Zemunik - 7 obitelji (Šestani, Pinčići, Prensi...). Nadbiskup se očinski brinuo za arbanaške prebjege kroz dva desetljeća, do svoje smrti.

Mjesto i župu Arbanasi (tal. Borgo Erizzo) osnovao je 1726. god. nadbiskup Vicko Zmajević doseljenicima iz okolice Skadarskog jezera. Mjesto ima hrvatsko ime po doseljenicima, a talijansko po ondašnjem talijanskom providuru Nikoli Erizzo. Po njemu možemo susresti naziv za Arbanase: Ericovo selo, Ericova varoš. Današnji Arbanasi sastavni su dio grada Zadra pa se službeno i zovu: Zadar Arbanasi.

Župnu crkvu u čast Bl. Djevice Marije od Loreta, Gospi Loretskoj, podigao je Nadbiskup vlastitim sredstvima 1734. godine. Posvetio ju je kasnije za nadbiskupa Mate Karamana biskup kotorski Ivan Castelli 1768. godine. O tom svjedoči i mramorna ploča s lijeve strane glavnog oltara.[28] Ta prva crkva imala je tri oltara. Kasnije je porušena i početkom ovog stoljeća podignuta je današnja, dužine 25 m. i širine 17 m., po nacrtu uglednog arhitekta i povjesničara arhitekture Ćirila Iveković a. Slika na glavnom oltaru djelo je uglednoga zadarskog slikara Ivana Skvarčine a prikazuje prijenos sv. kućice nazaretske. Nastala je 1857. godine.

Neposredno uz crkvu nadbiskup Zmajević dao je podići župni dom, casa canonica. To obilježuje i natpis na župnoj kući: Vincentius archiepus. Zmajevich parochorun commoditati MDCCXXXII.

S desne strane glavnog oltara današnje crkve u Arbanasima vidimo na zidu grb Nadbiskupov sa slijedećim natpisom o izgradnji crkve:

DEO OPTIMO MAXIMO + AD GLORIAM MAGNAE VIRGINI LAURETANAE + AD HONOREM SUIS OLIM DIOECESANIS ANTIBARENSIBUS + AD CULTUM CATHOLICAE RELIGIONIS + AUSPICE PROCONSULE GEORGIO GRIMANO + VINCENTIUS ZMAJEVICH ... ARCHIEPISCOPUS JADRENSIS MDCCXXXIV.

U desnoj lađi čitamo najnoviji natpis koji nas podsjeća župne proslave kojom su današnji župljani izrazili zahvalnost nadbiskupu Zmajeviću što je pred 250 godina doveo njihove pretke:

U POVODU 250. OBLJETNICE + DOSELJENJA SVOJIH PREDAKA + OVU PLOČU NA SPOMEN + SVOME VELIKOM DOBROTVORU + NADBISKUPU BARSKOM I ZADARSKOM + VICKU ZMAJEVIĆU + UTEMELJITELJU MJESTA ARBANASI + I ŽUPE BLAŽENE GOSPE LORETSKE + DANA 9. SVIBNJA GOD. GOSPODNJE 1976. + ŽUPLJANI ARBANASA POSTAVIŠE. 1726 - 1976.

U medaljonu spomen-ploče postavljen je odljev poprsja Nadbiskupova u naravnoj veličini.

Uz spomenuta obilježja nalaze se u župnoj crkvi tri grba nadbiskupa Zmajevića. Najveći je nad spomen-pločom o utemeljenju župe i crkve "na slavu velikoj Gospi Loretskoj i čast svojih nekadašnjih barskih vjernika koji su sada sretnijim usudom sugrađani zadarski..." Drugi grb se nalazi ugraviran na rubu otvora kamene krstionice a nalazi se na prijelazu iz svetišta u desnu lađu. Treći se grb, veoma izrazit, nalazi s desne, nutarnje strane ulaznih vrata na velikoj kamenoj škropionici za blagoslovljenu vodu.

Najnovije obilježje Nadbiskupovo ovjekovječeno je na velikoj zidnoj seccoslici koju je 1992. godine izradio akad. slikar Franjo Molnar iz Zagreba. Nalazi se na ogradi crkvenoga kora, pjevališta, poviše ulaznih vrata. Prikazuje doseljenje albanskih prebjega koje pred novom crkvom dočekuje njihov najveći dobrotvor i mecena Vicko Zmajević koji im je taj spasonosni bijeg omogućio.

Zvonik, kao i sakristija, potječe iz vremena prve crkve, podignute 1739. god. i lijepo se uklapa uz veliku crkvu s njezine istočne strane. Iz zvonika odjekuje zvonki romon pet zvona. Tri veća su iznad dvaju manjih. Nabavljena su 1922. godine u Italiji, za okupacije Zadra (fašističke ere) u ljevaonici Lucca. Na njima je modeliran lik župne zaštitnice Gospe Loretske uz nazaretsku kućicu. Najveće zvono, tzv. Gospe Loretske, teško je 850 kg., drugo 575 a treće 500 kg.

Dva donja zvona teška su 150 i 120 kg. Nabavljena su u Veneciji 1740. godine, tj. za života nadbiskupa Zmajevića. To ističe i natpis: vox aeris presulis...

* * *

Kao *pobornik ujedinjenja* istočne i zapadne Crkve, Nadbiskup je nastojao pravoslavne prevesti na uniju. Staroslavensku službu Božju smatrao je najboljim sredstvom i temeljem zajedničkog života. Tome je trebalo služiti i njegovo hrvatsko sjemenište u kom će se učiti uz staroslavenski jezik i glagoljsko i ćirlisko pismo.

Međutim, veličina katolicizma i rimske Crkve bila mu je najvećma na srcu. Zato nastoji kršćane istočnog obreda prevesti na uniju. Zalaže se kod mletačkih vlasti da se pravoslavne parohije privedu pod jurisdikciju katoličkih biskupa i ne dozvoli osnivanje pravoslavne episkopije u Dalmaciji.

"Nadbiskup Zmajević bio je od 1719. jedan od najogorčenijih protivnika pravoslavnog svećenstva u Dalmaciji koje je željelo imati svoju hijerarhiju, nezavisnu od katoličkih biskupa. Od 1719. godine, kada je srpski patrijarh zaredio za biskupa Stjepana Ljubibratića, i potčinio mu Dalmaciju, pa sve do svoje smrti 1745. Vicko Zmajević vodi stalno ogorčenu borbu protiv obrazovanja (osnutka) jedne takve episkopije i na terenu i u svojim dopisima mletačkoj vladi, rimskoj kuriji i pojedinim biskupima" - navodi Maja Novak[29]. Ipak, za Napoleonove uprave ilirskim provincijama, osnovana je pravoslavna episkopija - u Zadru oko 1808. godine.

* * *

"Ljubljen i štovan od Papah, Cesarah, Kraljah, Knjixevnikah, i od ovoga puka od njega mudro vladana... U knjigam što ih je on pravio, ostaju velike uspomene pobožnosti i mudrosti, kao što su niki njegovi razgovori, pripovidanja, knjige, u kojima se tako sija lipota i čistocha jezika, da je zasluxio da ga nazovu - *zlatno pero*" - piše u povodu stote obljetnice Zmajevićeve smrti Frane Zvitkovich u prvom broju zadarske "Zore Dalmatinske".

Bio je čovjek velika utjecaja, ugleda i povjerenja ne samo u Vatikanu nego i u Mlecima gdje su ga svi veoma cijenili i uvažavali njegove prijedloge, savjete i mišljenja. Naime, svi su bili uvjereni da je nadbiskup Zmajević "magnus homo, potens opere et sermone - veliki čovjek, moćan na djelu i riječi" - piše ugledni povjesničar, isusovac Daniel Farlati. "Svi su dobro znali da Zmajevića u svim njegovim planovima vodi misao i maksima "ad maiorem Dei gloriam, ad salutem animarum, ad rei publicae et cristianae utilitatem" - sve na veću slavu Božju, za spas duša, na korist države i Crkve". Ako tome dodamo da su Pape uglavnom postavljale po Dalmaciji, Albaniji, Srbiji, Makedoniji i Bugarskoj samo one biskupe koje je Zmajević predložio, onda će nam biti jasno kolik je ugled i utjecaj imao"[30].

Prema uvjerenju zadarskoga crkvenog povjesničara, kanonika Karla F. Bianchija, bio je nadbiskup V. Zmajević "il dottissimo e zelantissimo arcivescovo - veoma učen i revan nadbiskup", ... "uomo grande, intraprendente, il saggio e prudente pastore - velik i poduzetan čovjek, mudar i razborit pastir", ... "d' alto ingegno e sapere fornito - velikouman i obdaren znanjem"[31].

Zbog svih tih vlastitosti i vrlina *nadbiskup Vicko Zmajević živ je i danas* među nama jer je još živo njegovo djelo. Veliko je i mnogostruko. Živ je u svojim ustanovama koje ne gube na svojoj snazi i učinkovitosti ni danas. Nadbiskupov duh i danas potiče i nadahnjuje djelovanje Nadbiskupskog sjemeništa "Zmajević", prisutan je u opravdanim ciljevima rada Svećeničkog doma "Zmajević". Živ je u aktivnoj župnoj zajednici i mjestu zadarskih Arbanasa. Živ u zahvalnim srcima skromnih svećenika glagoljaša.

1. Dr. P. Butorac, *Biskup Zmajevići* (ogledi), Zagreb 1928. Pretisak iz "Hrv. prosvjete", 32-37.
2. Dr. K. Jurišić, *Svjetli likovi karinskog samostana*, rukopis, 13.
3. Kruno Krstić, *Doseljenje Arbanasa u Zadar*, Zadar-zbornik, izd. MH. Zagreb 1964., 172
4. Gr. Brajković, *Pjesma kapetana Nikole Burović*, Sl. Božja, Makarska, br. 2/1976. str. 132.
5. Carlo F. Bianchi, *Zara cristiana*, I, Zara 1877. str. 263.
6. Lj. Maštrović, *Povijesni pregled školstva u Zadru*, Zadar-zbornik, izd. MH. Zagreb 1964., 441.
7. Br. Vodnik, *Povijest hrv. književnosti*. I. izd. MH. Zagreb 1913, 50.
8. Lj. Maštrović, *nav. dj.* 491.
9. E. Hercigonja, *Nad iskonom hrv. knjige*, izd. SN Liber, Zagreb 1983., 258. Isp. L. Jelić, Fontes historici, Veglae, 1906. XVIII. 54.
10. Raukar, Petricioli, Švelec, Peričić, *Zadar pod mletačkom upavom*, Zadar 1987., 542.
11. Br. Vodnik, *nav. dj.* 51.
12. V. Lozovina, *Dalmacija u hrv. književnosti*, Zagreb 1936. izd. MH. 21.
13. Lj. Maštrović, *nav. dj.* 492.
14. Banac, Prosperov Novak, Sbutega, *Stara književnost Boke*, izd. Slon, Zagreb 1993. str. 313.
15. R. Bogišić, *Povijest hrv. književnosti*, knj. 3, izd. Liber, Zagreb 1974., str. 300, 315.
16. G. Brajković, *nav. dj.* 130.
17. Banac, Pr. Novak, Sbutega, *nav. dj.* 133. str.
18. Š. Jurić, *Croatiae scriptores latini rec. aetatis*, Zagreb 1971, 202.
19. Š. Jurić, *Jugoslaviae scr. latini rec. aetatis, pars I. addit.* I. 201.
20. Banac, Pr. Novak, Sbutega, *nav. dj.* 326.
21. M. Bogović, *Kat. Crkva i pravoslavlje u Dalm. za mletačke vladavine*, Zagreb 1982. izd. KS. 113.
22. P. Butorac, *Četiri pisma nadb. Zmajevića*, Starine, knj. 41. izd. JAZU, Zagreb, 1948. str. 85-101.
23. K. Jurišić, *Svjetli likovi karinskog samostana*, rukopis, 13.
24. Zbornik "Kačić", g. VI. Split 1974. str. 24.
25. M. Suić, *Pag*, 1953. str. 82; vl. Cvitanović, Vjesnik zadar. nadbiskupje, br. 6/1960. str. 78.
26. Banac, Pr. Novak, Sbutega, *nav. dj.* 135-136.
27. K. Krstić, *Doseljenje Arbanasa*, Zadar-zbornik, str. 174.
28. C. F. Bianchi, *Fasti du Zara*, Zara 1888. str. 108, 112.
29. M. Novak, *Prilog poznavanju rada i djelovanja V. Zmajevića*, Radovi Inst. JAZU, Zagreb 1957. sv. 3. str. 319.
30. Dr. E. Peričić, *Zadar. nadbiskup V. Zmajević i makarski biskup N. Bijanković*, rukopis, Zadar 1980. str. 8.
31. C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, I., 71, 268, 270. str.

Grb nadbiskupa Vicka Zmajevića

Nikica TALAN

José Blanc de Portugal: pjesnik kao glasnik transcendencije

Rijetki su pjesnici izrazito kršćanskog, odnosno, još određenije, katoličkog nadahnuća, koji uspijevaju potpuno pomiriti, s jedne strane, "ortodoksnu stegu" što im je nameće njihov religiozni svjetonazor i, s druge strane, bezuvjetni zahtjev za apsolutnom slobodom umjetničkog izražavanja, što, po prirodi stavari, pretpostavlja (kritičku) dekonstrukciju svih, pa i najviših (ljudskih) vrednota. U tom snažnom procjepu između pjesništva, odnosno umjetnosti, i religije mogli su se uspješno razviti samo oni stvaratelji koji su shvatili da njihova umjetnost nipošto ne smije biti puki "servis" religije, jer će, u tom slučaju, biti oštećena i umjetnost, ali, jednako tako, i sama religija. Među takve pjesnike nedvojbeno se ubraja i Portugalac José Blanc de Portugal. Možda baš zbog toga što pripada naciji koja je, uslijed spleta povijesnih okolnosti, svoje katoličanstvo tijekom proteklih stoljeća nerijetko doživljavala krajnje "folkloristički" (iako toga nikada nije bila svjesna!), de Portugal je od najranije mladosti uporno nastojao izbjeći glas "katoličkog pjesnika", svjestan činjenice da je ta sintagma u biti "contradictio in adiecto". Uostalom, sav njegov život, kao i pjesnički, ali i znanstveni rad svjedoči da čovjek može biti izvrstan "glasnogovornik" svog (religioznog) uvjerenja a da to, istodobno, zapaze samo oni koji "imaju oči da vide i uši da čuju"...

D. José Bernardino Blanc de Portugal rodio se 8. ožujka 1914. u Lisabonu. Diplomiravši na lisabonskom sveučilištu geologiju, zapošljava se u Nacionalnoj meteorološkoj službi (Serviço Meteorológico Nacional), unutar koje vodi razne meteorološke centre, kako na području Portugala (Lisabon, otok Sal, Santa Maria dos Açores, Ponta Delgada), tako i u nekim luzofonim afričkim zemljama (Angola, Mozambik). Vrativši se u portugalsku prijestolnicu, kroz duže vrijeme obavlja dužnost pomoćnika ravnatelja Nacionalne meteorološke službe. Tijekom dugogodišnjeg bavljenja meteorologijom objavio je i čitav niz stručnih i znanstvenih radova (ponajviše, dakako, s područja meteorologije), a portugalska, odnosno lisabonska koncertna publika pamti ga i kao jednog od najznamenitijih portugalskih glazbenih kritičara novijeg vremena.

Pjesništvom se de Portugal počeo baviti vrlo rano, no prvu je zbirku objavio tek 1960. godine. Svi njegovi dotadašnji pjesnički radovi rasuti su po raznim književnim zbornicima, novinama i časopisima ("Cadernos de Poesia", "Aventura", "Litoral", "Tricórnio", "A Serpente", "Graal"). Osnivač je i jedan od ravnatelja glasovitih "Pjesničkih sveski"[1] (Cadernos de Poesia), što su 1940. počele izlaziti u Lisabonu pod geslom "Pjesništvo je samo jedno!", a s ciljem da "arhiviraju aktuelnu pjesničku djelatnost bez obzira na škole ili pjesničke skupine, estetike ili doktrine, formule ili programe".[2] Kao ravnatelj, odnosno urednik spomenutog pjesničkog zbornika, de Portugal je uveo u književni svijet niz mladih pjesnika, od kojih su neki ubrzo postali vodeća imena suvremenog portugalskog pjesništva, kao, primjerice, pokojni Jorge de Sena (1919.-1978.), koji će upravo zaslugom Joséa Blanca de Portugal objaviti svoju prvu pjesmu (g. 1939).[3]

Premda je de Portugal objavio svega tri zbirke pjesama - *Parva Naturalia*, 1960. (za tu je zbirku 1959., nagraden nagradom "Fernando Pessoa"); *O Espaço Prometido* (Obećan prostor, 1960.) i *Odes Pedestres* (Pješačke ode, 1965.) - njegov utjecaj na mlade pjesničke naraštaje portugalskog jezičnog izraza daleko je veći no što bi se to možda moglo zaključiti po broju objavljenih zbirki. Naime, Blancova svestrana enciklopedijska naobrazba (kojom "odišu" gotovo svi njegovi stihovi), težak, "mračan", heraklitovski stil uobličavanja misli, humor koji je povremeno toliko crn da ga se jedva može prepoznati te, napose, očigledno "nepodilaženje" čitateljstvu (dapače, moglo bi se reći: upravo obratno!) "zarazno" su djelovali na pojedine mlade pjesnike (posebno na već spomenutog Jorgea de Senu), zasićene ideologiziranim poetikama neorealizma i nadrealizma.

Sam J. de Sena ovako će opisati pjesništvo svog prvog učitelja i uzora: "Riječ je o pjesništvu najviše kategorije, bez ikakvih ustrojbenih ustupaka bilo čitatelju bilo sebi samom - o pjesništvu krajnje izvornom, gdje se neobuzdano nadahnuće i zahtjevna vidovitost neprestano bore za krhku i ironičnu uravnoteženost - uravnoteženost što za pjesnika predstavlja samu sliku ljudskog života."[4]

De Seninom "kataloškom" opisu Blancova pjesništva valjalo bi na kraju dodati tek jednu opasku: u središtu "uravnoteženosti" o kojoj govori J. de Sena nalazi se, naime, Transcendencija (katoličke provenijencije), zbog čega se svekolika de Portugalova poezija, u krajnjoj liniji, doimlje poput veličanstvene molitve na granici lirskog i "epskog" pjesničkog diskursa. Stoga ovog (u heraklitovskom smislu!) "mračnog" pjesnika-meteorologa možemo s punim pravom prozvati možda najvećim postanterovskim "glasnikom Transcendencije" u Portugalu.

BILJEŠKE:

1. U okviru "Pjesničkih sveski" izašle su ukupno tri serije knjiga (prva u razdoblju od 1940. do 1942. god., druga tijekom 1951., a treća tijekom naredne dvije godine: 1952-1953). U njima su bili zastupljeni pjesnici najrazličitijih pjesničkih struja: od modernista do neorealista. U sklopu "Svezaka" izdana su i dotad neobjavljena djela Fernanda Pessoe i Teixeire de Pascoaisa. Valja napomenuti da je José Blanc de Portugal, uz R. Cinattia, bio jedini urednik koji je sudjelovao u izdavanju svih triju serija "Pjesničkih svezaka".

2. *V. Dicionário de Literatura* (ur. Jacinto do Prado Coelho), I. sv., izd. Figueirinhas, Porto, 3 1983, str. 133.

3. Riječ je o pjesmi "Nevoeiro" ("Magla"), tiskanoj u časopisu "Movimento" ("Pokret"), br. 1, ožujak 1939.

4. Sena, Jorge de: *Líricas Portuguesas*, sv. I, Edições 70, Lisboa, 1984, str. 171.

ODA

1.

Ni izgubljen ni ostavljen
Ni nazočan ni pobjegnut
Ne napušten ne zadovoljan
Neizvjesno tužan i žedan sveznanja
Bivstvuje svijet, u postojanoj trpnji
Mi prohtjeva i misli
Za kobnom bolesti grijeha
Na tom voljenom svijetu što ga preziru
Njegovi pali anđeli, držeć ga
Vlastitom tvorbom i sebi tek ravnim.

Kakvo li beskrajno mnoštvo gmili ili trči
Pritokom ove rastuće najezde
U nemogućnosti da budšto ustáli
E kako bi bio podignut otok zaborava!
Hvalim te svijete, u prostoru tvojem
Što dosiže i sadrži nebo,
Po kojem je vrijeme
Po kojem smo mi
Po kojem međutim ne biva Bog
Što, u svojem vječito novom otajstvu,
Odašilje još produbljeniju predodžbu.

Pa kako da ga se osmjelimo proglasiti pogibijom
Kako da poželimo da nas izgubi
Kako da ga prezremo požudjevši da budemo sami
Kako potražiti ponos predmnijevajući anđelima neke
Druge njegove pozemljare što hine da su ga zaboravili?
Grijeh je popustiti napasti
Da ga optužimo bez samilosti prema njegovoj djeci
Da pobjegnemo od raznorodne braće
Da izgubimo moć divljenja
Da tražimo nebo namijenjeno isključivo dušama
Zaboravljajući tijelo - uzvišen dan -
Kao da bi vječnost, u istom nebu što ćemo ga možda posjedovati,
Uopće mogla živjeti bez njega!

Zašto kukavički ne htjeti znati za tisuću izdaja
Za zlobu mržnju i kukavnost
Zašto sve to pribijati

O zid od gvožđa ugljena
I čelika što na sveopćem smetištu
Hini nepokvarljivost,
Zašto ga nijekati ili tajiti
Praveći anđele od Bogom stvorenih ljudi
Cjelovitijih od duhova
Od duhova koji svijetu ustupaju
Paklene legije što ga iskušavaju

Nikad mu međutim trajno ne podarujući
Biće njegove vrste
Dok tisuću ljudi što ih svijet daje
Svakodnevno uživa istu slavu?

2.

Jedincata predodžba o svemu što smo izumili
Svakog se dana stječe i gubi
I svakog trenutka jednako trpi u radosti
Crpeći iz žalosti radost pobjede,
O ljudi, čudo je da vas ne oslijepi
Ponos što ste ljudi,
Pa budući da ste to što jeste, one što slijepe
Obeshrabruje tek
Činjenica što ne vjeruju da je čudo moguće.

I tako se beskrajna bijeda
Svega još uvijek pričinja malenkošću
A ništavilo savršenim bićem što, budući da okončava,
Nagoni čovjeka da se prihvati stvaranja
Onog što manjka njegovom svijetu;
I nesreće nesvršetka
I boli svegubitka
I zablude dobitka
I opsjene nadživljavanja
Odbrojenih mu dana
Kao da mu je moguće vječno putovati
I nikad ne stići na cilj.

Sve ti to dugujemo i mnoštva te mrze
E da bi te drugi utaman izgubili
Držeć te onim istim Bogom što su ga sakrili
Besramno prerušavajući tvoju slavu
Zaslužujući više no itko drugi ljudsku sućut
Jer te poznaju više no itko.
O Zemljo, o tvoji dani, o tvoje noći,
Nemezo tminska,
Ne osvećuješ se, sve

Jednako vodeć kroz prostore;
O rode ljudski, tvoji velikani i tvoji robovi
Jednako uresiše tvoju slavu
Jedni i drugi bijahu uzdržavani od sviju
Pa naši prolazni ukrasni pridjevi
Pojašnjavaju i vrijede samo zato što više nisu ništa drugo
Doli odnos između svakog pojedinog i sviju!

3.

O zemljo, o ljudi, o Svijete!
Nek Bog mi podari milost
Da skratim
Prokletstva svoje bijede
Te bijede grijeha
Te bijede tako puzave
Tako osobite
Tako kukavne
Tako prigodne i tako bjegunjave
Sve raznolikije i jalovije!

Oprosti mi taj tisućudnevni grijeh
Oprosti mi i zaboravi
Kad je već naša veličina
U nezaboravljanju.

SJEĆANJA

7.

Bježiš i bježiš skrivajuć se
ondje gdje sjena je izlika za svjetlost
izbjeglu u opustošeno polje što ne miriši na zemlju.
Bliještiš i bliještiš no nisi svjetlost: Sjajiš
od svjetlosti što bliješti nad tim rasprslinama - tek
tlo si no ne i zemlja.
Ranjavaš i ranjavaš i tisuću puta kupaš se
u krvi što je nakvasila negdašnju zemlju
- Toliko je toga tvoje koliko si htio:
Meta, vodič, čekić, zvijezda i pandža,
- o neumoljivče! - i sve ostalo što jesi jer
drugi nek budu ono što odrediš - slika
u ogledalu vremena - ništavilo kada bježiš.
A bježiš i bliještiš i ranjavaš tek kada si
meta, vodič, čekić, zvijezda i pandža
O neumoljivče!

Mato MARČINKO

Bila jednom jedna crkva

IX.

U rimskoj pokrajini Dalmaciji, zapadno od Drine, ne bijaše maurskih kolonija. Rimski je car August godine desete po Kristu, nakon velikoga dalmatsko-panonskoga ustanka, razdijelio Ilirik na dvije pokrajine: Gornji Ilirik ili Dalmaciju i Doljnji Ilirik ili Panoniju. Pokrajina Dalmacija je na temelju te razdiobe prestala biti pogranična zemlja. Nu za svaku je sigurnost car August i u Dalmaciju smjestio dvije rimske legije - sedmu i devetu. Kada se više nije trebalo bojati pobuna, car Neron, koji je vladao od godne 54. do 68. po Kristu, premjestio je sedmu legiju iz Dalmacije u Gornju Maziju. Devetu je pak legiju car Vespazian oko godine sedamdesete po Kristu poslao u nemirnu Germaniju. U pokrajini Dalmaciji ostali su samo manji pomoćni vojnički odjeli, pa je tako ona došla u red takozvanih razoružanih pokrajina. Stoga izsluženi vojnici nisu više naseljavani u Dalmaciju. Od Maura su se u Dalmaciju naselile tek pojedine osobe ili tu i tamo osamljene obitelji.

Maurovlasi, potomci Maura, dođoše na područje nekadašnje rimske pokrajine Dalmacije iz središnjega dijela Balkanskoga poluotoka u drugoj polovici srednjega vijeka i to preko Bosne i Zahumlja. U zapadnoj i srednjoj Hrvatskoj, koja se tada u povijestnim izvorima zove Kraljevina Hrvatska ali i Kraljevina Hrvatska i Dalmacija, Vlasima nema traga prije godine 1300. U povelji kralja Petra Krešimira IV. Velikoga iz godine 1070. spominje se doduše selo Vlašić na otoku Pagu. Godine 1321. na otoku Krku spominju se *zemlje vlaške*. Predpostavlja se da ti nazivi potječu od koje manje skupine Maura iz rimskih pokrajina Panonije Savske ili Panonije Druge, koji su se u doba selidbe naroda probili do Kvarnerskih otoka i tako spasili. Nu sudeći po tomu što kvarnerski Maurovlasi nisu ostavili vidljivijih tragova u poveljama hrvatskih vladara narodne krvi, njihov je broj morao biti veoma malen.

Na području južnoga dijela primorske Hrvatske Vlasi se pod svojim imenom prvi puta spominju godine 1322. kao vojnici hrvatskoga bana Mladena II. Šubića u bitki kod Blizne, nedaleko od tvrdoga grada Klisa. Vojska Mladenova brata Jurja II. Šubića, koja se dvije godine kasnije (1324.) borila kod rijeke Krke, sastojala se od Poljičana, Vlaha i Bošnjaka. Spomenute Vlahe doveli su u južnoprimorsku Hrvatsku hrvatski banovi Pavao I. Šubić (1278. - 1312.) i njegov sin Mladen II. Šubić (1312. - 1322.) iz Bosne i Zahumlja da im služe kao vojnici. Oni su te Vlahe naselili na kraljevskim i banskim državnim dobrima oko gornjega toka rijeke Cetine i drugdje, s posebnom obvezom da služe u njihovoj vojski. Kako bijahu naseljeni na kraljevskim dobrima, nazivahu ih kraljevski Vlahi.

Vlasi se u hrvatskim povijestnim izpravama od godine 1345. spominju pod madžarskim nazivom *Olaki*. Na temelju toga se zaključuje da Vlasi u starini ne bijahu poznati u Hrvatskoj, nego da su Hrvati za njih saznali i njihovo ime primili od Madžara. S gornjega toka rijeke Cetine Vlasi godine 1357. dolaze u okolicu Šibenika i na

kraljevska i druga dobra u zagorskomu dijelu južne Hrvatske, odakle su silazili u okolicu Trogira na zimovanje. Hrvatski ban Nikola Seč (1358. - 1366.) daje 16. ožujka 1365. neko kraljevsko dobro između Kegala i rijeke Zrmanje na uživanje sinovima Vlaha Zilana, pod uvjetom da služe banu kao štitonoše i vojtani (vojnici) u ratovima. Od toga se doba Maurovlasi često spominju u hrvatskim povijestnim izvorima - pod imenom Morovlaha redovito u izpravama koje potječu iz južnohrvatskih primorskih gradova te iz Mletaka, a pod imenom Olaka i Vlaha u izvorima sjeverne (panonske) Hrvatske. Na kraljevskim i velikaškim imanjima Vlasi uglavnom služe kao vojnički obveznici, ali i kao pastiri. Tako hrvatski ban Matko Talovac jedno svoje pismo naslovljuje "svima i pojedinim starješinama katuna i kapetanima Vlaha carskih i kraljevskih u rečenomu kraljevstvu Hrvatske".

Prije ratova s Turcima glavna se vlaška naselja u zapadnim hrvatskim zemljama nalažahu između Trogira, Šibenika i Dinare, s jačim uporištima u Kninu, Vrliki i Nutjaku kod Sinja te u Liki i Krbavi. Lički i krbavski Vlasi silažahu zimi u primorje između Obrovca i Rijeke, a neki prelažahu i na otoke. Zbog velikoga broja Vlaha, koji su se naravnim prirastom i bijegom pred Turcima bili dosta umnožili, krajevi oko velebitskoga gorja i Obrovca do Senja zvahu se u šestnaestomu stoljeću Morovlaška, a more između kopna i otoka Morlaški kanal.

Vjerojatno su Vlasi dosta rano došli u iztočne i južne hrvatske zemlje, to jest današnju Bosnu i Hercegovinu, te na području nekadašnje Crvene Hrvatske (današnje Crne Gore) i Dubrovačke Republike. U Crvenoj Hrvatskoj odnosno hrvatskoj Duklji i u drugim obližnjim hrvatskim zemljama Vlasi se pojavljuju nešto prije dvanaestoga stoljeća. U Bosni se Vlasi prvi puta spominju u povelji bana Ninoslava oko godine 1234., nu to ne bijahu domaći Vlasi nego oni iz srednjega dijela Balkanskoga poluotoka koji su Dubrovčanima služili kao prijevoznici trgovačke robe. U Bosni su Vlasi Dubrovčanima služili u trgovačkim poslovima i u doba bana Kulina koncem dvanaestoga stoljeća ili početkom trinaestoga.

U hrvatske zemlje Vlasi su se vjerojatno selili s tri područja. Najprije iz *Staroga Vlaha*, koji se je nalazio u gorskim spletovima između rijeka Ibra i Lima. Iz Staroga Vlaha Vlasi su došli na planinu Romaniju u iztočnoj Bosni. Toj su planini ime dali po svoj prilici ostatci brojnih starih romaniziranih ilirskih naroda, koji su se u nepristupu toga planinskoga sklopa spasili u doba selidbe naroda. Putopisac Benedikt Kuripečić godine 1530. veli za Vlahe da se u iztočnu Bosnu doseliše iz Beograda i Smedereva, a to znači iz planinskoga gorja između Kopaonika i Drine središte kojega bijaše *Stari Vlah*. U Travunju i Zahumlje te na područje Dubrovačke Republike Vlasi se doseliše iz planine Durmitor i okolnih brda. U Crvenu Hrvatsku odnosno Duklju Vlasi su došli preko Pirota s područja Šar-Planine i Epira, koje se od jedanaestoga stoljeća zvalo *Gornji Vlasi*.

Ova prva pastirska selidba Vlaha iz staroga Vlaha i Gornjih Vlahâ u hrvatske zemlje imala je samo mjestimično i posebničko značenje. Naime to bijahu tek osobne selidbe maurovlaških obitelji ili manjih skupina iztorodnih Vlaha. U početku četrnaestog stoljeća već nešto brojnija vlaška bratstva u Travunji i Zahumlju bave se stočarstvom i prijenosom dubrovačke robe u Bosnu i Srbiju.

Pojedini velikaši uzimahu Vlahe na svoja dobra za uzgoj stoke i za vojničku službu u čestim međusobnim ratovima. Dubrovčani nisu rado vidjeli Vlahe na svomu

području. Ne dopuštahu im zimovati ni na područjima, koje su bosanskohrvatski kraljevi Ostoja i Tvrdko II. darovali Dubrovčanima u Konavlima i u slanskomu primorju. Izuzetci bijahu rijedki.

Potomci onih starih Vlaha koji su u iztočne i zapadne hrvatske zemlje došli prije osmanskoturskih vremena, u dugomu su životu medu Hrvatima naučili hrvatski jezik onoga kraja gdje su živjeli. Oni koji življahu iztočno od rijeke Bosne i Neretve naučili su hrvatskoijekavski govor. Oni izmedu rijeka Bosne i Une te Neretve i Cetine naučili su ikavski govor. A oni zapadno od Cetine i u Istri naučili su čakavsko narječje. To dokazuje da su se stari Vlasi doselili u hrvatske zemlje sa svojim romanskovlaškim jezikom i da su nakon doselidbe u hrvatske zemlje prihvatili hrvatski jezik kao svoj.

Stari Vlasi u hrvatskim zemljama bijahu prije dolazka osmanskih Turaka katolici. U hrvatskim zemljama Duklji, Travunji, Zahumlju i Bosni obredno su se izjednačili s tamošnjim Hrvatima katolicima, koji glagoljašku službu Božju obavljahu na starohrvatskomu jeziku. Katoličku su vjeru primili i oni pravoslavni Vlasi, koji pobjegoše pred Turcima na južnohrvatske otoke, u Istru i u austrijske zemlje.

Predosmanskoturski Vlasi su toliko zavoljeli svoju hrvatsku domovinu, da sami sebe nazivahu *hrvatski Vlasi*. Nu svejedno se tijekom čitavoga srednjega vijeka Hrvati nisu obiteljski miješali s Vlasima, koji su u Hrvatskoj živjeli kao svoja posebna skupna. Vlasi življahu u Hrvatskomu Kraljevstvu, ali uz Hrvate i pored njih. Oni bijahu posebna narodnostna skupina, koja se nije miješala s hrvatskim rodovima. Do dolaska osmanskih Turaka izmedu Hrvata i Vlaha vladalo je državno prijateljstvo i ljubav prema zajedničkoj domovini Hrvatskoj, ali su oni bili krvno i obiteljski podpuno odijeljeni.

Dolazkom Osmanaca u Europu godine 1361., zauzećem Carigrada godine 1453., uništenjem balkanskih narodnih država i padom Bosne pod osmansku vlast godine 1463. nastale su bitne promjene u životu Maurovlaha i u njihovu odnošaju s balkanskim i srednjoeuropskim narodima. Svi oni koji ne primiše islam izgubiše svoj imutak i sve družtvene i državne položaje. Pokoreno pučanstvo, osobito ono katoličke vjere, postade siromašna bezpravna raja to jest podanici iliti obično ljudsko stado.

Pred osmanskom najezdom priličan je broj pravoslanih Vlaha iz Srbije i jedan dio katoličkih Vlaha iz crvenohrvatske Duklje i hrvatskobosanskoga kraljevstva pobjegao u kršćanske zemlje: Republiku Dubrovačku, Kraljevinu Hrvatsku i Dalmaciju, u Mletke i u austrijske zemlje. Mehamed II. Osvajač pismom od 24. rujna 1472. zatražio je od Dubrovčana da spriječe bijeg Vlaha u kršćanske zemlje preko dubrovačkoga područja: "... da se ne skrie nekoi Vlah ili Vlaškik u vašu oblast ... i pak da ne pustite nekoga Vlaha ili Vlašikja od ljudi carstva mi preko vaše zemlje u drugu zemlju ... koi gode Vlah ili Vlašik dobigne u vašu zemlju da ga date voevode Hamza begu."

Većina katoličkih Vlaha koji su nakon pada Bosne i Hercegovine pod osmansku vlast živjeli u tim hrvatskim pokrajinama, bijahu izjednačeni s hrvatskom katoličkom rajom. Dijeleći s Hrvatima katolicima zajedničku sudbinu, Vlasi su se na koncu s njima i narodnostno stopili.

Golema većina Vlaha u srednjemu i iztočnomu dijelu Balkanskoga poluotoka s veseljem je prihvatila osmansku vlast, jer im je ona osiguravala slobodu kretanja po širokim prostorima i stavljala u izgled bolji družtveni položaj. Jedan manji dio tih balkanskih Vlaha prešao je na islam, dok su ostali ostali vjerni prijašnjoj pravoslavnoj i katoličkoj vjeri. Vlasi su se odmah stavili u službu osmanskih osvajača. Osmanlije su

cijenili i izkorištavali njihovu spretnost u prijevozu ratne robe, uhodenju, brzom i podlom napadaju na neprijatelja, čuvanju planinskih klanaca i granica uopće. S osvajačkom osmanskom vojskom uvijek bi išla i dosta jaka skupina Vlaha, kojima je osmanska vlast zakonom osiguravala stalna prava i obveze. Svaka je vlaška obitelj dobivala selski posjed, za korištenje kojega su godišnje plaćali samo jedan filur iliti zlatnik. Od svih drugih poreza i nameta bijahu oslobodeni. Svakih dvadeset a kasnije petdeset kuća ovih takozvanih filurdžijskih Vlaha činilo je jedan katun (canton) to jest pastirsko naselje. Na čelu katuna stajaše katunar, kojega još zvahu primikur ili knez. Ovom su osmanskom zakonskom uredbom Vlasi od nomada postali zemljištni posjednici i stalni sjeditelji, vezani za dobivenu zemlju i za svoja vlaška sela.

Prva osmanskoturska naselja Vlaha u hrvatskim zemljama prije pada Bosne nastala su sredinom petnaestoga stoljeća u zapadnomu području rijeke Drine oko Zvornika, Srebrenice i Višegrada. Nakon pada Bosne godine 1463. Vlasi se naseliše oko Foče, Nevesinja, Gacka, Bileće, Trebinja, Ljubinja i Stolca u Hercegovini. U sjeverozapadnu kutu takozvane *Kraljeve zemlje*, oko Maglaja i Tešnja, Vlasi se spominju u kanun-nami (zakoniku) godine 1489. Poslije pada srebreničke banovine, oko godine 1512. do 1517., nastaše vlaška naselja u okolici Usore, Vrebanje, Uskoplja, Kupresa, Duvna i Glamoča. Nakon Mohačke bitke godine 1526. te pada jajačke banovine godine 1528. i hrvatske pokrajine Slavonije godine 1536. osmanska vlast je veće skupine Vlaha naselila u Slavoniji te oko Jajca i rijeke Sane. Kada je godine 1537. pao vrletni Klis, osmanska sablja krivošija zakucala je i na vrata primorskih gradova Splita, Zadra i Senja. Za kopitima konja osmanskih konjanika navriješe Vlasi filurdžije i naseliše se oko Knina, Nutjaka i Vrlike te u Benkovcu i Obrovcu i po čitavoj Liki. Godine 1592. pao je Bihać, pa se filurdžijski Vlasi naseliše i u području rijeke Une.

Osmanski je osvajač dovodio Vlahe u Bosnu iz smederevskoga sandžakata, poglavito iz okolice Beograda i Smedereva te Staroga Vlaha u zapadnoj Srbiji. U hrvatskoj pokrajini Hercegovini u osmansku službu su stupili stari dukljanski, travunjski i zahumski Vlasi, kako pravoslavci tako i katolici: Zupci, Korjenići, Ridani, Nikšići, Pivljani, Moračani, Vitkovići, Mirilovići, Burmazi, Vlahovići, Pocrnje, Boljuni i drugi. Ova su stara vlaška naselje kao i ona oko Foče, Nevesinja i Gaska zbog jakoga i brzoga množenja Vlaha postala obilna vrela novih vlaških naselja u zapadnoj Bosni i drugdje. Godine 1540. u čitavomu bosanskomu sandžakatu bijaše oko šestdeset tisuća pravoslavnih i katoličkih Vlaha.

U doba velikoga bečkoga rata od godine 1683. do 1699. zapadnim je silama uspjelo zaustaviti silnoga osmanlijskoga osvajača i potisnuti ga natrag na istok. Tada bje oslobođena Ugarska, a od hrvatskih pokrajina i zemalja Slavonija, Lika i cijela Dalmacija do planine Dinare. Nu zapadne se sile zbog medusobna neslaganja i sukobljenih interesa zaustaviše u svom oslobodilačkomu naletu. Kada se uvidjelo da Osmanlije ne će biti iztjerani s Balkanskoga poluotoka, nastade pokret medu balkanskim kršćanima da se presele u slobodne kršćanske zemlje. Počeše selidbe i preselidbe na veliku štetu najviše hrvatskoga naroda. Srbski patrijarh Arsenije Crnojević preselio je iz Raše oko četrdeset tisuća pravoslavnoga naroda, naselivši ih u južnoj Ugarskoj i hrvatskomu Srijemu. Nešto je Srba prebjeglo i u Boku Kotorsku pod zaštitu Mletaka. Austrijski vojskovođa Eugen Savojski i drugi austrijski vojskovode iz Bosne su zajedno s franjevcima odveli oko sto tisuća Hrvata i naselili ih u Slavoniji, Bačkoj i Baranji te

diljem Ugarske. Godine 1716./1717. franjevci iz Hercegovine odvedoše šest tisuća Hrvata katolika i naseliše ih u primorskoj Hrvatskoj i u hrvatskoj pokrajini Istri.

Hrvati se dakle odseliše iz neslobodnih hrvatskih zemalja i naseliše u slobodne hrvatske zemlje. Nu zauzvrat, Vlasi se ne vratiše natrag odakle su došli. Većina preosmanskih Vlaha kao i Vlaha što ih je Osmansko Carstvo naselilo u hrvatskim pokrajinama Slavoniji i Liki te u zagorskomu dijelu južne Hrvatske ostade u Hrvatskoj. I to u službi drugih osvajača - Mletaka i Austrije. Ovi zapadni osvajači hrvatskih zemalja namijeniše Vlasima istu onu ulogu koju im bijaše dao iztočni osmanlijski osvajač. Vlasi su i dalje ostali krajišnici, ali sada za račun zapadnih osvajača a na nenadoknadivu štetu Hrvatima i Hrvatskoj. Videći da se ratna sreća okrenula Zapadu, pojedine vlaške skupine iz nutrine Bosne te iz Raše i Crne Gore prebjegoše u krajeve iz kojih se povuklo Osmansko Carstvo. Vlahe koje zatekoše u oslobodenim hrvatskim zemljama kao i one koji u doba bečkoga rata prebjegoše na Zapad, zapadni pobjednici naseliše uzduž nove turske granice - uz rijeku Savu i Unu te uz planinu Dinaru u južnoj Hrvatskoj.

Na izpražnjena selišta u Sandžaku i u hrvatska u Bosni i Hercegovini osmanska je vlast najprije naselila Hrvate muslimane koji su se povukli iz južne Hrvatske, Like i Slavonije te iz Ugarske. Tako su nastala jaka naselja Hrvata muslimana u sjeverozapadnoj Bosni, u iztočnoj Bosni i iztočnoj Hercegovini te u Sandžaku od Drine do Kosova i to uzduž glavnoga puta koji je iz Bosne vodio u Carigrad. Tamo gdje se prazna selišta nisu mogla popuniti Hrvatima muslimanima osmanska je država, opet na štetu Hrvata, naselila Vlahe. Pokupili su ih po svim krajevima Osmanskoga Carstva i naselili kao takozvane *seljačke četvrtare* na begovskim dobrima koja bijahu napustili Hrvati katolici. Tako je tijekom osamnaestoga i devetnaestoga stoljeća stvorena relativna većina Vlaha pravoslavne vjere u Bosni i Hercegovini, koje nam Osmansko Carstvo nakon svoga pada ostavi u nasljedstvo.

Osmanlijska je politika od Vlaha nomada, beskućnika i lutaoca učinila posjednike i stalne sjeditelje na vojničkim filurdžijskim dobrima ili kmetske četvrtare na velikim begovskim imanjima. Vlasi naseljeni na vojničkim dobrima imali su bolji položaj no što ga je imala hrvatska kršćanska raja.

Balkanski su Vlasi od starine slijedili iztočno bogoslužje, a od konačnoga razkola između iztočne i zapadne crkve godine 1054. pripadali su pravoslavnoj Crkvi. Pravih Vlaha svećenika bijaše malo, pa su svećeničku službu među njima obavljali grčki, bugarski i srbski svećenici, ovisno o tome na području kojega su se od tih naroda nalazili. Kada su Vlasi u otomanskoj to jest turskoj službi počeli u većim skupinama dolaziti u hrvatske zemlje zapadno od rijeke Drine, pratili su ih srbski svećenici i samostanci (kaluderi). U pravoslavnih naroda vjera je najtješnje povezana s narodnošću. Grčki su svećenici učili Vlahe da su oni po narodnosti Grci, bugarski pak svećenici da su Bugari, a srbski svećenici da su Srbi. Zajedno s gospodarima, Vlasi su mijenjali i svoju narodnost. Kada im je gospodar bio Grk, bijahu "grečeske" narodnosti. Pod bugarskim se gospodarima nazivahu Bugarima, a pod srbskim Srbima. Taj posao pogrčivanja, pobugarivanja i posrbljivanja Vlaha dovršen je tijekom devetnaestoga stoljeća.

Prilagodba Vlaha narodima među kojima su živjeli u hrvatskim je zemljama tekla drugčije, nepogodno po Hrvate. Stari katolički Vlasi koji su duže živjeli među Hrvatima, osobito oni koji življahu u manjim skupinama, još prije osmanskoturskih

vremena izgubiše svoj stari vlaški jezik i jezično se s Hrvatima stopiše u jedno. U doba Osmanskoga Carstva jedan je dio tih vlaških Hrvata prešao na islam i pojačao broj Hrvata muslimana. Nu neki bijahu prevedeni na pravoslavlje zbog pomanjkanja katoličkih svećenika i pritisaka pravoslavnih kaludera iz okolnih im pravoslavnih manastira. Tamo gdje su stari hrvatski Vlasi živjeli u većim skupinama, zbog družtvene su odijeljenosti od Hrvata sve do šestnaestoga stoljeća sačuvali svoju vlašku svijest a po svoj prilici u kućnoj uporabi i svoj vlaški jezik.

Kada su Osmanlije ili Osmanovci, što će reći osmanski Turci, na koncu petnaestoga stoljeća i tijekom šestnaestoga stoljeća zauzeli skoro cijelu južnu Hrvatsku te hrvatske zemlje Liku i zapadnu Bosnu, dovedoše sa sobom veći broj Vlaha filurdžija iz srednjega dijela Balkanskoga poluotoka a najviše iz iztočne Bosne i Hercegovine. Te Vlahe naseliše uz granice novoosvojenih zemalja. Mletački ljetopisac i zemljopisac Dominik Negri godine 1557. izričito spominje da Vlasi, koje su Turci doveli iz nutrine Balkanskoga poluotoka u južnu Hrvatsku (Dalmaciju), govore romanskim jezikom. To znači da su Vlasi još sredinom šestnaestoga stoljeća govorili starim vlaškim jezikom i osjećali se Romanima. Rekosmo već da je većina turskih filurdžijskih Vlaha ostala u hrvatskim zemljama i nakon što se je Osmansko Carstvo poslije bečkih ratova (1683. - 1699.) povuklo iz južne Hrvatske, Like i Slavonije. Njihov su broj povećale nove skupine Vlaha, koji prebjegoše iz zemalja pod osmanskoturskim gospodstvom u kršćanske zemlje. Austrija i Mletci uzeše nove Vlahe u svoju službu i naseliše ih uz tursku granicu davši im velike povlastice.

Nešto zbog zajedničke vlaške svijesti i jezika a najviše da bi mogli uživati povlastice novopridošlih Vlaha, stari hrvatski Vlasi katolici izmiješali su se s novodošlim Vlasima pravoslavne vjere. Srbskim pravoslavnim svećenicima, koji su pratili Vlahe prebjeglice, s vemenom je uspjelo nezanemarljiv dio starih hrvatskih Vlaha popravoslaviti. Onodobni hrvatski ljetopisac Baltazar Krčelić tvrdi, da su srbski svećenici u prevedbi Vlaha na pravoslavlje rabili i silu. O nasilju pravoslavnih svećenika prema katoličkim Vlasima govori također senjsko-modruški biskup Martin Brajković, koji je biskupovao od godine 1699. do 1704., u pismima poslanima stožernicima (kardinalima) Svete Rimske Crkve u Rim i caru Leopoldu.

Srbski svećenici govorahu i novim i starim Vlasima da oni pripadaju *srbskoj* pravoslavnoj vjeri, pa da su prema tome Srbi a ne Hrvati. Posljedak toga je da već od početka šestnaestoga stoljeća u hrvatskim zemljama Bosni i Hercegovini, a kasnije i u drugim hrvatskim zemljama, susrećemo Vlahe "srbske vjere". A od "srbske vjere" do srbskoga narodnoga osjećaja nije tako dalek put. Srbski su svećenici svoj rad u širenju srbskoga narodnoga imena među novim i starim Vlasima, koje obratiše na pravoslavlje, osobito pojačali od tridesetih godina devetnaestoga stoljeća, kada se narodna misao pod zapadnim utjecajem razširila i u srednjoeuropskim i u balkanskim zemljama. Taj rad srbskih svećenika urodio je za njih bogatim plodom. Od Maurovlaha, koji ne bijahu ni Indoeuropljani ni Slaveni, nastodoše "Srbi svi i svuda": u južnoj Hrvatskoj, u Liki i u takozvanoj Banskoj Hrvatskoj (Vojna krajina). Od Vlaha postadoše "Srbi" i u zapadnoj Bosni, koja je do prodora Osmanlija pripadala glavnomu tijelu Kraljevine Hrvatske. Zapadna se Bosna za čitavo vrijeme osmanskoturskoga vladanja zvala *turska Hrvatska*.

Vlasi se pokazaše boljim Srbima od pravih narodnostnih Srba. Razlog je tomu njihov maurovlaški značaj to jest karakter, a i nastojanje da što bolje prikriju svoje

maurovlaško podrijetlo. U zapadnoj Bosni - na području banjalučkoga i bihaćkoga okruga, dakle u takozvanoj turskoj Hrvatskoj, bijaše do godine 1918. nekoliko desetaka sela gdje se govorilo starim romejskovlaškim jezikom, ali su se kasnije Vlasi iz ovih sela također pretvorili u "Srbe". Nije li znakovito da u ovu današnjemu obranbenomu ratu, koji Hrvati i njihova krvna braća Muslimani vode protiv genocidnoga srbskoga napadača, najgora nasilja i zločine čine Hrvatima i Muslimanima upravo Srbi na području banjalučkoga i bihaćkoga okruga. Ovi su Srbi potomci onih Vlaha, koji se u Bosni i okolnim zemljama nazivahu kara-martolozi to jest crni martolozi, a njihovi svećenici kara-kešiš to jest crni svećenici.

Recimo i to da u današnjoj Bosni i Hercegovini i u srednjovjekovnoj Duklji (nekadašnjoj Crvenoj Hrvatskoj, današnjoj Crnoj Gori) u rimsko doba ne bijaše Maurovlaha. U Bosni se Vlasi prvi puta spominju godine 1234. u povelji hrvatskobosanskoga bana Ninoslava. Nu to ne bijahu domaći Vlasi, nego oni iz balkanskoga *Staroga Vlaha*. Te su Vlahe Dubrovčani unajmljivali kao prijenostnike svoje trgovačke robe. Hrvatskobosanski vladari imahu svoje najprije banske pa zatim kraljevske Vlahe, koji im služahu kao vojnici i čuvari stoke. Ovi su Vlasi većinom živjeli u današnjoj Hercegovini, koja je kao i Crna Gora i južna Hrvatska (od Cetine do Boke Kotorske) bila osobito prikladna za Vlahe stočare. U ovim naime predjelima rijetko kada pada snijeg, pa su Vlasi u njima mogli i zimi napasati stoku. Osim toga u tim su krajevima Vlasi nalazili obilnu zaradu, prenoseći na svojim konjima dubrovačku trgovačku robu u Bosnu, Srbiju i druge zemlje na Balkanskomu poluotoku.

U staroj srbskoj državi od cjelokupnoga njezina pučanstva Vlaha je moglo biti dobra četvrtina. Nu srbske državne i crkvene vlasti ne smatrahu ih ravnima i ravnopravnima sa slobodnim Srbima, nego ih svrstavahu među poluslobodne državne obveznike i služnike srbskih kraljeva i velikaša. Srbima njihovi zakoni zabranjivahu, da se žene s Vlasima. Ako bi se Srbin ipak oženio s Vlahinjom, djeci iz takva braka nisu se priznavala državna prava slobodnih Srba, nego ih se svrstavalo u takozvane *merope*, to jest polurobove. Ti su zakoni vrijedili u Srbiji sve do dolaska osmanskih Turaka.

Pred osmanskim osvajačem manje skupine pravoslavnih Vlaha iz Srbije te dio katoličkih Vlaha iz Crvene Hrvatske (Duklje) i hrvatskobosankoga kraljevstva pobjegoše na zapad. Velika većina Vlaha, jednako onih pravoslavnih kao i katoličkih, s veseljem je primila i prihvatila novu osmanovsku vlast. Kako već rekosmo, ona im je osiguravala slobodu kretanja sa stokom po čitavomu području osmanske države i ujedno im stavljala u izgled bolji družtveni položaj. Zbog toga su se Vlasi rado stavili u službu osmanskih osvajača. Većina Vlaha ostala je privržena pravoslavnoj i katoličkoj vjeri u kojoj bijahu odgojeni, a tek je neznatan broj njihovih vođa prešao na islam da sebi i svojim obiteljima osigura i dalje vodeći položaj i posebne povlastice.

Kada je u Hercegovini zbog progona katolika nestalo katoličkih župa, Vlasi katolici u Travunji manjim su dijelom prešli na islam a većim dijelom na pravoslavlje. Slično se dogodilo i u većemu dijelu iztočnoga Zahumlja, dok su u srednjemu i u zapadnomu dijelu Zahumlja Vlasi većim dijelom ostali vjerni katoličkoj crkvi.

Vlasti Osmanskoga Carstva naseliše Vlahe u zvorničkomu sandžakatu i devetdest obitelji u Maglaju te na području od Kamen-grada na Sani do Višegrada na Drini. Godine 1551. javlja general Ivan Lenković kralju Ferdinandu II., da su Turci doveli iz

unutrašnjosti Turske više tisuća Morlaka ili Vlaha i naselili ih oko gornjega Unca i na Kosovu polju kod Knina. Slično je bilo i u drugim krajevima koje osvojiše Osmanlije.

Od sredine šestnaestoga stoljeća osmanska državna vlast ukida povlastice Vlasima u iztočnoj i srednjoj Bosni i djelomice ih seli na nove granice u Turskoj Hrvatskoj. General Ivan Lenković 11. svibnja 1560. javlja u Beč, da su Turci nakon pada Novigrada i velikoga dijela unske doline i u te krajeve dovukli i naselili Vlahe i domaće muslimane iz nutrine Bosne. Nakon pada Bihaća pod Turke, bosanski beglerbeg (vrhovni vojnički i građanski zapovjednik) Hasan-paša Predojević godine 1593. naselio je Vlahe iz iztočne Hercegovine, među njima i Vlahe iz svoga vlaškoga plemena Predojevića, u srednjemu Pounju te oko Brekovice, Ripče, Ostrovice i Vrle Drage do Sokolovca. S tim Vlasima naseljenicima dolazi u Tursku Hrvatsku hercegovačko-dukljanski ijekavski govor hrvatskoga jezika. Taj govor će s vremenom poprimiti i Vlasi romanskoga jezika, koji su u ove krajeve došli iz smederevskoga sandžakata.

U onodobnim je osmanskoturskim izvorima zapisano, da je oko godine 1540. u bosanskomu sandžakatu bilo oko sedamdeset tisuća vlaških duša. Od njih je oko jedne petine živjelo u nahijama (župama) iztočno od Drine, koje su tada pripadale bosanskomu sandžakatu. Druga petina bijahu stari bosanski Vlasi katolici ili starosjeditelji Hrvati, koji su stupili u osmanskotursku službu i dobili povlastice ozakonjene vlaškim zakonima. Oko četrdeset tisuća vlaških duša, što čini tri petine ukupnoga broja, bijahu novodoseljeni pravoslavni Vlasi neslavenskoga podrijetla i romanskoga govora.

Kako navodi apostolski posjetitelj Petar Masarechi u svomu izvješću rimskoj Kongregaciji de Propaganda Fide (Kongregacija ili ministarstvo za raširivanje vjere, danas Kongregacija za evangelizaciju narodâ), godine 1624. u bosanskomu pašaluku bijaše 900.000 muslimana, 300.000 katolika i 150.000 pravoslavaca. Od ovih pravoslavaca njih oko 20.000 življaše u bosanskomu pašaluku izvan današnjih granica Bosne i Hercegovine. Drugih pak 50.000 od spomenuta broja pravoslavaca bijaše prevedeno s katoličke vjere na pravoslavnu, jedan dio zbog manjka katoličkih svećenika a drugi nasilničkim djelovanjem srbske patrijaršije u Peći. Oko 80.000 tadašnjih pravoslavaca potjecalo je od neslavenskih Vlaha, koji su još tada većim dijelom govorili svojim starim romanskim jezikom.

U doba bečkih ratova od godine 1683. do 1699. Osmansko Carstvo je izgubilo veliki dio dotadašnjega bosanskoga pašaluka. U hrvatskim je zemljama - osobito oko poriječja rijeke Korane, zatim u Liki i u zagorskomu dijelu južne Hrvatske - ostao veliki broj Vlaha na mjestima na kojima su se nalazili za vrijeme osmanskoturske uprave. Neki su Vlasi u oslobođene hrvatske krajeve prebjegli iz unutrašnjosti još uvijek osmanskoturske Bosne. Iz Bosne i Hercegovine se pak tih godina u kršćanske zemlje izselilo oko četiri petine svih Hrvata katolika. Hrvate muslimane prorijedili su dugotrajni ratovi, a zatim pod konac i nakon bečkih ratova glad i kuga. Na izpražnjena zemljišta Hrvata katolika bijahu naseljeni Hrvati muslimani, koji se povukoše u Bosnu iz oslobođenih hrvatskih zemalja. Osmanskoturska vlast za obradu zemlje i obranu novih granica ponovno dovodi Vlahe iz unutrašnjosti Balkanskoga poluotoka i trajno ih naseljuje u Bosni.

Za osmanskoga vladanja hercegovačkomu je sandžakatu pripadala cijela današnja Hercegovina te Podrinje s Foćom, Čajničem, Plevljima i Prijepoljem, a od današnje Crne Gore Drobnjaci, Duže i Nikšić. Svi su ti krajevi tada, uostalom kao i danas, bili

goroviti i krševiti. Pučanstvo se većinom bavilo stočarstvom i od toga živjelo. Zbog zdravih uvjeta života stanovništvo se Hercegovine i susjednih krajeva veoma množilo. Ne nalazeći dostatno sredstava za život u svomu rodnomu kraju, stanovništvo se i u osmanlijsko doba i kasnije stalno selilo u druge krajeve. Hrvati katolici redovito su se selili u srednju Bosnu, u poriječje rijeke Bosne, gdje se i nakon bečkih ratova održaše franjevački samostani i župe. Pravoslavni Vlasi i popravoslavljeni negdašnji Hrvati katolici selili su se po čitavoj Bosni, a najviše u Tursku Hrvatsku između Vrbasa i Une. U bosansku Krajinu doselio je iz Hercegovine veoma veliki broj pravoslavaca nakon što je Omer paša Latas od godine 1850. do 1853. slomio nezadovoljne bosanske begove. Velika doselidba pravoslavaca u Krajinu ponovila se i prvih godina iza austro-ugarskoga zaposjednuća Bosne i Hercegovine godine 1878., kada su krajiški muslimani - bojeći se za svoju vjeru -, u velikomu broju ostavljali rodnu grudu i budzašto prodavali svoju staru baštinu.

Sve do osmanskoturskih vremena balkanski Maurovlasi življahu u podpunoj obiteljskoj i narodnostnoj odjelitbi od Srba, Bugara i Grka. U doba Nemanjića Srbima bijaše zakonom zabranjeno sklapati ženidbe s Vlasima. To je bio razlog što se tijekom cijeloga srednjega vijeka i u malenim vlaškim skupinama održavala svijest njihove posebne narodne pripadnosti i ujedno očuvao njihov romanski jezik koji su primili od Rimljana na Balkanskomu poluotoku još prije selidbe naroda. Vlasi iztočno od Drine od jedanaestoga su stoljeća pripadali pravoslavnoj crkvi i u bogoslužju rabili bizantski obred. Kako su kao planinski i pastirski narod bez stalnih sjedišta imali malo svojih svećenika, među Vlasima su službu Božju obavljali grčki, bugarski i srbski svećenici, ovisno o tomu na kojemu su području živjeli.

Kada su Vlasi iz smederevskoga sandžakata - počevši od šestdesetih godina petnaestoga stoljeća - u osmanskoturskoj službi počeli u većim skupinama prelaziti u hrvatske zemlje zapadno od Drine, pratili su ih srbski svećenici i samostanci (kaluđeri). Ovi su svećenici i kaluđeri ovisili o pravoslavnim biskupima (vladikama) u Dabru i Mileševu, a rečeni pak vladike o patrijarhu srbske patrijaršije u Peći na Kosovu. I upravo ovi srbski popovi i kaluđeri u službi neslavenskih Vlaha, izjednačujući pravoslavnu vjeru sa srbskom narodnošću, donose srbsko ime u Bosnu i Hercegovinu i od konca sedamnaestoga stoljeća to srbsko ime prenose i u slobodne hrvatske zemlje. Nu Vlasi su se sve do osamnaestoga stoljeća osjećali posve različitim od Srba i govorahu svojim romanskim jezikom.

Spomenuti pravoslavni Vlasi i njihovi potomci u Bosni, od kada ih možemo pratiti u povijestnim izvorima, govore hrvatskom ijekavicom koju u Pounje donesoše Vlasi i pravoslavni Hrvati iz iztočne Hercegovine koncem šestnaestoga stoljeća, a osobito u osamnaestomu i devetnaestomu stoljeću. Tu su hrvatsku ijekavicu proširili među pravoslavcima po čitavoj Bosni. Nu sve do nestanka osmanskoturske vlasti u Bosni Vlasi su u mnogim bosanskim selima u svojim kućama još uvijek govorili romanski. U popisu stanovništva Bosne i Hercegovine godine 1910. pravoslavci su u šestnaest sela u Bosni naveli da je njihov materinski jezik rumunjski, a to znači stari vlaški romanski jezik. Nu već u popisu stanovništva godine 1921. samo se u pet sela navode skupine pravoslavnih Vlaha u kojima više od petdeset osoba govori "rumunjski".

Duboka promjena u narodnostnu pogledu nastala je kod bosanskohercegovačkih Vlaha početkom devetnaestoga stoljeća. Kako je kod pravoslavnih naroda vjera

najtješnje povezana s narodnošću, to su u grčkim zemljama pravoslavni svećenici i narodnjaci svjetovnjaci učili Vlahe da su oni grčke pravoslavne vjere a s time i Grci. Slično su radili bugarski svećenici i školovani svjetovnjaci u Bugarskoj i Macedoniji. U Bosni i Hercegovini i u ostalim hrvatskim zemljama srbski popovi i kaluđeri učili su Vlahe da su oni pravoslavne vjere, pa prema tome da su oni Srbi i da to moraju biti.

Sustavni rad oko posrbljenja Vlaha i drugih pravoslavaca u hrvatskim zemljama počinje u doba drugoga vladanja srbskoga kneza Miloša I. (1858. - 1868.). Tada je predsjednik i ministar srbske vlade od godine 1861. do 1867. Ilija Garašanin osnovao u Beogradu godine 1862. *Srbski odbor*, kojemu bijaše zadatak da u duhu njegova *Načertanija* iz godine 1844. širi srbsko ime i utjecaj u susjednim zemljama - Bosni i Hercegovini, koja je tada još pod turskom okupacijom, ostalim dijelovima Hrvatske i u Austriji. Rečeni Srbski odbor je ime Vlah proglasio porugljivim imenom i umjesto njega nametao ime Srbin. Pisac povijesti Sarajeva Vladislav Skarić piše da su članovi spomenutoga Srbskoga odbora dočekivali na ulazu u grad pravoslavne seljake i učili ih, da se oni ne zovu ni "Rišćani" ni Vlasi nego samo Srbi. Takvih je odbora bilo i u drugim gradovima Bosne i Hercegovine. Onim Vlasima koji bi se priznali Srbima neki su srbski trgovci davali novčane nagrade (ne podsjeća li nas to na današnje podkupljivanje talijanskim mirovinama?). Da je takav rad Srbskoga odbora bio uspješan za srbstvo, svjedoči nam fra Grga Martić u svojim *Zapamćenjima*.

Rad na posrbljivanju Vlaha posebno se razmahao u vrijeme bosansko-hercegovačkoga ustanka od godine 1875. do 1878. te prvih godina iza austro-ugarskoga zaposjednuća Bosne i Hercegovine. Srbstvo se širilo s pomoću pravoslavnih vjerskih škola, stipendiranjem na visokom školama, tiskom, pjevačkim i športskim društvima. Pod konac austro-ugarske uprave svi su se pravoslavci - bivši Vlasi kao i drugi koji govorahu bilo hrvatskim jezikom bilo srbskim - već nazivali Srbima. Ono nekoliko seljačkih skupina u kojima se još zadržao stari vlaški romanski jezik nazivahu sebe "Rumunjima" a svoj jezik "rumunjski". Nu i ti su Vlasi u najnovije doba prihvatili srbsku narodnost.

Poseban su sloj gradskoga stanovništva po svim gradovima na Balkanskomu poluotoku pa i u hrvatskim pokrajinama Bosni i Hercegovini činili Cincari. Tim se imenom zvahu oni neslavenski Vlasi, koji su ostavili svoj stari pastirski i ratnički posao i bavili se obrtom i trgovinom. Onodobnici ih smatrahu polugrcima, jer su uglavnom dolazili s područja negdašnjega grčkoga jezika - iz Tesalije i južne Macedonije. Uz vlaški svoj jezik redovito su govorili i grčki. U kulturnom pogledu poprimili su mnoga svojstva bizantske kulture i bizantsko gledanje na svijet. Vjere bijahu iztočnopravoslavne.

Do bečkih ratova (godine 1683. do 1699.) trgovci u Bosni i Hercegovini uglavnom bijahu Hrvati katolici. U njihovim rukama bijaše skoro sva vanjska trgovina u zemlji. Ivan Tomko Mrnavić godine 1627. u opisu Bosne posebno ističe da su pravoslavci u Bosni "svijet koji se bavi nižim poslovima i zato su surovi i neuki, dok su oni koji slijede katolički obred plemenita duha jer se bave trgovinom i po tomu poslu putuju naprednim kršćanskim zemljama". Poslije bečkih ratova, kada su se trgovci Hrvati katolici izselili u oslobođene zemlje ili svoje trgovine izgubili, trgovinu u zemlji i s vanjskim svijetom preuzeli su Židovi te pravoslavni Grci, Armenci i Cincari.

Tijekom sedamnaestoga i osamnaestoga stoljeća oni trgovci i obrtnici u Bosni i Hercegovini koji bijahu nehrvatskoga podrijetla, u svagdanjemu su saobraćaju sa svojim sugradanima naučili hrvatski jezik. Kada je godine 1804. nastao pokret za oslobodenje Srbije od Turaka, srbstvo se počelo jako buditi i organizirati. Pravoslavni Grci, Albanci i Armenci a osobito Cincari po srbskim gradovima i gradićima odreda su se izjavljivali i priznavali Srbima. Taj je pokret zahvatio i sve pravoslavce po bosanskim trgovištima bez obzira kojoj narodnosti pripadali. Ovo pravoslavno gradanstvo, osobito Cincari, od sredine devetnaestoga stoljeća postali su gorljivi apostoli srbstva u Bosni i Hercegovini pa i u drugim hrvatskim zemljama. Oni su zajedno s pravoslavnim svećenstvom najviše pridonijeli da su se pravoslavni Vlasi i pravoslavni Hrvati i razni drugi nehrvatski pravoslavci u hrvatskim zemljama izjasnili i priznali Srbima.

Utjecaj Srbije u posrbljivanju Vlaha i drugih nehrvata pravoslavne vjere ovako je pri koncu prvoga svjetskoga rata opisao hrvatskomu kiparu Ivanu Meštroviću srbski diplomat i kasniji ministar predsjednik Miljenko Vesnić: "Tà ne bi ni znali, što su, da nema Srbije. Mi smo od njih stvorili Srbe. Sve srbijanska para, štipendije i drugo."

Kako je izpitao dr. Dominik Mandić, današnji Srbi u Bosni i Hercegovini potječu: 1. - Od bosansko-hercegovačkih Hrvata bogumilske vjere 2-3%; 2. - Od bosansko-hercegovačkih Hrvata katolika prevedenih na pravoslavlje 30-32%; 3. - Od neslavenskih Vlaha 50-52%; 4. - Od Grka, Armenaca, Albanaca i Cincara 6-7%; 5. - Od doseljenih pravih etničkih Srba 8-10%.

(Nastavlja se)

Mato MARČINKO

Humanisti na djelu

Kad tmurno hrvatsko nebo neočekivan razvedri blisak,
zabrinuše se odjednom svi državnici svjetski,
uznemiriše se složno dalekovidnica, krugoval i tisak,
u Hrvatsku dojuri hrlo i sam pan Tadeusz Mazowiecki.

Mirovni plaćenici na sve razmiliše se strane,
njuškaju svud naokolo, prevrću u zibkama pelenu svaku,
nu umjesto da vide i opipaju krvave hrvatske rane,
u jezgri jajeta traže nepostojeću crvljivu dlaku.

A u Banja Luki jedna živa klana nedoklana starica
plače bez utješnih suza nad zgaženom Isusovom slikom,
dok upomoć svijet uzalud zove biskup Franjo Komarica.

Od vrlih svjetskih vođâ oko ne zasuzi nikom,
što u Sarajevu dan i noć na crnoj snajperskoj pisti
safari na nevinu djecu srbski priređuju snajperisti.

Tomislav MARETIĆ*)

Kornati na bonaci

(h a i k u)

Jasni i Hrvoju

Borik pun zrike.
Jedan cvrčak nezgrapno
usporava.
* * *
Ribarske lađe
sneno odnose svjetla
u tamnu zoru.
* * *
Tu gdje borovi
nisu gusti - ljeskanje
smaragdnog mora.
* * *
Haiku pisan
klečeć' na palubi -
Kornatsko otočje.
* * *
Čišćenje ljetnikovca.
što da sad radim s vama,
paukovi?!
* * *
Ni te iglice
bora u ribljoj juhi
baš ne smetaju.
* * *
Na mjesečini
Kornati plutaju
nasred bonace.
* * *
Zvježđe Zmaja -
dok ispijamo vino
plovi uz otok.
* * *
Bova na buri
putuje na mjestu
skupa s dagnjama.
Jugo uhvaćen
u kotao Mane divlja*
pjenom do neba!
* * *
Ta moja sjena
prati me i dok plivam
- na dnu mora.
* * *
Noćno kupanje -
planktoni, krijesnice
i zvijezde.
* * *
Kiša na moru -
mnoštvo kružića pline
i stvara se.
* * *
I za bonace
čamčići u lučici
malko se miču.
* * *
U sutonu
svjetionik,
sve sjajniji.
* * *
Tek izvučena
mreža s jatom orada.
Jutarnje sunce.
* * *
More što runi
krune Kornata sada
je kao ulje.

* *Mana - jedan od najljepših Kornatskih otoka.*

*) Suradnik "Marulića" ove je godine primio 3 nagrade za svoje haiku pjesme. To su: počasno priznanje japanskog časopisa "Azami" (Osaka), drugu nagradu za mjesec travanj američkoga časopisa za haiku "Haiku Headlines" (Los Angeles), te "Excellence Award" haiku natječaja japanske tvrtke (proizvodača čaja) "Itoen".

Grga RUPČIĆ

Izlazak iz kruga

Nedjelja, 01. rujna 1991. god. Jedva sam dočekao da mi netko od nazočnih ponudi stolicu i da se naprosto skljokam. Noge samo što nisu otkazale. Učinila je to Marija, Fabina žena, što je žurnije mogla, vidjevši nas (suprugu, sestru i mene) kako se, jedva pomičući, penjemo prema njima.

Oduvijek mi je teško padalo što je ova kuća, kuća strine Roje, njezinom smrću izgubila kontinuitet življenja. Dolazila je povremeno najstarija kći Marija s ponekim od brojnih unučića, ali bi se u jesen vraćala u Zagreb. Tada bi kuća ostajala prazna, sama i nijema kao oronula starica.

Šuma Jaginjica, uz koju se priljubila sve, se više isprsivala naprijed, potiskujući gospodarske zgrade i ljetnu kuhinju, tzv. "pecanu", gdje smo u mladosti sproveli mnogo lijepih dana. Imala je strina Roja osmoro djece.

Muž joj je umro tri godine prije drugog svjetskog rata, ostavivši iza sebe ženu i brojnu djecu, ali i mirovinu koja je strini pomagala da lako dobije težake za svaki poljski i sezonski rad. No i bez toga rado smo pomagali, jer bi nas dobro nahranila, a s njenom djecom činili smo dobro društvo za zajedničko čobanenje i tadašnje dječje igre.

Sve mi je to prostrujilo sviješću dok sam sjedao, jedva pogledom registrirajući strane osobe koje su se tu, u tom času, na guvnu zatekle. Nije bilo potrebe za upoznavanjem. Znali smo se osobno i u prolazu. Sve nas je ovdje i drugdje po svim udaljenim selima oko Gospića (Bužim, Klanac, Oteš, Pazarišta) dotjerao minobacački napad na Gospić. Od novopridošlih očekivalo se da će možda donijeti kakvu novu, povoljniju vijest.

Dok se svijest praznila pod učinkom apaurina, koje sam popio iza ponoći, oko je registriralo poznati krajolik. Jaginjica se naglo uspinjala, obrasla golemim bukvama, nešto nižim crnim i bijelim grabom, pokojim javorom, da bi se negdje pri samom vrhu, kraj plitke pećine, u kojoj su se lisice skrivale i z nje činile pohod na strinine kokoši, uzdizala višestoljetna bukva, koja se vidi s bilo koje točke ličkog polja. Za nju sam u stalnom strahu da je tko ne otpili te osiromaši meni dragi pejzaž neopisive ljepote. Na njoj su tragovi moga mladalačkog nestašluka, mog "opakog" noža. Cijelo moje rano djetinjstvo plete se oko te džinovske bukve.

Sunce je potpuno raspršilo ranojesensku maglu, tek neznatni pramičci zatečeni su negdje daleko pri samom vrhu Velike Kose, kojoj se samo naslućuje vrh, preko Uzelačkog vrva (tako ga seljani zovu), Jazbine sjeverozapadno prema Pazarištima.

Pazarišta (Donja i Gornja), Oteš, Brizovo Polje kupali su se u suncu. Slika, kojom je ispunjeno cijelo moje biće.

I da se nije čulo zvrndanje zrakoplova, ne jednog nego više njih, čovjek bi možda na trenutak zaboravio što se zapravo dogodilo.

* * *

Ono što je slijedilo teško je definirati. Je li to bio košmarni san ili se svijest nije isključivala, a odmarao se samo dio moga bića? Onaj kojemu je bila nužna okrepa da može dalje.

Prvo, slike zapažene s drugog kata, s balkona na kojemu sam najradije provodio svoje slobodno vrijeme u svako godišnje doba, ako nije bilo hladno. Bile su to prave pravcate dijelom bogate freske, dijelom impresionistička platna ili pak kričavi dječji crteži. Hrastik Jasikovac je uvijek u sredini, bilo da je pretproljetno gol, ljetno zelen ili u vatrometu jesenskih boja. Lijevo i desno su mozaici borovog tamnoplavog zelenila. Oštra (u mojim maštanjima) Fudži-jama svojim oštrim vrhom nakratko presijeca krivudavu liniju Velebita, koja tu negdje izmiče oku.

"Balerina" [1] je na mjestu, osim kratkog odsustva preko najtoplijih ljetnih mjeseci.

U tu prelijepu sliku "upali" su zadnjih dana mjeseca kolovoza 1991. god. neki novi uznemirujući detalji. Naime, svako poslije podne, oko 16 sati, dizao bi se helikopter iz kruga vojarne (preko puta Bolnice, duboko u Kaniškoj ulici) i odlazio u pravcu Divosela. Oko ga je moglo pratiti sve dok ga nije sakrila Klisa (brežuljak na početku sela). Na moje raspitivanje dobivao sam odgovor da je ovaj ili onaj značajan "faktor" na razgovorima ...

Iako su se množile vijesti o nastupajućem ratu, neka komocija (što li drugo) u meni odbijala je takve misli kao nemoguće. A krvavi Uskrs na Plitvicama, Borovo Selo, Ćelije, poubijani Lovinčani? Po Otočcu se već dobrano lupalo, gotovo čitavo ljeto ...

Kada su se po raznim mjestima u gradu pojavile vreće pijeska i kada je grad opustio, izvijesnost rata postala je sve prisutnija.

U četvrtak navečer prepustio sam se kasnom gledanju filma, kao i uvijek. Nije me smetalo što je najveći dio stanara iz zgrade bio pred ulazom i glasno su komentirali kako će se najbolje moći koristiti netom očišćeno skloniste.

Negdje iza ponoći (01,15 sati) odjeknule su tri detonacije. Žena izvan sebe od straha panično upita:

- Čuješ li? Puca! Bjež'mo u skloniste!
- Ma ne, to sigurno "dižu kioske".
- Ma kakve kioske, puca!

Skoči iz kreveta, natjera i mene. Sjurismo se s drugoga kata. Skloniste već puno. Glasni komentari i ženin gotovo histerični plač još mi nisu dozivali u svijest što se stvarno zbiva. Prve požare u gradu pogrešno smo locirali. Naime, učinili su nam se mnogo bliži. Negdje iza tri sata sve je utihnulo i vratili smo se u krevet. Kada sam ujutro saznao da se pucalo iz Jasikovca, uhvatila me je panika. Znači ni kilometar zračne linije. Nazvao sam bivšeg kolegu, kojemu je tamo kuća, ne bih li nešto pobliže saznao. Razgovor s njim me je učvrstio u uvjerenju da je vrag uzeo šalu. Trebalo je misliti na sklanjanje. Uzeli smo najnužnije i krenuli prema Smiljanu. Na samom izlazu (Palijanovo brdo) stanuje mi brat u obiteljskoj kući.

Tu smo spavali petak na noć. Tijekom noći bilo je pucnjave, ali ne baš jake. Kad je odjutrilo krenuo sam kolima po novine. Ružna vijest me čekala pri prvom susretu:

[1]. Jedan od najvećih vrhova Velebita - Visočica ima pri samom vrhu usjeklinu u kojoj se dugo u ljeto zadržava snijeg. Kopneći "stvara" se balerina ...

- Ubili su Sibru!
- Sibru! - zgrozio sam se.

Bio mi je učenik. Radio je u INI, bio oličenje poštenja. Ta me je vijest smoždila.

Subotnja noć bila je paklena. Negdje oko 21 sat nestalo je struje. Utrobu noći

razdirale su razne detonacije, rafali, svijetleći meci ... Napeto smo iščekivali što će se dogoditi. Brat je ušao u kuću i tihim glasom saopćio:

- Treba se povući, provalili su u grad.

Sve nas obuze panika. Prihvatio sam da se sjeda u auto i kreće, ali razum je govorio da ima nelogičnosti. Prvo, ako su i upali - neće baš odmah u našu ulicu. Znači, bez većeg rizika mogli bismo dočekati zoru. Kratkotrajno sučeljenje razložnosti i psihoze.

Već smo na cesti za Smiljan. S lijeve i desne strane naslućuju se ljudske pojave. Mogao bi biti bilo tko. Vozim vrlo polako. Netko mi pokuca po staklu na vratima:

- Oborite svjetla! - Prepoznah u čovjeku susjeda.
- Vozite uz pomoć žmigavaca.
- Hoću, potvrdih.

Rijetko vozim po mraku pa sam se jedva snašao.

U Smiljanu, na križanju - kontrola. Ljudi izranjaju iz tmine. Natiskuju se da vide tko je u autu. Mnogi me prepoznaju i propuštaju. Odvajam se za Rastoku. Nigdje žive duše. Ni putom, ni kad smo stigli u selo. Stali smo na mjestu gdje je bila očinska kuća, izišli iz auta. Noć prepuna zvijezda. Od Gospića je dopirala tutnjava kakvu sam upamtio u prošlom ratu. Ali sada su detonacije još snažnije. Dugo smo čekali da naiđe brat koji je trebao krenuti za nama. Malo nas je smirio izjavom da je uzbuna bila lažna. Rekao nam je i ime čovjeka koji ju je nesvjesno lansirao.

Nema druge, mora se misliti kako dočekati jutro. Ne prihvaćam prijedlog da se sjedi u autu. Sjetio sam se stričeve kuće. Već je dvije godine zaključana. Možda susjed Petar ima ključ. Probudili smo ga, iako je već bila blizu ponoć. Imao je ključ, ali samo od podruma. Brat je znao za koloturu (ulaz u kuću iz podruma, ali nije znao da je na njoj starinska škrinja. Trebalo mu je više od pola sata da je odgurne.

Našli smo se u tamnoj sobi, punoj neodređenih neugodnih mirisa. Potražili smo osigurač. Srećom smo imali šibice. Bilo je struje, iako je Gospić bio u potpunom mraku. Vidjevši svjetlost, ubrzo su nam se pridružile i žene. Otvorile su sve prozore, otresle s pokrivača mišji izmet, krepane muhe i sve što se od zadnjeg boravka u kući nakupilo. Imali smo svoje deke. Popili smo apauirine i pokušali zaspati. Nije to išlo lako. San nas je na kraju svladao, ali bratovu ženu nije. Dva su joj sina na prvoj crti. Osvanulo je maglovito jutro. Kako saznati što se u gradu zbiva? Naišli su neki ljudi koji su me malo umirili. Naime, rezime je bio da Gospić ne smije pasti. Treba izdržati prvi udar.

Potreba za nečim toplim nametnula se jednako snažno kao i potreba da se umijem. Petrova supruga Anka ubrzo je pomuzla kravu i pripremila doručak. Jako mi je prijalo vruće mlijeko. Ubrzo su magla počela razilaziti. Spustili smo se do Otešice, umili i krenuli u selo. Do kuće strica nam Ivana i nešto dalje, do kuće strine Roje. Psi su nas prvi opazili i najavili, a zatim ukućani i pridošlice. Ovakvi kao mi.

Fabo, sin strine Roje, radio je u L. Osiku. Dao je više od sto puta krv. No to nije smetalo "susjede" da mu zapale štalu, a kasnije i kuću. Na jedvite jade spasio je nešto pokućstva i tri krave. Sada je ovdje sa ženom i punicom, spreman da izdrži gorka iskušenja ...

* * *

Natrpao sam pune džepove jabuka u smrtnom strahu da me vlasnik susjed, potpuno nesklon djeci, ne uhvati na djelu. Manje sam mario za Miškuline (naziv za tri kućna broja) kroz koje sam morao proći. Zaboravio sam na Žuću. Nismo se voljeli.

Živcirala me je njegova zdepasta figura i zacenjujuće lajanje. Držao sam ruke u džepovima okračalih hlača, da ne privlačim pažnju; ni njegovu ni susjeda. Ponio se krajnje nisko. Zaletio se i ugrizao me iznad koščice. Zavrisnuo sam od bola i bijesa.

* * *

-Što ti je?

Netko me je panično tresao držeći me za ruke. Svijest se naglo vratila. Ugledao sam suprugu, izbezumljenu od patnje i straha.

- Ništa, kažem smireno.
- Izišao sam iz kruga!

Prisutni su me odsutno gledali čekajući, možda, da ću nastaviti. Ali bilo mi je draže šutjeti. Činilo mi se da tako lakše podnosim novu stvarnost.

Blago VRANKIĆ

Razgovor

Nad plećatom
gradinom
puzi
mjesec mrk

smiren vjetar
u zaklonu
osluškuje
kako brijezi
i polja
neprestance
razgovaraju

čuju se
riječi
o letu
trenutka
kad se
sabijeni
zvuci
života i smrti
resko
množe

Nevenka ŠKREBLIN

Spoznaja oslobođenja

Noćas snene zvijezde
umorno vise na
nebeskom svodu.

Noćas pospano more
umorno oplakuje
grudu rodnu.

Noćas velom tame
skrivena jedna sjena luta,
prizivajuć viziju istine
koraca s nadom
u obistinjenje puta.
U daljini ostade mrlja slutnje,
vapaji mnogih pokoljenja,
a novi dan bljesnuše
božanskom svjetlošću,
ljepotom i spoznajom
oslobođenja.

Trpimir MACAN

"Spremnost" 1945. - I

(bibliografski podlistak)

Do smjene u uredništvu *Spremnosti* došlo je zbog nezadovoljstva njegovim uređivanjem, koje se otimalo nadzoru i udaljivalo od službene politike. Smjenom se htjelo spriječiti razustašenje tjednika, a pojačati njegov ustaški značaj. Na to je mislio njegov bivši glavni urednik, Tias Mortigjija, kada je u uzničkoj autobiografiji pisao o "valu ustašizacije". Promjena se osjetila ponajviše u rubrici *Politički pogledi* i u nekim člancima novoga glavnog urednika, Franje Nevistića. U drugim se političkim člancima to toliko ne osjeća, i za njih je kao i do tada značajna argumentacija o potrebi opstanka nezavisne hrvatske države te pobijanje boljševizma, partizanstva, velikosrpstva i obnove ikoje Jugoslavije, ali i plediranje za različnost pogleda na unutrašnju i vanjsku politiku sve dok to ne ruši državu, a što se ostavlja za buduće rasprave i odnose.[1]

S druge strane, više pisaca (Stjepan Zimmermann, Petar Grgec, Bonifacije Perović, Mirko Kus-Nikolajev) razmišlja o etičkim problemima, potrebi obnove moralnoga poretka, o čovječnosti, borbi za pravdu i kršćanskoj tradiciji, o ravnopravnosti, neophodnosti duhovne slobode i slobodnoga stvaralaštva te odbacuje zločin, šovinizam i diktaturu.

Kulturne pak strane i dalje pokazuju širinu suradnje i autorsku autonomiju.

Političke strane

Nevistić se predstavio u prvom broju posljednjega godišta uvodnikom o ustaškom pokretu.

Osvrnuvši se na 1918. i Radićevu demokratsku borbu, piše da Radićevom smrću počinje "razdoblje hrvatskog aktivizma i realizma". Pavelić i ustaški pokret mijenjaju metodu borbe i traže novu međunarodnu potporu, "moderne totalitarne nacionalističke države", da uspostave nezavisnu državu. "Zato je - kaže on - danas uz ustaški pokret i uz Poglavnika povezana sudbina hrvatskog naroda. Nemoguće je odieliti Poglavnika i Njegov ustaški pokret od hrvatskog naroda, a da hrvatstvo ne prestane biti narod u punom smislu rieči. Bez Poglavnika, bez ustaškog pokreta, bez današnje ustaške vanjsko-političke orientacije, hrvatski narod nije podpun, nije nikakav međunarodni subjekt. On međunarodno-pravno ne postoji." Nevistić tvrdi da je "više nego pozitivna bilansa rada, borbe i političkih pogleda Poglavnikova ustaškog pokreta" i da su sve funkcije Nezavisne Države Hrvatske (neimperijalnost, protuboljševizam, balkanski ravnotežni i europski kulturni faktor) "vezane uz aktivni nastup ustaškog pokreta".[2]

Pišući o potrebi političke elite, proti boljševizmu i o opravdanosti nacionalizma, Nevistić kaže: "Kriza naših dana znači i krizu političke klase i proces njezina obnavljanja. Nakon ove krize, koju će evropski narodi preboljeti, bit će smanjen razkoš uživanja i profinjenost ukusa, što se gomilalo u evropskim gradskim središtima, ali će se krug uživalaca tih dobara proširiti. Bit će izvršena stanovita helenizacija i u evropskom životu i u našem hrvatskom napose. Mi u tom vidimo smisao boljševičkog aktivnog nastupa, koji će se, nakon ovako izvršene misije, slomiti kao politički sustav, jer počiva na trajnim i dubokim zabludama, koje su u protivnosti s ljudskom duhovnom naravi."[3]

Ponovo opravdavajući ustašku vanjsku orijentaciju i ističući da je ustaški put hrvatski put, on Englezima priznaje demokratičnost, ali pobija engleski izvoz demokracije kao imperijalističku krinku te zaključuje da ako za svoju vanjskopolitičku orijentaciju "mora biti kažnjen, hrvatski je narod sviestan, da je kažnjen *nepravedno*".[4]

Doticao se i odnosa ustaštva i demokracije. Pišući o shvaćanju povijesti i demokracije A. de Tocquevillea, kaže: "Tko će poreći duboku sličnost između zapažanja, koje Tocqueille [!] izlaže i ondašnjeg životnog zbivanja sa zbivanjem naših dana. Prodor masa tamo i ovdje, materijalizacija tada i danas, kidanje ustaljenih družtvenih oblika u njegovom kao i u našem stoljeću, iste brige discipliniranja i organiziranja onda i danas. *Nije li dakle bit demokracije u poredku i organizaciji?* Tocqueille naglasuje taj momenat u času nastupa demokratskog razdoblja, a kako je ta misao aktuelna danas poslije toliko lošeg izkustva s njom. *Demokracija mora biti prožeta idejom reda, utemeljena na istini. Liberalno razdoblje demokracije neukih, nereligioznih i nekrepostnih ne smije nastupiti. Postoji samo demokracija kulture, duha i volje.* Takva mora biti i ustaška demokracija. Takvu je Poglavnik imao sigurno pred očima kad ju je jedanput, jednom zgodom spomenuo. Ta misao prožimlje sve suvremene nacionalističke pokrete."

U drugom članku piše: "A čini se, da nikad u poviesti ni s jednom ideologijom nije izvršena tolika duhovna varka, koliko s ideologijom tako zvane moderne demokracije". Uspoređujući, kaže da židokracija, plutokracija i masonerija ispovijedaju demokraciju, a vladaju narodima, dok nacionalistički pokreti niječu demokraciju i za razliku od prvih javno nastupaju, jer nemaju što kriti, te zaključuje: "Tako je i u hrvatskom narodu. Zdravi elementi, koji sačinjavaju ogromnu većinu, duhovna elita, koja je produbila pojam slobode na izvorima narodnog i vjerskog shvaćanja, sukobljuje se i kod nas s 'demokratskim pokretima'. Ustaška 'antidemokratičnost' ostvari najveće hrvatsko narodno dobro kao temelj priznanja svake hrvatske narodne volje - državu hrvatsku, a židovska i boljševička 'demokracija' po njoj pale i razaraju. Ustaški je pokret kao suvremeni nacionalistički pokret protiv svake demokracije, koja nije traženje njegove hrvatske narodne volje. Mi razlikujemo demokratski privid i stvarnost."[5]

1. U Političkim pogledima, u prigodnim brojevima (novogodišnji, *151*, u povodu obljetnice ustaškoga pokreta, *152*, i u povodu skupa u Radničkoj komori 10. III, *161*) navodi se Hitlera, Pavelića, Nikolu Mandića, Lovru Sušića, Džafera Kulenovića, Mehmeda Alajbegovića, Miška Račana, Tomislava Sertića, Stjepana Horvata, Ivu Bogdana, Danijela Crljena i Josipa Udžbinca, prenoseći dijelove njihovih propagandno-mobilizatorskih govora ili izjava. - Rubrika *Odjeci iz svieta* - koje sadržaj i značaj više i nije bio bitan - prepričava ili u cijelosti prenosi članke i kraće vijesti iz njemačkoga, savezničkog i neutralnog novinstva (odnosi među Saveznicima, napose o sovjetskim namjerama, poratna organizacija Svijeta, politika Velike Britanije i Sjedinjenih Država, španjolske i francuske prilike, građanski rat u Grčkoj i sl.).

2. F. Nevistić, Ustaški aktivizam. Povodom šesnaeste godišnjice osnutka i aktivnog nastupa ustaškog pokreta, *151*, 1.
3. F. Nevistić, Suvremena helenizacija, *153*, 1.
4. F. Nevistić, Naš put, *153*, 1.
5. F. Nevistić, Potreba oblikovanja množtva, *152*, 2, i Privid i stvarnost, *155*, 1.

Njemačko priznanje hrvatske države drži geopolitički znamenitim radi sprečavanja sovjetskoga prodora na topla mora te stoga misli da joj treba priznati nezavisnost.[6]

U svojim je člancima Nevistić navodio govore pape Pija XII. i zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca. Komentirao ih je na svoj način, pomirujući katolicizam i nacionalizam u obrani od izvaneuropskih napadaja, osobito boljševizma, te dokazujući ispravnost hrvatske borbe i pravo hrvatskog naroda na život i nezavisnost.[7]

U posljednjem je broju *Spremnosti* ponovio da "tek Poglavnikov ustaški pokret ostvaruje sintezu Ante Starčevića i braće Radića", tj. da je "obnovio hrvatsku narodnu državu" oslonom na "suvremene nacionalističke pokrete".

On nabraja optužbe proti nacionalističkim pokretima - da raspiruju strasti koje ugrožavaju europsku kulturu, da niječu duhovne vrijednosti, da barbariziraju povijest jer ukidaju razultate sjedinjivanja čovječanstva koje su proveli kršćanstvo i humanizam, da dehumaniziraju i bestijaliziraju osobito rasizmom, da steriliziraju i eugeniku uzdižu nad moralku i odgoj, da mjesto ideje i Božanstva uzdižu vlastiti narod i državu te njihove interese, da niječu načelnu jednakost i zajedničke ciljeve, da razdvajaju narode, da žele gospodariti drugima, da su odgovorni za ratnu katastrofu - ali ih ne raščlanjuje, nego kaže da se hrvatski nacionalizam ne može mjeriti istim mjerilima.

Ustvrdivši da se nije htjelo razumjeti Radićevu "humanitarnu" politiku, nastavlja: "Ustaški pokret je reparirao hrvatsko narodno pravo i izvojevao mu pravo samoodređenja. To znači u svojoj biti samo doprinašanje humanizaciji međunarodnih odnosa na ovom prostoru. Hrvatski nacionalizam nastao je kao zahtjev narodne samoobrane. On ne boluje niti od rasizma niti od etatizma. Uvažuje rasni momenat tek toliko, koliko on konkretno ugrožava hrvatsku narodnu zajednicu. Etatizam, koji bi proglašavao državu vrhovnom vriednošću, i u carstvu duhovnih vriednosti, hrvatskom je nacionalizmu nepoznat. Mi gajimo kult auktoriteta, ali auktoriteta, koji je, kako veli Dr. Makanec, uzko povezan s idejom produhovljenog reda, koji je isto tako izrazito evropska ideja, kao i ideja slobode i ličnosti." Kako hrvatski narod i hrvatski nacionalizam nisu nikoga ugrožavali niti koga ugrožavaju, "naša je borba za naše narodno pravo na liniji obće humanizacije poviesti, kojoj čovjek ne prestaje nikada težiti". Na sudbonosnoj prekretnici hrvatski narod je "u ovom času prožet osjećajem evropske slidarnosti" i "naš nacionalizam je zdrav i prožet univerzalnim duhovnim vriednostima i on će se opirati, u granicama mogućnosti, svakoj sili, koja bi išla za njegovim uništenjem".[8]

6. F. Nevistić, Hrvatska država - europska potreba, *165*, 1.

7. F. Nevistić, Evropska samoobrana, *160*, 2, i Hrvatski metropolita o hrvatskom narodnom pravu na samoodredenje i nezavisnot, *162*, 1. - Napisao je još sastavak o "aristokraciji volje" (Četvrta aristokracija, *158*, 1), prigodne tekstove o značaju države (Nacionalna i radna država, *163-164*, 1) i u povodu dana hrvatskog sveučilištaraca (Stvaraoci povijesti, *167*, 1) te osvrt na knjigu (Pisma hrvatskim intelektualcima. Rektor rektora Stjepana Horvata.

8. F. Nevistić, Hrvatski nacionalizam. Uz Makančeve "Hrvatske eseje", *168*, 3.

Dva dana pošto je izašao zadnji broj *Spremnosti*, pao je Zagreb, i to je vjerojatno bio posljednji takav tekst u Hrvatskoj, koji je tako raspravljao o hrvatskom nacionalizmu. Poslije je on osuden kao neljudski, zločinački, natražan, i svaka je rasprava prestala, a nacionalisti, ne samo ustaše, bili su progonjeni, zatvarani, mučeni, ubijani.

Milivoj Magdić suradivao je do kraja varirajući svoje poglede o Radiću, Hrvatskoj seljačkoj stranci, o njezinu Izvršnom odboru u partizanima kao fikciji, o velikosrpstvu, komunistima i njihovu instrumentu Narodnooslobodilačkoj fronti. Piše da su nakon 1928: "Borbena sredstva hrvatskog narodnog otpora predstavljala *legitimnu obranu*, kojom se nije odstupalo od ideološke linije hrvatskog seljačkog pokreta. U tom razdoblju dolaze do izražaja nove aktivističke snage (...). Nastanak ovih snaga predstavlja rezultat djelovanja ustaštva, koje se na taj način organski uklopilo u pokret hrvatskog otpora (...)." [9]

O čemu god da je pisao, Magdić je uvijek na umu imao državu. Isticao je stvarnost hrvatske države, njezinu legalnost i legitimnost. Ponavljao je da njezina obnova nije bila dio ratne politike i učvršćenja ovakvog ili onakvog poretka, odnosno uspjeha ovakve ili onakve ideologije, nego plod hrvatskoga povijesnog razvitka i potrebe ravnoteže na balkanskom i srednjoeuropsko-jadranskom prostoru, da je ona jamac narodnog opstanka, a njezina obrana proti velikosrpskoj (četničkoj i partizanskoj) agresiji pravo svih bez obzira na orijentaciju. Upozoravao je općenito da se pod krinkom antifašizma uklanjaju sve nacionalne snage, koje mogu ugroziti sovjetsko nastojanje, a u Hrvatskoj napose na partizanski teror. Pri tome je navodio zločine u Dubrovniku i na Širokom Brijegu. Nasuprot četnicima i partizanima, koji su "uspjeli međunarodno konsolidirati svoje pozicije" (iako se četnička pogoršala), tvrdio je, Hrvatska je jedinstvena u "legitimnoj obrani hrvatske države i hrvatskog naroda", a hrvatska borba obrambena i određena načelima eurposkoga kulturnoga kruga.[10]

9. M. Magdić, Legitimna obrana, *152*, 1 (članak zapravo govori o odlasku u partizane Božidara Magovca i njegovu tamošnjem neuspjehu).

10. M. Magdić, Anglo-sovjetske suprotnosti, *151*, 1-2; Osvajanje budućnosti. Kritičke refleksije Stjepana Zimmermanna o smislu hrvatskog zbivanja, *153*, 2 (*Smisao života*, Zagreb 1944); Iz krize u krizu. Politička previranja unutar srbstva nemaju sveze s hrvatskom stvarnošću, *154*, 1; Pred odlukom? Odnosi anglosasko-sovjetske koalicije stupili su u razdoblje, u kojem nije više moguće odgađati rješavanje političkih pitanja, *155*, 1; Činjenice govore. Nasuprot prividu "jugoslavenske legalnosti" čvrsto stoji legalnost i legitimnost hrvatske državne vlasti na čitavom narodnom i poviestnom području, *156*, 1; Nakon Krima. Na sastanku u Jalti nije nađena formula za rješenje političkih problema današnje Evrope, *159*, 1; Hrvatski odgovor. Na partizanski sustavni teror odgovaramo legitimnom obranom hrvatske države i hrvatskog naroda, *160*, 1; Dva svieta. Deklaracija hrvatske državne vlade temelji se na poviestnim istinama - deklaracija partizanske vlade u Beogradu počiva na krivotvorinama, *161*, 1; Naš odpor. Nova hrvatska stvarnost predstavlja jamstvo, da ne postoji nikakva mogućnost ponavljanja događaja iz godine 1918, *162*, 1 i 10; Prave rieči u pravo vrieme, *163-164*, 4-5 [u povodu Deklaracije Hrvatske državne vlade 8. III. 1945. (v. Hrvatski narod za obranu svoje državne slobode, *160*, 1, gdje je objavljena Izjava Hrvatske državne vlade u povodu Jalte, u kojoj se ističe pravo hrvatskoga naroda na državu i odbacuju jaltske odluke i savjeti, ali i kaže da će se Hrvatska boriti "sa svojim velikim njemačkim saveznikom i ostalim savezničkim narodima"), zatim Pavelićeva govora 10. III; skupštine hrvatskih sveučilištaraca 24. III (v. Jedini pravi oblik, *163-164*, 5, gdje je tiskana Rezolucija hrvatskih sveučilištaraca), propovijedi A. Stepinca od 19. III. i poslanice episkopata od 24. III (v. Pravo na slobodu i državu, *163-164*, 4, gdje je tiskana Poslanica Poslovnog odbora hrvatskog katoličkog episkopata) rekao je da su to "mandatori čitavog hrvatskog naroda", koji su rekli "ono, što je trebalo danas kazati cielom svietu"]; Vjera u Hrvatsku. Hrvatski narod oslanja se na vlastite snage i neće nikada podleći kušnji, da odluku o svojoj budućnosti položi u tude ruke, *165*, 1; Tu smo i tu ostajemo, *166*, 1; U znaku okupljanja snaga, *167*, 1; Pred odluku, *168*, 1.

Znajući za domaću podijeljenost, pisao je: "Okvir hrvatske legalnosti pruža svakome Hrvatu dovoljno mogućnosti, da primjeni i svoje možebitne posebne poglede na pitanja unutarnje i vanjske politike. Danas je bitno država i njezin obstanak. Sve drugo predstavlja pitanja bliže i dalje budućnosti, o kojima se može razpravljati kad za to nastupi vrieme." [11]

Tihomil Drezga pravno je argumentirao kako bi nijekanje hrvatske države bilo povreda međunarodnog prava. Priopćuje podatke o priznanju Nezavisne Države Hrvatske, pobija prigovore da je osnovana proti volji hrvatskoga naroda, da je nasilno stvorena uz pomoć Trećega Reicha i da je u neskladu s normama ratnog i okupacijskog prava. Ističe ulogu ustaškoga pokreta, koji je proveo volju hrvatskoga naroda, zatim da hrvatska država nije plod rata, iako je on iskorišten, nego plod vjekovne borbe hrvatskoga naroda, završni čin narodne revolucije, da ona ima svoj teritorij, stanovništvo i vlast, da "uskrata priznanja nema danas utjecaja na već izgrađenu individualnost Nezavisne Države Hrvatske kao člana europske zajednice suverenih država" te da su neopravdane kako uskrata priznanja tako i svaka intervencija proti Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.[12]

Više drugih pisaca argumentiralo je potrebu opstojnosti i legalnost države, pobijalo svaku obnovu Jugoslavije, isticalo zajedničku odgovornost u uklanjanju poteškoća i za jačanje države,[13] a neki su pri tome isticali "vodstvo ustaškog pokreta i njegova Poglavnika" dodajući da Saveznici u pogledu Hrvatske prelaze preko svojih načela o samoodredbi i slobodi narodâ.[14]

Stjepan Blažeković je dobro uočavao komunistički način borbe za vlast, upozoravajući na širenje sovjetskog utjecaja te tvrdeći kako se komunisti ničega neće odreći, kako sporazumi samo jačaju poziciju Josipa Broza, kako je na području pod njihovom kontrolom zapravo već provedena revolucionarna smjena vlasti uz pravnu doskočicu priznanja jugoslavenskoga kontinuiteta, da bi izbori bili "najobičnija formalnost" te da će sve svoje ciljeve i formalno postići "na predviđenoj 'konstituanti'", a Saveznici koji proces i ne razumiju, ne bi se mogli umiješati, jer je to unutrašnja stvar Jugoslavije.[15]

Suradnike *Spremnosti* zaokupljala je i mučila sudbina ne samo Hrvatske, nego i poratne Europe, osobito s obzirom na očito širenje sovjetskog utjecaja pa i okupacije

11. M. Magdić, Beogradski metež. Ne postoji ni stara ni nova jugoslavenska legalnost, *158*, 1.
12. T. Drezga, Postanak i priznanje Nezavisne Države Hrvatske, *163-164*, 4-5 i 20.
13. Ivan Oršanić, Dužnost odgovornosti, *154*, 1.- S. Vitković, Snaga hrvatske državne misli, *157*, 1, i Što hoće naša politika?, *161*, 1.- Vladimir Židovec, Diplomacija i vanjska politika, *157*, 3.- Petar Barega, "Jugoslavensko pitanje" u spletu englezko-ruskih balkanskih odnosa, *161*, 2.- Milan Ivšić, Ideološka gledanja u svietlu međunarodnih sukoba i zbivanja, *162*, 2.- T. Secundus, Srboslavija - Srbija s Jalte, *165*, 2 i 9.- Ante Nikolić, Jugoslavenska kraljevska i državna legalnost, *163-164*, 8 i 20.
14. Vilko Rieger, Neprijateljske osnove, *157*, 1.- I. Oršanić, Što smo mogli naučiti u ove četiri godine, *163-164*, 14.
15. S. Blažeković, Opet jedna izgubljena bitka, "Sporazum" Šubašić-Tito u svietlu anglosasko-sovjetskih suprotnosti, *154*, 3; Stara i nova "Jugoslavija", *162*, 2 i 9; Naličje Komunističke Partije Jugoslavije, *165*, 3 i 9.

u istočnoj Europi.[16] Stoga su napose pisali o balkanskom i jadranskom kompleksu, odnosima i kombinacijama,[17] a ima članaka i o drugim zemljama.[18]

Posebnu skupinu čine gospodarski i socijalni članci.[19]

U vrijeme završetka rata i već razmahale odmazde o budućnosti je razmišljao Stjepan Zimmermann. On piše da bi bio "poviestnim spasiteljem čovječanstva" onaj tko bi gradio "izaratnu budućnost na moralnom poredku", pa se pita: "Što predstavlja životnu volju naroda: *njegova poviestna borba za samosvojni obstanak, ili krivotvorina te volje po nekim pojedincima, koji su odvojeni od volje naroda?* Je li istinito ili lažno prikazivanje životne volje naroda, kad se njegova *borba za obstanak* proglašuje izdajom i služenjem neprijatelju, da bi se mogle primieniti krvave mjere odmazde? Zar se pravo naroda gubi krivicama pojedinaca? [...] Tko se razuman odriče dobro uredene države samo zato, što je u njoj eventualno nešto zlo [...]?" Zatim ustvrđuje da je hrvatski narod "individualno izgrađen državni organizam" i da je lažna optužba da "svaka volja za samosvojnim obstankom naroda znači neku stranačku pripadnost". On pomišlja na društveni poredak "kojim je zajamčen skladni razpored prava i dužnosti kao izvor trajnog zadovoljstva", za "obezcjenjivanje ljudskih života i razaranje kulturnih tekovina" uzrok traži u "pomanjkanju moralne kulture" i zaključuje kako silnici prolaze, "a neuništiv je ostao čovjek - borac za pravdu".[20]

Na takvu je stajalištu i Petar Grgec: "Tko rodoljublje promatra s etičkoga stajališta, taj se ne će pokoravati ni megalomaniji ni osjećaju manje vriednosti. Etički

16. Antun Bojčić, Spas Europe. Duhovno i političko jedinstvo, *153*, 2; on je autor i članaka: Trojna konferencija, *154*, 8 i Trgovinska dinastija Micuj, *156*, 8.- Porf. Pašov, Evolucija boljševizma. Ideja sovjetskog patriotizma u cielosti se poklapa s idejom svjetske revolucije, *157*, 2.- Julije Makanec, Politika mržnje, *159*, 1.- Dragutin Kamber, Moskva napada Vatikan, *165*, 2.- Vilko Rieger, Budućnost Evrope i mali narodi, *165*, 2.- Stanko Juzbašić, Dvie stoljetne prodorne težnje Rusije. Prodor prema toplom perzijskom zaljevu i Sredozemlju, *165*, 6.- Ivo Degrel, Problemi budućnosti Evrope, *167*, 2.
17. Vigilans, Balkan u europskoj i svjetskoj politici. Njemačka i Balkan - Evropa i Balkan - Hrvatska i Balkan, *160*, 3 i 9; Rusija i Balkan, *163-164*, 3 i 8; Federativni planovi na Balkanu i u Podunavlju, *166*, 2 i *167*, 2.- Ivan Krajač, Jadran, Sredozemlje i Europe, Odnosi Hrvatska, Italija, Sovjeti i Britanija, *163-164*, 16 i 20.- Vladimir Židovec, General Hristo Lukov, *151*, 7; Osude u Sofiji. "Poraženstvo" nosi odgovornost za prolivenu krv bugarskih mučenika, *156*, 2 i 8; Današnji vlastodržci u Sofiji, *159*, 3; Sofijski mitropolit Stefan novi bugarski "egzarh", *162*, 2,- S. Martinović, Bugari, Srbi i Hrvatska danas, *166*, 2.
18. Franjo Trbuha, Španjolska u kušnji, *152*, 3.- Matija Kovačić, Dvanaesta godišnjica Trećeg Reicha, *155*, 2.- M. K [ovačić?], Japan u sadanjem razdoblju rata, *156*, 1.- Ostali su članci: N. Antičić, Geopolitička dinamika mora, *160*, 3, *161*, 3 i 9, *166*, 3, *167*, 3, *168*, 3.- Roman Jovičić, Metamorfoze u vođenju rata, *163-164*, 18.- Dr. K. S., Pravna razlika boraca i neboraca. Povodom pojave pučkih jurišnika [u Njemačkoj], *154*, 2; Aer clausus nad Europom, *167*, 9.
19. Stjepan Horvat, Izgradnja našeg gospodarstva, *151*, 2; Važnost gospodarskog pitanja, *156*, 2.- Jure Petričević, Koja je veličina seljačkih posjeda najpovoljnija, *152*, 8; Seljački rad i uspjeh seljačkog gospodarstva, *155*, 8.- Ivan Šmalcelj, Hrvatsko planinsko gospodarstvo, *154*, 8; Obnova sela i selišta diljem Bosne i Hercegovine, *157*, 8; Obnova hrvatskog stočarstva i prehrana pučanstva, *166*, 9.- Marko Curtini, Pomorstvo i naša javnost, *156*, 8; Složenost pitanja trgovačke mornarice, *161*, 9; Pomorstvo i njegova uprava, *168*, 9.- Berislav Gložić, Rudno bogatstvo Hrvatske, *158*, 8.- Milivoj Jakšić, Vodne snage Istre, *159*, 9.- Joachim Schulz, Duhan u Hrvatskoj, *165*, 9.- [M. Ivšić], Utjecaj zadružne ideje na odgoj čovječanstva. Zadrugarstvo u životu hrvatskog seljaka, *167*, 9.- Dr. A. S., Poljodjelski radnici, *160*, 9.- Adolf Genter, Krivi nazori o našem radničkom osiguranju, *151*, 8; Bajka o Croesovom bogatstvu radničkog osiguranja, *162*, 9.- [Antun Veržan], Poslijeratna obnova svieta, *159*, 9.
20. S. Zimmermann, Poviestni smisao sadašnjice. Pogled u neposrednu budućnost. Da li šovinistički i revolucionarni imperijalizam ili poredak osnovan na pravu i dužnosti?, *168*, 2.

izgrađen rodoljub ne će odobriti imperialističke i šovinističke prohtjeve i postupke ni domaćih ni stranih naduvenaca kao ni kukavičluka, puzavosti i robske podlosti bilo kakvih malodušnika. On znade, da narod moramo ljubiti to većom ljubavlju, što je veća nevolja, koju on proživljava."[21]

Opsežnost odmazde zaprepastila je i Bonifacija Perovića: "Danas, pak, kada je evolucijom došlo do toga da su čitavi narodi i svi njihovi pripadnici proglašeni fašistima ili barem profašistima, koje treba likvidirati, već jasnije uočavamo složenost i težinu suvremenog zbivanja, kao i dubinu ponora, u kojem smo se najednom našli."

Stoga razmišlja o krizi europske kulture i zaključuje: "Komunizam je uočio, da je materija princip životnog zbivanja, ili točnije proizvodne snage. Društveno revolucionarna oštrica bila je uperena protiv kapitalista - izrabljivača. Intelektualac, po marxo-komunizmu, nema predvodničke uloge, a drugo, on nije ničiji izrabljivač, štoviše on je materijalno tek životario. Dakle? ... Krive premise dovele su mnoge intelektualce do krivih zaključaka. Imamo bolnih slučajeva o takvoj zabludi iz naše hrvatske domovine. Provala Azije boljševičkom najezdom u zapadno-evropski krug znači zadnji čin velike tragedije. *Kamogod je boljševizam uspio uvući svoju krvavu ruku, on pogađa točno. On zna izabirati, njegova prva 'čišćenja' uviek pogađaju mozak, um, duh - inteligenciju Evrope.* [...] Bolna je to stranica naše poviesti. Evropa je bila ono, što jest, po slobodnom duhovnom stvaranju na temelju kršćanske metafizike. Tu je bila polazna, a danas povratna baza, da se spasi Evropa od tiranskog barbarstva."[22]

21. P. Grgec, Narodna megalomanija i osjećaj manje vriednosti (Iz razprave "Hrvatski nacionalizam i etika"), *163-164*, 2.
22. B. Perović, Odmazda nad duhom, *159*, 2.

Ljiljana VASILJ

Međugorje

Moj glas
jeka je s tvog kamena
s lica moje majke
u svjetlosti koju svud
nosim sa sobom

i ja ništa drugo ne trebam
samo da čuvam tu sliku
i nosim mir

bogatstvo je moje

* * *

Ne budi me
vjetar je stao
svi su putevi
pokriveni listićima zlata

ne zovi me
dok u šaptu jesenjem
treperi moja duša
ranjena od pjesme

Zagreb, 28. 10. 1994. g.

Ivan BEŠ

Mišljenje zemlje

Josip je oduvijek zemlju osjećao na poseban način. Premda je odrastao u težačkoj obitelji u kojoj je zemlja uvijek bila mnogo više od hraniteljice, a kojoj su muškarci prije oranja prilazili čisti i svježe umiveni baš kao što prilaze ženama, on je na čudan i nejasan način slutio da on i zemlja stoje u nekom posebnom odnosu koji se ne može iskazati jezikom niti misliti u bilo kojim i njemu poznatim mišljenim pojmovima.

Roditeljima naravno nije bilo čudno što mali Josip baš kao i ostala seoska djeca dolazi kući uprljan zemljom i blatom, što su mu džepovi puni zemlje pa niti to da mu nos i usne odaju da je zemlju jeo i stavljao u usta, jer ni to nije rijedak slučaj kod povučenije djece, koja umjesto razigranog dječjeg društva radije svoje ruke i noge umaču u vodu i zemlju, te tajanstvene elemente nedokučivog svijeta u kojemu su se pojavila njihova mala bića. Josipovu sklonost zemlji svi su zaboravili, ali u njemu je oduvijek ostao osjećaj posebnog, gotovo mističnog, odnosa njegovog "Ja" i zemlje na kojoj se samouvjereno i tako samodopadljivo naslanja ljudski svijet, ta čudnovato rastuća umjetna tvorba. I ako su njegovi preci u davnim i rosnim zorama do pojasa goli kod dvorišnih bunara pripremali svoje tijelo za susret s podatnom oranicom, prije nego što oštri plug zareže utrobu plodne hraniteljice, on je i sada osjećao uzbuđenje pri pogledu na ravnu, svježe uzoranu, tamnosmeđu oranicu. Kada bi veliki traktori napustili njive, on je silazio sa svojom kamerom, praveći slike oranice zemlje, prostrane ravnice, dalekih šumaraka i okrugle savršene crte gdje se spajaju zemaljski i nebeski krug. Znao je krišom također pogladiti brazdu, uzeti grumen zemlje u ruku i dugo je osjećati na dlanu i među prstima. To je činio krišom i sramežljivo, jer milovanje zemlje činilo se preosjećajnim i nekako ženskim pa mu je u očima prolaznika dugački objektiv kamere strasno uperene u tamne nabore oranica spašavao poljuljanu mušku predodžbu odnosa čovjeka i zemlje.

Josip je napravio stotine i tisuće fotografija svoga zavičaja, oranica pašnjaka i šuma, zemlje koja se u proljeće izazovno raskriva čovjekovu oku, koja se zamamno i toplo podaje čovjekovoj ruci u vrelini ljeta, čudesnim bojama i mirisnim plodovima jeseni nadahnjuje dušu i sladi njegove usne, da bi u smiraj zime i čistoći bjeline čekala otvaranje novoga kruga godišnjeg postojanja.

On je s vremenom postigao takvo osjećanje zemlje i vještinu uporabe kamere da su mnogi koji su vidjeli njegove fotografije počeli također osjećati silnu i neizrecivu važnost zemlje te njezinu unutarnju moć. Josip je napravio nekoliko uspješnih izložbi fotografija s kojih su ljudi odlazili čudnovato osnaženi običnim prizorima presječena hrastova panja, paukove mreže i jesenjeg lišća, beskrajne oranice i dalekih magličastih šumaraka. Bilo je tu starih drvenih ograda što se nakon dugog trajanja iskrivljene spremaju svoju drvenu tjelesnost prepustiti zemlji, glinenih ćupova čija je forma samo na trenutak od zemlje posudila svoje tijelo, ljupkih naselja što crvenilom krovova upravo izranjaju iz nabora tople i bogate zemlje. Glineni oblutci kugle i ostali predmeti što su povremeno izranjali iz zemlje pod plugovima traktora kao daleki neolitski tragovi na njegovim slikama bile su smirujuće i iskonske forme na ravnini zemlje kojima on tada nije pridavao nikakvo drugo značenje osim priznanja moći zemlje i vidljivosti površine.

Nije htio misliti o podrijetlu tih predmeta niti trajnosti ili krhkosti ljudskog svijeta koji svoju mrežastu supstancu polaže na zemlju, ne dovodeći u pitanje njizinu moć i primat. Zavičaj u kojem je rođen i zemlja na kojoj je živio nisu dozvoljavali nikakvu sumnju da zemlja svojim radišnim i zahvalnim ljudima predaje moć i bogatstvo u suglasju zajedničkog odnosa, rada i osjećanja baš kao što i oni nakon zatvaranja životnog kruga svoja umorna tijela predaju njoj na vječno čuvanje. Duše su zahvalne odlazile u nebo a zemlja je ostajala moćno bogata i prepoznatljiva.

Ništa nije postojalo i ničega nije bilo što bi moglo ovaj uzvišen osjećaj poremetiti, ovo osjećanje zemlje pomutiti ili dovesti bilo kako u sumnju. Premda je osjećao uznemirenost pri susretu i dodiru s drugim svjetovima, on nije bježao od suočenja s drugačijim slikama zemlje, od zahuktalih i ogromnih velegradova, širokih i dubokih kanala što spajaju oceane i kroz čije vene plove ogromne lađe.

Gledao je s divljenjem u slike fascinantnih vrhova, osjećao grmljavinu padanja velikih voda, nepregledne šume bušećih tornjeva. Kao i svi ljudi današnjeg svijeta divio se brzini zrakoplova i šištećoj jurnjavi električnih vlakova. Ni Josip nije mogao sakriti divljenje prema sili koju je umnožavao ljudski svijet prema kojem se moć zemlje i čovjeka činila sve manjom i beznačajnijom. No uz divljenje tu je bila i nelagoda od poremećenog sklada čovjeka i zemlje, nekakav strah da je to otvaranje čudnog i nesagledivog procesa čiji je ishod potpuno neizvjestan a da će on na kraju te čudne priče ostati potpuno bez zemlje, da će mu tlo pobjeći ispod nogu, da će mu tijelo i duša ostati u vakuumu vječnog traganja za osloncem zavičajem i domovinom. Ako im pođe za rukom da zemlju potpuno sakriju, da je unište, kako će čovjek sačuvati svoju moć? Hoće li i on svoju dušu bez tijela i oslonca predati usijanim žrvnjevima dalekih velegradova i izgubljenih svjetova, gdje je boraveći u kratkim znatiželjnim posjetima osjetio neku čudnu prijeteću silu dolazećeg vremena?

U poznatoj metropoli koja je nekada upravljala, a htjela i vladati njegovom zemljom, još više je spoznao važnost vlastitog osjećanja i životnost vlastitih fotografija koje je sačinio uz nijemu suglasnost zemlje. Jednog dana poveo je djevojku u prirodu a ona je, vidjevši njegov pogled, spoznala i osjetila što treba učiniti da bi se pred njegovim okom i kamerom do kraja razotkrila i obistinila moć čovjeka i zemlje najiskonskije viđene i predočene toplim i glatkim tijelom žene. Tu je i prvi put potpuno i do kraja upoznao tijelo žene a kada je nakon ljubavnog čina krenuo kući osjetio je nešto do tada potpuno nepoznato. Osjetio je da je njegov čin posve jedinstven i nekako nepovratan, da je njegova neizreciva ljubav prema zemlji sada podijeljena sa ženom te da ga dobra i zahvalna zemlja, radosna i lagana, drži iznad same svoje površine. Nije htio kročiti na asfalt gdje ih je čekao parkiran njegov automobil, već je tako lebdeći iznad površine nekoliko nevidljivih milimetara visine krenuo veselo poskakujući poljskim putem. Okrenuo se da sačeka djevojku koja se smijala njegovim pokretima i riječima, kamerom je brzo i gotovo nasumce snimao šumarak iz kojeg su upravo iskrali na ravnicu svoja topla tijela, zatim ponovno njezino lice a iza njega daleki vidokrug, a onda je stao i prvi put u životu nekontrolirano ispustio svoju kameru, okrenuo se prema suncu i raširio ruke. Ona je potrčala do njega i tada je visoko i vječno sunce posvjedočilo njihov zagrljaj, a dobra zemlja čula je riječi ljubavne, umne i geometrejske. Tko je ikad osjetio zemlju zavičaja i tijelo voljene žene dobro zna koje su to riječi i zna da se one ne smiju isprazno ponavljati iz puke navike.

Nekoliko trenutaka spojenih sa suncem i zemljom gdje su um, tijelo i srce spojile nevidljive sile vječnih kretanja bilo je dovoljno da se osjeti snažno postojanje Njega i Nje, onog Drugog koji je posvjedočio da On jest i da stoji na zemljinoj površini u zavičaju i domovini na najplanetičnijem komadu zemljina kruga. Mi uvijek stojimo na sredini zemlje. Naša stopala okrenuta su u samo njeno središte u daleku i vrelu točku usijane materije. Tamo u najmanjoj točki postojanja susreću se sva ljudska stopala koja su ikada hodala, koja sada hodaju i koja će hodati bilo gdje na planeti u bilo kojoj i bilo čijoj zemlji. Umovi njihovi usmjereni su prema svemirskom krugu i zvijezdama. Razum, srce i ruke vežu ih na površini zemlje i svjedoče njihova djela, osjećanje, postojanje i vremenitost. Nas nitko ne može pomaknuti iz središta svijeta, govorio je Josip grleći svoju djevojku.

Premda nikada prije nije čula takve riječi, bile su joj drage i bliske kao da ih je nekad i sama izgovarala, iako je bila sigurna da ih prvi put čuje. Ako ikada posumnjaš da zemlja postoji, izgubit ćeš sebe, mene i našu ljubav, srce i svijet postat će ti prazni a glava prepuna brojeva. Skoči što više u zrak neka te njena sila vrati na svoju površinu osjeti da jesmo, da ona jest i da me voliš, govorio je Josip bez prestanka i uzbuđeno. Sve je obećala jer je tako i osjetila a onda je poslušala njegovu priču o njemu i zemlji.

Oduvijek sam Ja bio zemlja a zemlja je bila Ja. Osjećao sam je uvijek izravno i duboko u svakom trenutku i u svakoj situaciji. To osjećanje nije nikome ništa uzimalo i kralo jer zemlja je imala ljubav za sve koji su je voljeli, koji su živjeli s njom plodeći zajedno njene površine. Zemlja nije voljela jedino one koji su uzimali i krali tuđe plodove, zavičaje i domovine misleći da vlada zemljama koje su drugi osjećali i voljeli. Strpljiva i dobra zemlja oduvijek je nakon prolaska njihovih kopita prekrivala zaboravom njihovo uzaludno postojanje.

Josip je shvatio da je počeo misliti zemlju na poseban način, koji možda do tada nije ni mišljen, ili mu se u uzbuđenju njegova uma tako naprosto činilo. Da, zemlja se može misliti kao fizička i planetična pojava, kao podloga i kućište naših života, naših nastojanja i naše kulture. Može se istinski misliti i osjećati, kao sudbina čovjeka i naroda. Što je to u mojem zavičaju, u mojoj ravnici tako uzbudljivo u kružnome dodiru zemlje i neba? - upitao se Josip glasno i uzbuđeno.

I kao da je ljubavni događaj u njemu potaknuo nove misli i dao mu novu energiju. Otišao je diljem Hrvatske provjeriti i staviti na kušnju razuma svoje osjećanje i novo mišljenje zemlje. Kako jezik njegova naroda nema granica, morao je slijediti granice povijesnih sudbina. Snimao je žitna polja Posavlja i Podravlja, oranice, sela i male gradiće uz široki Dunav. Tada je, u velikom luku snimivši valovite brijege i pitome doline, izbio jednoga dana na plavu pučinu o kojoj tako toplo i sjetno pjeva duša njegova naroda. Snimio je zalaske sunca i daleke rubove morskih i nebeskih krugova iz kojih izranjaju tijela predivnih otoka. Tornjeve crkvica i gradova na nagibima zemlje okrenute prema nebu.

Vrativši se u svoju slavonsku ravnicu odmarao se nekoliko dana pričajući djevojci o rezultatima svojeg pohoda, a onda je razvio filmove i napravio izložbu.

Okupilo se mnogo radoznalaca koji vole zemlju. Zemlja se može voljeti i misliti i to mora svatko učiniti za sebe. U tome nam pomaže jezik i kultura. Ja nastojim napraviti dobre fotografije. Misleći našu zemlju i njezine zavičaje, zaključio sam da je ona na svakom mjestu iznimno planetična. Naš narod uvijek stopalima dodiruje svoju zemlju a ona se sa stopalima dobre volje i čitavog svijeta spajaju u jedinstvo daleke i vrele

točke naše kuglaste planete. Um nam je okrenut vječnosti i svemiru. Moje je mišljenje da između ostalih razloga koje smo do sada znali treba za krilati izgled naše zemlje pridodati i ovaj važni razlog. Ona izgleda krhko i lomljivo ali to je samo naizgled tako. Ako bi netko pokušao iskušavati njenu moć, vrlo brzo će se uvjeriti u suprotno.

Ljudi su zapljeskali, i radoznalo pogledali fotografije. Uvjerili su se da Josip nije pogriješio. Mada je ovo bilo prije napada izbezumljenih srpskih susjeda na Hrvatsku, ljudi su već tada otišli s izložbe nekako sjetni i puni slutnje nadolazećih grmljavina.

Ivo BALENTOVIĆ

Pjesnik i magarac

Na livadi magarac pase. A pjesnik nailazi
knjigu štijući, s borama na čelu.
Magare mu tog trena dođe kao neki sudrug
u danu znojnu i vrelu.
Tuku te? Upita čovo a magare ga gleda
očima mudrim iz kojih odgovor blista:
Tuku me. Tuku. Sva leđa mi izbijena, izbičevana,
a u mene je, vjeruj, duša bijela i čista.
Biju me od navike, jer uvijek treba nekoga biti,
čak neki vele da na kostima žrtava treba nove strojiti.
Tuku me imućnici, ljudi obijesni i siti.
Ali ipak se tješim: jednoga će dana
i njihove kosti s mojima izmiješane biti.
I mene tuku, pjesnik skrušeno reče.
Eto, nema dugo,
iz busije me zaskočiše, pa me prebiše,
a ja dotle sanjao, na oblacima plovio,
motrio granje kako se o podnevu njiše.
Šta si im ti skrivio? pita magare.
Skrivio? A što ja znam. To upitaj njih.
Kriv sam možda i zbog toga što mislim svojom glavom?
I kriv sam što ne volim regule, a volim nježni stih.
I kriv sam što ne vičem na skupovima, već sam tih,
i divim se suncu i skromnome cvijetu.
A vidim, vidim magarče moj brate,
danas kao da više i ne treba
pjesnika na tome svijetu.
Pjesnik preda se pljucne i zažge cigaretu.
A magarac samo sažalno kimnu glavom.
Tugom zasjaše njegove duboke zjene.

(1987.)

Željko SABOL

Ivan Goran Kovačić - prorok svog usuda

Ivan Goran Kovačić se rodio u Lukovdolu, prekrasnom predjelu Gorskog Kotara u kraju zelenih brežuljaka, uz bistru Kupu i njene slapove. Srodio se s prirodom i bio je najsretniji u svom zavičaju. Tako povezan s prirodom, kreativan i uspješan u književnosti, do koje mu je jedino bilo stalo, imao je, prema Camusu, sve uvjete za sreću. Ali kako na sunčano nebo uvijek naide neki oblak, tako je i Ivanu, kad mu je bilo deset godina, umro otac od tuberkuloze. Od te bolesti i sam je obolio kao dvadesetogodišnjak što ga je ispunjavalo slutnjom smrti. U njemu su se ispreplele vedrina i mračni strah od smrti, što se odrazilo u njegovu književnom djelu.

Književnost i hrvatski jezik shvaćao je kao najvažnije stvari na svijetu, kao svoj jedini životni poziv i sudbinu. Već kao petnaestgodišnjak objavljuje prvi književni rad, a kao devetnaestogodišnjak surađuje pjesmama, novelama i prikazima u najboljim književnim časopisima i plodan je tijekom čitavog svog, nažalost, kratkog života. Objavio je knjigu novela "Dani gnjeva", a radio je i novinarski posao u uredništvima "Hrvatskog dnevnika" i "Novosti". Ivan Goran Kovačić je bio svjesni Hrvat, pripadnik Hrvatske seljačke stranke.

Godina 1937. bila je izuzetno bogata u njegovu literarnom radu i tada je napisao izuzetnu pjesmu "Moj grob".

MOJ GROB

U planini mrkoj nek mi bude hum
Nad njim urlik vuka, crnih grana šum,

Ljetni vječan vihor, zimi visok snijeg,
Muku moje rake nedostupan bijeg.

Visoko nek stoji, ko oblak i tron,
Da ne dopre do njeg niskog tornja zvon,

Da ne dopre do njeg pokajnički glas,
Strah obraćenika, molitve za spas.

Neka šikne travom, uz trnovit grm,
Besput da je do njeg, neprobojan, strm.

Nitko da ne dođe, do prijatelj drag, -
i kada se vrati, nek poravna trag.

Ovu pjesmu Kovačić je napisao u spokojnom, mirnodopskom ozračju i ona predstavlja nevjerojatnu proročansku viziju onoga što će mu se dogoditi šest godina kasnije u ratnom užasu.

Međuratna generacija Hrvata dočekala je Nezavisnu Državu Hrvatsku kao oživotvorenje stoljetnih državotvornih težnji. Kada se nešto predugo čeka, ostvarenje se prima s pretjeranim oduševljenjem, a od takva ushita do razočaranja je tek korak. Za duboko razočaranje u koje je pao pretežan broj hrvatskih intelektualaca postojao je istinski razlog: Rimski sporazum kojim je dr. Ante Pavelić dao Talijanima Dalmaciju, najljepši dio Hrvatske, kolijevku drevnog hrvatskog kraljevstva. Voda HSS-a dr. Vladko Maček bio je tijekom ratnih godina u kućnom pritvoru, a koncem 1942. godine već se mogla sagledati propast NDH, neraskidivo povezane s gubitnicima Italijom i Njemačkom. Tada je Ivan Goran Kovačić zajedno s Vladimirom Nazorom otišao na drugu obalu u partizane. Da je poživio, jamačno bi se razočarao i na toj strani koja je obećavala demokratsku, federalnu Hrvatsku, a stvorila komunističku, centralističku državu sa srpskom prevlasti.

U bespuću brdovite istočne Bosne u Avdovoj dolini na desnoj obali Drine 12. srpnja 1943. godine Ivan Goran Kovačić je ubijen od četničke ruke i pokopan na rubu šume. Goranov se grob doista našao u mrkloj planini punoj vjetra i duboka snijega, daleko od svega u nedostupnom bespuću.

O slutnji smrti i predviđanju ubojice svjedoči i Kovačićeva poema "Jama", koja je univerzalni krik protiv zločina, ali u kojoj postoji i jasna naznaka da to pjesničko djelo govori o četničkim zločinima. Ta naznaka stoji u riječima krvnika koji veli: - "Oboce svima pred krst ćemo dati". Jezičnom čistuncu kakav je bio Kovačić nije se moglo dogoditi da hrvatsku riječ "križ" zamijeni srpskom riječi "krst".

Smrt Ivana Gorana Kovačića bila je veliki gubitak za hrvatsku književnost, jer bi joj svojim talentom i marljivošću sigurno podario brojna vrijedna djela. Njegova proročanska pjesnička moć snažno se iskazala u pjesmi "Moj grob" i poemi "Jama" a po predviđanju vlastitog tragičnog usuda taj književnik je jedinstven u hrvatskoj, pa i europskoj književnosti.

Predrag GRUBIĆ

Zaludu bježati

Sav si u praizvedbi drukčijeg glumišta, do noktiju
U čistoti i njegovoj i svojoj.
Mirisno jutro po tvojim prsima pleše
Dok vječno more struže nagu školjku roditeljicu,
Mreška strepnju i pjeni valovlje temeljna ti nemira.
Tvoja su gola dječica, dragi, razbacana po kamenitoj posteljici
- Kao da žele tvoje prespavati strahove, one skrovite
A zastrašujuće slutnje;
Kadli prene ih i probudi glas istočne čovjetine
Što i u tvome dijelku svijeta nastanjuje neku smrtnu
A neiskupljivu jeku.

"Zaludu bježati", mirisnu kažeš jutru,
To ova zemlja zasađuje i tebe i temelje novog ljupkog cvijeta.

Katarina CIPRA

O biti tragičkog

U pitanju o biti tragičkog javlja se prije svega sumnja u to da li tragičko kao takvo posjeduje jedinstvenu bit s obzirom na mnoštvenost njegova pojavljivanja kroz iskustvo tragičnosti ljudske egzistencije u njezinom manifestiranju u vremenu. Platoničko pitanje, da li i negativne stvari imaju ideju, pogađa i bit tragičkog, jer je doživljaj zla i krivnje imanentan tragičnoj sudbini. Upravo tu se i korijeni grčko shvaćanje tragičkog kao odnosa mitskog junaka spram sveopće vladavine kozmičkog reda i nužde. "Tamo, gdje bića imaju svoje podrijetlo, tamo nalaze i svoj kraj po redu vremena plaćajući jedno drugom kaznu za počinjenu nepravdu" - glasi poznati Anaksimandrov fragment po kome se vidi predodređenost grčkog duha za tragičko shvaćanje života. Bit tragičkog treba prema tome tražiti tamo, gdje su je otkrivali stari Grci - u krivici, po kojoj pojedinac postaje uzročnikom i vinovnikom tragičke katastrofe. Tragička je krivnja ona, koja nastaje iz teško razloživa sklopa sudbine i junakova izbora - sukob je to nužnosti i slobode, koji iznosi na vidjelo ono što bijaše biti otpočetka određeno da se dogodi na junakovu putu. Krivica je na onome koji bira, Bog je nedužan - glasi Platonova misao uklesana na njegovu grobu. Izbor je uvijek obilježen konačnošću ljudskog opstanka i kao takav neminovno vodi do tragičkog zapleta i neizbježne kobi. U tom smislu egzistencija je sama po sebi tragična, ali na izuzetan način to bijahu junaci grčkih mitova. Njima je sudbina dodijelila izuzetnu snagu i sposobnost, ali to ih poticaše na preuzetnost, na *hybris*, po čemu se zamjeravahu onoj sili, koja kao Usud i Pravda vlada i upravlja svim bićima. To ne može ostati bez kazne pa ova nužno zatiče svakoga, koji se ogriješi o dosuđenu mu mjeru života. "Ni Sunce ne smije prevršiti svoje mjere inače bi ga stigle Erinije, kćeri Pravde" - obznanjuje tragički filozof Heraklit. Dug je put po kome Erinije od božica osvete postaju dobrohotne i milosrdne zaštitnice ljudi. To se zbiva posredstvom apolonijskog motiva, koji u nekom času nadvladava dionizijski korijen tragedije. Tako Nietzsche u svom "Rođenju tragedije" vidi prijepor između apolonijskog i dionizijskog momenta tragičkog. Ono dionizijsko simbolizira ovdje kolektivno nesvjesno, iz kojega se procesom individuacije izdvajaju mitski heroji predodređeni za velika djela, ali i za veliku kob. Mitski junak rađa se već iz utrobe majčine praćen znakovitim proroštvom o svojoj izuzetnosti. Njegovo odrastanje obilježeno je darovima, koje su mu namijenili sami bogovi, ali i zavišću njemu neprijateljskih sila. Tu na tom putu prijeti i Nemeza, boginja osvete, koja svaku preuzetnost kažnjava po zakonima Dike, boginje Pravde. Prvi mitski junak, koji se izdvaja iz kolektiva i preuzima na sebe rizik božanske srdžbe jest Titan Prometej, pralik zaštitnika i pomagatelja ljudskog roda. On je bogovima oteo vatru i donio je ljudima podučavajući ujedno čovjeka mnogim korisnim umijećima i vještinama. Subraća Prometejeva Tantal i Sizif zamjerit će se također bogovima, jedan nudeći im za gozbu meso vlastitog djeteta, drugi pak htijući preoteti Zeusu njegovu ženu Heru. Tantal će to platiti trajnom gladi i žeđi, a Sizif besmislenim valjanjem kamena, koji uvijek nanovo pada sa stijene kamo je doguran. Ove Titane naslijedit će junaci poput Herakla, Perzeja, Jazona, Tezeja, od kojih svaki stječe besmrtnu slavu i ugled svojim

djelima u obračunu s mitskim čudovištima i rješavajući druge teške zadaće, koje pred njih postavlja samoizabrana sudbina.

Na kraju razdoblja grčke civilizacije Aristotel će sabrati sve iskustvo tragičkog kroz minula vremena u filozofsku refleksiju o tragediji kao najuzvišenijoj formi umjetnosti. Umjetnost uopće, za razliku od povijesti koja se razvija iz onog zbiljski događenog, počiva na pojmu mogućeg. Tako nas i tragedija, iznoseći na vidjelo sudbinu mitskih junaka, ne podučava samo o onome što se zaista dogodilo, nego prije svega o onome što se može dogoditi svakome od nas, pa tako u gledaoca može kroz strah i sažaljenje izazvati katarzu, to jest pročišćenje takvih osjećaja. Katarza je svrha tragičkog čina i ona nas čini sudionicima u biti tragičkog, jer se tu otkriva bit života samog. Konačnost egzistencije predodređuje svakog na samoizbor sudbine, u kome postaje neminovno kriv za posljedice svojih djela. U tom smislu Aristotel razmatra grčke tragedije i nalazi da je najsavršenija od njih Sofoklov *Kralj Edip*. Prije svega tu je idealno ostvaren zahtjev za jedinstvom mjesta i vremena radnje, a i dijelovi drame na najbolji se način nadopunjuju i vežu jedan za drugim. Ti dijelovi su uvod, zaplet, prepoznavanje i katastrofa. U metafizičkom smislu *Edip* je drama o granicama ljudske spoznaje. *Edip* je vidovit za zagonetku Sfinge, ali je slijep s obzirom na vlastiti udes. Ovom sljepoćom on postaje tragično kriv bez svijesne krivnje, jer na teško razloživ način u svojoj slobodi ostvaruje ono, što mu bijaše suđeno i prije nego se rodio. Tako su Grci doživljavali metafizički odnos između slobode i nužnosti, predestinacije i ljudskog izbora. Zato će zbor na kraju tragedije zaključiti: "Nijednom čovjeku ne možemo reći da je sretan, dok ne vidimo života mu kraj".

Na osobit način tragični su likovi Ifigenije, Medeje, Elektre, Antigone, od kojih svaka na drugačiji način ozbiljuje bit tragičkog u pojavi žene kao heroine, koja više trpeći nego djelujući, doživljava tragičnu sudbinu. Njima uz bok stoje junaci poput Oresta, Jazona, Eteokla, Polinika, kojih je udes neraskidivo povezan s ovim ženskim karakterima i oni se uzajamno vode kroz zaplet i prepoznavanje do konačne katastrofe. Grčki duh ozbiljio je na neponovljiv način ideju tragičkog, jer je u svojim mitovima i pjesničkoj predaji imao paradigme i predloške tragičkog osjećanja života. Kad filozof Hegel utvrđuje da je umjetnost po svom najvišem određenju za nas prošlost, onda prije svega drugog misli na neponovljivost grčke epohe lijepe religije, gdje se ideal kalokagathie - ljepote i dobrote - miješa s tamnim porivima ljudske prirode, gdje se kozmos oblikuje iz kaosa, da bi ovaj potonji uvijek prijetio da nadvlada red i poredak tako oblikovana svijeta. I grčka tragedija prema Aristotelu potječe iz misterija posvećenih bogu Dionizu, gdje se prikazivala geneza junaka pojedinca iz tamne pozadine kolektivno nesvijesnog.

Iako je bit tragičkog doživjela svoj idealni pojavni oblik u grčkoj tragediji, njeno se manifestiranje može pratiti i u kasnijim razdobljima duhovnog stvaralaštva. Tako renesansa s općim buđenjem smisla za antičku baštinu ponovno dovodi na scenu tragičke junake, samo s inverznim odnosom prema njihovu udesu. Ako je sudbina određivala karaktere i djela grčkih heroja, onda je sada karakter junaka taj, koji će određivati njegovu sudbinu. *Ethos anthropo daimon* - spoznao je već filozof Heraklit i iz te spoznaje razvijat će svoje likove na primjer Shakespeare, najveći tragičar Novoga vijeka. Njegove tragedije nastaju iz dominantnih strasti pojedinih likova, koji u međusobnom sukobu

dovode do poništenja svoje nosioce. Tako nastaje novi oblik tragedije, koji ne poštuje više Aristotelova pravila o jedinstvu mjesta, vremena i radnje, nego se slobodno razvija po zakonitostima naravi koje su nositelji događanja. Ova pravila vratit će ponovno na scenu dramatičari francuskog klasicizma, koji na novi život prizivaju svijet antičkih mitova. Samo sad će likovima umjesto sudbine upravljati psihologija, koja će postati izvorom zapleta i nesreće. Zaodjenuti u uzvišeni patos aleksandrinaca, ponovno će na sceni oživjeti junakinje poput Fedre ili Andromahe, kojih strasti dovode do kobnog završetka. Pierre Corneille piše i poseban traktat o tragediji, gdje daje popis pravila kako treba sačiniti valjano tragičko djelo.

S osobitim razumijevanjem za svijet antike pojavit će se njemački pjesnik Goethe. Njegovo djelo u znaku je sinteze klasičnih i romantičarskih elemenata poezije, gdje se nastoji oko humanističkog ideala autonomnog pojedinca. U tom smislu i njegov glavni junak Faust u stalnom je nemiru traženja smisla vlastite egzistencije. "Budem li trenutku rekao zaustavi se ti si tako lijep, tada me možeš u lance okovati, tada ću rado poći u propast" - s tim riječima sklapa Faust pakt s Mefistom, stavljajući na kocku svoju dušu. Ali Goethe, za razliku od pučke predaje, neće dozvoliti svome junaku da propadne, nego ublažuje tragičke konzekvencije njegova izbora, spašavajući naposljetku ono besmrtno Faustove duše. Drugačije će nastupiti Goetheov suvremenik i prijatelj Schiller. Ono tragičko on traži u historijskim ličnostima i događajima te tako nastaju drame poput Don Carlosa, Ivane Orleanske, Marije Stuart, Wallensteina. Bit tragičkog na planu konačnosti i apsurda ljudske opstojnosti očitovat će se u filozofiji egzistencije kao primjerice u filozofiji Kierkegaarda, Nietzschea, Heideggera, te u književnom stvaranju Dostojevskog ili Kafke. Tu se ujedno otkriva, kako je ono tragičko povezano s tajnom zla u čovjeku. Tragično osjećanje života prožima i filozofiranje Španjolca Miguela de Unamuna, koji svoju tragičnu viziju života zasniva na liku Don Quijotea.

Naš zadatak, međutim, nipošto nije kronologija tragičkih junaka, sudbina i događaja, već ono, o čemu želimo promišljati, govoriti i sasvim ozbiljno doznati jest osobno iskustvo korijena odnosno biti tragičkog samog. Dosada izloženo upućuje nas da ovim labirintom ljudske opasnosti prolaze samo poneki rijetkobni pojedinci, bilo vinovnici slavnih pobjeda ili pak najuzvišeniji patos nezaboravnih trageda i tragetkinja. S obzirom na ovo potonje Aristotel će egzaktno postaviti uvjet odnosno zahtjev mjere tragedije kao bitnog momenta ozbiljenja onog najvišeg u umjetnosti. Stoga je jezični izričaj tragedije nužno majestetičan, uzdignut iznad govora svakodnevice. I kroz ovaj velebni okvir grčke drame, koja je u sebi do savršenstva sublimirala elemente božanskog, mitskog i ljudskog pokazat ćemo u zorovima arhetipova drevne prošlosti iza providnog zastora vremena i ukazati na tajnu vidljivog u zagonetki života. Ako bismo lik Medeje uzeli kao oličenje ženske ljubavi bez ostatka, nužnošću slijeda radnje nameću nam se prizori smrti u sjeni pobjedonosnog zgoditka zlatnog runa. Ali Jazonovom pomutnjom i socijalnom uvjetovanošću prekinut je ovaj primordijalni susret iz otvorene i potpune mogućnosti do zlodjela i smrti. I bez daljnjih gradacija slobodni smo reći, da ove reprezentativne priče Starog vijeka transformirane u slikovni jezik naše sadašnjosti dobivaju pojašnjenje samo i izričito na planu kristocentričnosti svijesti. Božjom inkarnacijom u osobi Isusa Krista umuknula su stara poganska proroštva i iščezavaju mitologijska bića sa scene, koja su sve do Božjeg zahvata u ljudsku povijest bila bitna

okosnica antičkog svijeta. Zato će apostol Pavao u svojim misijskim putovanjima sve do granica tada poznatog svijeta Atenjanima gromko prozboriti: "Jer kad sam prolazio gradom i promatrao vaše svetinje nadoh i žrtvenik, na kojem je bilo napisano - Bogu nepoznatomu. Što, dakle, ne znajući štujete, to vam ja propovijedam". Ovim Pavlovim iskazom značajno je zamijetiti ontološku jednoznačnost temeljne grčke mudrosti, koja s obzirom na bitak bića nije bila polivalentna u širokoj lepezi antičkog mnogoboštva. I kako Pavao jasno kaže: "Bog je pregledao vremna neznanja i u punini vremena odaslao Sina svoga". Ovoj punini vremena prethodila su tisućljeća iščekivanja od iskona ljudske civilizacije ili, preciznije, od prvotnog raskola stvorenja sa Stvoriteljem. Jezgra ovog raskola tajna je zla. "Stari grijeh, od koga ništa nije poznatije za propovijed i ništa tajanstvenije za shvaćanje" - ustvrdit će sveti Augustin. Pod geslom - *Non serviam* - skrivena je temeljna odrednica entiteta zla. Ova bića po sebi, stvorena iz savršene harmonije Božjeg poretka, kao duhovne kreature bez mane slobodnom voljom počinila su nepopravljivi iskorak iz savršenog reda do bezdana paklenog pada. Ova legija otpalih bića, nastala prije geneze čovjekove, dokinuta je i sasvim poništena za svojstvo ljubavi, u smislu: *amare non possum, amare nolo* - ljubiti ne mogu, ljubiti neću. Ovom i ovakvom destruktivnom inverzijom sklada dovedena je u iskušenje čovjekova sloboda i prijevarom lažnog obećanja čovjek bî zaveden prekršivši Božansku zabranu. U tom pračinu leži osnov čovjekove smrtnosti, konačnosti i tragičnosti. Ovim je obilježena sva ljudska povijest sve do središnjeg njenog događaja, misterija na Golgoti, gdje je žrtva Boga samog za čovjeka na novi način otvorila mogućnost iskupljenja iz tragičke drame pada. Tako zahvatom Apsolutne Ljubavi u ljudsku disharmoniju inficiranu grijehom izdanak tragičnosti do pomirbe s čovjekovom prvotnom pobožanstvenjenom naravi prezentan je i u potpunosti riješen samo i jedino u otajstvu Kristova rođenja, smrti na križu i slavom uskrsnuća. Time je žalac smrti i smrtnosti slomljen i poništen do ozbiljenja čovjekove besmrtnosti s obzirom na njegovo ishodište u Bogu. Ovom radikalnom istinom ljudske autentičnosti opet je primat i određenje u čovjekovoj slobodnoj volji, koju niti sam Bog svojom sveobuhvatnom žrtvom nije dokinuo niti uvjetovao. A ljudska pak sloboda koliko god bila razlomljena mnoštvenošću uvijek ostaje jedno ili-ili kroz imperativ čovjekove osobnosti u odabiru puta između dobra i zla. Time skroviti život čimbenim slijedom na dostatan način očituje karakter. Glede naše teme tragički junak je do najvišeg stupnja probuđen pojedinac, koji u suodnosu s drugima, u težini svoga zadatka, nesrazmjerom suprotnosti, kolektivnog zapleta, potenciranim egom, u labirintu odviše ljudskog, bez ozbiljenja posljednje svrhe, redovito biva stradalnik. Ovdje se tragički junak pojavljuje u mnoštvu vidova svog očitovanja - od evolucije mitske svijesti preko glavnine onog najvišeg u umjetnosti, izolirane mislilačke egzistencije filozofa, opasne i nepredvidive sudbine ratnika do kolektivno tragičkog naroda. Ovo raznoliko opetovanje biti tragičkog u smislu povijesnosti obilježilo je civilizacije. Svaka od njih nudi mnoštvo primjera kako se jedna te ista bit manifestirala u vremenu.

S obzirom na umjetnost u smislu krune poetičnosti sasvim je valjana tvrdnja da je poslije stare grčke tragedije ono najviše u vidu tragičkog za nas izgubljeno. No mimesisom umjetnosti same ponavljat će se motiv Orfeja kao trajne pjesme svijeta iz prvotne verzije Orfeja i Euridike viđene kao susret umjetnika s umjetnošću. Na ovaj

način umjetnost pokatkad dobija višu svrhu poglavito u razdoblju nihilizma, kad u kaotičnoj izgubljenosti umjetnost postaje zamjena, sinonim za ono istinito, dobro i sveto. Kako pjesnik Rilke podsjeća: "Nismo spoznali boli, ljubav naučili nismo, a smrt i u njoj što mi smo tajnom se zavi. Samo se pjesma vrh dola diže i slavi". Veza umjetnosti s tragičkom biti života na osobit način izražena je u staroj legendi o ukletom Holandezu. Ukleti Holandez kao slika neutažene žudnje za čistom ljubavlju, koja bi jedino mogla junaka osloboditi kobi lutanja. Ali u ovom kontekstu lik Sente kao odraz te ljubavi samo je potencirana kob potpunog potonuća. Usporedno s umjetnošću problem tragičkog na specifičan način prezentan je i u filozofiji. Svaki filozof utjelovljuje na individualan i neponovljiv način tragičku potrebu čovjekovu za smislom bitka i bića, koji uz uvijek drugačiji pristup nastoji dohvatiti u njegovu bezuvjetnom i univerzalnom značenju. Sučeljen s tajnom opstanka filozof uvijek stoji pred pitanjem: Zašto uopće nešto jest, a ne radije nije? - i time kroz tjeskobni doživljaj ništavila biva doveden na sam prag egzistencijalnog smisla odakle mu se pružaju brojni odgovori, a da nijedan ne donosi bezuvjetnu sigurnost i smirenje. Istina je ono, što se u svemu traži, ali istina se skriva, i filozof neminovno sustaje pred antinomijama, u koje se um po svojoj vlastitoj naravi zapliće. To je već iskustno prvih, arhaičnih i netom iz mita izašlih mislilaca, koji u velikim kontroverzama, istražujući sami sebe, nastoje proniknuti u principe i posljednje uzroke svekolikog bića. Priroda voli da se prikriva i ja sam istražio sama sebe - riječi su tragičkog filozofa Heraklita, koji se odrekao prijestolja i napustio zajednicu, da bi u samoći kamene pećine razmišljao o onom jednom jedinom mudrom, logosu, svjetskoj vatri, koja prožima sve kroz sve. I kako ne uvidjeti tragički udes Sokratov, koji biva osuđen na smrt, jer se cijeli život zalagao oko onog dobrog, istinitog i lijepog, što je susretao kod svojih sugradana. I Novi vijek nudi primjere za tragičnost filozofske egzistencije. Sjetimo se samo Spinoze, koji neovisnost svog života i mišljenja plaća tegobnom samoćom i oskudicom u borbi za svakodnevno preživljavanje. Ili pak gorde osame Schopenhauerove nakon što je zarana spoznao svu besmislenost ljudskih htijenja i nastojanja, jer je volja kao stvar po sebi bestemeljna i bezrazložna i zavodi uvijek nanovo na samoobmanjujući privid ljudsku težnju za srećom. Nužda i dosada osnovne su karakteristike egzistencije i između ta dva pola ova tumara u uzaludnom nastojanju da izbjegne bol i postigne smirenje. Ovakvim učenjem Schopenhauer postaje rodonačelnikom filozofije apsurda i u tom znaku imat će brojne nasljedovatelje. Na prvom mjestu tu je Kierkegaard, začetnik filozofije egzistencije, koji u mučnoj i tjeskobnoj usamljenosti, u strahu i drhtanju analizira vlastitu opstojnost, u najširem rasponu od estetskog preko etičkog do religioznog stadija i dolazi do zaključka: "Određenje ovog života je kršćansko. Određenje ovog života je biti doveden do najvišeg stupnja zasićenosti životom. Za svaku radost uskraćen skončati u ojađenosti životom". Najslavniji pak učenik Schopenhauerov bit će ipak Nietzsche. Pesimizam svog učitelja on će nastojati preobraziti u tragički optimizam herojskog izdržavanja i prevladavanja apsurda. Volji bez cilja on će suprotstaviti volju za moć, kojom se čovjek uzdiže do nadčovjeka i time jedino uspijeva unijeti smisao u inače besmislenu vrtnju u krugu vječnog vraćanja jednakog. Nietzsche je doista tragičan, jer u svojoj egzistenciji nije uspio ostvariti ništa od onoga, što je propovijedao, nego i sam sustaje naposljetku pomračena uma, oviseći o milosrdu svojih bližnjih.

I sama povijest nudi nam primjere tragičkih sudbina, bilo onih individualnih bilo kolektivnih. Trajno je zapamćena sudbina Cezara, koji se vraća u Rim kao pobjednik iz Galije, Britanije i Germanije, da bi postao žrtva republikanske urote. Tragičan je udes zadesio i vojskovođu Wallensteina, o kome govori Schillerova drama, a koji je također završio kao žrtva zavjere svojih oficira. Svima je poznata i sudbina Napoleona, koji od običnog vojnika postaje carem, da bi okončao svoj život kao ubogi zatočenik na dalekom, pustom otoku. I narodi kao kolektiv mogu imati tragičku sudbinu. Tako židovski narod već tisućljećima iskušava kob izabranog naroda od egipatskog i babilonskog sužanjstva do holokausta u II svjetskom ratu. Ni naš hrvatski narod nije pošteđen tragedija, jer već gotovo tisuću godina vodi mukotrpnu borbu za svoju nezavisnost i slobodu, predugo napadan, tlačen i ugrožavan od raznolikih neprijatelja i tuđinaca.

Ovim slijedom prelistali smo kratke zapise povijesti i pod vidom tragičnosti videna je dimenzija univerzalnosti ljudske nesreće, jer, kao što smo već jasno precizirali, Kristovom žrtvom dokinuta je ontološka, ishodišna odrednica čovjekove tragičnosti. No budući da je svijet u vlasti Zloga to se korijen tragičnoga uvijek nanovo generira, ali samo i ovisno o čovjekovu izboru. Jer fatum u najstrožem smislu više nije moguć. Božjim čovjekoljubljem dimenzija tragičnosti poprima obilježja naravnog stradanja. Na posvemašnjoj pozornici ljudske opstojnosti ipak samo poneki i sasvim rijetki pojedinci autentični su stradalnici u sjeni Križa. Njihovo stradanje iz srži nadublje boli, mjerom patosa, u temeljima osviještene osobnosti, izdržljivo je pred okrutnošću i himbom svijeta. Ovakav pojedinac krunom etičnosti, iz duha pravičnosti, u istinoljubivosti spram Najvišeg, kadar je nadživjeti najsuroviju zamku zla. Bestidna ironija svijeta, inicirana entitetom zla, dokinuta je u svojoj nasladi za konačni zgoditak, jer Božjom životvornošću stradalnik uistinu pobjeđuje. I ovim životnim iskustvom, u visokoj prisebnosti, moguće je razumjeti iluzije jednog Don Quijotea, čija nas zanesenjačka žudnja najosobnije izaziva. Kako to vidi Miguel de Unamuno: "Sam lutaše Don Quijote, sam sa Sanchom, sam sa svojom samoćom. I ono, što je najveće u njemu jest to, da je bio ismijan i pobijeđen, jer, pošto je bio pobijeđen, on je likovao; i gospodario je svijetom pruživši mu mogućnost da mu se podsmjehuju. Ali naš Don Quijote, oživljeni, duhovni Don Quijote, koji je svjestan svoje tragikomičnosti, ne vjeruje da su na ovom svijetu slavna njegova učenja, jer ona ne pripadaju ovom svijetu. I bolje je što nisu. I ako bi željeli da ga učine kraljem, povukao bi se u goru, bježeći od gomile, koja postavlja i ubija kraljeve, isto kao što se Krist povukao sam na goru poslije čuda s ribama i hljebovima, kad je narod htio da ga proglasi za kralja. Ostavio je da mu ime kralja napišu poviše križa. Kakva je, dakle, nova misija Don Quijotea danas na ovome svijetu? Dozivati, dozivati u pustinji. Ali, iako ljudi ne čuju, pustinja čuje, i jednog dana postat će zvučna šuma, i taj usamljeni glas, nalazeći korijena u pustinji, kao iz sjemena rodit će golemo cedrovo stablo, koje će na bezbroj jezika pjevati vječno Hosana Gospodaru života i smrti."

Petar ŠIMUNOVIĆ

Bože, budi uz Hrvatsku

Kad sunce sija i kad bistro je nebo,
kad nadaleko vide se rijeke i brda,
Bože, vidiš li moju Hrvatsku.

Kad zastrt je svod i kad kiše padaju,
kad od kaplji mokre su ravnice i polja,
Bože, plačeš li nad mojom Hrvatskom.

Kad gromovi tutnje i kad vjetar udara,
kad slamaju se drveća i uznemiri se more,
Bože, srdiš li se na moju Hrvatsku?

Kad krvari ranjena, kad trgaju joj tijelo,
kad ugrožena je i kad pravedna se brani,
Bože, pomozi mojoj Hrvatskoj!

Mario KINEL

I dan se zastidio . . .

Sunce je zatamnjelo
od silnog dima
iz INE u Sisku.

Ptice su zašutjele,
gdje ih još ima...
Ni dječjem vrisku
mjesta više nema,
ni lajanju pasa.

Oči su obnevidjele
od podrumske tame
gdje majke s djecom
provode dane
koji tužno teku
u Osijeku...

Usred kobne tišine
praskaju mine
i bombe
u Vinkovcima.

I dan se zastidio
od prokletog žara
neprijatelja
usred Vukovara...

A tek ova slika:
more je pocrvenjelo
od stida
što rade od drevnog
Dubrovnika...

Ljudi sa strahom žive
iz sata u sat
jer u cijeloj Hrvatskoj
plamti rat.

A tko se zastidio nije?
Upravo onaj koji bi morao:
koji je ova naša polja
izorao
tenkovima i transporterima,
koji je uperio topove
na naša kulturna zdanja,
na crkve,
na osobna imanja,
na nenaoružane ljude,
na djecu i starce...

Ljudi iz svijeta se čude
i ne mogu vjerovati
koliko hrvatski narod pati...

Ali doći će, valjda, čas
kad Bog upravi pogled na nas,
kad svijet konačno shvati
koliki su junaci
ti jadni Hrvati!

Zagreb, 27. 11. 1991.

Tomislav MARKUS

Strossmayerovo pismo banu Jelačiću o položaju bosanskih kršćana iz 1850. godine

Josip Juraj Strossmayer, [1] od početka svojeg biskupovanja, obraćao je znatnu pažnju položaju kršćana u Osmanlijskom sultanatu.Najviše ga je brinuo težak politički i državno-pravni status osmanlijskih kršćana, koji su tretirani kao raja, tj. kao marginalizirana vjerska skupina s brojnim obvezama, a bez političkih i građanskih prava. Pokušaji državne i političke modernizacije, kao posljedica pritiska europskih sila i nastojanja pojedinih sultana da spriječe propadanje osmanlijske države, uglavnom nisu uspijevali u toku XIX. stoljeća.

Strossmayerova briga za kršćansko stanovništvo u osmanlijskoj državi nije proizlazila samo iz osjećaja općenite kršćanske solidarnosti. Jedan od glavnih životnih ciljeva velikog đakovačkog biskupa bilo je ostvarenje crkvenog jedinstva, tj. povratak "oddruženih" crkava - prije svega, helensko-istočnih ili, kako se same nazivaju, "pravoslavnih" - Katoličkoj crkvi. To je podrazumijevalo jednaku brigu za vjernike katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti. Osim toga, Strossmayeru, kao hrvatskom domoljubu, uvijek je bila važna povijesna povezanost Hrvatske (Trojedne kraljevine) sa susjednom Bosnom i Hercegovinom.

Ovdje se donosi Strossmayerovo pismo hrvatskom banu Josipu Jelačiću,[2] koje se djelomično odnosi na položaj bosansko-hercegovačkih kršćana. Uz njega objavljuju se želje i molbe kršćanskog stanovništva sultanu iz Bosne i Hercegovine. Dokumenti se donose u izvornom obliku.

"Svietli Bane![3]

*Po obećanju mom evo priložno šaljem Svietlosti Vašoj pismo, u kom se želje kukavnih bosanskih kerštjanah nalaze. Ja namieravam stvar tu vruće preporučiti knezu Schvarzenbergu.[4] Vašoj pako Svietlosti za to ju priobćujem, da ju Svietlost vaša dobrom prilikom također preporuči, i jerbo mniem, da sve što se u Bosnoj, a i na cielom našem jugu sbija, Vašu Svietlost osobito zanimava, a i trieba da se znade po Bosnoj, da udes kerstjanah bosanskih Svietlosti Vašoj na serdcu leži. Prilažem takodjer i pismo o povratjenju iurisdikcie biskupah djakovačkih na bosanske katholike,[5] stvari koliko za cielu Austriu, koliko za nas jugoslavjane vele važne. Ja ću i u toj stvari nuždne korake učinit, ele taki je sviet, da čojek višeput poleg najjasnie stvari, kratkovidnost i predsude ljudih težko predobiti može. Vidit će Vaša Svietlost iz tog priloga, da je N. Veličanstvo uspomene Car Josip[6] fundaciu učinio za 32 bosanska klerika, koji bi se imali kod nas odhranjivat. Verlo bi dobro bilo, kad bi Svietlost Vaša nalog dala komissii u Pešti bavećoj se da s drugimi stvarmi i tu stvar protraži, i knama povrati, stim većma, jerbo po naročitoj odluci **propagande**,[7] koja još dosad ravna stvari katholičke u Bosnoj, ta 32 kler. imaju se u Hrvatskoj ili Dalmacii odgojivat. Oba ta priloga su od fratra Jukića, koi je Svietlosti Vašoj ovd predstavljen bio.*

*Izručitelj ovog lista jest njeki **Sllanger** parok, kanonik u Splitu. Čojek mise vidi čestit, pametan, ljubitelj slavjanstva, slavjanskom jeziku verlo viešt. Ja sam mu savietovo, da Vašoj Svietlosti memorandum napravi, o stvarma potrebitima u Dalmatii. Dobro je slična izvieštja od raznih stranah imati. On me moljaše da pozornost Svietlosti Vaše obratim na njekog profesora u Splitu. Taj je bio njeko vrieme samnom u višjem zavodu. Muž verlo bistrog uma, osobite učenosti, al ga ja do sad samo poznajem kano taliana, ako bi se dakle, što samu ja dlalo poručit, upriateljio s slavjanstvom, bio bi od dobre koristi i preporuke vriedan. Istom prilikom preporučujem njekog **Gjuru Pulića** sveštenika i professora u Dubrovniku. Taj je u svakom obziru non plus ultra, baš upravo vriedan biskupske kape.*

Sotim sebe u milost i dobrohotnost preporučajuć ostajem Svietlosti vaše

osobiti štovatelj i priatelj
Josip Juraj Strossmayer
Biskup

U Beču 25. lipnj 850.

P.S. Iz izvora vierodostojnog znadem, da je kod naše horvatsko-slavonske regimente Nadvojvode Leopolda to pogibelno načelo za ravnilo stavljeno: da se naši narodni ljudi odstranjuju i na višje osobito časti tudjinci postavljaju. To, kako rekoh, nije izprazni govor, neg baš upravo je tako. Ja na tu stvar pozornost osobitu Svietlosti Vaše obratjam. Pukovnik priašnji, koji bi, samo da je mogo, rado u Ugarskoj drugu rollu igro, posto je generalom, bojati se je pako, da poleg načela gore naznačenog Oberlleutenant Demelić verli domorodac nepostane pukovnikom. Molim dakle liepo, da bi, aki je moguće tog vriednog muža pokroviteljstvom svojim udostojati."

II

"Želje[8] i Molbe Kristjanah u Bosni i Hercegovini, koje ponizno prikazuju njihovom Carskom Veličanstvu, srećno vladajućemu sultanu Abdul-Medžidu.[9]

Njihovo Veličanstvo!

Preko 600000 Kristjanah živi u ova dva ejaleta Bosne i Hercegovine vaših viernih podložnikah, koji oslanjajući se na svoju viernost prama visokomu Turskomu devletu, za četiri stolietja zasviedočenu, ponizno mole, da po prirodjenoj sebi dobroti; pogledate na naše uzdisaje pobožne, te nam sliedeće milosti dopustiti i pokloniti blagoizvolite:

1. *Da se više nezovemo **Raja**, već gradjani i dèržavljani cielokupnog Turskog Carstva. Uslied toga:*
2. *Na sudu da smo jednaki s Turcima, i zato unapredak: ne po vierozakona prednosti, već po pravdi izrečena da bude odsuda. Zato:*
3. *Sve **Šure**, da budu sastavljene iz jednakog broja članovah oba vierozakona Turskog i Kèrstjanskog.*
4. *Danjke i poreze Kristjani svoje a Turci svoje napose da kupe i Veziru predaju.*
5. Danjci i porezi da se nerazrezuju po broju kućah već po imanju i posiedovanju.

6. *Harač, što sad Kristjani od mužke glave plaćaju, da se za naviek digne, kanoti jednakosti državljanskoj protivan. Zato:*
7. *Da se Kristjani primaju u vojnike koliko u Nizame toliko i u Redife i da imaju svoje svetjenike.*
8. *Carska desetina od žita i siena, da se uračuna u porez i da se u novcima daje.*
9. *Kmeti gospodarim, da samo od žita, siena i duhana plaćaju šestinu a gospodari, da nisu kmetskog poreza dužni plaćati, a ovi opet, da nisu dužni gospodarima dohodak kućama nositi.*
10. *Da nikad gospodar samovoljno nemože kmeta sa zemlje dignuti već ako dokaže na sudu njegovu nevaljaštinu, a u tom slučaju, da ima kmetu trošak platiti, što je ovaj potrošio kerčeći, sadeći voćke i zgrade načinjajući.*
11. *Beglučenje gospodarim, želimo: više nikad, da se neuvodi.*
12. *Prenos Vezira, vojnikah i Carskih kapidžiah, nek se iz zemaljske kese plaća.*
13. *Opravljanje putovah i mostovah, uvedenje pošte i ostalih potrebitih sredstvah za promicanje tèrgovine i zanatah, da se što pria (vjerotno treba: "prie" - T. M.) o zemaljskom trošku započme.*
14. *Da se o zemaljskom trošku utemelji **Stamparnica** za Kristjane.*
15. *Da je slobodno Kristjanim Garčkog obreda sebi a posebi Arhiepiskopa i Episkope birati, koji običaje i jezik narodni znadu, a ove za odobrenje Vašemu Veličanstvu prikazati.*
16. *Slobodno obsluživanje svoga vierozakona; uslied toga, da nam je slobodno: stare cèrkve i manastire popravljati, razširivati i gdi je potrebito iznova graditi; zvona i zvonike imati i javno naše obrede obderžavati.*
17. *Da se pazari s' nedielje prenesu u drugi raditni dan.*
18. *Da je slobodno svakoj občini: učionice zavoditi, učitelje potrebne iz druge deržave zovnuti i ovi, da se iz zemaljske kese plaćaju; da je slobodno učenike radi većeg napredka u druge zemlje slati.*
19. *Da bi se i od nas učenici primali u Carigradsko učilište Liekarsko i Ingenirsko, na Carski trošak.*
20. *Da možemo dva naša pouzdana čovieka imati o našemu trošku, kod visokog Vašeg Devleta, koji će naše želje i molbe vama vierno priobćivati; kod dèržavnih sudova glas imati i deržavne naredbe nama priobćivati.*
21. *Da se svi činovnici Kristjanski i Turski iz zemaljske kese plaćaju, da nebi morali od mita i globe živiti.*
22. *Da se **Kervarina** ukine, da kèrv ubijenog neplaćaju občine, već sudac neka ubojicu hvata.*
23. *Da se Bosna i Hercegovina sjedine opet pod jednim Vezirom: ovobo u obziru ekonomičkomu za narod i blagajnu probitačno bilo.*
24. *Tèrgovina i zanati, brez obzira na vierozakon, neka su svakomu slobodni i pristupni.*
25. *Da se o svim zemaljskim dohodcima i troškovima javno računi vode i narodu priobćivaju.*
26. *Da nam se Carske i deržavne zapoviedi i naredbe pokraj turskoga i bosanskim jezikom priobćuju, jerbo po dosadašnjemu priobćivanju nikad podpuno nismo znali: štanam se zapovieda, štali nareduje.*

27. *Da nam je slobodno sastajati se, brez oružja, i dogovarati o stvarima: Školskim Književnim i Ekonomičkim.*
28. *Da nam je slobodno u druge deržave, izvan Carstva selitise.*

Ovo su naše ponizne Želje i molbe osnovane po načelu jednakosti, koju Vaš, dobre uspomene Otac, [10] i Vi njegov vriedni nasliednik, toliko putah javno i svečano obrekoste, al da se izvede i u život pretvori kod nas u Bosni, neprijatne okolnosti nedopustiše? -

Mi vruće molimo Boga, da takne Vaše Carsko sèrce, te nam se smilujete i više rečene molbe odobrite, koje će Carstvo bolje ukriepiti, ako nas toliko robovah pomilujete. Svemogući Bog nek blagosovi vaše vladanje Amen!

Pisano u Bosni Travnja 1. g. g. 1850."

BILJEŠKE

1 Josip Juraj Strossmayer (Osijek, 4. II. 1815. - Đakovo, 8.IV. 1905), gimnaziju polazi u Osijeku 1825. - 1831.; filozofiju studira u Đakovu, a teologiju u Pešti 1833. - 1837., gdje 1834. postiže doktorat iz filozofije; zareden 1838.; doktorira teologiju 1842. u bečkom Augustineumu s dvije disertacije o problemu crkvenog jedinstva; profesor na đakovačkom sjemeništu 1842. - 1847. U rujnu 1847. odlazi u Beč na dužnost dvorskog kapelana i jednog od direktora u Augustineumu. Na prijedlog bana Josipa Jelačića imenovan je đakovačkim i bosansko-srijemskim biskupom 18. studenog 1849. Ustoličen je u Đakovu 29. rujna 1850. U idućim se desetljećima istakao vrlo značajnom političkom i crkvenom djelatnošću, kao i izvanrednim kulturno-prosvjetnim mecenatstvom.
2 Josip Jelačić Bužimski (Petrovaradin, 1801. - Zagreb, 1859.), ban Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od ožujka 1848. do smrti.
3 Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Ostavština bana Jelačića, I/T-8, prijepis.
4 Felix Schwarzenberg, predsjednik austrijske vlade.
5 Ovo pismo nije priloženo.
6 Josip (Joseph) II., austrijski car i madarsko-hrvatski kralj 1780. - 1790.
7 Potcrtano u originalu. Sva mjesta ovdje potcrtana označena su tako u originalu.
8 Dokument je priložen Strossmayerovom pismu Jelačiću (v. bilj. 3).
9 Sultan Abdul Medid (vlada 1839. - 1861.), nastojao je političkim, vojnim i financijskim reformama modernizirati osmanlijsku državu.
10 Mahmud II. (1808. - 1839.), također sultan-reformator.

Marko BAJTO

Moja klepsidra

U jutarnjem ogrtaču od mraza, udarci mojega bila
jurišaju u nepoznato.

Umotan u dronjke svakodneva, osluškujući klepsidru,
oči upitnici, grizem željezne dane, na putu prema
zemlji praoca.

Umotan u čipku nemira i straha, osluškujući klepsidru,
putujem bez povratka.

Tomislav HERES

Osamstota obljetnica sela Mali Borištof u Gradišću

Pred nama je monografija *800 LJET MALI BORIŠTOF - 800 JAHRE KLEINWARASDORF 1195 - 1995**. U napomeni se (str. 285.) kaže: "Najveću skrb, da ova knjiga izajde je nosila Monika Trimmel-Rožanić. Mora se istaknuti, da nismo imali ni lektora ni korektora, ča jur čini razumljivim, da će biti tiskarski pogriškov. Zarad ovoga nije knjiga ni redigirana na normu gradišćansko-hrvatskoga jezika, nego svaki autor odgovara i za sadržaj i za jezik." Monografija je napisana na gradišćanskohrvatskomu i na njemačkomu jeziku. Obogaćena je brojnim crnobijelim slikama.

"Povijest općine Malog Borištofa - veli u predgovoru dipl. ing. Niki Berlakovich, zastupnik u zemaljskomu saboru i predsjednik Djelatne zajednice hrvatskih komunalnih političarov - je po čuda čemu tipična za povijesni razvitak gradišćanskih sel. Od prastarih vrimena naseljavan, leži ov kraj u srcu kontinenta i je svidok prominljive, ponekad i zburkane povijesti Europe... U Malom Borištofu, gradišćansko-hrvatskoj općini, živi dvojezičnost, živu ljudi ki stoju k svojemu kulturnom jedinstvu, ki su, ali, i otvoreni za kulturu i jezik drugih." Načelnik Općine Štefan Solić ističe da je prošlost Maloga Borištofa "usko povezana s naseljenjem Hrvatov u Gradišću. Ljubav prema vlaščem materinskom jeziku, kulturi i tradiciji su omogućili ovdje živućim Hrvatom, da se obdržu, daleko od stare, u novoj domovini skoro prik 500 ljet i si očuvaju svoj identitet." Selski predstojnik Johann Karall zahvaljuje "autorom i svim suradnikom, ki su svojim istraživanjem i svojimi članki dopinesli, da se je mogla ova dvojezična knjiga svim seoskim ljudem doma i u tuđini predstaviti".

* (286 stranica dvostupačnog sloga). Izdavač: Općina Veliki Borištof, selo Mali Borištof, 7304 Veliki Borištof i Djelatna zajednica hrvatskih komunalnih političarov, 7350 Gornja Pulja. Tisak: Rötzer-Druck, 7000 Eisenstadt. U monografiji su objavljeni ovi članci i razprave: *Sigrid Strohschneider-Laune* (Von frühen Bauern, Römern und mittelalterlichen Siedlern), *Stipe Mlikotić* (Jedan pristup starijoj povjesti Maloga Borištova), *Felix Wanschitz* (Ein Zutritt zur älteren Geschichte von Kleinwarasdorf - Übersetzung / frei und gekürzt), *Ernest Kuzmich* (Socioekonomska i politička struktura 1794-1994), *Anna Gruber* (Škola; Dičija čuvarnica /Kindergarten/; Znameniti i zaslužni Maloboriščofci; Povijest pošte; Veliki petak 1945.; Društva pred drugim svitskim bojem; Kanonik mr. Stefan Horvath; Kaplani općine Mali Boriščof; Szedenich File), *Stipe Mlikotić*, (Biografije Ignaca Horvata, Fridrika Bintingera i Rudolfa Klaudusza; Ignac Horvat, Fridrik Bintinger, Rudolf Klaudusz "Veliki med malimi"), *Stipe Mlikotić-Monika Trimmel-Rožanić* (Ignaz Horvath, Friedrich Bintinger und Rudolf Klaudusz - "Die Grossen" unter den "Kleinen"), *Friedrich Szedenik* (Običaji u Malom Boriščofu), *Renate Blascetta* (Tamburaška grupa Mali Boriščof; Jačka u Malom Boriščofu), *Monika Trimmel-Rožanić, Wilhelm Vukovich* (Stari seljački stroji i alat; Maloboriščofske ulice i ceste, imena stani; Haluga-/Unkräuter; Stare vrsti / sorte/ grojza; Staze-puti-ceste; Tetac Tome "stroj"), *Monika Trimmel-Rožanić* (Maloboriščofsko ognjogasno društvo), *Johann Karall* (SC-Kleinwarasdorf - Fussball), *Friedrich Horvath* (Der 1. SKC Kleinwarasdorf - Ein Verein stellt sich vor), *Friedrich Szedenik* (Verschönerungsverein Kleinwarasdorf),*Stipe Milkotić* (Farska Crikva), *Stipe Mlikotić, Monika Trimmel-Rožanić* (Die Pfarrkirche), *Stipe Milkotić* (Pilji i kapele /Bildstöcke und Kapellen/), Felix Wanschitz, Monika Trimmel-Rožanić (Pastoralni i kulturni aktiviteti fare Mali Boriščof u prošlih 10 ljet), *Monika Trimmel-Rožanić* (Pastorale und kulturelle Aktivitäten der Pfarre Kleinwarasdorf in den vergangenen 10 Jahren; Današnji umjetnički stvaraoci Maloga Boriščofa - Kunstschaffende Kleinwarasdorf).

Posebno ističemo razpravu Stipe Mlikotića *Jedan pristup starijoj povijesti Maloga Boriščofa*. Selo Mali Boriščof prvi puta se spominje god. 1194. u pismu gorfa Borsa pod tadašnjim imenom Baran ("nimškim imenom Barstorf"). Mali Boriščof kao i susjedni Veliki Boriščof bijahu nastanjeni još u doba Celta (Kelta) oko god. 500. pr. Kr. U rimsko doba ovim krajem prolazi veoma važna legionarska i trgovačka cesta Rim-Aquilea-Carnuntum. Ovim su krajem prošle i hunske horde. U VII. st. dolaze Avari i Slaveni, u X. st. Madari. Poslije god. 1102. Gradišće je u sastavu hrvatsko-ugarske zajednice: "Hrvatska ostaje posebno kraljevstvo sa svojim staležima - tadašnjim parlamentom, ali jedna je kraljevska peršona i za hrvatsko i za ugarsko kraljevstvo. Tako je Ugarska i Hrvatska u ovom času jedna država i kad govorim o Ugarskoj, odnosi se i na Hrvatsku." Naselje Baran se pod današnjim imenom Mali Boriščof ("ugarsko Borisfalva-Borsovo selo") prvi puta spominje god. 1427. Bježeći od Turaka, praoci današnjih gradišćanskih Hrvata dolaze u Gradišće u XVI. st. kad se je "zakuhao lonac ki je prekipio u velikom hrvatskom eksodusu u 16. stoljeću, ki je po proračuni obuhvatio oko 500.000 Hrvatov."

Iz kojih su sve krajeva Hrvati došli u Gradišće, ne zna se pouzdano. "Sa sobom su nosili samo svoju rič čakavsku i svoju vjeru, a ovo su im pomagali sačuvati duhovniki, ki su s njimi išli i bili jedni od njih. More biti bi se i mogla najti poslidnja štacija za jednu grupu u trokutu: Kupa-Sava-Una, ali to je bila samo jedna kratkotrajna štacija, na koj se je ovoj koloni priključilo i dio domaćega ljudstva, jer i ovde je jur dugo bilo nastalo kot i u ovom času na jugu, osobito po, za Hrvatsku katastrofalnoj bitki na Krbavi 1493. Hrvati u Gradišću su tako Hrvatska u malom, on nje iseljeni dio, i to ne u nje današnjih granica, nego etnički i državni još tamo od 7. ili 8. stoljeća: od Drave do Bojane, od Drine do Jadrana. U njevoj staroj domovini je ostao dio rodbine, ki je zgubio slobodu i očuvao samo vieru i jezik (kot i u Gradišću), dio je zgubio vieru i jednim dijelom ćemo je danas najti kot muslimane i Bošnjake u Bosni i Hercegovini, a na dio prazniv poljev ćedu se naseliti vlaški nomadi i polunomadi ... Ovi ćedu dijelom nastati katoličani, dijelom pravoslavi, jer su im crkvenu strukturu dava srpski duhovniki, ki su skupa s ljudstvom jednim dijelom naseljavali Turki ... Dio Hrvatske, ku i danas kot takovu znamo, ostati će u boju do današnjega dana, plinjena, zničavana, od velikih gledana kot provincija, a svenek bila kolonia, 'reliquiae reliquiarum' ostatki ostatkov nekada slavnog Hrvatskoga Kraljevstva, ku su batrili i hrabrili pape za nas danas časnim imenom 'predzide kršćanstva', a i do danas ju se drži pred zidom ili za zidom, kade pijani i divlji tuđinski vojaki, zna se ča činu." Od hrvatskoga plemstvam u Gradišću se spominju Draškovići i Jurišići ("Draškoviće ćemo najti i u najstarijemu popisu hrvatskih imen iz Maloga Boriščofa 1557."). Godine 1490. gospodar gradišćanskih gradova Forchtensteina i Železna postaje herceg Ivaniš Korvin, nezakoniti sin hrvatskoga i ugarskoga kralja Matijaša Korvina. Prva hrvatska imena koja nalazimo u Gradišću na koncu XV. st. "lako moru biti njegovi (Ivaniša Korvina) doseljeniki, i ovo je prvo spominjanje hrvatskih doseljenikov u ovoj krajini".

Govoreći o podrijetlu imena Baran (prvobitno ime Maloga Boriščofa), Stipe Mlikotić veli da to ime znači "i danas za nas baka od ovce" to jest ovan. Riječ baran "u drugi slavenski jeziki na Balkanu zvana (izvan) hrvatskoga nije poznata". "Sve ovo upućuje, da je Mali Boriščof bio uglavnom mjesto, kade su se gajile ovce, ali da je

naziv mjesta slavenskoga porijekla, ali more biti i starohrvatskoga, jer je oko Blatnoga jezera u Panoniji u skopu avarske države bio tako zvani 'Hrvatski kaganat' u ranom sridnjem vijeku, ki se je more biti protezao i na ovu krajinu (to jest Gradišće, nap. T. H.). Ovo o starohrvatskomu kaganatu mi se čini najprhvatljivije, jer stručnjaki južne granice sridnjovjekovne moravske države na jugu kot najdalje stavljaju na rozalijsko i šopronsko brigovlje. Granice Hrvatskog kaganata nikada nisu detaljnije odredene ... Ja ovdje ne želim u ovo detaljnije ulaziti, ali izgleda da su skoro svi lokaliteti ove krajine u ovom času slavensko-moravski ili starohrvatski ... Ime Baran, ko sada nastaje Barstorf je najočitiji primjer za to."

Hrvati se nikada nisu pomirili s time, da ugarski kralj bude i kralj Hrvatskoga Kraljevstva. Zato na krunidbu kralja Matijaša Korvina hrvatsko i dalmatinsko plemstvo nije poslalo svoje poslanike. Za nas je zanimljivo, veli Milkotić, da je Matijaš Korvin "izdavao i podpisivao isprave i glagoljicom i bosančicom i govorio hrvatski, ali nije govorio ugarski, nit na tom jeziku izdao ni jednu ispravu". Kralj Matijaš je u Bosnu slao križare i inkvizitore (franjevce i dominikance) protiv bogumila i patarena. "Usudio bi se to ovde reći i imao bi materijala za cijelu studiju, da je Bosna poslidnji ostatak staroga hrvatskoga kraljevstva, a da 'bosanska crikva' i 'bosanski biškup' nisu ništa drugo nego ča je 500 ljet pred tim bio 'hrvatski biškup' u Ninu, Kninu i Solinu, i njegova crikva, ka je za senek sačuvala i svoj jezik i svoje pismo u liturgiji, svoju posebnost, prem smo postali najgorljiviji katoličani. - 'Bosanska crikva' i 'bosanski biškup' nije nikakova bogumilska ni patarenska sekta, nego poslidnji ostatki posebnosti hrvatskoga kršćanstva, ko smo sobom donesli o Azovskoga morja (prije nego su tamo sv. Ćiril i Metod 'našli' slavenske knjige, pisane glagolicom, ka se je i u Hrvatskoj pisala prije Ćirila i Metoda) ili, još dalje iz kavkasko-perzijskog kraja."

Hrvatima su u očuvanju njihova narodnoga identiteta pomogli u prvom redu Crkva i popovi glagoljaši. Kralj Ferdinand je dopustio da Hrvati imaju pravo birati svoje svećenike, "ča je opet značilo, da se makar prodikovalo na hrvatskom jeziku". "U ovom času je najprije jurski biškup Pavao Gregorijanec od 1554. - 1556., a potom od 1578. - 1587. isto tako Hrvat Juraj Drašković, ča je sigurno odmah na početku pomoglo, da u ovom kraju budu i u praksi ove privolegije. Drašković ide i dalje i dopušća u crikva upotribu glagolice. Ovakove uredbe mogli su predložiti i dobiti samo Hrvati iz južne (primorske) Hrvatske, jer je samo ovde bila dopušćena glagolica i u Hrvatskoj, a i zapis bosančicom na klimpuškom misalu upućuje isključivo na Dalmaciju ili bosansko-hercegovačko područje ... Da duhovniki idu sa svojimi vjerniki, opet je bilo moguće samo u glagoljaški kraji, jer u cijeloj rimskojCrikvi ovoga časa, i fare i biškupije, pa tkao i farniki i biškupi su strogo lokalno uređeni i svugdi po svitu je služba Božja na samo jednom jeziku - latinskom, zarad toga duhovniki i ne zandu biti vezani na jedan etnos - narod. U cijelom katoličanskom svitu su samo Hrvati, u praksi samo u južnoj Hrvatskoj, imali ovu iznimku: služili su glagolicom i sv. mašu čitali na staroslavenskom jeziku. Ovako je po Crikvi i hrvatski jednako kot i latinski postao jur tada kulturni jezik i kot kulturni jezik je u ovom germansko-ugarskom morju sačuvao i Hrvate u Gradišću kot narod. Nimci su ovo dobili stopr po refomaciji Martina Luthera, pa se nije ni čuditi, da Hrvati, zvana nekoliko intelektualno čvrstih duhovnikov, ne prihvaćaju protestantizam. Jednostavno s njim nisu znali ništa dobiti ... Crikva i Juraj

Drašković su s ovim postavili temelje održanja hrvatskoga naroda u Gradišću i na ovi temelji Crikva kod Hrvatov u Gradišću gradi do današnjega dana. U susjedni kraji kot u Dolnjoj Austriji se to nije moglo ostvariti zato, jer crikvene strukture to nisu dopustile, a jedan od najvećih krivcev je bio bečki kardinal hrvatskoga imena Kolonić, ki je najstrože prepričio upotrebu hrvatskoga jezika u crikvi hrvatskim doseljenikom."

Stipe Mlikotić skromno veli da je njegov pristup starijoj povijesti Maloga Borištofa "ipak jedno amatersko djelo, ko kot prvo kani zbuditi interes i zaista će me veseliti, ako mi ki pokaže, kade imam ili nimam pravo, jer ću se kroz to i ja ča naučiti, ča u ovom mojem istraživanju nisam mogao najti. Svist ove moje nedostatnosti je dio iskrenosti i želje, da doznam istinu i sve napisano je u tom smislu, a ne za koga ili protiv koga." Iako nije, kako sam kaže, "povjesničar po zanimanju", on si je "uzeo čuda truda i se informirao kroz čuda literature i kroz kontakte s mjerodavnimi povjesničari".

Pisac starije povijesti Malog Borištofa Stipe Mlikotić rodom je iz Poljica (roden je god. 1950. u selu Dolac Gornji), nekadašnje slavne Poljičke Župe ili Republike. Poslije svoje mlade mise poslan je u Gradišće, gdje je najprije službovao kao kapelan u Kleinfrauenhaidu i Otavi a potom "kot farski moderator" u Cogrštofu, Otavi i Forchtensteinu. Danas je župnik u župi Mali Borištof. "On sprohađa stalno s interesom sve teološke, filozofske i suvrimene umjetničke struje, osebito istraživanje Biblije. Njegovo znanje pruži vjernikom u redoviti komentari k nediljnomu evanđelju (s početka su to bili komentari staroteštamenskim tekstom) u hrvatskoj crikvenoj novini 'Glasnik' ... Njegov interes pripada uz dosada spomenuto i povijesti, ča dokazuje njegov dotični prilog u jubilejskoj knjigi o Malom Borištofu. On je i slobodni suradnik Hrvatske radio-televizije u Zagrebu i to programa za kulturu i naobrazbu. Član je i novoutemeljenoga društva 'Kultura na selu', ko ima svoje korijene u farskom domu Maloga Borištofa i ko je kulturno aktivno jur sedam ljet dugo u veleopčini Veliki Borištof. Društvo orgnizira izložbe, koncerte, predavanja, nastup pjevačkih zborov i daje multimedijske predstave" (Felix Wanschitz, Monika Trimmel-Rožanić, str. 279.).

Na koncu svoje rasprave Stipe Mlikotić kaže: "Lagao bi, kad nebi rekao, da sam ipak želio i pokazao neke novosti kot: Pristup Bogumilov ili 'Kristjanom' u Bosni, da se na Hrvatsku povjest ne bi smilo gledati samo iz austrijskoga i ugarskoga gledišća i po onom, ča smo naučili, da bi doseljenje Hrvatov tribalo gledati u povjesnoj situaciji 15., 16. i 17. stoljeća i u nje sveukupnosti, da je puno širja i kompleksnija uloga Crikve i duhovnikov za Gradišćanske Hrvate, da samo doseljenje ne smimo gledati samo po dokumenti i da tu Jurišić ima najznačajniju ulogu. Ali da bi to tribalo gledati u svoj kompleksnosti i njegove peršone i časa, te kraja iz koga dolazi, ili je mogao dojti ... Za lokalnu povjest mislim, da je jako važno, ozbiljno uzeti tezu o 'Hrvatskom kaganatu', kot i o moravskoj državi u ranom Sridnjem vijeku. Mislim, da sam uspio i dokazati, da se 1194. i 1195. odnosu samo na mali, a ne i na Veliki Borištof, kot i da je Mali Borištof 1557. maryarbarom, a Veliki Nemetbarom..."

Na temelju pisanja nekih bizanogrčkih pisaca može se zaključiti "da su Hrvati živjeli u Panoniji još prije dolaska Avara" i da su ti Hrvati "nastanjivali krajeve dalje od Blatnoga jezera prema Alpama i po predjelima što se steru među rijekma Dravom i Savom" (Tomislav Heres, Bosanska crkva u svjetlu novih spoznaja, "Naša ognjišta",

god. XXI., br. 12./178./, Tomislavgrad, prosinac 1991., str. 18.). Upravo na to područje Mlikotić stavlja svoj Hrvatski kaganat. Svakako je to izazovna teza, koju bi trebalo temeljitije ispitati. Mlikotićeva razprava baca novo svijetlo na neke dijelove najstarije hrvatske povijesti. A monografija u cjewlini važan je prilog povijesti gradišćanskih Hrvata.

Timjana MAHEČIĆ

Bijeli šal

Eh! Da su ovo čeze lake,
a ne ovaj fijaker star,
što me nosi drvoredom
od Ilidže k Vrelu Bosne.

Čeze lake, s čilim vrancem
a ne ovaj star fijaker.
Spustio se tiho mrak.
Kaska konjić - vjetar lak
lepršao bijeli šal
bijeli šal.

Već je skoro svan' o dan
krenu s Vrela f jaker star,
dok je kiša rominjala
šuštalo je lišće sneno.

Nisu čeze! Vranca nema,
već običan f jaker star
al' me putem do Ilidže
grije topli bijeli šal
bijeli šal.

(1984.)

Srebro

Tko to prosu?
Tko to prosu?
Srebren trag u Tvoju kosu!

Vrijeme tiho to korača
ura vječna stalno bije,
napunila srebrom njedra,
pa je njene vrijedne ruke
prosu i u Tvoju kosu.

Kad umrem

Kad umrem, moj Duh će ući
u onu Lipu pokraj puta.

Kad Ti umreš, Tvoj Duh će ući
u onaj Jablan na istom putu.

Ti ćeš mene, s visoka,
gledati cijele godine.

A ja ću Tebe svakog lipnja
ljubit mirisnim poljubcima.

Šimun JURIŠIĆ

Hrvati u Pragu

Uputio sam se na Višegrad. To je bio moj posljedni cilj. Sutra odlazim.
S ovoga brda htio sam pozdraviti Zlatni Prag.

(Sava Bjelanović: Kroz slavenske zemlje. Zadar,1897.)

Hrvati su češkoj metropoli i češkoj kulturi podarili jednog vrsnog likovnog pedagoga, zatim dramskog prvaka i barem jednog književnika. Veze s Pragom su stare i prastare. Još je Karlo IV, "otac domovine", sagradio za naše glagoljaše benediktinski samostan i crkvu - poznati Emaus. Slavenski raspoloženi kralj, koji je tek po majci bio potomak Premyslovića, upoznao je hrvatske glagoljaše benediktince kad je godine 1337. prolazio kroz Senj. U klaustru su zidne slike iz XIV. st. Iz samostana je i evanđelje u Reimsu (Codex argenteus) na koje su se prilikom stupanja na prijesto zaklinjali francuski vladari.

Veliki broj naših slikara živio je i radio u inozemstvu, posebice u Parizu. Medutim, ni jedan od njih nije postigao barem formalno toliku čast koliku je postigao Vlaho Bukovac u Pragu. Bio je ne samo redoviti profesor najviše likovne škole (akademije), već i član Češke akademije znanosti i umjetnosti (1913).

Vlaho BUKOVAC (Cavtat, 1853. - Prag, 1922.) bio je u jesen 1903. izabran za izvanrednog profesora, a za redovitog 1910. na umjetničkoj akademiji. Sama akademija na kojoj je predavao utemeljena je potkraj XVIII. st. (1799). Česi su priznali da je na tu visoku školu donio pointilizam, slikarski slog nastao daljnjim razvojem francuskog impresionizma. Odgojio je naraštaj slikara s izrazitim osjećajem za svjetlo i boje. Ti su slikari kao grupa *Osma* postavili temelj modernom slikarstvu. Od slika koje je izradio u Pragu samo se mali dio čuva u tom gradu u javnim ustanovama. Godine 1925. imao je u češkoj metropoli svoju posljednju i najveću izložbu -posmrtnu retrospektivu. U Pragu je, uz pomoć Bože Lovrića, napisao svoju autobiografiju *Moj život* (Zagreb, 1918), koja je do danas doživjela tri izdanja.

Autobiografija *Moj život* ima 163 stranice. O Pragu i o svojem radu u tom gradu Bukovac je napisao manje od jedne stranice. "Sa mnom je počela sveopća škola na akademiji. Imao sam odmah osam đaka, izmedu kojih i jednog Hrvata, rodom iz Zadra. Zvao se, za čudo, Kreiner."

Stjepan RADIĆ (1871. - 1928.), političar i pisac, objavio je i ove dvije knjige: *Češki narod na početku XX. st.* (1910) i *Češka vježbenica za srednje i njima slične škole* (1911). "Za vrijeme svoga jednogodišnjeg boravka (1899. - 1900.) u Pragu napisao sam i više čeških originalnih djela, na temelju kojih me je najstarije češko književno društvo *Svetobor* priznalo češkim književnikom" (S. Radić: *Praški zapisi).*

Zvonimir ROGOZ (Zagreb, 1887. - 1988.), kazališni i filmski glumac, više od dvadeset godina živio je i radio u Pragu, i to kao član Narodnog kazališta (1929. -

1946.) i kao filmski glumac (1946. - 1949.). U tom je kazalištu tumačio glavne uloge: Hamlet, Harpagon, Hlestakov i dr. Režirao je i djela Strindberga, Ogrizovića, Krleže i dr. Praške godine prikazao je u svojim memoarima *Mojih prvih 100 godina*.

Od naših književnika u češkoj metropoli najduže je vremena živio i radio Božo LOVRIĆ (Split, 1881. - Prag, 1953.), pjesnik, romanopisac, dramatičar i publicist. Studirao je filozofiju. Godine 1911. nastanio se i oženio u Pragu. Neko vrijeme bio je bankovni činovnik, a od 1919. referent Ministarstva inozemnih poslova. Objavio je nekoliko knjiga na hrvatskom jeziku, a pisao je u češkim i našim listovima i časopisima. Opisivao je i Prag, ali ne toliko podrobno kao August Šenoa, koji je živio u Pragu od rujna 1859. do kraja travnja 1865. Najprije je studirao pravo, zatim je napustio studij i živio kao publicist. Uživao je i Strossmayerovu novčanu potporu. Mnogo je pisao o praškom kulturnom i političkom životu u svojim feljtonima *Praški listovi*. Evo jednog odlomka:

"Jučer je na ovdašnjem sveučilištu naš zemljak Milan Arnold povišen na čast doktora liječničtva. Pozivnice njegovu povišenju bijahu - i to u Pragu prvi put - samo hrvatskim jezikom štampane. S njim bi povišen još jedan mladi češki kandidat. Slučajno bijaše profesor što ih je promovirao Nijemac, pa začudo je nije ih, kako to biva po starom obredu sveučilišnom, htio poljubiti, valjda što je jedan bio u surki, a drugi u čamari; ništa zato, znanosti to ne škodi" (1862).

Kad smo već kod književnika, dobro se podsjetiti da je Stanko Vraz za života izdao tri knjige originalnih i prevedenih djela. Jedna od tih knjiga objavljena je u Pragu pod naslovom *Gusle i tambure* (1845). Tek usput ću navesti podatak da je od 1560. do 1981. prevedeno na češki jezik 447 djela raznih hrvatskih pisaca. Najviše je djela prevedeno u XIX. st. Dok je pjesma *Smrt Smail-age Čengića* čak četiri puta prevedena na češki, dotle najveće češko pjesničko djelo XIX. st., *Màj* Karela Hyneka Macha, nije do danas prevedeno na hrvatski jezik. Podaci su to iz knjige Dušana Karpatskyja *Croatica na češkom jeziku*.

Ni u jednoj europskoj metropoli nije prikazivano toliko naših djela u kazalištima koliko u Pragu. Dok su npr. u Beču ili Rimu prikazane ukupno tri ili četiri drame, u Pragu je predstavljeno više od deset naših drama, najviše Vojnovićevih. Njegova drama *Maškarate ispod kuplja* imala je svoju svjetsku premijeru u Kazalištu na Vinohradyma 7. prosinca 1923. Dramu je posvetio Pragu. U tom kazalištu je izvedena opereta *Barun Trenk* Srećka Albinija i još neke naše drame. Hrvatski pisci bili su i na repertoaru Narodnog kazališta, u kojemu je pet inozemnih opera (1936. - 1940.) režirao dr. Branko Gavella. Od redatelja te najuglednije češke kazališne kuće spomenimo samo Jaroslava Kvapila (1868.-1950.), redatelja Maškarate ispod Kuplja u Pragu. U svojim memoarima *O čemu znam* (1932) govori i o našim ljudima - Ivi Vojnoviću, Ivi Raiću, Ljerki Šram i drugima. Ivo Raić je jedini hrvatski glumac koji je predstavljao na četiri jezika: na hrvatskom, njemačkom, češkom i madžarskom. U Narodnom kazalištu u Pragu (1902-1903) glumio je i Shakespeareova Romea.

O tome kako su Pražani rado odlazili u kazalište (a to isto čine i danas) pisao je još Stjepan Miletić, zamjerajući Zagrepčanima nehaj i nepohađanje kazališnih predstava:

"Ali češko općinstvo i ljubi svoje glumište (Narodno kazalište u Pragu - op. Š. J.) te ga najmarnije posjećuje. Gotovo pol glumišta u stalnom je abonnementu

rasprodano, a i inače su sve predstave obično dupkom pune. Pohadati glumište tamo je patriotska dužnost, - a kod nas?" (1904).

Za hrvatske glazbene povjesničare veoma je zanimljiv glazbeni odjel Gradske knjižnice. Skladatelj i glazbeni pisac Antun Dobronić (1878.-1955.), inače praški student i profesor konzervatorija u Zagrebu, zapisao je u novinama *Novosti* (Zagreb, 15. XI. 1936) da Gradska knjižnica ima veoma bogatu zbirku koja se odnosi na našu glazbu i skladatelje.

Josip (Josef) MANDIĆ (Trst, 1883. - Prag, 1959.), skladatelj, učio je glazbu u Zagrebu, Trstu i Beču. Bijaše doktor prava i u Pragu odvjetnik od godine 1923. Oko četrdeset godina proživio je u češkoj metropoli gdje je djelovao i kao publicist koji je promicao našu glazbu. U početku je bio privržen nacionalnom smjeru, a poslije se priklonio suvremenim zapadnoeuropskim strujanjima. Napisao je tri opere, nekoliko kantata, orkestralnih i koncertnih djela uglavnom u Pragu (osim opere *Petar Svačić*).

Fredrik RUKAVINA (1883-1940.), dirigent, bio je operni ravnatelj u Ljubljani i u Zagrebu, a u Osijeku intendant Hrvatskoga narodnoga kazališta. Oko deset godina (1929.-1938.) radio je u Pragu u Narodnom kazalištu, Filharmoniji i na radiju.

Dakako, u ovom članku ne mogu biti niti suhoparno navedena sva gostovanja naših umjetnika, dramskih i glazbenih, u Pragu. Od naših glumica najviše je puta gostovala u Pragu (1886.-1894.) Marija Ružička-Strozzi, nudili su joj angažman u Pragu i Beču. U Narodnom kazalištu u češkoj metropoli predstavljala je Fedoru, Juliju, Margaretu (u *Dami s kamelijama*) i dr. Godine 1937. izabrana je za začasnu članicu te ugledne kuće.

II

Koliko su Hrvati dali sveučilišnih profesora češkoj metropoli, ne znamo. Kad je osnovano Karlovo sveučilište mnogi su naši ljudi tamo studirali medicinu, a neki su postali i profesori na tome sveučilištu. Karlovčanin Ignjat Franjo FRITZ (1778.-1841.) oko 35 godina bio je profesor kirurgije. Prvi je u medicinu uveo jednu vrst vodene kupelji. Ivo MAĆELA (1891.-1952.), rodom iz Trpnja na Pelješcu, završio je gimnaziju u Splitu. Dugo godina bio je sveuč. profesor opće i eksperimentalne patologije u Pragu i Bratislavi.

Slovenac Matija Murko dvadesetih godina ovog stoljeća osnovao je na Filozofskom fakultetu odsjek za jugoslavenske jezike i književnost. Od godine 1920. do 1934. bijaše lektor za srpsko-hrvatski jezik (tadašnji naziv za jezik!) Dragutin PROHASKA (Osijek, 1881. - Prag, 1964.), književni povjesničar i pisac nekoliko knjiga. Na češkom jeziku tiskao je priručnik iz srpsko-hrvatskog (1927) te hrvatske i srpske književnosti (1928). To su opširni priručnici manjeg formata (m8°). Poslije je Prohaska postao docent na Visokoj školi za ekonomiju u Pragu.

Na Murkovoj katedri danas predaje Miroslav KVAPIL (Usora, Bosna, 1930). Gimnaziju je učio u Osijeku. Studirao je i doktorirao na Filozofskom fakultetu Karlova sveučilišta na kojemu je danas profesor. Objavio je i knjigu *Hrvatska književnost 1895-1914. Hrvatska moderna* (Prag, 1977).

Kroatistički odsjek na Filozofskom fakultetu utemeljen je godine 1993. i to u zgradi na Trgu Jana Palacha. Prva generacija ima oko četrdesetak studenata.

Koliko je naših ljudi studiralo u Pragu? Obično se navodi da je samo poslije Prvog svjetskog rata u češkoj metropoli studiralo više od dvije tisuće studenata iz ondašnje Jugoslavije. Među tim studentima bilo je barem tisuću iz naše domovine. Potkraj XIX. st. u Pragu je izlazilo nekoliko časopisa na hrvatskom jeziku: *Hrvatska misao*, *Novo doba* i *Glas* (1897.-1899.), *Hrvatski đak* i dr. *Hrvatska misao* (1897) bijaše časopis mladih koji su morali napustiti Zagreb zbog studentskih demonstracija i spaljivanja madžarske zastave. Nastavili su studij u Pragu i bili su pod utjecajem ideja T. G. Masaryka. Zalagali su se za "svakodnevni sitni rad" politički i društveni.

Pokoljenja hrvatskih, a naročito dalmatinskih studenata uoči Prvog svjetskog rata, studirala su radije u Pragu nego u Beču kao do tada, i to iz političkih razloga. Godine 1932. u Pragu je otvoren Jugoslavenski studentski dom, koji je mogao primiti oko 180 studenata. Dom je sagradila Čehoslovačko-jugoslavenska liga. Zgrada i danas postoji, njezina je adresa: Parléřova 6, Hradčany, Praha 6.

Oko pedeset godina (1856.-1907.) u Pragu je djelovalo književno, govorničko i zabavno društvo *Hrvat*. To nije bilo jedino društvo naših studenata. O tim društvima može se naći više podataka u knjizi Petra Ribnikara *Vodnik po arhivskem gradivu o Jugoslaviji v Državnem osrednjem arhivu ČSR v Pragi* (Ljubljana. 1989, str. 129).

Za razliku od hrvatskih društava u Pragu, *Češko društvo* (Češka beseda) u Zagrebu (utemeljeno 1874.) ima svoju zgradu. Podiglo je vlastiti dom 1937. u Šubićevoj ulici koji je 1941. oduzet. U njemu je danas radijska stanica.

Nije samo zbog studenata godine 1924. osnovana u Pragu *Slavenska knjižnica* pri Ministarstvu vanjskih poslova. Godine 1939. imala je više od 200.000 knjiga. Bila je nabavila knjižnice Milana Rešetara, Branka Vodnika i Slovenca Janka Šlebingera. Knjižnica je godine 1942. ukinuta, a njezine su knjige pripale Narodnoj i sveučilišnoj knjižnici. Obnovljena je pod istim imenom godine 1945.

Godine 1925. na poticaj Jugoslavensko-čehoslovačke lige u Pragu je osnovana *Jugoslavenska Strossmayerova biblioteka* koja je vjerojatno radila do početka Drugog svjetskog rata.

Strossmayerovo ime je bilo u nazivu jedne knjižnice, ali jedan trg u Pragu i danas nosi njegovo ime. Od naših ljudi još jedino Tesla ima svoju ulicu, a u najstrožem središtu Praga je Zagrebačka ulica.

Kao zanimljivost navest ću da su hotel *Panorama* (Praha 4, Milevská 7) gradila dva poduzeća, jedno je *Lavčević* is Splita. Kavana u tom visokokategorniku nosi ime *Split*, a na zidovima ima više slika staroga Splita.

Za neke buduće istraživatelje, naše teme recimo za magistrande i doktorande, (Hrvati u Pragu) ostaje još mnogo posla. Trebat će proučiti naša društva, u prvom redu studentska, i naš prinos, glumački, pjevački i repertoarni, kazališnom Pragu. Nije mogao ostati besplodan studij barem koje tisuće naših sveučilištaraca. Što znamo o radu *Franje Kršnića* (1897.-1982.) u Pragu u kojemu je završio umjetničku akademiju? Ovaj poznati kipar živio je u Češkoj devet godina.

Zar je moguće da je samo Meštrović nazočan u javnim muzejima i galerijama zlatnog Praga?

Poprsje čehoslovačkog predsjednika T. G. Masaryka izradio je *Ivan Meštrović* i darovao mu ga. Godine 1933. bila je u Belvederu, ljetnom dvorcu kraljice Ane, priređena velika izložba kipara Ivana Meštrovića. Tom je prigodom otkupljeno nekoliko njegovih radova koji su u javnim i privatnim zbirkama u Pragu.

Plodni kulturni tragovi Hrvata u Pragu, koji su počeli prije nekoliko stoljeća, nastavljaju se i danas kad su i Česi i Hrvati dobili svoje države.

Evelina RUDAN

Od Njigovega imena

Ja nis od čera,
ni od jutri nis,
i Moje danas ni tvoje.

Ja znan broj svih
tvojih postoli
i svaki tvoj korak
moren i ćepat i frmat.

Ja san s tobon kat si najsamija,
i s tobon san kad te ni,
i kad pokupljaš
kuse sebe odzat puščene,
i kad se delaš novon
i kad padaš sve po starin.
Ja vidin
i kad ti ne vidiš
i znan
sve ča ti biš stila znat.

Ja nis od Mesta i
i Mesto nisan ja,
odzgor san i odzdol
od livega i desnega,
od prije i od pokle
Oni san Ki san.

Ksenija PREMUR

Skice iz Istre III.

Kad bi se samo izreći dao
taj val morski
i pijesak slani s dna

Kad bi se samo ispjevati dao
dubok šum i žagor i žumor
i uzdizanje i lomot i šapat i mrmor
i smiraj i šuštaj
i pjena i val

Kad bi se samo pretočiti mogao u riječ
taj titraj - drhtav i plah
zelenog bora pod plavetnilom neba
nad dubòku modrinu mora

Kad bi progovoriti mogao
drevni, olujni i mrk
povijen nad zelenomodrim morskim snom
čempres u lomu i kriku i bjesnilu oluje
i plavetnom smiraju
drhtavom na dâna dlanu

što bi mi došapnuti krišom...
smio i mogao i htio

(16. X. 1993.)

Pavao GALIĆ

Cenzurirani Einstein

(Građa za povijest cenzure knjiga u boljševizmu)

Cenzura knjiga bila je poznata i prije boljševizma, no ona je u naše doba ukinuta, jer države vode računa o zahtjevima demokratskog društva. Drugo je pitanje, da li bi bila potrebna i opravdana određena, kontrolirana cenzura knjiga u demokratskom društvu - jer, sloboda pojedinca ne smije biti neograničena, nego se mora umanjiti, kada i ako ugrožava slobodu ostalih.

Komunizam je prihvatio cenzuru knjiga, koju su premnoge demokratske države napustile, i ujedno usavršio tu instituciju do apsurda, pa čak do smiješnosti, da nije riječ o jednom aspektu tragedije čovječanstva XX. stoljeća. Ako je strogost nešto i popustila pri kraju boljševičke ere, još ne znači, da je to bio znak demokracije, nego je bio znak urušavanja jednoga neprirodnog društvenog sustava.

Najnovija pak istraživanja dokazuju (spomenut ću samo jedan primjer), da Metternichova cenzura knjiga nije bila nipošto tako stroga, kako smo učili u školam [1], i da uopće nije bila cenzura, ako je usporedimo s boljševičkom.

U povijesti knjige važno mjesto zauzima i povijest cenzure knjiga, a u toj posljednjoj izuzetno zanimljivo i važno mjesto pripada cenzuri knjiga u komunizmu.

U nas se počela proučavati ta cenzura, pa je tako npr. dr. Aleksandar Stipčević, sigurno najbolji poznavatelj tog predmeta u Hrvatskoj, objavio dvije knjige [2], a Josip Grbelja napisao je za "*Glas Koncila*", u 15 nastavaka, članak pod naslovom *"Cenzura vjerskog tiska u Hrvatskoj 1945-1990. godine"* [3].

Prilog proučavanju cenzure knjiga želi biti i slučaj, koji smo najavili u naslovu.

Počeo sam raditi u zadarskoj Znanstvenoj knjižnici (tada Naučnoj biblioteci) 1945. godine. Tih je godina Američko veleposlanstvo iz Zagreba slalo na poklon velik broj knjiga zadarskoj Knjižnici, ali mi nije poznato na temelju kojih ugovora s bivšom državom. Sjećam se, da su to bila uglavnom pučko-znanstvena izdanja, razni engleski (američki) rječnici i slična djela.

Znanstvena knjižnica u Zadru dobila je 1954. godine na poklon i djelo: Lincoln Barnett, *The Universe and Dr. Einstein* [4].

Prelistao sam tu knjigu, a moju je posebnu pozornost privukao početak 15. poglavlja (str. 117 i dio str. 118 usp. str. 873. op. m.), jer se spominje Einsteinov odnos prema vjeri i Bogu Te sam retke za sebe prepisao i preveo na hrvatski.

1. Alan Sked, *Grandezza e caduta dell' Impero Asburgico 1815 - 1918*. Laterza, Roma-Bari, 2, 1993, 48-49; prijevod s engleskog.
2. *Cenzura u knjižnicama*, Zagreb, 1992. i *O savršenom cenzoru*, Zagreb, 1994.
3. *Glas Koncila*, Zagreb, 34/1995., br. 2-16. Vidi i moj člančić *Narodni neprijatelji Ciceron i Horacije* (Vjesnik bibliotekara Hrvatske, Zagreb, 35/1992., 3-4, 203-205)
4. Lincoln Barnett, *The Universe and Dr. Einstein* (New York, The New American Library of World Literature, 1954, 5th printing - Mentor Book).

To 15. poglavlje počinje riječima *"Cosmologists for the most part maintain silence on the question of ultimate origins ..."*, a završava na str. 127 riječima *"... as St. Paul did nineteen hundred years ago, that "the world was created by the word of God so that what is seen was made out of things which do not appear"*.

Evo u prijevodu početka 15. poglavlja.

"Najveći broj kozmologa šuti o pitanju početka svemira, ostavljajući to pitanje filozofima i teolozima. I čisti empiričari među suvremenim znanstvenicima okreću leđa tajni, koja je u pozadini fizičke stvarnosti."

Einstein, čija je filozofija znanosti katkada bila kritizirana kao materijalistička, jednom je kazao:

"Najljepše i najdublje uzbuđenje, koje možemo doživjeti, jest osjećaj tajanstvenosti. To je početak svake istinske znanosti. Onaj, komu je taj osjećaj tud, koji se ne može više diviti, kao da je mrtav. Znati, da uistinu postoji ono što je nedokučivo, što se očituje kao najveća mudrost i najveća ljepota, što je pristupačno našem slabom razumu samo u najprimitivnijim oblicima - ta spoznaja i taj osjećaj središte su istinske religioznosti".

Drugom je zgodom izjavio: "Kozmičko religiozno iskustvo najsnažniji je i najplemenitiji poticaj znanstvenog istraživanja".Većina znanstvenika, kada govorahu o tajnama svemira, njegovoj golemoj sili, njegovu početku, njegovoj racionalnosti i harmoniji, sklono je izbjegavati riječ Bog. Einstein ipak, koji je bio nazvan ateistom, nema takve zapreke. On kaže: "Moja se vjera sastoji u poniznom divljenju neizmjerno višem duhu, koji se otkrio u neznatnim pojedinostima, što smo ih sposobni opažati svojim slabim i nejasnim umom. To duboko uvjerenje o nazočnosti više sile, koja se očituje u neshvatljivom svemiru, tvori moju predodžbu o Bogu".

Ovo je završetak 15. poglavlja.

"... svijet je stvoren riječju Božjom, tako da je vidljivo imalo početak iz nevidljivoga".

Nije potrebno dokazivati, da Einstein nije bio kršćanin, još manje katolik, a niti pripadnik neke druge monoteističke konfesije. Iz njegovih riječi samo proizlazi, da je imao predodžbu o Bogu i da veoma vjerojatno nije bio ateist. Spominjem to zato, da bi se vidjelo, da se boljševizam nije trebao bojati, da bi taj veliki znanstvenik mogao *"destruktivno djelovati na narodne mase"* (tako se onda službeno govorilo!). Einsteinova mala vjera (nazovimo je tako) nije mogla imati veliki *"destruktivni učinak"*. ... Za mlađe pak treba kazati, da je komunizam smatrao vjerovanje u Boga za državu opasnim činom. I baš se zato taj pokojni sustav bojao Einsteinove vjere.

Godine 1956. izašao je u Sarajevu srpski prijevod spomenutog djela pod naslovom *Vasiona i Ajnštajn* [5]. Prelistao sam prijevod i tražio one dvije stranice 15. poglavlja ... Uzaludno.

5. Linkoln Bernett, *Vasiona i Ajnštajn* (Beograd-Sarajevo-Zagreb, Džepna knjiga, 1956., prev. s engl. Fridrih Troj i Stanimir Arsenijević; Džepna knjiga, 60). Usput rečeno, knjiga je tiskana u Zadru u Izdavačko-štamparskom poduzeću.

Susreo sam se, dakle, s veoma zanimljivim, možda rjedim primjerom najstrože cenzure knjiga! Ljudi nisu smjeli čitati te dvije najnevinije stranice, koje su ikad napisane! A kako su to izveli? Original ima 15 poglavlja, a posljednje počinje Einsteinovim razmišljanjem o Bogu. U prijevodu 15. poglavlje nije označeno brojem, nego se nastavlja na 14. na način, što je ispušten početak 15. poglavlja. Točnije, 14. poglavlje završava riječima: "... *bilo u vidu slobodnih neutrona, kvanata energije, ili prosto kao nekakva neodređena svetska građa, kosmička suština iz koje se potom izdvajala ova mnogolika vasiona*" (str. 104 prijevoda), izostavljen je početak 15. poglavlja, 15. se odmah nastavlja na 14. ovim odlomkom: *"Što se nauke tiče, postoje za sada dva izlaza koji nam obećavaju mogućnost bližeg prilaženja fizikalnoj realnosti* (str. 104 prijevoda).

Uzaludno sam tražio i završetak. Tu se spominje sv. Pavao, pa su prevoditelji završili svoj prijevod ovim riječima: *"Nalazeći se na sredini između makrokozma i mikrokozma on nailazi na pregrade na obe strane i ne može ništa drugo nego da se divi"* (str. 112).

Valja priznati, da je cenzura izvrsno obavila posao! Usavršila je sve dotada poznate metode i, cenzuriranjem dviju nedužnih stranica, došla čak do apsurda i smiješnoga. Falsificirali su, dakle, prijevod, koji objektivno nije ni po čemu mogao štetiti boljševizmu. Da li im je bio potreban taj postupak?

Najvjerojatnije jest, jer je u tom sustavu bilo zabranjeno sve ono, što nije bilo izričito odobreno. Dakle, radilo se o obratnom postupku od onoga, koji vrijedi u demokratskom društvu, gdje je slobodno sve ono, što nije zabranjeno. Radi se o bitnoj razlici!

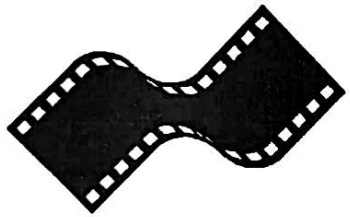

Gjuro KRASNOV

Bez naslova

U godinama ovim
Kada srce teže kuca
Kad smo breme sami sebi
Rijetki su svjetlucaji novi
Za lagodu srca našeg.

Spomen na jednu godišnjicu

Još gori ova svijeća
Još gori i još grije
Još gori i još svijetli.
I lakše je živjet'
Kad ti je pri srcu toplo
Kad ti je u duši svjetlo.
Da te nema, toga ne bi bilo
I lijepe snove se ne bi snilo.
Zato gori, grij i svijetli,
Svjećo moja, srećo moja.

15

Cosmologists for the most part maintain silence on the question of ultimate origins, leaving that issue to the philosophers and theology. Yet only the purest empiricists among modern scientists turn their backs on the mystery that underlies physical reality. Einstein, whose philosophy of science has sometimes been criticized as materialistic, once said:

"The most beautiful and most profound emotion we can experience is the sensation of the mystical. It is the sower of all true science. He to whom this emotion is a stranger, who can no longer wonder and stand rapt in awe, is as good as dead. To know that what is impenetrable to us really exists, manifesting itself as the highest wisdom and the most radiant beauty which our dull faculties can comprehend only in their most primitive forms—this knowledge, this feeling is at the center of true religiousness."

And on another occasion he declared, "The cosmic religious experience is the strongest and noblest mainspring of scientific research." Most scientists, when referring to the mysteries of the universe, its vast forces, its origins, and its rationality and harmony, tend to avoid using the word God. Yet Ein-

117

"Cenzurirani Einstein"

Ivana GALIĆ

Svijet umjetnih rajeva

Bila jednom jedna vlat trave kojoj je dosadilo haračiti samoj po livadi te se uputi u velegrad. Putovala je preko sedam gora i sedam mora da bi nekog maglovitog jutra ušla na mala vrata u ljudsku naseobinu. Tada se zaklela da će jednom ona gospodariti svijetom i krunomesnatim stvorenjima. Jučer sam je srela u kristalno praznou pogledu prijatelja i moram priznati da do sada još nije pogazila svoju riječ.

U ovo sintetičko doba financijski su se kraljevi dosjetili kako da udovolje hirovitim zahtjevima svojih razmaženih, silikonskih kćeri za novom vilom ili tek pokojom jahticom. Potreban kapital omogućio je novi modni krik maštovito prozvan umjetnim rajem. Griješite ako mislite da ćete po ulicama naći ljude odjevene u anđele, barem ne još sad.

Osnovni znakovi raspoznavanja ove hibridne potkulture su: natekle vene, kristalno prazan pogled, psihička rastrojenost i blijeda put - jedino što ih veže s rajskim stvorenjima.

Primijetite li ove znakove na svojoj rodbini ili prijateljima, možete biti ponosni što su napokon "u modi". Također će vam se svidjeti učinkovita dijeta na bazi bijelog praha. Napokon! Djeca vam očajno nabavljaju željeni preparat kako bi, po vašim preporukama, izgubila koji kilogram. Kako se samo ponosite s njima!

Ako koji diler počne igrati proroka i osigura vam mjesto u raju - ne gubite vrijeme! Tko zna, možda tamo ugledate Eru s onoga svijeta. Problem oko božićnih darova također lako riješite! Mami kupite igle za heklanje, a bratu i sestri člansku iskaznicu visokog društva - iglu za povećanu cirkulaciju vena!

Uživajte dok možete, glumite modernog Al Caponea zvanog "šprica"! Trujte sve živo i neživo jer su i oni vas otrovali slikom idealnog svijeta s porezom na jedinu ostavštinu sebičnih predaka - milijardu tona nerazgradive plastične mase!

Neka vaš omiljeni crtić bude "Pale sam na svijetu" - prvi dječiji idol blijedožute generacije! Pustite maštu u promet! To što vas život nije štedio ne znači da vi morate štedjeti druge.

I tako, živeći u ekstazi iz dana u dan spriječit ćete neugodan općeljudski problem - prenapučenost. Možda postanete i nacionalni heroj, stoga već sad poradite na svom autogramu ... A svi su govorili da od vas nikada ništa ...?!

Vrijeme je da naša priča započne ...

Nakon dvadeset sati mukotrpnog ispitivanja, šef policijskog odjela za suzbijanje narkotika napokon je mogao odahnuti. Njegova desetogodišnja potraga za "Snježnim kraljem", kako su slikovito prozvali regionalnog oca droge, polako se približavala kraju. I dok se mjesni diler tresao na stolici i previjao zbog nedostatka bijelih krvnih sastojaka, naš junak Petar R. pažljivo je planirao napad na novootkriveno skrovište čovjeka koji mu je oduzeo najbolje godine života.

Čitav je odred znao da je njihov šef oženjen poslom, a ne onom slabom zamjenom koja ga je, Bog zna iz kojih razloga, trideset godina strpljivo dočekivala s podgrijanom

večerom. Slijedeća dvadeset i četiri sata bila su prekretnica u Petrovom životu. Maštao je o promaknuću, neizbježnoj slavi i novim izazovima svog posla. Na ženu nije ni pomislio, jer je bračne vode već odavno napustio.

Istoga dana, čim su dobili zeleno svjetlo, započeo je lov na ucijenjenu glavu u kojem je sudjelovalo pedesetak članova specijalne jedinice. Iako je element iznenađenja bio njihov glavni adut, "kraljevi" gorostasi nisu bili mačji kašalj. Lokve krvi sa svih strana spajale su se u bujicu koja je malo - pomalo mirisala na pobjedu. I zaista, nedugo zatim otpor je popustio. Do Petra je munjevito dopro glas: "Imamo ga! Imamo!". Nije bilo mjesta za suze radosnice - sve se prebrzo odvijalo.

Čvrsti šefovi koraci odavali su emocionalno stabilnu stijenu na kojoj su bili uklesani ožiljci godina i prekovremena rada. Ubrzo su crne, hladne oči prelazile preko prostorije tražeći svoj lovački trofej. Glavni zgoditak ležerno se zavalio u svoju kožnu fotelju za stolom od ručno izrađene ebanovine. "Kralj" je s lažnim osmijehom na licu dobacio: "Tko bi rekao da ćemo se jednoga dana ovako sresti ... oče!".

Ove riječi pokrenule su u Petru bujicu zbrkanih emocija te ga oblije hladan znoj. Da - bio je to njegov sin Josip R. glavom i bradom koja je dobrano izrasla od prošlog susreta. Petar je izgubio tlo pod nogama i osjećao kako mu se život raspada pred vlastitim očima. Zavrtilo mu se u glavi te se morao, da ne padne, nasloniti na zlatnu ključanicu debelih hrastovih vrata. No, ona jača, ambicioznija strana hladnokrvno je prošaptala: "Uhitite ga!". Zatim je pao u komu.

Probudio se nakon dva dana u novom krilu bolnice koje je izgrađeno zahvaljujući zaplijenjenom novcu od kojekakvih ilegalnih transporta bijele napasti. Kako se samo bijedno osjećao. Čitavo ovo vrijeme bio je tek kocka domina u lancu koji pada.

Mislio je na svog sina jedinca kojemu nikad ništa nije nedostajalo. Šokiralo ga je upravo to što je on Josipa upoznao s mjesnim drogerašima, pomažući mu da što bolje napiše maturalnu radnju o utjecaju droge. Kako sve to sada smiješno izgleda!

Josip je bio najbolji učenik u razredu. Svi su mu govorili da će s tim ambicijama dogurati i do predsjedničke fotelje. Ali i njegova kožna u skrovištu daleko ga je odvukla.

Posljednjih godina nisu se često viđali. Otkako je Josip otišao u inozemstvo, Petar je preko njegovih pisama stekao mišljenje da mu je sin kakav uspješan, hvale vrijedan magnat. Nije se prevario. Ambicioznost je bila obiteljska crta - koban reaktant slave i moći. Uostalom, i da je sin živio s njim, od svoje zaslijepljenosti za poslom ne bi vidio ni iglu ispred sebe.

Petar je mislio da se ovo uvijek događa nekom drugom i zaplakao je pri pomisli da mu je posao preoteo ulogu muškarca u obitelji, a nadasve ulogu dobrog muža i oca. Je li moguće da je Josip sve ovo radio samo iz prkosa ili prezira prema očevu zanimanju koje mu je uništilo djetinjstvo?!

Vođen tim mislima, s dvije osobe na savjesti, Petar se sve više udaljavao od stvarnosti. Zadnji pogled bacio je na spravu koja je tromo ocrtavala otkucaje njegova, sada zatrovanog, srca. Obrisi su se raspadali, baš kao i njegovi ideali ...

Kad ga je ucviljena žena došla posjetiti, Petar je već bio na drugom svijetu - vjerojatno moleći za ulazak u vječnu tamu, ne bi li preobratio koju bivšu mušteriju.

Što se dogodilo s Josipom? Tko zna! Vjerojatno je pušten iz zatvora jer se onaj bijedni svjedok - "slabokrvni" diler objesio, ne bi li izbjegao svjedočenje protiv svog boga koji ga je godinama vodio u svijet umjetnih rajeva.

Neka mi onda još netko priča o ljubavi izmedu oca i sina.

Ako vas je rastužila ova priča, ne vadite maramice! Petar bi ionako umro od prevelike doze olova ispuštenog iz obližnjeg tornja predratne tvornice. Uostalom vrijeme je da se zamislite nad vlastitom sudbinom i odlučite kojega ćete pijuna glumiti do kraja života - crnog ili bijelog! Zlatne sredine nema. Ako vašem egu pak ne odgovara sporedna uloga, nemilosrdno zgrabite kralja i preuzmite vlast nad krdom razuzdane mase! Vucite sve konce i upravljajte gomilom! Ali pazite! ... Kuda to idu divlje svinje?

Mato KLARIĆ

S t a n i

Stani
i zagledaj se
u točku blještavila
što je suncem zovu
vidjet ćeš kako si malen
vidjet ćeš kako se obzorje
tvoje sužava

Stani
i zagledaj se
u tunel krivudav
sav od sitnih vlakana
svile i mlijeka
što ga životom zovu.

Stani
i zagledaj se
u mirisnu zemlju
svu u toploj magli i mjesecu
okruglu kao prsten
ona je neumorna vrteška
što je veseli početak
a tužan kraj
posteljom je zovu

Stani
i pogledaj
i sebe i zemlju
vidjet ćeš kako si malen
kako si plah
u očima zemlje
stani i vidjet ćeš
kako si obzorje
ništavila

Stani
učini si sreću
ispuni vijuge mase
troske, sivkaste
lazurnim iluzijama
o vječnosti
pa znaš kako se to čini
u ljubavi
početak je uvijek
vječnost
tada si miljenik
zemlje
plavetne

Stani i vidjet ćeš
kako si obzorje
ništavila
stani.

Grga RUPČIĆ

Bol vječnog rastanka

Ivici Mesiću, hrvaskom vojniku, poginulom 30. prosinca 1991. god.

1.
Ptice, livade, rijeka...
odzivaju se
kao jeka
na spomen tvoga imena
imena znamena.

2.
Voljela je Kaniška[1] hod tvoj nehajni
pogled veseli
lijepu bezbrižnost
u dolini djetinjstva
na "Dolini ljubavi".[2]

3.
Ljubile te tratinčice
pozivale ivančice
podmetale latice
nudeć igru veselu
igru vječne mladosti:

4.
Voli, ne voli, voli
život bez patnje
život bez boli
u kući, na rijeci
u školi...

5.
Oh, što boli
do boli
od boli
nepreboli

6.
Niotkuda odziva
zlato zemlja pokriva!

7.
Majka zove Ivicu
glasom zvona prepuklih
tugom kiša jesenskih
bolom vječnoga rastanka

II

1.
Mirno teci Novčice
Ljuljaj svoje valove
nek obale miluju
"Veneciji"[3] šapuću
živi, živi Ivica!

2.
Ptice smjerno letite
vjetru tugu kazujte

3.
Zaposjet će raskršća
upregnuti oblake
neka svijetom putuju
cijelom svijetu kazuju
kako trpi Hrvatska
grleć mrtve sinove.

4.
Mila nam Croatia
nikad neće klonuti
- nikad glavu sagnuti
zbog mladića odvažnih
zbog pogleda ugaslih
usmjerenih zvijezdama.

1 Ulica koja vodi od centra Gospića prema bolnici i dalje u Kanižu
2 Kupalište na Novčici
3 Kupalište na Novčici

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - V.

Zanimanja moga oca

Društvenjak - kartaš, vicmaher i pričalac

Kad nije bilo nikakva posla, tada smo igrali društvene igre, a to je bilo samo zimi kad se i onako nije imalo što raditi, a stoka je bila podmirena. Igrali smo društvene igre, uglavnom karte. Volio je igrati mlin, u tome je bio tako vješt da ga je teško bilo pobijediti, ali kako je ta igra ipak bila jednostavna, teško je nalazio suigrača, mi smo se radije kartali, ali nikada za novac. On bi najradije igrao *šustera*. Tu je bio vješt igrač koliko to dosta jednostavna igra dopušta. Dobro je pamtio što je izigrano. Kad je poslije u našu kuću došao *durak* i *šnapsl*, i to je naučio, ali nikada nije baš rado igrao jer u starije dane nije više mogao uhvatiti sve zakučaste niti tih igara.

Kad pričam o životu svoga oca, onda mi je teško reći koliko je neka osobina zagorska, a koliko slavonska jer se to ispreplelo u jednu cjelinu kojoj je teško razmrsiti sastavnice. Moj je otac bio vedar, spreman napraviti šalu, spreman i primiti, pa i grublju. Habdelić piše protiv nedostojnih šala, ali i slavonsko je selo bilo spremno na kojekakve šale. I moj je otac bio spreman na šalu i sposoban za nju.

Znao je dobro imitirati životinje, mačku, magarca, pijetla, kukavicu, bio je i neke vrste trbuhozborac, znao migati i tjemenom i ušima.

Jedne noći radili radnici u ložionici neki posao, bilo je hitno pa je trebalo raditi i noću, a on čuvar pa mu malo dosadno i da zafrkne radnike, zavuče se u jednu bremzersku kućicu na vagonu i točno u ponoć zakukuriče, a radnici se zagledaše; on zareve, zakuka, a radnici ostaviše posao pa bež. Pomislili da je vrag. Jedva ih je zaustavio.

Kako je popravljao satove, osobito vekere, dao bi čovjeku da ga nosi kući. Čovjek ga metne u torbu i nosi, a otac ga navio da zvoni u nezgodno odba, osobito noću i pokoji bi od iznenadnoga zvonjenja bacio i torbu i sat.

Ili bi zamotao ciglu ili komad ugljena, katkada i poteži, zamolio koga da ponese kojem komšiji, pogotovu ako je stanovao dalje. Nosi čovjek, a kad preda, vidi da je nasamaren, ali se ne ljuti, nastoji uzvratiti, ali mislim da je oca malo tko nasamario ili je to bilo veoma rijetko.

Drugi put dođe čovjek u vratarnicu, sjedne i stade priča. Na stolu bukarica s vodom iz koje se pilo, a otac najednom kaže:

- Ajdmo se okladit da ću ti ja ovu bukaricu okrenut nad glavom, a ne će ni kap vode past po tebi.

- E ne možeš!

- Mogu. Ajdemo se okladit. Evo za dva dinara.

To je tada bio velik novac i čovjek ništa ne misleći pristane.

Otac uzme bukaricu, okrene je čovjeku nad glavom i polije ga vodom.

Čovjek se iznenadi i začuđen zapita:

- Što je ovo, Slavko?

- Ništa - kaže otac. Izgubio sam okladu i evo ti dva dinara.

Ali obično se nitko nije na to ljutio. Smatralo se to zgodnom šalom. A otac je i pazio koga će politi.

Jedna je priča-pitalica prilično zanimljiva jer bi u društvu uvijek dobro odjeknula. To je moja ublaženica za opalila. Malo je poduža pa treba imati strpljenja dok ne dođe kraj:

Mlinar

Bio jedan mlinar koji je imao tri sina. Približi se vrijeme smrti pa valja ostaviti mlin, ali kako? Tri sina, a jedan mlin. Podijeliti se ne može, a da trojica upravljaju jednim mlinom, ne valja, braća će se posvaditi. Dosjeti se otac, pozove sinove pa im reče:

- Sinovi moji. Odlučio sam da mlin pripadne onomu koji najboje prdne.

Pristanu sinovi, odrede jedan dan za natjecanje, najedu se dobro graha i stanu prdjeti.

Prdne prvi tako jako da istjera svu vodu iz rijeke i rijeka je tekla pola sata dok nije ispunila prazninu.

Prdne drugi tako jako da nastane veliki vjetar i od vjetra se kolo vrtjelo pola sata.

Prdne treći tako jako da je otjerao mlin pola kilometara niz rijeku.

Sad pripovjedač malo zastane i zapita:

- Komu je pripao mlin? - gledajući tko će prvi odgovoriti.

Slušači bi malo razmišljali, znali da ih čeka neka doskočica, ali uvijek se nađe netko tko bi rekao pobjednika. Ma što rekao, otac ga potapše po ramenu i pohvali:

- Dobar si sudac za prdac.

*

Neke bi zgode imale i jezičnu dimenziju.

Dođe k ocu u vratarnicu čovjek s molbom da ga namjesti u ložionici, a otac uzme stolicu, dade mu da sjedne, čovjek sjedne, a otac razveze koju priču. Potraje to neke vrijeme, a čovjek se počne vrpoljiti.

- Ti, Slavko o svemu, samo ništa o mome namještenju.

- Kako ništa. Vidiš da sam te namjestio.

- Kako namjestio?! - čudi se čovjek.

- Kako nisam, pa zar te nisam namjestio? Kako lijepo sjediš!

*

Znao bi postavljati i pitalice, često s izravnom jezičnom dimenzijom:

- Briješ li se sam?

Kako se većina brijala sama, svatko bi odgovorio potvrdno. A otac bi pomalo pobjednički odgovarao:

- Kad bi se ti sam brijao, onda bih ja nosio bradu dovle.

I otac pokaže rukom do trbuha.

*

Ili bi znao pitati:
- Hoćemo li što popiti?
- Hoćemo - odgovarao bi ponuđeni.
- E, ne možemo - kaže otac.
- Kako ne možemo?! - čudi se ponuđeni.
- Tako. Popiti može samo biskup, a mi možemo samo ispiti.

*

Ili ova. Znao se napiti, ali kad bi mu koja žena znala što spomenuti u tome smislu, on bi pitao dvosmisleno:
- Jesi li me ti kad vidjela pijana?

*

Ili bi znao pitati poznatu pitalicu:
- Ide čovjek, a za njim pop. Što je pop psu? (Dvostruko p u *pop psu* izgovara se obično kao jedno. A čovjek bi to prečuo pa rekao: Gazda, a otac bi dodao:
- E nije, nego dlaka.

*

Zanimljiva je i ova kao razlikovna među južnoslavenskim jezicima. Pitao bi:
- Otkle - dokle vjetar puše?
Pitani obično ne bi znao, a otac bi rakao:
- Od Srbije do Slovenije.
Kad bi pitani na koji način pokazao da ne razumije, otac bi tumačio:
- U Srbiji duva, a u Sloveniji piha.

*

Romane nije volio, čak ih je i prezirao, smatrao ih je velikom dangubom pa i grijehom. To nije bilo samo njegovo osobno gledište, nego dosta općenito prošireno. Mislim da je iz toga shvaćanja i Knjižnica dobrih romana Jeronimskoga društva dobila svoje ime, što je značilo da ima i loših romana. Iako ih ima, danas takav naslov ne bi bio moguć. Za pjesništvo i nije znao, ali je kratku priču rado slušao i pričao. Uz šaljive dogodovštine i pitalice rado je pričao i kratke priče. Njegovu priču Zla žena ispričao sam u stručnom društvu pa me zamoliše da je napišem za folklorne potrebe. Zapisao sam je 12. siječnja 1990. godine, sedamnaest godina nakon očeve smrti, a sigurno četvrt stoljeća poslije pričanja. Nastojao sam je zapisati što vjernije njegovim riječima, još sam tada imao dobro pamćenje pa sam je, mislim, dosta vjerno zapisao. U ocjeni pojedinih riječi pomogla mi je sestra Ljubica, jedino smo zaboravili onu čarobnu izreku pa nismo sigurni da je to bilo baš *hokus-pokus-preparatus*,ali je moglo biti.

Drugu, Nevjerna žena, ispričao ju je u proljeće ili ljeto 1964. godine u magnetofon. Skinuo sam je s vrpce što sam vjernije mogao, ali nisam mogao na papir

prenijeti sve govorne vrednote. Priča veoma živo, s nekim glumačkim crtama. Kad sada magnetofon stavim u drugu sobu i slušam, čini mi se kao da je otac živ.

Koliko znam ni jedna priča nije njegova, ali ne znam gdje ih je mogao čuti. Što obje priče govore negativno o ženama, to će biti sasvim slučajno jer se drugih više ne sjećam. Kad sada mislim o tome, vidim da se sjećam onih koje su posebne, kojih nisam čuo od drugih, a one koje su pričali i drugi, to više ne pamtim kao njegove.

Mislim da će biti zanimljivo da ih obje ovdje donesem:

Zla žena

Bio jedan čovjek pa imao zlu ženu koja je radila sve naopako od onoga što je trebalo.

Kaže joj muž:
- Ženo, danas mi za ručak ispeci pile.
A ona kaže:
- E ne ću, baš ne ću, skuvat ću ti gra s repom.
Sutra joj kaže:
- Ženo, danas mi skuvaj gra s repom.
A ona kaže:
- E ne ću, baš ne ću, skuvat ću ti kupus sa suvim mesom.

Kad je čovjek vidio da ona čini sve drukčije nego što on kaže, svati kako će jesti što želi. Kad zaželi pečeno pile, kaže:
- Ženo, danas da mi nipošto nisi ispekla pile!
A žena kaže:
- E baš oću, baš oću!
I ispeče mu pile.
Kad se zaželi rezanaca s orasima, kaže:
Ženo, danas da mi nipošto nisi napravila rezance s orasima!
A žena kaže:
- E baš oću, baš oću!
I napravi mu rezance s orasima.
Tako je čovjek jeo što je htio.

Ali mu ipak dojadi takav način života. Uvijek mora govoriti drukčije nego što misli. Želio se riješiti takve žene, ali nije znao kako.

Jednoga dana kosi on livadu i naiđe na neku rupu. Ne vidi joj dna. Baci kamen i vidi da je rupa duboka. Sine mu kako će se riješit žene. Nabaca malo granja, pokrije ga sijenom i kad mu žena donese ručak, on joj kaže:
- Ženo, nipošto da nisi stala na onu vrpu sijena!
A žena kaže:
- E oću, baš oću!
Stane i propane u rupu.
A muž sav sretan. Riješio se žene.

Prode jedan dan pa drugi, pa treći, a njemu sve teže: nema mu ko skuvat, sude leži neoprano, veš nema ko prat, peglat.

Misli si: bolje i onakva žena nego nikakva. Uzme dugačko uže pa na livadu. Spušta on uže, spušta, sve dok se neko za njega ne uvati. Vuče on, vuče i izvuče vraga. Ali nije on vrag kao svi vragovi, nego jedna polovica crna, a druga sijeda.

Vidi vrag da se čovjek čudi pa kaže:

- To je ona strana koja je bila do tvoje žene. U rupi je bilo tijesno pa se nismo mogli ni maknut. Imaš baš opaku ženu. Fala ti što si me od nje izbavio. Nagradit ću te za to. Uvući ću se u tri kraljeve kćeri, svaka će obolit od neobične bolesti i niko je ne će moć izliječit, onda ćeš ti doć i reć: Hokus-pokus-preparatus i ja ću izać iz nje, ona će ozdravit i kralj će te bogato nagradit. Ali zapamti dobro. Iz dviju me kćeri smiješ istjerat, ali iz treće ni za živu glavu jer ćeš svoju izgubit.

Pročuje se da je oboljela kći jednoga kralja od neobične bolesti, a niko je ne može izliječit. Kralj je obećao da će dat onom ko je izliječi polovicu svoga blaga. Dolazili liječnici iz svih krajeva, a niko je ne može izliječit.

Kad je to saznao čovjek zle žene, ode on kralju i kaže da će mu on izliječit kćer samo da treba ostat s njom nasamo. Kralj to dopusti i kaže da će mu dat polovicu svoga blaga ako je izliječi.

Ostane čovjek sam s kraljevnom i kaže: Hokus-pokus-preparatus!, vrag pobjegne, kraljevna ozdravi, kralj mu pokloni pola svoga blaga i tako čovjek postane bogat.

Uvuče se vrag u kraljevnu drugoga kralja, ona oboli, ali je niko ne može izliječiti. Kralj obeća da će onomu tko je izliječi, dat sve svoje blago, kraljevnu za ženu, a poslije smrti i cijelo svoje kraljevstvo.

Čovjek se uputi u njegovo kraljevstvo, dođe u dvor kaže da će je on izliječit samo da mora ostat s njom nasamo. Kralj dopusti, čovjek ostane sam s kraljevnom i kaže: Hokus-pokus-prepratus, vrag pobjegne, kraljevna ozdravi, kralj održi svoje obećanje i čovjek se oženi kraljevom kćeri. Živio je lijepo neko vrijeme kad se pročuje da je oboljela kći kralja susjednog kraljevstva. Sad se već znalo tko liječi takvu bolest i kralj pošalje svoje glasnike da dovedu čovjeka da mu izliječi kćer. A čovjek se uplašio. Zna da ne smije. Kaže da ne može. A kralj susjednoga kraljevstva kaže da mora. Ako ne će, on će sa svojom vojskom navalit na njegovu zemlju i poubijat sve živo.

Kako je susjedno kraljevstvo bilo jače, zamoli ga nejgov punac da ode i izliječi kraljevu kćer, inače će svi stradat pa i on.

Vidi čovjek da nema kud pa ode. Kad je došo do kraljeve kćeri, vrag mu iz nje prošapće:

- Jesam li ti reko da me ne smiješ istjerivat iz treće kraljevne.

- Nisam te ja došo istjerivat, ja sam ti došo samo reć da se moja žena izvukla iz one rupe pa te traži.

Kad to vrag čuje, a on fijat iz kraljeve kćeri i ona ozdravi.

I svi su još dugo živjeli sretni i zadovoljni.

Čiča-miča i gotova priča. I ja sam tamo bio i vina pio i još mi je sad jezik mokar. Ako ne vjeruješ, a ti vidi.

Nevjerna žena

Bili su čovjek i žena. I zavjerili se medusobno da neće se on onaj ženit ako ona umre, a ona se neće udavat, ako on prije umre. I tu su zavjeru dali jedno drugome i zakleli se.

Na koncu čovjek malo je posumnjo u svoju ženu pa priča on to kumu svome.

- Kako bi mi to došli da smo sigurni bi li se zbilja moja žena udala kad bi ja umro, ili ne.

- A kume, to ti je lako - kaže. Pozovi mene jedamput na večeru, nek ti žena pripravi večeru pa ćemo večarati i mi ćemo to odmah tvoju ženu isprobati.

- Eh, imaš ti, kume, baš pravo.

Dođe on kući, kaže:

- Ženo, znaš šta je novog.

- Šta?

- E, kum bi želio da se sastanemo jednu večer, da ti priredíš večeru pa da večeramo zajednički, da se malo zabavimo.

A ona je, znaš, bila to tako sretna, vesela, kad je on tu vijest donio kući, brže-bolje se spremala, i ovo, i ono, sve što treba i večera je bila gotova i sad. Najedanput evo ti kuma na vrata. Veselje veliko. I oni su tu pili i jeli, zabavljali se, ali kuma je uzela malo više, a taj njezin muž malo manje i najedanput se on stropošta na pod kao da je umro. A žena okrenula plakat, jaukat, narikat, već nije znala šta, a kum ju je počeo tješit.

- Ta nemoj, kumo - kaže - to je sudbina takova i šta možemo.

Kuma se malo opet cmizdri, plače i onda na koncu kraj njeg klekne dole, i grli ga, i zove, jauče, plače, nariče.

Kum je opet tješi. A onaj se potpuno napravio kao da je umro. Nema nikakvi tragova života na njemu kad bi netko bio blizu.

Malo pomalo kum je kumu umirio tako da je već došla malo k sebi, sjela na stolicu. I kum je ponudi:

- De, kumo, malo pij!

On je malo sebi štedio da bude trezniji, al kuma je volila malo povuć i popila jednu, pa drugu, pa treću, i kuma se malo već fest ugrijala.

Najedanput će kum:

- Znaš ti, kumo, šta. Ja sam udovac, ti si sada udovica, a ja imam imetak i kuću, a ti također. Pa znaš kako bi bilo il da ti pređeš k meni il da ja k tebi.

- (Plačući.) Ta neka mi, kume, ja ....(isprekidano u plaču pa nerazumljivo). Gdje bi ja to učinila?

- De, kumo, malo gucni!

Kuma opet strese čašu do dna (Kašalj).

- Ajde dobro.

Malo ju već umirio, malo je već prestala plakat.

- De, kumo, pij!

A kuma gucne.

Kad najedanput:

- Kumo, znaš šta. Nema ništa, večeras moramo odlučit: il ti k meni il ja k tebi, ja ću poduzet sve mjere da se ova lešina sutra spremi i mi, sve ću ja nabavit, sve ću ja podmirit troškove, sve, samo da to bude.

Kuma je duboko uzdahnula.

- Joj, joj meni. Pa pravo ti, kume, i kažeš, što ću ja jadna sama?

- No vidiš da si došla k sebi.

Ajde dobro.

Šute obadvoje malo, kad kum ponovi opet:

- Kumo, sutra ja sve obavit ... i kad sprovod... i odmah ćemo navratit se iz sprovoda župniku da nas odmah upiše i da nas oziva i da budemo opet..., nemaš ti s kim živit... i da ima meni ko kuvat, i prat, i sve skupa.

- Joj - kuma opet uzdahnula duboko.

Pa malo se zamislila.

- Pa, kume, ništa, u redu, pristajem.

Kad je kuma pristala:

- E znaš, kumo, šta sad: više nismo kum i kuma, sad smo čovjek i žena. Nemoj mi više kazat il kaži Ivo, a ja tebi Anka.

I dobro.

- Dobro, kum, - dobro čovječe, pristajem na sve.

- Ali dobro, ženice draga, šta je novoga. Sad moraš ti meni ispričati svoju, onaj, ako imaš kakvu manu, a ja ću tebi ispričati svoje pa ako se tebi to sviđa, ako se moja mana, možeš ju podnijet, dobro, a ako ne, mi smo opet kum i kuma.

- Pa dobro, čovječe Božji, pa šta, kakvu manu, taki si lijep, taki si zgodan, zdrav, mlad si još, kako, šta, kakvu bi ti manu imo?

- Pa eto - kaže. De ti meni reci je l imaš ti šta. Da najprije ja vidim.

A ona se počela gladit po grudima, i kaže:

- Pa eto, vidiš, zdrava sam, još sam donekle i mlada, znam dobro kuvat, znam sve kućanstvo, od prvoga reda. Meni, ja ti ne mogu ništa reći.

- E - kaže. Slušaj, draga ženice, ja ipak imam jednu *strašnu* manu. Ako budeš *nju* mogla podnijeti, onda ćemo se uzeti.

- Ma, čovječe, nemoj mi, kakvu bi ti manu imo?

- A slušaj, ja svaku noć mokrim u krevetu. To ti je ono, vidiš.

- Ajde, čovječe, to ni ništa - pa onaka pijana se digne sa stolice pa ide do onoga siromaka mrtvoga - a to ni ništa što ti - kaže (oklijevanje), onaj, mokriš u krevetu, to ni ništa, al ova mrcina se usere - pa udri nogom u rebra. A ovaj se digne pa keže:

- Kad sam se ja usro, majku ti tvoju - kaže. (Smijeh.)

I tako ti to onaj se svršilo. Onaj se digo, ona se skoro gotovo ukamenila.

Ali joj je ipak oprostio.

- Sad vidim da nisi više vjerna. I ne vjerujem ni jednoj ženi. I nema uopće žene koja bi bila vjerna svome mužu.

Političar

Otkad znam za oca, znam da je bio svjesni Hrvat. Ne znam je li bio član HSS, ali je uvijek glasovao za Mačeka, ja se sjećam 1935. i 1938.

To nije bilo obično glasovanje. Bio je željezničar, a to znači državni službenik, jer su željeznice bile državne, Jugoslovenske državne železnice, JDŽ pisalo je na vagonima i lokomotivama. Glasovanjem za Mačeka mogao je ugroziti svoje radno mjesto, glasovanje je bilo javno, zato se napeto očekivalo za koga će glasovati. Čak su se čule i riječi:

- Sad ćemo vidjeti za koga će Slavko.

- Za Mačeka - rekao je glasno.

Kako je bio dosljedan čovjek, nije imao izbora, ali nije imao ni egzistencijalnoga straha. Znao je da uvijek može hraniti sebe i svoju obitelj, lakše ili teže, već prema prilikama, ali ne mora zbog hrane praviti političke kompromise.

To je ono što je meni davalo životnu sigurnost da se mogu boriti za svoje poglede bez straha za život.

Kad je 1972. došao u pitanje moj daljnji opstanak na fakultetu, nisam imao straha. Osim što sam imao suprugu, koja također, iako je bila gradsko dijete, nije imala egzistecijalnoga straha, znala je da se može opstati i pletenjem, i tako mi u najtežim trenucima bila siguran oslonac. No i bez toga bio bih siguran. Govorio sam.

- Znam ustakljivati prozore i ostanem li bez posla na fakultetu, nakupovat ću stakla i ići od kuće do kuće, od stana do stana i pitati ima li tko razbijen prozor. Ako ima, a voljan je platiti, popravit ću ga i tako zaslužiti svoj kruh.

Znao sam i govoriti:

- Imam auto i bit ću taksist. Kolege često dolaze taksijem na fakultet, stavit ću svoj broj na fakultetska vrata i zamoliti da zovu mene kad trebaju taksi.

Tako sam govorio i da je trebalo, tako bih učinio.

Tako je postupio kolega Pederin, asistent na zadarskome Filozofskome fakultetu. Kad je negdje 1973. ili 1974. zbog svojih političkih pogleda ostao bez asistentskoga mjesta, najmio se kod jednoga zidara i radio sve zidarske poslove. Kad bi na obali istovarivao pijesak i posao završio, u radnome odijelu i radnim čizmama, s lopatom preko ramena ponosno je išao preko zadarskih ulica i trgova. Taj ponosni prosvjed imao je učinka. Njega nije bilo stid lopate, ali je vlasti bio neugodan prosvjed asistenta s lopatom i ubrzo su mu dali posao u zadarskome povijesnom arhivu.

No red je da se vratim na oca kao političara. Kako je bio vratar, mogao je svakoga pregledati da ne bi što iznosio iz poduzeća. Neću sad o iznašanju, nego o strojovodama. Oni su bili na lokomitivi nedodirljivi. Kad su primili lokomitivu, nitko nije smio na nju pa ni žandari. Tako su oni mogli prenositi hrvatski ilegalni materijal, pa su to i činili.

Znajući tko je otac, davali su ga i njemu da ga prenosi dalje. On bi to lijepo čitao i širio. Nisu samo komunisti bili majstori u ilegalnome radu. Otac bi meni u košulju stavio novine, a ja sam trebao otići susjedu Boraniću i on bi iz košulje izvadio novine. Tako je i bilo, samo što su oni mislili da sam ja dijete kojega ne zanima politika i da sam puki nevini prenositelj. A ja sam bio radoznao na sve pisano i prije nego sam odnio susjedu, otišao sam u kakvo skriveno mjesto, najčešće iza plasta sijena, izvadio novine ili letak i to pročitao i tek onda to odnio susjedu. Tako sam i ja rano ušao u politiku. Još kao dijete znao sam za ustaše i Pavelića, a da o drugima poznatijim pojavama u kraljevskoj Jugoslaviji i ne govorim.

(Nastavlja se)

Stanislav PEJKOVIĆ

Kad oblik hoće biti država

Ako pogledamo zemljopisne karte i vidimo kako vizualno izgledaju pojedine države, zamijetit ćemo sličnost s različitim predmetima. Tako ima država koje sliče kojekakvim trokutima, rombovima i inim geometrijskim tijelima. Nu ima i onih koje gotovo sliče na ljudsku glavu ili pak na neki drugi dio ljudskog tijela.

Zar naša država, kojoj je nepravedno iščupana utroba, ne sliči na kiflu ili bananu? Nadajmo se, ne još zadugo!

A na što vas podsjeća izgled sotonske velike Srbije? Zar nije identičan kravljoj balegi?

Nu u svijetu kao da je zavladao trend da kojekakvi zemljopisni oblici na temelju svoje vanjštine teže postati tzv. Benetton-državama! To su, naime, oni zemljopisni oblici koji bi samo na temelju svojega oblika htjeli biti državom.

Imade tako u Europi jedna država kojoj dragi Bog dade izgled čizme. I često je ta država-cokula znala prošetati svojim okolišom, nu sve je to bilo u redu dok nije gazila. Danas ta cokula ili čizma miruje.

Ali pored nje uznemirio se jedan naš zemljopisni oblik!

Jedan naš poluotok, izgledom poput sjekire, "la scure", pogledao se u ogledalu i poput zle kraljice iz dječjih bajki samoga sebe uvjerio da je njegov oblik toliko unikatan da zaslužuje državnu posebnost. Sjekira bi da se cijepa!

Jer osim logike oblika ili forme, ne postoji ama niti jedan drugi razlog za državničke ambicije! Ili bi možda Čizma i velika Balega rado u drvosječe te im treba sjekira!

Dakle, pogadate o kome je riječ!

O našoj lijepoj Istri!

Uistinu, osim oblika, dakle čistog geometrijskog razloga, nema nikakve druge istarske specifičnosti koja bi je odijelila od ostalog hrvatskog teritorija!

I popovi glagoljaši, i naše crikve, i naš čakavski jazik, i naša crvena istarska zemljica koju smo krvlju, znojem i ricinusom zagnojili, sve je to naše domaće, sve je to naše hrvatsko.

I tko to egzaktnom geometrijom napada našu dušu?

Tko to kani Istru iščupati i otrgnuti od našega duha, od naše uljudbe?

Kako može Istra opstati bez svoje južne Hrvatske npr.?

Što je Istra bez biser-gradova europske civilizacije i svjetske kulture, bez slavnih gradova-spomenika ljudskog duha kao što su Šibenik, Zadar, Split i Dubrovnik? Tko to kani Istru toliko obogaljiti te joj oteti to kulturno blago kojemu pripada?

Tko je taj zločinac koji iz Istre želi istjerati kipara Radovana, Jurja Dalmatinca, braću Vranjanin, Ruđera Boškovića?

Tko to želi Istru Božjim bičem ošinuti i svesti je isključivo na kozji meket?

Što je Istra bez hrvatske kulture?

I tko to hoće da Hrvati ponovo postanu gladijatori?

Tko je taj koji je palac okrenuo na dolje?

Uostalom, kud bi Istra?

U Alpe!?

Ili možda pod čizmu?

Hrvat može biti nacionalno Istrijan jedino ako ga se nalije s najmanje pola litre ricinusa!

Dakle, nacionalno istrijanstvo usko je povezano s proljevom!

I sve je to običan meket, a koza mekeće kad ju čizma žulja! Ili kad veliku balegu prpa!

Ništa od istarske države!

Oblik će morati sačekati doba kad će geometrija postati zemljopisom!

Alea iacta est!

Malkica DUGEČ

Sa stratišta riječi

Na stratišta riječi kreću Nedužni.
Ne ćute zemlju pod nogama.
Zbliženi spoznajom o trajnosti mijena
Njihova mršava tijela ostaju zbijena
I na se ne daju
Rđi i gnjiloći.
Oni se nijemo pogledaju
I - koračaju uspravni.
I Ti, kćeri Dobrote,
Što slutiš njihovo pristajanje
Na obale Početaka, na modrinu duše,
Ne budi nijemi svjedok
Oskvrnuća i Nestajanja.
Nasmijana
Kreni u susret Nepoznatom,
Jer za njih
I za Te
Negdje se zlate
Žali osunčani.

Dani
Što će neminovno dići
Neka Te ne žaloste.
Mnogi će još Tvojim stazama proći
Neutješeni.
Što bude da bude
Ti uspravna idi:
Neka svak vidi
Da Nedužni ne sustaju
Niti se skrivaju.
Čak i sa stratišta,
Jednom pokošeni,
Oni
Očovječeni
Ustaju
I sve odaniji
Dobroti bivaju.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **DANICA** 1996., hrvatski kalendar, HKD sv. Jeronima, (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1995.
2. **Petar Grgec, Dr. RUDOLF ECKERT**, izd. HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb i "Zvona", Rijeka 1995.
3. **Nikola Bićanić, HRVATSKI KATOLIČKI STRAŽAR S NEHAJA** (o životu i radu dr. Frana Biničkog), izd. HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1995.
4. **Mladen Jurčić: DALJINE, BLIZINA** (pjesme), HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1995.
5. **Gojko Polegubić: MAKOVI** (pjesme), HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1995.
6. **REPUBLIKA HRVATSKA,** 188/1995, naručuje se: Nova ves 62, 10000 Zagreb, telefon/fax: (01) 277-318.
7. **Ivica Jembrih: KRIES RIEČI Z IVANŠČICE,** Narodno sveučilište "Đuro Arnold", Ivanec 1995.
8. **Danica Bartulović: NA IZVORIMA LJUBAVI,** (pjesme) Matica hrvatska, Split 1995.
9. **HRVATSKA REVIJA,** 1-2 (45), Matica hrvatska, Zagreb 1995.
10. **Marijan Karabin: RAZGALJENA DUŠA,** (pjesme) Donja Stubica-Schaffhausen 1995.
11. **KAJ,** 1-2/95., časopis za književnost, umjetnost i kulturu, "Kajkavsko spravišče", Zagreb 1995.
12. **Margarita: PORUKA MILOSRDNE LJUBAVI MALIM DUŠAMA,** Symposion, Split 1995.
13. **Danijel Crljen: ISTINA O BLEIBURGU,** Buenos Aires 1994.
14. **2000**,82/83/95, časnik za mišljenje, umetnosti, kulturna in religiozna vprašanja, Ljubljana 1995.
15. **MODERNA VREMENA,** 1/1995., revija za knjigu, Zagreb 1995
16. **SLUŽBA BOŽJA,** liturgijsko-pastoralna revija, Makarska, br. 2, 1995 (XXXV)
17. **DUBROVNIK,** časopis za književnost i znanost, br. 1, 1995 (VI. nova serija), izd. matica Hrvatska, Ogranak Dubrovnik
18. **Anđelo Begonja, BEZ MASKE** (pjesme), izd. HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, 1995.
19. **ZVONIK,** katolički list, izd. RKT župni ured sv. Roka, Subotica, br. 11, 1995 (II).
20. **MATICA,** časopis Hrvatske matice iseljenika, br. 9, 1995.
21. **KATEHEZA,** časopis za vjeronauk u školi i katehezu, izd. Katehetski salezijanski centar, Zagreb, br. 3, 1995. (XVII).

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Jezični "biseri" i parole iz vremena jednoumlja

Polstoljetna boljševička vlast nije mogla ostati, dakako, ni bez brojnih jezičnih osobitosti, bolje jezičnih "bisera", kao i sintagmi, parola itd. Neki su se od tih bisera "vukli" cijelo vrijeme jednoumlja, svih pedeset godina, a neki su se pojavili i uskoro "potrošili" i bili zamijenjeni drugim, novim. U nastavku ćemo podsjetiti na neke od tih...

Već 1945. javili su se i održali uglavnom cijelo vrijeme jednoumlja izrazi i sintagme: *partija, naša slavna partija, partijac...*

Onaj koji je stajao na čelu poduzeća bješe, sjećamo se, *rukovodioc*, imali smo tako brojne rukovodioce, čuo se često i izraz *rukovodstvo* pa i - pogotovo danas djelovat će to smiješno - *mudro rukovodstvo...*

Vlast koja se konstituirala 1945. i održala na žalost skoro pol stoljeća bješe, dakako, *narodna vlast.*

Svi smo tada postali *drugovi*, ali samo rijetki, oni od povjerenja bili su *odgovorni drugovi.*

Svi, od stvarnog radnika pa do sveuč. profesora, bili su radnici, a upotrebljavao se i izraz: *radni ljudi*, katkada i *radne mase.*

Sjećamo se zacijelo i parola da moramo *zbiti naše redove* odn. da treba *mobilizirati radne mase.*

Gotovo cijelo vrijeme jednoumlja postizavali smo nekakve *radne pobjede.*

Prvih godina nakon tzv. oslobođenja na tapetu su bili i *udarnici, novatori, racionalizatori*, govorilo se, dalje, i o *uštedi u materijalu*, a u nekim trenucima se spominjalo i *unutarnje rezerve...*

Ako si htio prosperirati, dobiti bolji položaj, bolju plaću, stan, morao si neminovno *raščistiti s vjerom i crkvom...*

Dugo godina slušali smo i o *poštenoj inteligenciji*! A oni *drugi* bjehu pak *reakcioneri, reakcija*, pa i *klerofašisti...*

Ako si se usudio reći nešto što nije *na liniji*, odmah si izazivao *uznemirenost građana...*

G. 1948. u svezi s Informbiroom javio se i izraz: *zdrave snage...*

Cijelo vrijeme jednoumlja, od početka do kraja, beskonačno smo slušali o *bratstvu i jedinstvu* i o tome da trebamo čuvati bratstvo i jedinstvo (čak!) i *kao zjenicu oka*, a osim da moramo čuvati, govorilo se i o tome da bratstvo i jedinstvo treba i *cementirati* (i mi smo Hrvati zaista nesebično - i to je bila tih godina česta fraza - radili na cementiranju tog slavnog bratstva i jedinstva za razliku od *onih* drugih!).

Prvih godina nakon rata govorilo se dosta, čak i do besvijesti, o potrebi da se bude svjestan, isticalo se svjesne drugove (i s tim u svezi javili su se, dakako, i politički vicevi, pa su tako neki *drugovi* padali i u nesvjest od silne svijesti!).

Par godina nakon tzv. oslobođenja imali smo *garantovano snabdjevanje* (tzv. točkice).

Slušali smo beskonačno i o tome da *uživamo ogroman ugled u svijetu...*

Dični se Maršal znao često dodvoravati omladini izjavom da imamo *divnu omladinu...*

Nekoliko je godina bila na tapetu *nesvrstanost*, nesvrstavanje i neke parole opet s njom u svezi...

A što da se kaže o parolama koje smo slušali - pa i upotrebljavali - do u besvijest kao: *Smrt fašizmu - Sloboda Narodu!, Tito - Partija!, Mi smo Titovi - Tito je naš!...*

Zaboravili smo zacijelo parolu o *budnosti* i o potrebi da *budemo budni...*

No nismo zaboravili sigurno partijske *ćelije*, pa nekakve *kružoke, socijalističke saveze, konferencije, zborove radnih ljudi, zborove birača, komitete...*

Mladima će biti zanimljivo da su nakon tzv. oslobođenja postojali i nekakvi *crveni kutići*.

Trebalo je izdržati i pranje mozga putem *zidnih novina*.

Koristilo se uopće sve načine da se čovjeku nametne socijalistički svjetonazor - to se zvalo (političkim) *uzdizanjem*.

Cijelo vrijeme jednoumlja pratile su nas famozne *karakteristike*.

U dane državnih praznika, obično popodne i predvečer, trebalo je izdržati i tzv. *narodno veselje*.

Zacijelo su mnogi zaboravili tzv. *privrednu i društvenu reformu* i terminologiju odn. parole s tim u svezi, čime su nam nekoliko godina također punili uši (i mozak). No nismo zaboravili sigurno, jer je to "izum" novijeg vremena, tzv. *OOUR-e* i terminologiju i parole ili bolje gluposti s tim u svezi...

Sjećamo se sigurno, jer je i to "izum" novijeg datuma, i parole: "Imaš kuću - vrati stan!".

Posebno je poglavlje *armija*, armijska terminologija i parole: *regrut, regrutovanje, regrutacija*, aktivni i *rezerevni vojni starješina*, aktivni *sastav JNA, komandiri, komandanti* - autor je ovih redaka za izraz zapovjednik svršio skoro na vojnom sudu: "Nismo mi, druže, ustaše, kod nas nema zapovjednika, mi imamo samo komandante!..., razvezao mu je tada *oficir* pred *strojem - vodnici, mađi vodnici, vodnici I. klase, disciplinski vodnici*, postojala je *pješadija, četa, bataljon*, odlazili smo na *zanimanja*, slušali *komande*: *mirno, na mestu voljno*! itd., pozivani smo na *raporte*, javljali smo se na *lekarsku*, zjevali smo na *časovima političke nastave...*, nisi bio "Ivan Franić" nego "*Ivan T. Franić*".

Kad smo ulazili u brak, odlazili smo u matični ured na *registraciju* (kao da smo tegleća marva).

Dugo smo godina *diskutirali* (pa i diskutovali) *po raznim pitanjima...*

Na sastancima bi diskutant obično započeo riječima da je prethodni drug *pravilno podvukao...*

Cijelo su te vrijeme *zaduživali* za nešto ili si pak bio *zadužen* za nešto.

Stalno su te *povezivali* s nekim ili si se pak trebao *povezati* s nekim.

Vrijeme jednoumlja katkada bi se označilo riječima: *današnjica*.

* * *

I tako gotovo pola stoljeća... Dugo... I mučno, gotovo do povraćanja...

U našem smo se članku prisjetili samo nekih izraza i parola. Veći je dio ostao sigurno neregistriran i dobro bi bilo da se još netko javi s riječima, sintagmama i parolama kojih se sjeća pa da se taj žalosni mozaik donekle dopuni...

Zdravko Mužinić

Poštovani napomenaš i prošlo svršeno vrijeme

(Lav Znidarčić: Napomene uz prikaz g. Đ. Vidmarovića, "Marulić" br. 3, god. XXVIII, Zagreb, 1995., str. 522.)

Poštovani Lav Znidarčić odlučio se napisati "Napomene" (?) uz moj prilog upoznavanju književnog i životnog puta g. Jakova Ivaštinovića, objavljenog pod naslovom "Kruženje oko uspomena" - I, u "Maruliću" br. 2/1995, str. 227-242.

Moram priznati da sam nešto slično i očekivao. U svome članku namjerno sam spomenuo poštovanog Lava Znidarčića, hoteći ga potaknuti da kao neposredni sudionik polemike koju je izazvala Ivaštinovićeva novela "Kruženje oko uspomene", uzme riječ i otkrije detalje koji su mi ostali nepoznati. U polemici oko navedene novele, tako je mislio pok. Ivaštinović, sudjelovao je i Poglavnik NDH. Zanimala me je točnost te pretpostavke. Ukoliko bi se dokazala vjerodostojnost ove predpostavke, Ivaštinovićeva bi književna biografija dobila važan i povijesno intrigantan detalj.

Poštovani Znidarčić je, doduše, uz naglašeno negodovanje, iznio nekoliko vrijednih podataka, dok se o cjelini pitanja odlučio na šutnju. U svojim "Napomenama" on je i napeto aktualan. Sve to zajedno čini njegov tekst poticajnim i zbog toga ulazim u polemiku, držeći je korisnom, s obzirom na temu o kojoj je riječ.

II

Prvi odlomak "Napomena" prožet je energičnim prijekorom. "Najprije me iznenađuje, da je g. Vidmarović baš u *našem* (podcrtao Đ. V.) časopisu "Marulić" ocijenio pripovijetku "Kruženje oko uspomena" kao "dobar rad" (podcrtao L.Z.). Katolički časopis za književnost i kulturu i njihovi suradnici (?) ipak imaju svoje vlastite kriterije za ocjenu književnih sastavaka, a mislim da ovi kriteriji ne bi mogli ocijeniti Ivaštinovićevu pripovijetku kao "dobar rad" - zaključuje Napomenaš.

Prije nego što odgovorim na iznesenu misao, slobodan sam podsjetiti čitatelje na slijedeće:

Ivaštinovićeva novela kojoj poštovani Lav Znidarčić odriče kvaltetu "dobrog rada", objavljena je u "Viencu" br. 5, Zagreb, 1944., str. 4-19.

"Katolički list", tečaj 95., br. 47, Zagreb, 1944., str. 570, reagirao je na ovu novelu negativnom ocjenom pod naslovom: "Blasfemije u "Viencu", podpisanom inicijalima "K. G." Citiram dio iz te ocjene:"... Ako su već ove blasfemije mogle izmaknuti uredništvu, čudi nas, kako se to moglo dogoditi onima, koji daju posljednje dopuštenje za tisak?

U svakom slučaju žalosna pojava. (...)"

Nakon objavljivanja gore navedenog teksta, dolazi do njegovoga pretiska u tjedniku "Nedjelja" br. 37-38, god. XVI., str. 3. Pretisak je, uz urednikov dodatak, podpisan pseudonimom "Ivanov." Pokojni Ivaštinović nije mi dao podatak tko se krije iza toga pseudonima. Očito, nije to znao. Poštovani Lav Znidarčić je u "Napomenama" obznanio da je on napisao navedeni pseudonim, te da je vlastitom odlukom pretiskao članak "Blasfemije u "Viencu."

U svome "dodatku" "Ivanov" - Lav Znidarčić podcrtao je, i to masnim slovima, slaganje s tekstom, nama još uvijek nepoznatog K. G-a, slijedećim uzvišenim pitanjem:

"I mi sa svoje strane postavljamo pitanje KUDA TO VODI? Zadnji put smo upozorili na pisanje "HRVATSKOG NARODA", a sada nešto slično čitamo u "Viencu". Prijatelji nas upozoravaju da i naši tzv. "šaljivi" listovi iz broja u broj donose takove stvari."

Ton i htijenja "dodatka" iz 1944. g. i "Napomena" iz 1995. g. imaju istovjetnu matricu. Uloge su slične: optuženi su Ivaštinović - Vidmarović zbog blasfemije, a Benešić - Grgec što su te blasfemije objavili u "Viencu" - "Maruliću". Poštovani Lav Znidarčić izgleda kao da živi u pluskvamperfektu. Da nije tako, s malo napora pročitao bi na koricama "Marulića": "Hrvatska književna revija", a na prvoj stranici: "Časopis za književnost i kulturu."

Što da se odgovori javnom djelatniku kojemu je još uvijek u glavi prisutan pojam državne cenzure? Citirat ću mu riječi mudrog i smirenog Radovana Grgca objavljene u književno-filozofskom promišljanju koja je objavio već u 100 nastavaka, na stranicama "Marulića", pod samozatajnim naslovom: "Uz rub."

"I opet ističem - piše prof. Grgec - da "Marulić" nije samo časopis koji uređuju i vode hrvatski katolički laici nego i časopis sviju Hrvata u domovini i izvan nje, bez obzira na njihovo vjersko ili "bezvjersko", stranačko ili nestranačko opredjeljenje. Moramo biti svjesni činjenice da svi Hrvati nisu katolici i da katolicizam nije nekakva "državna religija", kao i činjenice da nam je "u ovom strašnom času", kad Hrvatska krvari, više nego ikad potreban bar minimum sloge i jedinstva" - zaključuje prof. Grgec.

Poštovani Lav Znidarčić može iz ovih riječi mnogo naučiti, poglavito prisjećajući se dana kada je i sam bio urednikom jednog tjednika. Iz "dodatka" napisanog 1944. g. i "Napomena" napisanih 1995. g. nije vidljivo da autor razumije sintagmu "minimum sloge i jedinstva."

Poštovani Lav Znidarčić u "Napomeni" donosi slijedeću zanimljivu informaciju, opisujući članak "Magare Ivanov" kao "slučaj neuobičajenog rječnika u hrvatskom novinarstvu" koji "ima svoju povijest i slučaj je za sebe."

Da podsjetim čitatelje: nakon negativne ocjene Ivaštinovićeve novele, najprije od strane K. G-a. u "Katoličkom listu", a potom pretiska te ocjene u "Nedjelji" od strane "Ivanova" - Znidarčića, uz urednikov "dodatak", javio se "Hrvatski Narod" - glasilo Hrvatskog ustaškog pokreta. Pod inicijalom "S" "Hrvatski Narod" objavljuje članak "Magare Ivanov". Pokojni Ivaštinović je smatrao da se iza toga inicijala krije Dr. Ante Pavelić. Poštovani Lav Znidarčić je ovu predpostavku potvrdio u rečenici: "Uostalom iz člančića "Magare Ivanov" se vidi, da dr. Pavelić nije reagirao..."

Dakle, što smo saznali?

a) Autor članka "Magare Ivanov" je dr. Ante Pavelić;

b) navedeni članak predstavlja "slučaj neuobičajenog rječnika u hrvatskom novinarstvu;

c) navedeni članak "ima svoju povijest i slučaj je za sebe".

Zanimalo bi nas da poštovani Lav Znidarčić kaže zbog čega misli da navedeni člančić predstavlja "slučaj za sebe" i što znade o povijesti tog slučaja?

Jakov Ivaštinović je svojim mladenačkim djelcem digao veliku prašinu. Kako drugačije objasniti činjenicu da se zbog "nekog Jakova Ivaštinovića" uzrujao čak i šef države. Prilogom"neki" to potvrđuje i sam Poglavnik. Očito da je mladi pisac aktivirao lûk koji je već bio zategnut. Povijesnu pozadinu vjerojatno znade poštovani Lav Znidarčić.

Nakon komemorativne književne večeri posvećene Jakovu Ivaštinoviću koja je

održana u prostorijama HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), nakratko sam razgovarao s poštovanim Znidarčićem. Rezultat tog razgovora je moja tvrdnja da je "Nedjelja" dobila nalog "odozgo" za objavljivanje pretiska članka K. G-a: "Blasfemije u "Viencu". Očito je da sam pomiješao imena listova. Poštovani Lav Znidarčić me ispravlja tvrdeći: "Godinama sam bio odgovorni i stvarni urednik tjednika "Nedjelja", pa mi nikada nitko "odozgo" nije davao nalog da nešto objavim. (...) Članćić "Magare Ivanov" je (kao i u "Hrvatskom Narodu") morao biti objavljen i u dnevniku "Nova Hrvatska" - ovaj put doista po "nalogu odozgo."

Sa zadovoljstvom objavljujem krivi navod, ali postavljam pitanja:

- Tko je K. G. autor članka "Blasfemije u "Viencu"?
- Da li je "neki Jakov Ivaštinović" doista razlogom napada na "Vienac"?
- Zbog čega je poštovani Lav Znidarčić dobrovoljno prenio navedeni članak u svoj tjednik i garnirao ga žestokim dodatkom?

Poštovani Lav Znidarčić tvrdi da se Poglavnik obratio njemu osobno u članku "Magare Ivanov". Ne uskraćujući autoru pravo na takav zaključak, slobodan sam kazati da mi se to ne čini logično, bez obzira na sam naslov Poglavnikova članka.

Znidarčićev čuveni "dodatak" nema posebnu vrijednost. On u cijelosti podržava ono što je napisao K. G., uz malo denunciranja nekih glasila i pravednički urlik: "KUDA TO VODI?" Vjerovati da bi se Poglavnik dao uzrujavati od nekog "Magareta Ivanova", po meni nije logično. Uz pretpostavljeno nerviranje i odluku da se lati pera - uz sve obveze koje je imao - Poglavnik se k tome nije usudio ni potpisati svoj rad. Stvar je ipak bila ozbiljnija.

Poglavnik svoj prijeteći članak upućuje "Nedjelji", a ne "Katoličkom listu" iz kojega je "Nedjelja" pretiskala članak "Blasfemije u "Viencu." Zašto? Zašto napada "Magare Ivanova", a pošteđuje K. G.-a?

Čini mi se da je na ova pitanja odgovor dao sam Poglavnik. On piše: "Nu taj tobožnji Ivanov upotrebljuje tu zgodu, da se očeše o državu pa čisto u stilu boljševičkih komesara Ivanova napada državnike Nezavisne države Hrvatske.

A koga misli pod državnicima, koji govore o okupljanju duhovnog kapitala? (...)"

Citirat ću dio članka K. G-a iz kojega je vidljivo na koga se odnosi Poglavnikova ljutnja:

"Naši državnici govore mnogo - piše K. G. - o skupljanju duhovnog kapitala, koji je nuždno potreban za učvršćivanje države i njezin budući razvitak. To je sasvim izpravno. Dok oni ovako liepo o duhovnim vrednotama, na drugoj se, evo, strani sve duhovno baca pod noge."

Iz sučeljavanja dijelova navedenih članaka vidljivo je da Poglavnik odgovara K. G.-u. Siguran sam da je znao o kome se radi. No on ne otkriva njegov identitet, već se izvanredno vješto koristi činjenicom da se "Magare Ivanov" našao u situaciji koja ga čini pogodnim za ulogu "doboša." Ni K. G. niti "S" ne potpisuju svoje članke, ali uspješno komuniciraju. Vjerujem da iza pseudonima "K. G." stoji osoba čiji je moralni sud imao za Poglavnika takovu težinu, da se odlučio na javnu polemiku. Pri tome se koristi "Hrvatskim Narodom", što dodatno upućuje u ozbiljnost Poglavnikove srdžbe.

Moj je zaključak da je Poglavnik vjerovao kako iza "K. G-a" stoji "Katolički list", a iza njega možda i sam Nadbiskup, odnosno vrh Crkve u Hrvata. Pri tome sam upotrijebio pojam "Kaptol". Za tako napisan pojam uhvatio se poštovani Lav Znidarčić

i iskoristio ga kao "corpus delicti" za moj anticrkveni stav. On tvrdi da "taj pojam ne znači ništa (s navodnim znakovima!, inače je to ulica u Zagrebu) i predstavlja ostatak *preživljenog* (podcrtao Đ. V.) načina mišljenja i pisanja o Crkvi u Zagrebu i Hrvatskoj", Nakon toga pravovjerni Napomenaš postavlja uzvišeno pitanje: "Kako je to moglo bez ogradivanja, promaknuti uredništvu "Marulića"?

Ovo je vrlo neugodan, ali i poticajan dio "Napomena", kako za mene osobno, tako i za urednika "Marulića". Izrečen je javno, pa zahtijeva i javni odgovor, premda se radi o zločestoj insinuaciji.

Poštovani Lav Znidarčić doista živi u pluskvamperfektu. Upravo ovakav govor kojim se on služi karakterističan je za naš i pluskvamperfekt i perfekt. Radi se o pokušaju etiketiranja, a ono piscima nikada nije koristilo. U trenutku kada se pojavi etiketiranje, polemika prestaje, jer gubi svoju problematsku dimenziju i književnu draž.

Ne dopuštam da me bilo tko, pa zvao se on i Lav, stavlja u kontekst hulitelja i osporavatelja (u bilo kojoj varijanti) naše Crkve ili njenog vodstva. Nepismenost mi se može predbaciti, ali huliteljstvo nikada! Kako su pisali bivši i boljševici i njihovi trabanti više me ne zanima. Dovoljno dugo sam o tome morao voditi računa. Sada ih prepuštam Lavu Znidarčiću. Ako je raspoložen, materijala ima na pretek.

Za mene Kaptol nije "samo ulica". "Kaptol" je mjesto gdje živi i radi Nadbiskup zagrebački, dakle prva glava Crkve u Hrvata; "Kaptol" je mjesto gdje se nalaze:Zagrebačka prvostolnica, Teološki fakultet, uredništvo "Glasa Koncila" itd. Kojim se pojmom može obuhvatiti značenje i bogatstvo svega što sam naveo? Dok se to ne učini smatram običnom ljudskom slabošću podmetati da se služim "preživjelim načinom mišljenja."

Nakon što mi je predbacio da pišući "Kaptol" s navodnicima mislim na način "bivših", poštovani Napomenaš je u svome pravedničkom gnjevu otišao i dalje, optuživši me da indirektno optužujem "Crkvu u Zagrebu i to pozivajući se na Josipa Horvata."

Knjigu Josipa Horvata: "Preživjeti u Zagrebu. Dnevnik 1943-1945" posudio mi je g. Ivaštinović, pokazavši mi odjeljak koji se odnosi na njega, a u svezi je s polemikom oko spomenute novele. U tome odjeljku Horvat tvrdi da je Ivaštinović, nakon napada na novelu, izgubio pravo na đačku menzu u kojoj se hranio. Budući da mi Ivaštinović nije govorio o tome kako je Horvat podatak izmislio, bio sam slobodan uvrstiti ga u svoj prikaz. Poštovani Znidarčić tvrdi da to nije istina jer je Ivaštinović bio časnik.

Informaciju o Ivaštinovićevom časničkom statusu nisam koristio, zbog toga što je informacija kojom sam raspolagao bila nejasna.

Prema vlastitom kazivanju, Ivaštinović je položio časničku prisegu pred kraj rata, konspirativno u parku "Maksimir" pred Poglavnikom. No, ako logički razmišljamo, da je doista bio časnik, odnosno da je za to znao veći broj ljudi, sasvim je malo vjerojatno da bi izvukao živu glavu prilikom povlačenja prema Austriji, Križnog puta, a svakako ne bi prošao bez kazne nakon dugotrajnog islijedivanja u istražnom zatvoru. Što se tiče ove nepoznanice, ne bih htio prenagliti. Ukoliko znade nešto više o tome, odnosno ukoliko može podastrijeti dokaze o Ivaštinovićevom časništvu, bilo bi korisno da to poštovani Znidarčić i kaže.

Priznajem, možda nisam trebao citirati Horvata. On više naglašava svoja unutrašnja depresivna stanja, nego što objektivno svjedoči. Zbog toga je moguće da je u svoj dnevnik ukomponirao slučaj s Ivaštinovićem kao potkrijepu svoga osobnoga viđenja stanja u to doba. Nisam imao ni na kraj pameti prisutnu mogućnost da bi se

citiranje Horvatova dnevnika moglo protumačiti onako kako je to učinio poštovani Lav Znidarčić.

Koristim priliku da se osvrnem na tvrdnju da današnja Republika Hrvatska Jakova Ivaštinovića nije trebala. Ta je tvrdnja iznesena u jednom "in memoriam" pokojnom piscu.

J. Ivaštinović je bio član Hrvatske demokratske zajednice od njenih početaka (zbog boravka u inozemstvu nisam u mogućnosti pogledati u arhivu HDZ-a i navesti datum kada je podpisao pristupnicu). Kao piscu i rodoljubu nudene su mu funkcije u stranci. Na svima se zahvalio s obrazloženjem da vrijeme koje mu predstoji želi iskoristiti za dovršavanje svojih rukopisa. U vrijeme otvaranja našeg Veleposlanstva u Bratislavi s Ivaštinovićem se računalo kao s atašeom za kulturu. O tome svjedočim kao jedan od kandidata za rad u Slovačkoj. Na žalost, tada su već eksplodirale posljedice danonoćnog rada na rukopisima. Uslijedila je hospitalizacija, a potom vezanost uz stan i sve progresivnija onemoćalost. Inače, da je bio zdrav, tu bi funkciju prihvatio s radošću.

Priznajem da je moj prikaz mogao biti bolji. Pisao sam ga u vremenskome tjesnacu, između priprema za odlazak u inozemstvo i ubrzanog sređivanja Ivaštinovićeve arhivske zaostavštine od strane njegove obitelji. Želio sam što argumentiranije prikazati njegovu životnu razdvojenost između želje da piše otvoreno i iskreno, onako kako je mislio da treba pisati, bez obzira na moguće nesporazume s ljudima o čijem djelu nije dao afirmativan sud i, s druge strane, želje da objavi svoje knjige. Na kompromise nije bio spreman, a to je imalo posljedice kojih je bio svjestan. S jedne je strane bio ponosan na vlastiti etički stav, a s druge je strane patio zbog toga što ne uspijeva izaći pred javnost sa svojim ukoričenim djelima.

Velik dio njegovih životnih aktivnosti nisam obradio. To se prije svega odnosi na pedagoški, metodički i publicistički rad. Smatram da je to područje koje zahtijeva poseban prikaz.

Na kraju, premda sam zahvalan uvaženom Lavu Znidarčiću što je nadopunio moj prikaz informacijama za koje nisam znao, ostaje mi nelagodan osjećaj da sam od pisca "Napomena" žestoko kritiziran i osumnjičen, a ni jednom riječju pohvaljen. Uostalom, ako se ja danas osjećam nelagodno, kako se tek osjećao mladi Ivaštinović kada je na početku književne karijere dobio etiketu blasfemičara. On je bio autonoman u svome svjetonazorskom i religioznom opredjeljenju, ali blasfemičar nikada nije bio.

U Kijevu, lipanj 1995. g.

Đuro Vidmarović

Obrada povijesti NDH u školskim udžbenicima

U Matici hrvatskoj - Odjel za školstvo održana je 28. lipnja 1995. rasprava o obradi povijesti NDH u školskim udžbenicima. Prema izvještaju Franka Miroševića, predstavnika "Školske knjige", za sada postoji samo jedan udžbenik povijesti NDH i to za 8. razred osnovne škole, te priručnik što ga je napisao Ivo Perić. Ministarstvo prosvjete, koje je za te udžbenike jedino nadležno, do danas nije raspisalo natječaj.

Iako izučavanje povijesti spada u znanstvene discipline ono je uvijek u službi nacionalne afirmacije i sredstvo državne politike. Povijest hrvatskog naroda od doseljenja pa do danas osporavana je od naših susjeda, a velike sile je prekrajaju u skladu sa svojom politikom na Balkanu. To se posebno odnosi na povijest NDH i drugog svjetskog rata.

Moderna hrvatska povijesna znanost, počevši od Franje Račkog, etablirana je u svojoj jugoslavenskoj opciji. Za povijest NDH, iako je prošlo od toga vremena više od pola stoljeća, kao što je utvrdio prof. Mirošević, još uvijek nedostaju temeljna istraživanja.

Međutim, hrvatski đaci i građani moraju znati odgovore na sva pitanja i tvrdnje i radi sebe samih i radi hrvatskih osporavatelja.

Što bi trebao sadržavati udžbenik povijesti NDH?

Prof. dr. Hrvoje Matković iznio je metodologiju i oko 20 naslova koje treba obraditi. Njegova ključna misao je da NDH treba prikazati u kontinuitetu hrvatske povijesti od 19. stoljeća pa do stvaranja NDH i posljedice stvaranja NDH na sudbinu hrvatskog naroda nakon njezinog nestanka. Do sada se NDH prikazivala samo u kontekstu NOB-a i kao jedan od ekscesa hrvatske povijesti. U tom kontinuitetu treba istaknuti dvije opcije hrvatske politike:

- politiku traženja rješenja za političku sudbinu hrvatskoga naroda unutar Jugoslavije, čiji je najizrazitiji nositelj bio HSS
- i borbu za samostalnu hrvatsku državu, čiji je predstavnik od 1918. do 1929. bio HSP, a od 1929. dr. Ante Pavelić.

Obje opcije ostvarile su se u povijesti u vrlo kratkom razdoblju:

- opcija HSS od 1939-1941.
- NDH od 1941-1945.

Hrvoje Matković nije govorio o KPH/KPJ i njezinoj opciji. Ako razdoblje od 1918. do 1939. (osnivanje Banovine Hrvatske) uzmemo kao poraz obje hrvatske opcije, postavlja se pitanje značenja SFRJ, posebno imajući u vidu da Republika Hrvatska slavi 22. lipnja 1941., dan komunističkog ustanka protiv NDH, kao Dan antifašističke borbe, a ove godine je proslavila dan dolaska KPJ na vlast u Hrvatskoj (SFRJ) kao Dan pobjede. Tvorac SFRJ Josip Broz Tito još uvijek ima svoj Trg u Zagrebu, iako je njegova tvorevina propala zajedno s cijelim komunističkim svijetom njegovih učitelja Lenjina i Staljina. Nakon propasti komunizma, komunisti se stide reći da su komunisti pa svoje zločine i civilizacijski slom skrivaju iza naziva antifašizma, vjerujući da tako postaju dio civiliziranog svijeta zapadnih liberalnih demokracija.

Koji je cilj i sadržaj anitfašizma od 1945. do danas, to još nitko nije rekao.

Razlog za slavljenje Dana pobjede prema izjavi Predsjednika Republike na HTV je:

- privilegij da je Hrvatska na strani pobjednika;

- kao rezultat pobjede pripojenje Istre, Rijeke, Zadra i otokâ Hrvatskoj;
- stvaranje federalne republike Hrvatske od koje je nastala suverena Republika Hrvatska

Prvi od navedenih razloga je najsporniji. Postavlja se pitanje kakva je to pobjeda hrvatskog naroda nakon koje je došlo do masovnog ubijanja Hrvata samo zato što su željeli svoju državu ili nisu željeli kominizam. Masovno ubijanje svećenika i suđenje kardinalu Stepincu to jasno dokazuje. Ako je dopuštena usporedba s Poljacima koji su se borili isključivo na strani pobjednika, postavlja se pitanje što su oni dobili pobjedom? Masovno ubijanje i raseljavanje po Južnoj Americi onih koji nisu poginuli na Monte Cassinu, oduzimanje velikih područja i dobivanje novih, 45 godina terorističke vlasti i civilizacijski slom. Sve su im to za nagradu dale sile pobjednice. Osim preseljavanja to su isto dobili Mađari i Bugari, koji se nisu borili na strani sila pobjednica.

Činjenica je da je drugi svjetski rat mistificiran. Najtipičniji primjer su Francuzi. Uz Maršala Petaina, legalno izabranog francuskog predsjednika, svrstala se cijela Francuska, osim par izuzetaka, i vodila rat protiv saveznika, primjerice u Sjevernoj Africi i Bliskom Istoku, te uništavala Židove. Međutim, Francuska ima valjani razlog da slavi Dan pobjede. Sačuvala je državu i kolonije, dobila je status velike sile pobjednice i demokratsko-liberalni režim.

Talijani i Nijemci (zapadni) imaju također što slaviti. Riješili su se zločinačkih režima i dobili prosperitetne demokratsko-liberalne države.

A što da slave Hrvati, Poljaci, Česi, Mađari? Komunističke zločine, teror i civilizacijski slom pod imenom antifašizma?

Kao dokaz da partizanski pokret nije bio samo komunistički, danas se spominje "Kongres kulturnih radnika Hrvatske" u Topuskom 1944. Zapisnici s tog Kongresa su objavljeni u posebnoj knjizi, pa se svatko može uvjeriti u liberalizam njezinih sudionika. Izjava Moše Pijade: "... i kad znamo da ćemo Jugoslaviju očistiti od svakog fašističkog đubreta, mi smo svesni i spremni da je očistimo od takvog kulturnog đubreta - lažne kulture" izazvala je burni pljesak, a najveći liberali denunciraju pojedine hrvatske znanstvenike da su nacisti, jer u znanosti prihvaćaju pozitivizam, a ne dijalektički materijalizam.

Drugi razlog za slavljenje pobjede koji Predsjednik Republike ističe je pripojenje Istre, Rijeke, Zadra i otokâ Hrvatskoj (gubitak Srijema i Boke kotorske, te sudbinu Hrvata u BiH se ne spominje.) Uvijek me je zapanjivala tvrdnja da je gubitak dijela Dalmacije katastrofa za postojanje hrvatske države, a gubitak Srijema, Boke kotorske i Bosne to nije. Prvo je izdaja, a drugo nije. Pripojenje je sigurno zasluga Tita i Staljina. Međutim, oni nisu imali namjeru proširiti Hrvatsku (kao što nije Staljin imao namjeru proširivati Ukrajinu i stvarati Republiku Moldovu, nego proširiti SSSR) već su proširivali komunistički blok, na što ukazuje bijeg stanovništva pred osloboditeljima. Posljedice njihovih namjera su i danas vidljive.

Kao treći razlog za slavljenje pobjede navodi se stvaranje "federalne Hrvatske" iz koje je nastala suverena Republika Hrvatska. Uz ovo se obično navodi kako bi četnici, da su pobijedili, poubijali sve Hrvate, odnosno puno više nego što su ih pobili komunisti. Ova posljednja tvrdnja spada u niz agitpropovskih mistifikacija i falsifikata, jer onoga trenutka kada je Staljin dobio status antifašističkog borca i postao saveznikom Zapada, stekao je pravo na Istočnu Europu, kao svoj dio ratnog plijena, a u njegovu carstvu nije bilo mjesta za Dražu Mihailovića i četnike, pa su pravo na ubijanje dobili samo komunisti.

Federalna Hrvatska je nastala, kao što je nastala federalna Slovenija, Makedonija i BiH ili kao što su nastale federalne republike SSSR. To je rezultat s jedne strane povijesne prisile, a s druge strane sredstvo za održavanje ravnoteže korištenjem međunacionalnih antagonizama, da se komunistička vrhuška održi na vlasti. Raspad SFR Jugoslavije nastupio bi i da nije bilo federalnih republika, a da pri tome ne treba zaboraviti da je Hrvatska ušla u Jugoslaviju kao posebna državnopravna jedinica.

Ono što svakako treba komunistima priznati, to je činjenica da su u trenutku raspada Jugoslavije preuzeli vodstvo hrvatskog naroda i vodili ga do stvaranja suverene Republike Hrvatske, jer su predstavnici svih građanskih političkih opcija uništeni ili stavljeni na margine društva u prethodnih pola stoljeća. Za nagradu su komunisti zadržali sve položaje u hrvatskom društvu i novoj hrvatskoj državi.

Već sada poznate činjenice ukazuju da Republika Hrvatska nije stvorena zahvaljujući postojanju komunističke Hrvatske, već zahvaljujući borbi hrvatskoga naroda. Sile Pobjednice su joj i u ovom ratu odredile uništenje, koje nije provedeno, jer su se odnosi u svijetu ponešto promijenili.

Time dolazimo na treću točku dr. Matkovića, a to je: Međunarodna politika i NDH.

Mišljenja sam da ovdje treba posebno obraditi politiku Italije, Njemačke i Velike Britanije. Ovu politiku treba posebno procijeniti na temelju činjenica da je Tito nakon poraza u Srbiji našao sklonište u NDH u talijanskoj okupacijskoj zoni i u njoj ostao do sloma Italije, a nakon toga prešao pod zaštitu Engleza na Vis. To je jedini primjer da imperijalna Engleska dovodi na vlast jedan komunistički pokret. U talijanskoj okupacijskoj zoni u NDH bile su sve "neprijateljske ofenzive" - nakon poraza partizana u Srbiji. U toj zoni osnovani su svi partizanski korpusi (9 u NDH i 2 u Sloveniji), nijedan u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji niti na područjima pod njemačkom kontrolom. Da talijanska vojska nije bila tako nedjelotvorna, kako to priča partizanska promidžba, dokazuje činjenica da unutar rapalskih granica Italije - u Istri i zapadnoj Sloveniji - nije bilo oružane pobune do pada Italije. (Dok je ovaj članak čekao na objavljivanje, Srbi su izbačeni iz Glamoča, Grahova, Knina, Like, Korduna i Banije, dakle iz talijanske okupacijske zone. Danas je potpuno očevidno da bez Talijana ne bi bilo ni četnika ni partizana u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj).

Crvena armija osvaja za Tita Srbiju i odmah se povlači. To je jedini takav slučaj. Inače, kamo je crvena armija ušla, tu je i ostala. Iz dijela Austrije i Irana Rusi su se povukli, ali puno kasnije, uz odgovarajuću naknadu.

U tom kontekstu javlja se i jedan od grubljih povijesnih falsifikata. Da bi podupro Tita, Churchill je lansirao tvrdnju da je za pobjedu u drugom svjetskom ratu bio sudbonosan puč u Beogradu i Hitlerov napad na Jugoslaviju, što je prouzrokovalo zakašnjenje napada na SSSR, gdje je zima zaustavila Nijemce.

Uvidom u Jugoslavensku vojnu enciklopediju može se svatko uvjeriti da je Hitler u prosincu 1940. donio odluku pod nazivom *Marita* o napadu na Grčku, nakon što su se Englezi iskrcali na Kreti.Budući da Grci nisu utvrdivali svoju granicu prema Jugoslaviji, napad na Jugoslaviju samo je olakšao posao Nijemcima. Unatoč tome Grci su se borili još mjesec dana nakon kapitulacije Jugoslavije. Prema tome, ako je rat na Balkanu uopće utjecao na ishod drugog svjetskog rata, tada su za to zaslužni Grci.

I dr. Hrvoje Matković ukazao je na talijansku politiku uništenja NDH uz pomoć četnika i partizana, a putem Rimskih ugovora i stvaranje I., II. i III. talijanske okupacijske

zone gdje je djelovanje ustaških postrojbi bilo zabranjeno, a domobranske su bile pod talijanskim zapovjedništvom.

Kao posebne teme dr. Matković je naznačio unutrašnje uređenje NDH po uzoru na Njemačku i Italiju, zatim nepostojanje suvisle politike prema Srbima i zakašnjelo stvaranje Hrvatske pravoslavne crkve 1942., te muslimanski autonomaški pokret (stvaranje Handžar divizije).

Među temama su još puč Lorković-Vokić i njihova likvidacija, nakon čega je poslan memorandum saveznicima u skladu s ciljevima puča. Tu su još Bleiburg i položaj Hrvata u FNRJ/SFRJ.

Na kraju treba napomenuti da su pobjednici postavili NDH kao *moralno* a ne *znanstveno* pitanje i, htjeli mi to ili ne, na njega moramo odgovoriti, a hrvatski učenici moraju znati taj odgovor. Ako se sudbina Hrvatske od 1941. promatra kao moralno pitanje, tada treba utvrditi činjenicu da su postojala samo dva izbora saveznika: Hitler ili Staljin - zločinački nacizam protiv zločinačkom komunizmu. Što se tiče kvalitete ubijanja, Goli otok predstavlja jedinstveni fenomen u povijesti. Na njemu je ostvareno samoupravljanje u mučenju i ubijanju zatvorenika.

S civilizacijske točke gledišta fašizam je propao u ratu, a komunizam se sam od sebe urušio, jer u sebi nije nosio nikakvu civilizacijsku mogućnost. Fašizam u Španjolskoj se bez velikih potresa u kratkom roku transformirao u demokratsko-liberalni režim s prosperitetnim gospodarstvom.

I što reći za zaključak? Na građanskoj kulturi, za koju je Moša Pijade rekao da je đubre, uz buran pljesak liberala u Topuskom, Španjolska je doživjela gospodarski prosperitet i bezbolno je prešla u demokratsko-liberalno društvo. Svijet antifašista se pred našim očima ruši u korupciji i krvi, silovanjima i općem uništenju civilizacije i kulture. Da je NDH preživjela 1945., danas bismo izgledali kao Njemačka, Italija, Austrija - njezine ratne saveznice.

Krešimir Mikolčić

Dokad oprečno?

I dalje nema odgovora zašto smo ovakvi, pa za većinu stavova o nama samima, i mnogočemu što nam pripada, i mi sami (Hrvati), imamo tako različita, čak oprečna mišljenja, odnosno uvjerenja. A kako ne bi imali onda drugi? Kao da se i dalje nastoji na tome da ne znamo tko smo (Slaveni - da ili ne) i što zapravo hoćemo. Ali bi već morali znati, radi sebe samih. Tako sami sebe prikazujemo kako je kome po volji.

Primjera je na pretek - o podrijetlu, glagoljaštvu, ilirizmu, Starčeviću, Titu itd. (po sto puta), za koje je i sada toliko različitih sudova (kao da je sve to jučer bilo), da je nemoguće znati što je što. Ovakvo stanje samo nama škodi, pa bi ga trebalo mijenjati. Dovoljan je samo jedan primjer, a to je đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, barem prema pisanju dvojice autora članaka iz brojeva 2/95 i 3/95 HKR "Marulić" - Emila Čića i Antona Zakarije.

Prvi članak nosi naslov JOŠ O MASONSTVU, iz kojeg se ovdje sa str. 321 navodi: "To su nam masoni priredili kroz ilirizam, povijest unutarnjih borbi, pojavu

Strossmayera i F. Račkog koji se i danas nekritički slave pod krinkom kulturnih zasluga (koje doduše imaju), ali se pri tome previda politička šteta što su je počinili u ime 'drugačijeg hrvatstva'. A ta je šteta neizmjerna!". Drugi članak nosi naslov BITI IZMEĐU..., iz kojeg se ovdje sa str. 519 navodi: "U XIX. stoljeću nastavilo se je u istom pravcu, na drugi način. I tamo gdje je narod intuitivno znao da je pravo rješenje hrvatski i latinica, glagoljaši su nametali svoju volju. Tegobno je u toj struji vidjeti biskupa Strossmayera koji je bio i pravi hrvatski domoljub i čovjek urbanog formata."

Ako ovdje nije riječ o tzv. "istrgnutim navodima" (premda su članci sadržajem različiti), radi se o dva sasvim suprotna mišljenja (uvjerenja), pa komentar nije potrebit.

U člancima (navodima) spominju se masoni (Čić) i glagoljaši (Zakarija), koji su također u nas i dalje dvojbeni - već prema potrebi "boje" se (farbaju) ili "crno" ili "bijelo". A trebalo bi, čim je više moguće, realno. Ako se još uvijek ne zna postanak glagoljice, valjda bi se trebalo znati što nam je ona donijela. Je li nastala iz hira ili iz potrebe? Dakako, drugačije je s masonima. Oni djeluju globalno, a utječu i lokalno. Zastupaju prvenstveno svoje interese, kao i svi drugi svoje. Oni sigurno znaju što su nam učinili - koliko dobro, a koliko nešto drugo. Na nama je da to prepoznamo i vrednujemo. Ako se sami ne potrudimo da istinito prikazujemo sve što je u svezi s nama, onda nemojmo očekivati da će to za nas uraditi netko drugi. To sigurno neće.

Najteže je izaći na kraj sa samim sobom.

Vlatko Vukelić

Drukčija knjiga o astrologiji

(Ivica Matijević, Primijenjena astrologija. Put samospoznaje, Biblioteka "Astrologija novog doba", "V. B. Z." / Zagreb, 1994.)

U poplavi različitih knjiga iz astrologije koje su zapravo pisane po jednom te istom "receptu" da bi bile komercijalne i privukle čitatelje gladne mogućnosti saznanja čitanja svoje sudbine iz zvijezda, knjiga Ivice Matijevića izdvaja se pokušajem sustavnog i analitičkog promišljanja astrologije kao potencijalne znanosti, kojoj ne treba odbiti šansu da se dokaže kao znanost, odnosno kako autor navodi "humana znanost" ili "filozofija" koja nam pomaže objasniti život". U uvodnoj riječi Matijević kaže: "Astrologija u svojoj osnovi jest možebitno otkrivenje, ali ne predstavlja autoritet ni za koga osim za onoga tko je prihvati, stoga ne pretpostavlja vjerovanje. Osobno smatram da vjerovanje, u ishodišnom i krajnjem obliku (pod) razumijeva neprijeporni sustav koji daje odgovore na sva pitanja i rješava sve probleme. Astrologija ne daje odgovore na sva pitanja niti je metoda rješavanja svih problema. Stoga astrologija postaje izazovom provjere pouzdanosti načela koje nudi, za što je potrebno samo ozbiljno istraživanje bez ikakvih predrasuda, a upućivanje je način prikaza načela koja astrologija zastupa."

Pisac je pokušao stvoriti lako shvatljiv priručnik koji sadrži opće primjenjiva razmišljanja izrasla iz temeljnih astroloških činitelja. Pritom ističe da čitatelju ne želi nametati sud već mu samo prenijeti znanja i iskustva koja je sakupio baveći se

primijenjenom astrologijom, podučavajući zainteresirane te osobnim astrologijskim istraživanjima.

Problemu astrologije Matijević je pristupio temeljito i savjesno, o čemu mogu posvjedočiti naslovi poglavlja u prvom svesku: "Putovanje kroz prostor i vrijeme", "Sastavnice astrologijskoga simboličnog sustava", "Odrednice za razumijevanje bitnih sastavnica astrološke karte" te poglavlja u drugom svesku kao što su: "Tehnika analize-sinteze astrološke karte" i "Pristup tumačenju - proces astrološkog savjetovanja". Pisac se u svojem prilaženju astrologiji obilno koristio psihologijom, a u pogovoru kao epigraf koristi misao Georga Walda: "Materija je dosegla onu točku u kojoj počinje spoznavati samu sebe... (Čovjek je) zvjezdani način spoznavanja zvijezda".

Astrologija je u vječnoj oporbi s astronomijom kao znanošću koja priznaje isključivo prirodne zakonitosti što vladaju u kozmosu, pogotovo nakon što je u 19. stoljeću, preporodom prirodnih znanosti, astrologija zbačena s trona koji je stoljećima zauzimala. Gotovo svi poznati astronomi starijih vremena bavili su se, naime, astrologijom i astronomijom. Nastojeći dokazati različite utjecaje nebeskih tijela na ljude, pravili su uslugu astronomiji, otkrivajući mnoge prirodne zakonitosti. U današnje vrijeme, međutim, astrologija je, kako navodi autor, svedena na razinu "kuharica", u kojoj svoje recepte preporučuju nevješte "kuharice". Matijević želi astrologiju podići na višu razinu.

Čovjek je od pamtivijeka suviše nastojao dokučiti govor zvijezda (astrologija = zvjezdani govor), što ga je znalo često sputavati da otvorena uma pokuša otkriti tajne svemira. Uvjerivši puk da astrolozi znadu čitati sudbinu iz zvijezda, moglo ga se lako držati u mraku i neznanju i manipulirati njegovom sudbinom. Za razliku od toga astronomija pruža širinu pogleda, sposobnost shvaćanja i razumijevanja. Stoga astronomija ne može prihvatiti astrologiju. No, ipak, ako je ovom autoru odista misao vodilja bila, kako u knjizi naznačuje, razmišljanje o smislu postojanja i čovjeku kao transcendentalnoj pojavi te njegovoj prožetosti kozmičkom sviješću, a ključ je toga smisla u čovjekovu odnosu prema životu te ako je knjigu pisao u uvjerenju da je ljubav jedino načelo koje vodi posvemašnjem pomirenju, onda Matijevićeva astrologija novog doba može biti dobar povratak izvorima, kada su se astronomija i astrologija uzajamno obogaćivale.

Pohvalno je autorovo nastojanje oko čistog hrvatskog izričaja i traženja hrvatskih naziva za astrologijske odrednice, te osebujan stil kojim se knjiga može uvrstiti gotovo u književno-znanstvenu vrstu djela, gdje su znanstveni podaci (ili oni koji pretendiraju biti znanstveni), umjetnošću riječi pretvoreni u zanimljivo čitljivo štivo.

Tatjana Kren

IZLOŽBA MILENE LAH "POKLON GRADU VUKOVARU"

(iz ciklusa "Svetosti gradova")
MGC - lipanj-srpanj 1995.

"Porijeklo je budućnost": veliki je kulturno-sociološki pokret glavnoga grada Austrije, u želji da sve lijepo i dobro vezano uz najpozitivnije aspekte urbaniteta oživi objektivnim vrednovanjem svoje polivalentne tradicije, u koju smo utkani i mi.

Mi, njihovi susjedi, nosimo bogate uspomene u našim srcima: naše kulturne prošlosti fiksirane u fotosima, albumima, dnevnicima, pismima, glazbi: uopće u umjetnosti, tom spomenaru kronike vremena zapisanoj u našoj svijesti i genima kao neizbrisiv trag evolucije prema vječnim idealima pa i u ovom barbarskom vremenu - ka istini, ljepoti, dobroti i svetosti.

Mada se u Vukovaru ponovila mnoga sudbina iz hrvatske povijesti, znamo da ništa nije nestalo jer je proživljeno u ljepoti hrabrosti, patriotizmu, ljepoti prostora i nekadašnjih ambijenata kao buduće najživlje vrelo inspiracija. One su sinteze blistavih kreacija i ovdje - kod kiparice Milene Lah - likovna vokacija je krik ljepote i križa života koju upravo daje ljepota umjetničkih ostvarenja: te vrijednosti prve do svetosti i najveće radosti života po Rodinu. Zato pred umjetnicima stoji velika budućnost, jer njih nadahnjuje Duh Sveti: kako hoće i gdje hoće. Pogotovo u gigantskom znaku svjetlosti ljepote križa - te svetosti nikle iz svetosti rana "Svetosti gradova" - heroja i mučenika.

Kiparica Milena Lah u predgovoru izložbi "POKLON GRADU VUKOVARU" kaže:

"Pjesnik neka govori o vremenu. Jedino on može preko rijeke, on može korak kroz vrijeme i prostor, u ponor vremena, u povijest, naprijed do izlaska sunca, za viziju novih kupola, budućih gradova, novih ljudi... Zašto sam tako radila? Ne znam! Radila sam. Nije bilo ništa ni iza ni naprijed. Bilo je samo to vrijeme. Trebalo je utkati u tvar da misao postoji, ona je zvučala iz užasa, straha, iz potrganog razglasa u jednoj tvornici-ciglani. "Branite se". Trebalo je osjetiti zemlju, zgnječiti, bila je kao utroba, trebalo ju je oblikovati, graditi, podignuti s poda da ne bi je zgazilo zlo. Trebalo ju je podignuti do karizme: krunu, svjetiljku, škrinjicu dragulja, otkuda, otkuda poruke? Iz dubine vremena. Podizala sam ih do visina moje moći, da ne bi bila zgažena svetost. Oni su bili moja predodžba Boga - gradovi i ljudi. Radila sam da sačuvam ljubav, da sačuvam vrijednost bivanja, nas i kristale u našim očima."

Ti kristali su i izložene škrinjice za nakit I i II od glazirane pečene zemlje, pastelnih tonova, što asocira na gotičke škrinjice od plemenita metala s draguljima te "Vukovarska kruna", tamna metalna sjaja što nas podsjeća na povijesne početke hrvatske državnosti. Tu su i "Karizmatična kapa" svjetla sjaja i "Svjetiljke I i II" što su svijetlile od pokrštenja našeg naroda (antemurale christianitatis), a danas je izloženo kulturocidu u namjeri zatiranja "geniusa loci" ovog dijela Europe. "Broševi" te "Ukras" dio su naše kulturne baštine i smisla za neprolaznu ljepotu ovdje u duginim bojama pastelnih nijansi - što će vječno svijetliti kao poklon gradu mučeniku uz "Vukovarski drvored" koji će biti ugrađen u jednu od budućih zgrada tog našeg povijesnog grada.

Ako je danas kršćanstvo svijeta zatajilo i kao sol zemlje obljutavilo: umjetnost je ta koja će morati kao ptica Feniks obnoviti našu kulturu, čija mudrost nije u riječima tj. oblicima - već u njihovom SMISLU - kako je rekao veliki pjesnik Halil Džubran u svom "Proroku".

Smiljka Sax

HARMONIČAN SKLAD I PJESNIČKO POIGRAVANJE U MEDALJERSTVU ŠIME KLAIĆA

U zagrebačkom prigradskom naselju Gajnice, okružena novim obiteljskim kućama punim cvijeća i zelenila, nalazi se uočljiva zgrada u kojoj je veliki atelje akademskog kipara Šime Klaića.

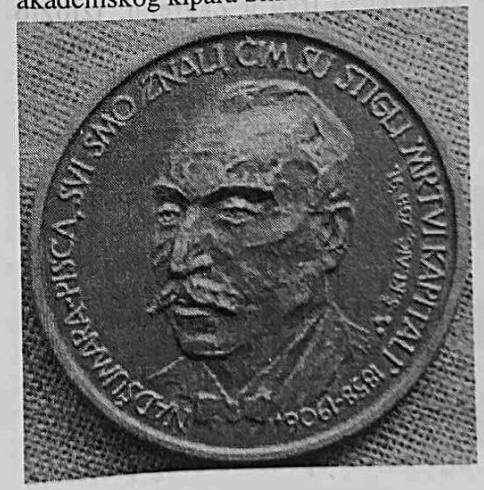

Atmosfera tišine, uz sunčani ljetnji ugodaj, učinila je dan posjeta ovom našem umjetniku još ljepšim.

Gostoljubivi Slavonac počastio me domaćom rakijom i tako je počeo pregled umjetnina i razgovor o njima.

Iz svake riječi, iz svakog umjetnikova pokreta izbija zadivljujuća energija, koja mu omogućuje ostvarenje širokog dijapazona medalja u veoma kratkom vremenu. Ideje mu se strelovito rađaju, on je stalno u žurbi, nemiran, kao da se

boji ne obaviti ono što je zamislio. No unatoč toj osobini, medalje su mu solidno kreirane.

U zanosu on radi brzo, vjerno fiksirajući psihološki portret. On je u pravom smislu riječi - medaljerski portretist. Uglavnom radi samo lice medalje, naličje tek po narudžbi.

Šimo Klaić se medalji posvetio nedavno, negdje 1990. g, iako ima nekoliko radova i iz ranijih godina. Od 1990. - 1995. g. kreirao je cca. 200 medalja, po čemu je naš najplodniji medaljer. Tu su ličnosti iz hrvatske povijesti, športaši, znanstvenici, generali, akademici, gospodarstvenici, ličnosti iz

javnog i kulturnog života Hrvatske, te političari. Šimo Klaić svakom liku posvećuje potrebnu pažnju, vjerno ga predočujući, nikoga ne zanemaruje u stupnju obrade.

Svaka je medalja izrađena u besprijekornom skladu svih elemenata. Tu je harmoničan sklad koncepcije, tehničke vještine s umjetničkim stvaralaštvom. Lik je centralno smješten, a po rubu medalje teče savršeno tehnički izveden odgovarajući, često pjesnički tekst, koji govori da je medalju pjesnik namijenio dotičnoj osobi.

Takav pjesničko - medaljerski pristup karakterizaciji potretiranog, kod nas je novost, osvježenje, no i produbljenje tumačenja prikazanog lika (skulptorsko i pjesničko).

Prepoznatljivost likova na njegovim medaljama je doista fascinantna. Šimo Klaić kreira realističke portrete, te u medaljerstvu ne ulazi u sferu apstrakcije, dok na njegovim slikama (jer je i slikar) opažamo simbolizam i metaforičnost.

Na takav način Šimo Klaić je u medalji profilirao svoju osobnost.

Njegova prva medalja: Sergej Jasenjin, ruski pjesnik, nastala je 1972. te je rađena u nešto povišenom reljefu, više skulptorski, nego što radi danas. Mihajlo Pupin 1974. 1981. je radio biskupa đakovačkog Ćirila Kosa, 1982. Miroslava Krležu, 1985. Adama Kucjenića, a 1984. novinara Živka Prodanovića. To je uglavnom bio sav njegov medaljerski opus do 1990. g. Doduše po narudžbi "IKOM-a" 1980/81. je izradio 36 športskih medalja, koje su i otkovane. Promjer medalja, jednostranih (plaketa), je 15 cm.

Sklonost umjetničkom stvaranju - kiparstvu, naslijedio je od svoga djeda Stjepana i oca, koji su se bavili obradom drva - rezbarenjem. Još u pučkoj školi učitelj ga je pohvalio i bodrio kada je izrezivao figure domaćih životinja u drvu. Promatrajući skulpture svetaca u seoskoj crkvi, počeo ih je oponašati, radeći ih iz blata (gline), te ih je nakon sušenja bojao. Volio je i crtanje, pa su njegovi crteži ukrašavali zidove gospodarskih zgrada na oduševljenje suseljana.

Poigravao se radeći pečat Župne crkve, za što je bio čak i kažnjen.

Zanimljivo je, da sam medaljerske radove Šime Klaića upoznao posve slučajno kada je, u jednoj knjižari na Jelačićevu trgu u Zagrebu, izložio portretnu medalju većeg formata našeg Predsjednika dr. Franje Tuđmana, negdje 1993. Iako 10 godina imamo Sekciju medaljista Hrv. numizm. društva, nitko od umjetnika, kroz to razdoblje, nije ni spomenuo svoga kolegu - medaljera Šimu Klaića, te ga nismo ni pozivali na naše mjesečne sastanke, sve do 1995. g. kada je, donijevši fotografije svojih brojnih medalja, zasjao u punom sjaju, jer se vidio njegov obiman i vrlo uspješan opus. Je li posrijedi ljubomora ili strah od konkurencije, a možda jedno i drugo?

Također je zanimljivo da Šimo Klaić nije stilski oponašao svog profesora slavonca Vanju Radauša, kao što su činili drugi slavonci medaljeri Antun Babić i Brane Crlenjak.

Zaželimo ovom plodnom umjetniku još puno lijepih medalja.

BIOGRAFIJA.

Šimo Klaić je rođen 26. 10. 1929. u Starim Petkovcima, općina Slavonski Brod. U Zagrebu završava gimnaziju 1949., Višu pedagošku školu (umjetnički odsjek) 1952., a 1960. Akademiju likovnih umjetnosti, odsjek kiparstva u klasi prof. Vanje Radauša, a prof. Krsto Hegedušić ga uvodi u slobodu njegova likovnog stvaranja. Od tada se bavi kiparstvom od komorne i sitne do monumentalne plastike. Uz kiparstvo, uspješno se bavi i slikarstvom. Do sada se iznimno zapošljavao u Muzejskom dokumentacionom centru od 1952. - 53., te "Litografiji" 1954/55. Inače radi kao slobodni umjetnik. Od 1963. - 1994. priredio je 15 samostalnih izložbi te sudjelovao na 26 skupnih izložbi u zemlji i inozemstvu.

Studijska putovanja: Firenca, Rim, Amsterdam, Luksemburg, Ženeva, Budimpešta, Sofija, Istanbul, Petrograd i Moskva.

Gjuro Krasnov

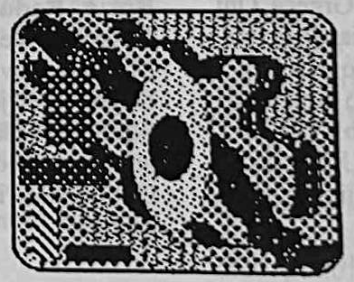

SJEĆANJE NA PJESNIKA ANTU JAKŠIĆA

U Domu umirovljenika na Pešćenici, izveden je program 27. lipnja 1995., posvećen životu i radu pjesnika ANTE JAKŠIĆA (1912.-1987.) koji je svoje zadnje godine života proveo u ovome Domu.

O pjesniku Anti Jakšiću, jednom od najistaknutijih jeronimskih pisaca, govorio je njegov dugogodišnji znalac i prijatelj, gospodin Juraj Lončarević.

Jakšićevu poeziju interpretirala je Mirjana Žugec, a Stjepan Kovačević pratio je pjesnikove riječi u citri.

Korisnici Doma koji su se prisjećali živoga pjesnika iznosili su svoja sjećanja o čovjeku koji ih je zadivljavao svojom skromnošću i radom i koji je znao tako lijepo pisati ali i govoriti.

Na video-snimci prikazani su posljednji pjesnikovi dani u Domu, u kome je on napisao oko tisuću pjesama koje su sve sačuvane i čekaju svog izdavača.

Marija Horžinek

DANICA 1996.

(izd. HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda)

Najpopularnija i vjerojatno najčitanija knjiga među Hrvatima katolicima, pučki kalendar Danica za 1996. godinu, zajedno s odgovarajućim džepnim i zidnim kalendarima, već se pojavio u našim knjižarama. Ovo njegovo 115. godište svjedoči o kontinuitetu njegova izdavača i o njegovu značenju za seljake i radnike, koji su i u ovom godištu obilno zastupani iz svih krajeva Hrvatske i iz dijaspore. Kao i svake godine, tu su i dva priloga na obojenom papiru (Mala Danica s nagradnim natječajima i prilog za Hrvate izvan granica domovine). Valja isto tako spomenuti posebne rubrike (Diljem domovine, Zanimljivo i ugodno i Na spomen). U rubrici "Na spomen" komemorirani su naši suradnici koji nas ostaviše u proteklom razdoblju, ne dočekavši, nažalost, oslobođenje velikog dijela okupiranih područja (Dinko Tusun, Ana Tusun, Ivo Horvat, Franjo Carev, Krsto Spalatin, Jakov Ivaštinović). Neki su već bili komemorirani u "Maruliću" i na društvenim večerima četvrtkom.

Dobar dio "Danice" posvećen je hrvatskim katoličkim laicima i književnicima koji su često u našoj javnosti bili prešućivani. O njima govore prilozi glavnog urednika Radovana Grgeca. Oni su se kao nasljednici Andrića, Deželića, Mayera itd. okupljali oko HKD-a i svojim djelovanjem bitno obilježili povijest zagrebačke nadbiskupije i hrvatsku povijest u XIX. i XX. stoljeću. Neki su od njih još živi, a njihove slike nalaze se u kalendariju.

Među ovogodišnjim suradnicima valja spomenuti na prvom mjestu neka poznata imena, zastupana u stihu i u prozi: Oskar Piškorić, Ivo Balentović, Rajmund Kupareo, Mato Marčinko-Heres, Žarko Brzić, Vladimir Bažant, Šimun Jurišić, Zdravko Mužinić, Mirko Validžić, Stanislav Vitković, Ivan Damiš, Nikola Bićanić, Lojzo Buturac, Stjepan Džalto, Tomo Vereš, Vladimir Pribanić, Srećko Bošnjak, Stanislava Adamić, Ivo Soljačić, Miroslav Majnarić, Nedo Zuban, Marko Orešković, Ivica Ružička, Nikola Ivanović, Petar Šolić, Mladenko Spahija, Lav Znidarčić itd.

Grupu seljaka pisaca predvodi zaslužni Adalbert Pogačić, koji je počeo pisati još u "Hrvatskoj Straži", pa redoviti suradnici Danice, kao Ižak Petrović, Salvo Debelić, Anto Pranjko, Lovro Grubišić itd. Iz dijaspore se javljaju Vera Valčić i Štefica Maglica, udovica našega nezaboravnog suradnika Milana. Od novih imena navodimo samo neka: Nedo Pavešković, Mira Beutz, Ivan Novački, Slavko Marušić, Evica Kraljić, Pavao Galić, Ivan Mikulčić, Mato Brčić itd. Ne smijemo zaboraviti ni redovite naše suradnike kao što su: Marija Horžinek, Magdalena Hranjec, Antonija Gregurević, Ratimir Mlinarić, Petar Kurelić, Božena Kruz, Marinko Marinović, Nevenka Starčević, Josip Bačić Savski, Jelka Kurtnaker, Dominko Borić, Radovan Toljanić, Vladimir Rešković, Vera Vuković, Višnja Sever, Marijan Kovač, Marija Bango, Vjera Degrel (kći jednog od urednika "Hrv. Straže), Tvrtko Gavran, itd, od kojih se neki s uspjehom javljaju i u "Maruliću". Dakle, kao i obično, obilje imena i priloga!

G. M.

KULTIVIRANA OSJEĆAJNOST KAO POLUGA VLASTITA POETSKOG UNIVERZUMA

(Mladen Jurčić "Daljine, blizina", pjesme, izd. HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1995.)

Teško je reći radi li se u slučaju Mladena Jurčića o nezaustavljivu i strastvenu traganju za perfekcijom estetskoga poetskog zvuka ili se taj pjesnik nada da će uz pomoć milosti doći u čamcu poezije dotle blizu transcendenciji da će mu se otkriti sve tajne duhovnosti.

Bilo kako bilo, ova poezija nije ni od čega tako daleko kao što je od sirovosti. Njezina su polazišta kultivirana posebnim autorovim senzibilitetom, njegovom erudicijom i sustavnim odnošenjem prema svojoj nadarenosti.

Glazbeno-jezična sredstva Jurčiću su izbrušena već u startu, ali on ih svejedno i dalje cizelira i iskušava. U njegovu nadahnuću nema neurednosti kao kod Jesenjina, nema ni nacionalne prepoznatljivosti kao kod Tolja, nema ni otežalosti refleksija kao kod Tina ili Gotovca, ali ni ludizma kao kod Slamniga. U njega nema ni načelne impersonalnosti kao kod Mallarméa (iako se osjeća neka kvazi-mallarméovska želja da poetski individualni univerzum odslikava Univerzum), još manje one relativno prizemne motivike koju, uza sve poštovanje, ustanovljujemo kod Cesarića i Hugoa.

Kakav je, dakle, intelektualno-estetski svijet autora ove zbirke? Svakako općeljudski. Ali da li definitivan u svome ustroju? Sklon sam niječnom odgovoru, jer se u Jurčića "vječnost dnevno presaduje".

Smijemo odrješito reći da je ovaj pjesnik poklonik neba, ali je ipak svjestan da nebeska plodna bljedoća od njega traži boju, to jest, da u estetskoj kreaciji ima nečeg ravnopravnog s veličanstvom transcendencije. Ovo mi je prvi pjesnik u životu kojemu ja, premda suočen s priličnim obiljem njegovih pjesama, ne mogu razaznati ni odrediti etape razvoja, odnosno, umjetničkoga dozrijevanja. Po meni, širom čitava fonda stihova ove omašne zbirke jednoliko su raspoređeni odrazi (ili čak: odsječci) jednog te istog doživljaja stvarnosti (preobraženog u pomalo fluidni svjetonazor), gdje je u svakom odrazu (odsječku) prepoznatljiv esencijalni fokus toga doživljaja ili svjetonazora.

Po svemu se čini da je Jurčić propjevao u zrelosti (bez obzira u kojem je razdoblju njegova života, makar to bilo i u djetinjstvu, ta zrelost kontemplacije nastupila). Doduše, u toku čitanja nailazimo na kitice ili naznake raznoraznih prolaznih ugodaja, ali recepcija svake Jurčićeve cjeline uspijeva nam tek onda ako pretpostavimo zrelost, domišljenost ideje i izraza kao globalnog fenomena.

Od svojih prvih stihova do dana današnjega Jurčić eksperimentira glazbenim i intuicijskim vrednotama jezika uvijek s pristojnom razinom autorske magistralnosti.

Dakako, ne želim time poreći autonomiju pjesama ili ciklusa. Ali ona je manja ili manje važna nego kod drugih pjesnika.

Dakako, ni Jurčić nije čarobnjak. Orkestracija riječi u prvim dvama ciklusima ove zbirke ("Soneti" i "Note") tu i tamo i kod njega dolazi pod vlast eufonije (koju postulira veoma formalizirani iskaz, na primjer, u sonetima), što znači da se je poneki stih oteo punoj poetskoj podudarnosti s

pjesnikovim viđenjem poretka stvari na svijetu i u svemiru.

U ciklusu, pak, "Obzor", za stupanj-dva je uzdignutija nego drugdje ona Jurčićeva, uvjetno rečeno, filozofija polaska, otisnuća - kultno obilježje njegove poezije. Što više u sebi ponavljam stih "iz mene gradovi izviru u začudnost", (Putnik) to mi se on čini nabijeniji intuicijom. Ta pretvorba adhezije sa svijetom u koheziju, to utapanje vlastitog identiteta u milieu koji nas okružuje učinit će da će pjesnikovo lice koje se zrcali u noćnom prozoru vlaka zastrujati poput vjetra tamnim šumama. Od iste je vrste pjesnikova sklonost simbolima koji ukratko označavaju kompleksnije epizode: iskra je simbol učinka blagih ruku dragane u zagrljaju; ta ista dragana simbol je i uvir svih pjesnikovih senzibiliteta i svih polazaka (otiskivanja) i povrataka. (Usporedi ciklus "Blizina", pjesma "Začudo", "Izvori cesta", "Noć" i dr.)

Prividno obratan proces pjesnik primjenjuje u pjesmi "Građa za autoportret" u istom ciklusu, jer tu nemamo simboliku koja teži kratkom oznakom pokriti kompleksniju stvarnost nego se daju gradbeni elementi koji su u strukturi neponovljiva individualiteta.

Ciklus "Sjećanje" također je ispunjen naznakama otiskivanja, povrataka, lađa, putovanja, a asocijativni prostor u koji su te naznake smještene tumači ih kao fluidni doživljaj svega što postoji. U takvoj vizuri i gradski botanički vrt (vidi istoimenu pjesmu) postaje metafora svijeta kao sažetka "ograde i bujanja". Pjesnik na trenutak pada u tihi pesimizam, jer je sjećanje na prostore djetinjstva - poput toga vrta - prilika za bilance, jer "klupa u sjeni hrasta lažan(je) i trenutan tron", - ali to je samo prolazni štimung koji protuslovi duhu i poanti pjesme.

U ciklusu "Postanak pjesama" čitamo prekrasnu sintezu lirike i eseja pod naslovom "Zbirka pjesama", kojom se je Mladen Jurčić doista predbilježio za neku buduću antologiju. Ta alegorična zbirka pjesama simbolizira dobro voden i milošću obdaren život, koji završuje izlaskom iz svih magla, dakle dosеže bjelinu tajne. Ali to nije i kraj poezije, jer se ona "uvijek jasnija, istančanija, do u beskraj ponovno rađa..."

U ciklusu "Onkraj" pjesnik jasnije i direktnije nego drugdje operira "otajstvenom čistoćom prostora" kao i stvarnošću koja je iznad svega. Svojevrsna "misao na vječnost" (da se poslužim naslovom poznate Leskovarove pripovijesti) koja je tiha zvučna kulisa sveukupne Jurčićeve poezije ovdje je zgusnutija, zauzima u pjesmama i artistički najbolje prostore, pa su pjesme ovoga ciklusa nešto strože, lapidarnije, udaljenije od raznobojnosti i sjaja većine drugih pjesama.

Jednako stišano djeluju i stihovi iz odsjeka "Haiku kapi". Tu ima više artizma nego igdje (Lica sledena iza natpisa "Hladni naresci"), ali unatoč nužnoj haiku-lapidarnosti i dosta indirektno kazanog pogleda na svijet: "Mir moćnog hrasta. Visoko u granama blještav plod - Sunce", "Kako radosno pozdravljajući gosta prekidam ručak".

Tu bismo prikaz mogli i završiti, ali kad nam se već otelo da jednu pjesmu ("Zbirku pjesama") obilježimo kao kandidaticu za neku buduću antologiju, dodajmo da su joj po kvaliteti bliske i pjesme "Građa za autoportret", "Botanički vrt" i "Knjiga". Budući da sam o prvim dvjema već govorio, osvrnut ću se samo na "Knjigu". Ta pjesma pokazuje kako erudicija, kultiviranost i refleksivnost mogu biti autohtoni pokretači kreativno-estetske emocije, koja pjesniku "diktira prave riječi" za

izraz (po Croceu: ekstrinsekaciju) te intimne zaokupljenosti. Možda posljednji stavak te pjesme nešto malo izlazi iz autentičnosti dotadašnjih stihova, ali mi je zanimljiv kao dokaz da je moja globalna procjena Jurčićeva poetskoga mentaliteta točna.

Esej i pripovijetka također su medij književnog izražavanja Mladena Jurčića, pa se nešto esejističko često može identificirati u njegovim pjesmama, ali ono, ako je tijesno udruženo s lirskim, nipošto nije zazorno. Napokon, ni pjesme koje sam istaknuo kao posebno uspjele nisu imune od esejističkog načina razmišljanja.

U brojnim sonetima autor je iznašao prekrasne, dosta neobične rime, što pogotovo vrijedi za slučajeve gdje dvosložne, pa i trosložne riječi svršuju na suglasnik.

Veoma je uspio naslov zbirke *Daljine, blizina.*

Svevlad Slamnig

S LAGINJOM PO ISTRI

(Matko Laginja, Što imamo u Istri-Istarske pričice, pretisak, Consilium, Zagreb 1994, str. 112.)

Kad se govori ili piše o Matku Laginji, u pravilu se ističe njegova politička djelatnost. S Vjekoslavom Spinčićem i Matkom Mandićem Laginja je predstavnik druge generacije istarskih preporoditelja, koja na istarsku političku scenu stupa nakon Dobriline smrti 1882. Radilo se o političarima, pravaški orijentiranima, radikalnijima od Dobrilina kruga u isticanju hrvatskoga karaktera Istre, sve do zahtjeva za njenim sjedinjenjem s Hrvatskom. Zbog svog zauzimanja za preporod istarskih Hrvata Laginja je dobio naziv "otac Istre".

Manje je poznat, barem široj javnosti, njegov književni i novinarski rad, koji je u početku išao uporedo s političkim zauzimanjem a obuhvaća vrijeme između 70-ih i 90-ih godina 19. st. U navedenom razdoblju Laginja je tiskao "Basne", u Šenoinu "Vijencu" u nastavcima objavljuje "Istarske pričice", s Eugenom Kumičićem i Erazmom Barčićem pokreće u Kraljevici list "Primorac", da bi u Trstu tiskao najprije političku studiju "Oesterreich und die Kroatische Frage" (1883. god.) i monografsko djelo "Kastav grad i općina". (1889. god.).

Vjerojatno procjenjujući da kao političar može više pridonijeti borbi i nastojanju istarskih Hrvata da očuvaju svoj identitet, Laginja se potpuno posvećuje politici, čime je njegov književno-publicistički rad, u najmanju ruku, ostao prigušen.

"Istarske priče" prvi put su tiskane 1945. godine. Pretisak istih pod naslovom "Što imamo u Istri-Istarske pričice" objavila je krajem prošle godine zagrebačka izdavačka kuća "Consilium".

Na stranicama "Istarskih pričica" izranja Istra u svom bogatstvu i raznolikosti sa svojim kontrastima: prirodnim, kulturnim, povijesnim, socijalnim. Pred nama je Istra 70-ih godina 19. st. Džubranovski kazano to je zemlja politike, sukoba i programa, ali i zemlja mora humaka, planina. To je prostor susreta, ali i sukoba dvaju kulturno-etničkih krugova: talijanskog i hrvatskog. Primjetno je, istina rjeđe, međusobno uvažavanje i poštivanje, češći su sudari i hrvanje u kojima talijanska strana, svjesna da povijesni proces ne ide prema prirodnoj talijanizaciji Hrvatske, poseže za umjetnim (čitaj prinudnim) sredstvima da

bi se taj proces ubrzao i završio.

Po svojem obliku "Istarske pričice" su putopisno štivo. Krstareći Istrom uzduž i poprijeko od otoka (Cres, Lošinj) istočne obale, preko unutrašnjosti do zapadne i južne Istre, Laginja se zaustavlja u gotovo svakom značajnijem mjestu i bilježi znamenitosti: jezične, povijesne, zemljopisne, političke, demografske, etnografske.

Ako se odlučite na put po Istri u društvu s Laginjom, susrest ćete se tu i tamo s nekim trgovcem, vlastelinom ili župnikom, a puno češće imat ćete priliku upoznati težake, mornare, kolone, zvonare, pastire. Ne negirajući talijansku nazočnost u Istri, pisac je, ipak, u prvom redu zaokupljen svakodnevnicom istarskog Hrvata, njegovim strahovima i nadama, njegovoj razapetosti izmedu zahtjeva uma i titraja srca. U Voloskom kažu: "Mi imamo dva jezika: jedan za srdca, drugi za kruh. Za srdce govorimo hrvatski, za kruh talijanski". Pod kruhom mislilo se na plovidbu na raznim brodovima gdje je probitačnije bilo poznavanje talijanskog jezika. Upravo "jezičnom pitanju" u Istri Laginja posvećuje veliku pozornost. Borba za očuvanje hrvatskog jezika bila je borba za očuvanje hrvatskog bića u Istri. Zato tragikomično zvuče riječi nekih trenutnih istarskih političara, izrečene kao velika mudrost, kako nije važno kojim se jezikom govorilo nego što se govorilo. *O tempora o mores*!

Povjesničar svakodnevnice naići će na dragocjene podatke o životu seoskih mladića, ženidbenim običajima, životu i značaju zvonara u seoskoj sredini posvećena je čitava jedna glava. Tu su priče o socijalnom raslojavanju, prodoru kapitala u seoske sredine, dosjetljivosti seljaka u odgadanju dugova, kao i sudaru tradicionalnih katoličkih vrijednosti s nailazećim liberalizmom. Zanimljivo je kako Laginja tumači riječ klerikalac ("clerical"). Opisujući Volosko konstatira: "Liturgija je hrvatska pak nam i ovdje crkva kao i u mnogih mjestih čuva narodnost koliko može. Zato nam neki čudni slobodnjaci i zovu da smo "clericali". Ne vodeći računa o konkretnim prilikama hrvatska historiografija nakon II. svjetskog rata prihvaća i "znanstveno" elaborira politički novogovor za kojeg je klerikalizam politička djelatnost Crkve protiv interesa hrvatskog naroda.

Izneseni i niz drugih podataka pokazuju na opravdanost izlaska ovog pretiska. Nije se teško složiti s piscem proslova, književnikom Dubravkom Horvatićem: "Čitajući Laginju zasigurno ćemo ponešto naučiti o nekadašnjoj Istri, ali suočit ćemo se i s Istrom u našoj svakidašnjici".

Dubravko Horvatić donosi sažet životopis Matka Laginje, a naslovnu stranicu ukusno opremljenog izdanja, čiji su urednici Mirko Rajčić i Drago Jeličić, ukrašava Lackovićeva "Raspeta Istra".

Stipan Trogrlić

TRI IZDANJA O PROMINI I NJEZINOJ BUDUĆNOSTI

(Prominjski glasnik, br. 2, Zagreb 1994. Naša hrvatska Promina, sv. I, Zagreb 1995. sv. II, Zagreb 1995. (obnova, razvoj, budućnost)

Predstavljajući prvi broj *"Prominjskog glasnika"* u našoj reviji (1993/5) napomenuli smo odakle su nosioci tog lista - Prominjci (Knin-Drniš-Krka), koji su u velikom broju kroz

proteklo stoljeće doselili i u Zagreb (3302). Njihovo zavičajno društvo, uz druge aktivnosti pokrenulo je i svoj glasnik, zapravo godišnjak koji će obradivati sva pitanja sadašnjosti i budućnosti i prošlosti rodnog kraja - Promine.

Drugi broj *"Prominjskog glasnika"* (Zagreb 1994, str. 64) doživio je priznanje da je na ocjeni svih glasnika, mjesečnika Hrvatske, ilustriranih umjetničkim i inim prilozima, posvećenih kulturi, povijesti, problemima našeg suvremenog trenutka, proznim, znanstvenim, književnim, pjesničkim prilozima, prognanicima, projektima nakon željnog povratka u rodni kraj - izbio na *treće mjesto*. Zaista, neočekivani uspjeh, priznanje i vrijednost.

Poslije uvodnih riječi na našem i engleskom jeziku, urednik Josip Bikić vodi nas *"Ispod planine"* prominjskim krajem, zanimljivo i književno dotjerano. Dodao je i prominjske zgode - zajedno s A. Juricem, podsjetio na dragocjene podatke iz prošlosti o našim ljudima i zbivanjima, o starom, sasvim porušenom *"Nečven - gradu"* i *"Krunidbenoj crkvi kralja Zvonimira"* iznio je Ante Juric na temelju povijesnih svjedočanstava dvije vrijedne povijesne cjeline. - K njemu se pridružio i naš povjesnik Ivo Perić kratkim prilogom o stanovništvu Promine i dijelu imovine potkraj 1830. O zločinima četnika u Promini u drugom svjetskom ratu opširan je i strogo dokumentiran članak Zdravka Dizdara. Njemu se pridružio Josip Laća tužnim svjedočanstvom.

Književne priloge za glasnik sročili su Ante Bikić, Divna Barišić - Šoštarić, Mirko Validžić i susjed Promine Nikola Pulić. Uglavnom odjek doživljenog jada današnjice.

Prominjska je župa i njezin župnik u progonstvu od rujna 1991. Njihov župnik fra Marko Duran piše i naglašuje da, iako prognani, prominjska župa i dalje živi i živjet će!

Posebno treba istaknuti ilustracije, a naročito priloge ak. slikara Vlade Radasa, brojne i vrhunske, naročito "Vrata Svetog Antuna", otisnuto u boji, kao i spomenik prominjskoj obitelji (na naslovnoj stranici). Crkva sv. Martina, novija i stara iz 14. st. (sada sve spaljeno) i karta prominjskog kraja s okolicom također su u boji.

Novina, i to neočekivana, u drugom broju *"Prominjskog glasnika"* jest *"Mali prominjski riječnik"* (str. 41-54) koji je prikupio Paško Bikić. Vrlo je vrijedan i sasvim opravdan ovaj pothvat. Akademijin riječnik ne posjeduje sve hrvatske riječi. Na ovaj način mjesni samonikli riječnik pojedinih područja potrebno je prikupiti i da se vidi osobitost imenovanja i izričaja, opravdanost, samoniklost ili tuđi utjecaj. Potrebno je u samom mjestu prikupljati riječi, pojmove, nazive, izražaje, naglaske i točno ih pribilježiti. Dosjećati se nije štetno, ali nije sasvim izvorno. Ovaj će objavljeni - prvi put - prominjski riječnik potaknuti i druge Prominjce da prikupljaju svoje vlastito jezično blago na svoju i opću korist. Pisac ovog prikaza također posjeduje nemalen broj izvornih prominjskih riječi. Vjerojatno imaju i još neki. Treba zajednički objediniti sve, stručno obraditi i objaviti.

Završni članak je tužan, iako nepotpun: *Priopćenje Prominjskog zavičajnog kluba "Petar Svačić" u Zagrebu o zločinu četnika u Promini.*

Bilo bi vrlo štetno ako "Prominjski glasnik" ne bi proslijedio izlaziti. Prominjci u Zagrebu imaju barem dvjesta vrsnih intelektualaca svih struka. Imaju brojne trgovce, tvorničare, ugostitelje,

bogate pojedince koji svojim doprinosima mogu osigurati njegov bar godišnji izlazak. I ne samo to.

Svima koji su pridonijeli da se "Prominjski glasnik" dovine blizu vrha u kvaliteti te sadržaju i opremi, a naročito namjeni, zaslužuju priznanje i poticaj za daljnji rad.

Iako je "Prominjski glasnik" obuhvatio na svojim stranicama i prominjske prognanike, da bi se pitanje njihova povratka, obnove, budućeg razvoja i napretka što potpunije prikazalo njima, hrvatskoj vladi, Prominjski je zavičajni klub "Petar Svačić" u Zagrebu izdao u siječnju 1995. knjigu pod naslovom "*Naša hrvatska Promina*" (Zagreb, str. 196).

Knjiga je podijeljena u tri dijela. U prvom nakon riječi urednika prof. Jakova Cote, govor je o Prominjskoj prošlosti, demografskom kretanju do 1991. i kulturnoj baštini (spomenicima, arheološkim nalazima, stanju spomenika poslije zauzeća u rujnu 1991. i njihovom ponovljenju. Svi su članci na zreloj visini. Pisci su već poznati naši djelatnici iz glasnika: Mile Dujić, Paško Mlinar, Zdravko Dizdar i Ante Juric.

Drugi dio donosi znanstvenu studiju dr. Ivana Bačića i njegovih suradnika: "*Management i poduzetništvo u stočarskoj proizvodnji Drniškog kraja*". Ovaj stručni rad obuhvaća 149 str. Ići u prikaz analize ovog znanstvenog djela odvelo bi nas predaleko. Autor i suradnici razradili su ovaj predmet do tančina. Promina, iako ne spada u drniški kraj (nakon ukinuća općine 1963. komunistički su je vlastodršci pridružili Drnišu), ima u ovom studioznom radu potrebne upute za dio obnove. A tako i susjedna područja, kako reče na Saboru Prominjaca (4. 6. 1995.) predsjednik Zavičajnog društva Kijevljana.

Prosljedak, koji je naslovljen: "*Sažetak programa rada i smjernica za ostvarenje ciljeva i zadaća zavičajne zajednice Drniša, Promine, Ružića i Unešića i Prominjskog zavičajnog kluba "Petar Svačić" iz Zagreba* (153-163) toliko je praktičan i poučljiv za naše ljude da će im najviše pripomoći u njihovim nastojanjima obnove u osnovnim pravcima. Nije označeno da li je to od istog pisca.

U nastavku je: *Iz života prognanika.* Nakon "Protestnog pisma Ghalliu i Unproforu", doneseni su kratki radovi mladih Prominjaca u progonstvu, duhovna riječ "Isusov san" prominjskog župnika fra Marka Durana, koji je od prvog dana u progonstvu sa župljanima i revno ih poslužuje; a završnica je nekoliko pjesama Mirka Validžića Promini i Gospi Čatrinskoj (po izboru uredništva).

Posebno treba istaknuti portrete i crteže ak. slikara Vlade Radasa, koji su svojom dotjeranošću i izražajnošću unijeli u knjigu poseban čar i ljepotu.

Drugi svezak "Naša hrvatska Promina" obujmom nije velik (60 str.), ali je sav posvećen Promini (Zagreb, svibanj 1995).

Urednikovu riječ J. Cote slijedi pregledna zemljopisna karta Promine u boji. *O prominjskoj prošlosti kao zalogu budućnosti* piše Zdravko Dizdar; zatim slijede nepotpisani članci o demokratskim značajkama i izgledima Promine (u koji se uklopila karta u boji dijela Dalmacije od Zadra do Makarske); demografskim podatcima župe od 1991. do 1995.; crkvama župe Promine. O ratnim stradanjima piše Paško Mlinar. Navedeni su preostali Prominjci do svibnja 1995. (danas ih više nema, nakon oslobođenja zapadne Slavonije, ni jednoga, osim ako se je koji "prodao", podataka nemamo za to). Župnik fra Marko Duran još jednom dodaje svoje poletno slovo. U istom duhu je manji članak o odgovornom roditeljstvu. Ing. Josip Juric znalački piše o mineralnim i energetskim sirovinama drniškog kraja. M. Validžić razmatra (sustezljivo) o stvarnosti sadašnjice u svijetu i kod nas, nadi i odlučnosti i veli: Spas ili nestanak! Dodao je tri pjesme ganuća i poziva našim prognanicima.

Izostali su umjetnički crteži.

Sve u svemu učinjeno je mnogo. Ne sustanimo!

Mirko Validžić

AKVINČEVO KAPITALNO DJELO NA HRVATSKOM

(TOMA AKVINSKI, *Suma protiv pogana - Summa contra gentiles*, sv. I-II, dvojezično izdanje, s latinskoga preveo, uvodom i bilješkama popratio o. Augustin Pavlović OP, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1993.-1994., sv. I: 52* + 898 str.; sv. II: 18* + 1232 str.)

Kao sudionik promocije ovoga djela, u Dubrovniku 29. ožujka 1995. u glazbenoj dvorani Kneževoga dvora, rekao sam da je objavljivanje prvoga cjelovitog prijevoda *Sume protiv pogana* Tome Akvinskoga, u dva ogromna sveska od ukupno 2200 stranica, prvorazredan izdavački, kulturni, znanstveni i crkveno-povijesni događaj u Hrvatskoj. O. Augustin Pavlović, dominikanac, učinio je nešto što zasigurno neće više nitko učiniti u ovome tisućljeću. Pripomenuo sam, nadalje, da se u inozemstvu ovakvi događaji redovito obilježavaju dodjeljivanjem neke državne ili crkvene nagrade, ili barem nekoga skromnoga priznanja. U nas, na žalost, sve do danas nije bilo ni skromne medijske reakcije na Pavlovićev kapitalni prijevod *Sume protiv pogana*, a da o dodjeljivanju neke nagrade ili priznanja i ne govorimo. Jedna obiteljska i prijateljska promocija održana je početkom ove godine u dominikanskom samostanu u Zagrebu i o njoj je objavljeno sasvim kratko izvješće u "Glasu Koncila" (19. veljače 1995., str. 7). Još prije "Glasa Koncila" stidljivo je zabilježila promociju toga velebnoga djela "Slobodna Dalmacija" (9. veljače 1995., str. 41), a poslije se na nju osvrnuo mjesečnik Kršćanske sadašnjosti "Kana" (ožujka 1995., str. 25.). Napokon, Hrvatska Televizija ga je prikazala 15. travnja 1995. u okviru emisije "Hrvatska knjiga", što je zasluga našega poznatog kulturnog djelatnika Bojana Marottija, koji zna pronaći prave vrijednosti.

Djelo je dakle dobilo stanovite verbalne pohvale i slikovnu prezentaciju na HTV, ali pravoga pristupa, objektivnoga misaonog vrednovanja *Sume protiv pogana* još nema. Doista čudnovata pojava kada znamo da imamo legije profesora filozofije i teologije, akademika i drugih znanstvenih radnika na raznim filozofsko-teološkim školama, institutima, fakultetima i drugim ustanovama. Jedan jedini kratki prikaz knjige objavilo je glasilo mladih hrvatskih dominikanaca "Izazov istine" (God. VI. svibnja 1994., br. 1 (11), str 51.), ali ni taj se ne upušta u prosudbu djela.

Ovaj osvrt ne želi biti ni opširan, ni iscrpan. To nije ni potrebno, niti je moguće kada je posrijedi knjiga od 2200 stranica.Nakon što smo istaknuli da su nam prevoditelj o. Augustin Pavlović i izdavač Kršćanska sadašnjost *Sumom*

protiv pogana priredili pravi izdavački događaj, red je da pokušamo kazati nekoliko riječi istine kako o izdavačevu doprinosu, tako i o prevoditeljevu. Činimo to i osobito zbog toga što smo od mnogih bili zamoljeni da se barem ukratko osvrnemo na to djelo, kako bi se lakše uočile njegove dobre strane a i poneke koje su mogle biti bolje.

1. Izdavačev doprinos

Pođimo od izvanjskih elemenata dvotomne *Sume protiv pogana*. Izvanjska oprema knjige je vrlo ukusna, upravo privlačna. Uvrštena je u niz "Kršćanski klasici" kao i svezak prvi O *Državi Božjoj* (De civitate Dei) sv. Augustina koji je objavljen daleke 1982. i čiji se sv. II. s nestrpljenjem očekuje. Šteta što izdavač na početku prvoga sveska nije donio faksimil Tomina autografa u boji kao što je učinio u spomenutom djelu sv. Augustina donoseći reprodukciju jedne stranice prekrasnoga rukopisa iz XV. stoljeća.

Međutim, čini se da je izdavač bio na velikim mukama s latinskim tekstom Akvinčeva djela jer je, zacijelo omaškom tiskare, u 30 prvih primjeraka prvoga sveska pogrešno štampan naslov djela "Summae contra gentiles (a treba: Summa...) i čitatelj nije nigdje upozoren da ga treba ispraviti. Isto tako, prilično je nezgodan propust što na prvome svesku uopće nije navedeno da je prvi, nego se nudi kao cjelovito djelo *Sume protiv pogana*, dok on donosi samo prve dvije knjige toga djela.

U vezi s naslovom knjige želimo primijetiti slijedeće: nije jasno zašto se izdavač opredijelio za taj neprivlačan i neautentičan naslov *Suma protiv pogana*, kada je poznato da je izvorni naslov djela *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium* (Knjiga o istini katoličke vjere protiv zabluda nevjernika). Prevoditelj to izričito kaže na str. 25.* svoga uvoda i opširnije obrazlaže u svojim bilješkama uz *Sumu protiv pogana* objavljenima u *Vjesniku Hrvatske dominikanske provincije* XXXII (1995) 77, str. 37-39. K tome, očito je da Toma svoje kapitalno djelo ne piše u prvom redu protiv nekoga, a najmanje isključivo protiv pogana, *nego o nečemu*, tj. o istini katoličke vjere, dok se na zablude raznoraznih nevjernika osvrće tek na kraju onoga pozitivnoga traženja istine.

Prevoditelj u svom predgovoru napominje da se latinski tekst s kojega je prevodio *Sumu protiv pogana* nalazi u usavršenom Leoninskom izdanju iz 1961. koji prikazuje u uvodu na str. 43* - 44*. Zatim upozorava da taj tekst, zbog tehničkih razloga, nije mogao biti snimljen, nego se cijeli prepisao s najvećom mogućom pažnjom kako bi bio potpuno istovjetan Leoninskom izvorniku. No, čini se da taj posao, čiji je rezultat upravo od bitne važnosti za dvojezično izdanje, jer se pomoću latinskoga izvornika provjerava ispravnost hrvatskoga prijevoda, izdavaču nije najbolje uspio. Prevoditelj je naime, tijekom superrevizije teksta zamijetio neke tiskarske pogreške u latinskom izvorniku i upozorio na njih izdavača. Ali, jesu li doista ispravljene sve pogreške koje su se potkrale prilikom prepisivanja tako obimnoga djela, ili su mnoge ipak ostale neispravljene? Tko će to valjano prosuditi jer bi trebalo svaku latinsku riječ Leoninskoga izvornika iz 1961. usporediti sa svakom riječju latinskoga teksta što nam ga nudi Kršćanska sadašnjost u svome dvotomnom izdanju *Sume protiv pogana*? To je praktično nemoguće.

Poznavajući prilično dobro Akvinčev latinski tekst pokušali smo riješiti to pitanje jednostavnim čitanjem toga teksta u izdanju KS, bez uspoređivanja s Leoninskim izvornikom. Na prvih devedesetak stranica prvoga sveska naišli smo na desetak neispravljenih pogrešaka. Evo ih redom:

1. Na str. 10. r. 2. odozgo pogrešno piše: "hominis est tantum *die* unoquoque fidem capere tentare,". Umjesto "die" treba "de", kako piše i u Leoninskom izvorniku. - Na istoj stranici u retku 7. odozgo također neispravno piše: "quae omnem facultatem humanae *radonis* excedunt". Umjesto "radonis", treba "rationis" (razuma).

2. Na str. 14. pogrešno je otisnuta riječ "*puraverunt*". Treba "putaverunt" (mišljahu, mislili su).

3. Na str. 16. r. 5. odozgo piše "*frusra*", a treba "frustra".

4. Na str. 22. r. 5. odozgo čitatelj koji slabo poznaje latinski neće primijetiti pogrešku u riječi "*guod*" umjesto koje je trebalo pisati "quod", a na str. 24. r. 1. odozgo uzalud će tražiti u latinskim riječnicima što znači "*tanem*" jer to je samo u tiskari pogrešno štampana riječ "tamen" (ipak).

5. Prilično je nezgodna pogreška na str. 26. r. 10. odozdo "*inducium*" jer neopreznoga čitatelja može navesti na stranputičnu pomisao da ta imenica možda dolazi od glagola "inducere" (uvesti), a zapravo je nepažnjom krivo napisana riječ "indicium" (znak).

6. Na str. 38. r. 7. odozdo pogrešno piše "*poteste*", treba "potest", na str. 82. r. 4. odozgo umjesto "*icoepit*" treba čitati "incoepit", a na str. 96. r. 10. odozgo umjesto "*Corpu*" trebalo je pisati "Corpus" itd. itd. itd.

Da čitatelji ne bi mislili kako su te pogreške nazočne samo u prvome svesku, navest ćemo jedan primjer iz drugoga sveska na koji smo naišli sasvim slučajno, tražeći Tominu definiciju čuda (miraculum) koju je preuzeo i Dante u svojoj *Monarhiji* II, 4, a koja je pogrešno prevedena na hrvatski u Danteovim sabranim djelima (usp. *Djela* I, str. 500). U tom svesku na str. 462. piše: "... quae praeter ordinem communiter in rebus *statum* quandoque divinitus fiunt, miracula dici solent". Tu je definiciju o. Pavlović dobro preveo na hrvatski, ali je prepisivač latinskoga teksta pogriješio jer je umjesto "statum" trebalo napisati "statutum".

I što sada? Koliko je takvih pogrešaka na 2200 stranica *Sume protiv pogana*? Tko će to izbrojiti? Pretpostavljamo da ih je oko dvije-tri stotine, ali njihov točan broj može se ustanoviti jedino strpljivim uspoređivanjem svake pojedine riječi Leoninskoga izvornika sa svakom pojedinom riječju izdavačeva prijepisa u dva velika sveska *Sume protiv pogana*. Ukoliko se izdavač odluči da taj posao povjeri nekom dobrom poznavaocu latinskoga jezika, preporučili bismo mu da popis tih pogrešaka dade štampati u onoliko primjeraka koliko iznosi naklada *Sume protiv pogana* i da te ispravke podijeli svim kupcima toga kapitalnoga djela. Te se pogreške još mogu ispraviti na spomenuti način.

Ali nemoguće je ispraviti loš raspored bilježaka koje su stavljene samo ispod teksta na hrvatskom jeziku, dok je zbog toga prostor ispod paralelnoga teksta na latinskom jeziku ostao prazan. Ti prazni prostori ispod latinskoga teksta ostavljaju vrlo loš dojam na čitatelja koji uvida da se boljim rasporedom bilježaka na obje stranice moglo uštedjeti i na papiru, pa je prvi svezak umjesto 898 stranica mogao imati oko 700, a drugi svezak umjesto 1232 oko 950-1000. Tako je knjiga mogla biti i jeftinija.

2. Prijevod o. Pavlovića

S mojim redovničkim subratom o. Augustinom Pavlovićem suradujem već godinama na prevođenju Akvinčevih tekstova. Zapravo, ja sam na neki način "*kriv*" što se moj stariji subrat uopće počeo baviti prevođenjem tekstova sv. Tome na hrvatski. Naime, kada sam 1979. predao nakladnom zavodu "Globus" iz Zagreba rukopis svoje knjige: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, koje je objavljeno 1981., htio sam da uz taj prijevod filozofsko-teoloških tekstova budu dostupni hrvatskim čitateljima i neka "lakša" djela, npr. Akvinčeve propovijedi održane u Napulju 1273. Predložio sam o. Augustinu da ih prevede na hrvatski što je on rado učinio. Rezultat toga rada je knjiga: Toma Akvinski, *Stožeri kršćanske vjere*, izd. Samostan sv. Klare, Split 1981. U predgovoru moj subrat otvoreno priznaje da je knjigu preveo na moj poticaj (usp. str. 7).

Godinu dana nakon toga prof. Pavlović se, kako piše u predgovoru *Sume protiv pogana*, "na nagovor o. Marinka Zadra, provincijala hrvatskih dominikanaca" prihvatio teškoga posla da prevede to djelo i završio ga za šest i pol godina. To je s jedne strane mnogo vremena, osobito ako se uzme u obzir kratkoća ljudskoga vijeka, ali je i malo, uzme li se u obzir da se sâm Toma Akvinski mučio oko pet godina da napiše tu *Sumu* i da su drugi inozemni prevoditelji, npr. njemački, utrošili dvaput više vremena za slične znanstvene prijevode, a da ih još nisu završili. O. Augustin navodi u predgovoru i uvodu osobe u kojih je tražio pomoć. Među njima su: Tomo Vereš koji mu je "dao na raspolaganje neka kritička izdanja Aristotelovih djela i pomagao nalaziti potrebnu literaturu", Stipe Jurič koji mu je "osobito u III. i IV. knjizi, pomogao u vezi s nekim svetopisamskim hebrejskim tekstovima" i Tomislav Ladan kojemu posebno zahvaljuje "za njegove ljubazne i stručne jezične savjete." (str. 5*).

No da bi čitatelji dobili što potpuniju sliku o raznim drugim pomagalima kojima se prof. Pavlović služio kako bi hrvatskom općinstvu dao što bolji prijevod Akvinčeva kapitalnoga djela, valja imati na umu ono što piše u svome uvodu na stranici 47*: "Kod prevođenja sam se do znatne mjere pomagao talijanskim (T. Centi), francuskim (Bernier-Corvez-Moreau i dr.) i njemačkim (Albert-Engelhardt) prijevodom. Za bilješke mi je od velike koristi bilo latinsko izdanje SCG (Pera) i talijanski prijevod T. Centia.

Što se tiče načina prevođenja, trudio sam se da prijevod bude što vjerniji, ne samo glede smisla nego i glede načina izražavanja sv. Tome. Bila je, naravno, vrlo prisutna teškoća kako prevoditi strukovne skolastičke termine, ali sam, nasreću, imao prijevode izabranih Tominih tekstova od dr. T. Vereša i prijevode Aristotelove *Metafizike* i *Etike* od prof. T. Ladana, što mi je uvelike pomoglo pri odabiru hrvatskih nazivaka."

Sve u svemu: prevoditelju nije nedostajala najsuvremenija stručna pomoć kako u literaturi, tako i osobnim kontaktima da bi svoj pothvat što bolje priveo kraju. S kakvim je uspjehom on tu pomoć iskoristio?

Smatramo da je prijevod u pogledu sadržaja Akvinčeve misli dobar, pouzdan. Prevoditelj odlično poznaje latinski jezik. U to nema nikakve sumnje. Pitanje je, međutim, poznaje li isto tako dobro i svoj hrvatski jezik? Treba naime znati da je o. Augustin najljepše godine svoga života proveo u Čehoslovačkoj i Italiji i da tamo nije imao prilike usavršavati svoj materinji jezik.

Dobivamo dojam da se to osjeća i na njegovu prijevodu. Čini nam se da ni čitatelji neće lako dokučiti po čemu se prevoditeljeva često upotrebljavana imenica "dobrost" stvarno razlikuje od dobro poznate "dobrote". Ili: zar su to istoznačnice? Slično se pitanje postavlja kod sustavnog upotrebljavanja imenice "jednost" (unum ili unitas). Po čemu se "jednost" razlikuje od uobičajene imenice "jednota" koju prevoditelj ponekad rabi? Ili: zar su i to istoznačnice? Čini nam se da je trebalo zadržati uobičajene i u duhu hrvatskoga jezika rabljene termine "dobrota", "jednota", "ljepota" (koja valjda nije "ljepost"!) itd. itd. Također nam nije jasno zašto prevoditelj umjesto glagolske radnje "rješenje" često upotrebljava previše substantivirani oblik "rješidba" budući da kontekst zahtijeva upravo djelatni oblik te imenice? Ne možemo se složiti nadalje s prijevodom vrlo važnoga glagola "convinci" (sv. I. str. 8.) s "opovrći" (str. 9.) jer "opovrći" je "redarguere" a "convinci" je "uvjeriti". Isto tako "causa essendi" (I. str. 434.) nije "uzrok bivovanja" nego "bivstvovanja" itd. itd.

U prvome svesku, na stranici 3. moj subrat se složio sa mnom da Akvinčeve riječi "Sapientis est ordinare" treba prevesti na hrvatski "Zadaća je mudraca upravljati". Međutim, u drugom svesku na stranici 329. moj je subrat zaboravio na to slaganje u prvome svesku, pa sada "Sapientis est ordinare" prevodi na svoj način "Uloga je mudraca da usmjerava" i još pokušava opravdati taj prijevod kao bolji od onoga koji sam predložio i s kojim se on bio složio. Mislim da je o. Augustin bez razloga napustio prvi dobar prijevod, jer ovaj drugi ne odgovara latinskom izvorniku. "Uloga" je na latinskome jeziku "rotulum", a glagol "usmjeravati" je "dirigere", a ne "ordinare", osim ako je posrijedi "ordinare ad".

Na kraju bismo upozorili samo na jednu veliku omašku u drugome svesku na stranici 865. I to u naslovu poglavlja 25. Pogrešno piše: "Razlozi koji pokušavaju pokazati da Duh Sveti ne izlazi od Duha Svetoga, i njihova rješidba". Treba: "Razlozi.... da Duh Sveti ne izlazi od Sina, i njihovo rješenje".

Zaključujući ovaj osvrt na prvi cjeloviti hrvatski prijevod Akvinčeve *Sume protiv pogana* rekli bismo da problem nije toliko u nerazumljivosti prijevoda i nekoliko nespretno ili jednoznačno rabljenih hrvatskih termina (npr. bivstvo je u prevoditelja uvijek jednoznačan prijevod za "substantia", dok je to višeznačan izraz), nego u manjkavom, pogrešnom i stoga nepouzdanom prijepisu latinskog izvornika.

Tomo Vereš

SUDBINA NESRPSKIH NARODNIH MANJINA U BANATU (1941-1944)

(EKKEHARD VÖLKL, Der Westbanat 1941-1944. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen, München, Trofenik 1991 (Studia Hungarica; 38)

U nizu "Studia Hungarica" koja izlaze u Münchenu već desetljećima se objavljuju stručni radovi koje bi naši povjesničari trebali sustavno pratiti. Temeljitošću koja je svojstvena radovima publiciranima u tom nizu sv. 38. bavi se sudbinom nesrpskih naroda u zapadnom Banatu u razdoblju od 1941. do 1944. godine. Riječ je ponajprije o tragičnoj sudbini banatskih Nijemaca i Madara,

koji su bili najbrojnije nacionalne manjine u tom ravničarskom području između rijeke Tise i rumunjske granice, ali nisu zanemarene ni ostale nacionalne manjine među koje spadaju Rumunji, Slovaci, Bugari i Hrvati.

Prepuštajući stručnjacima da temeljitije prikažu ovu knjigu našem općinstvu, želimo upozoriti da, sudeći po kazalu mjesta, knjiga spominje Sombor, Suboticu, Vukovar, Zagreb, Zemun i Hrvatsku (Kroatien, često). Trebalo bi dakle sustavno istražiti i prikazati njezine kroatističke relacije.

Tomo Vereš

NOVI ISTARSKI RADIKALIZAM

(Razgovor u uredništvu: ISTRA Jakovčić/Radin/Debeljuh; ERASMVS, časopis za kulturu demokracije, Zagreb, broj 11, 1995. g.)

U broju 11. *Erasmusa - časopisa za kulturu demokracije* - u cijelosti posvećenome Istri, objavljen je i *Razgovor u uredništvu* s I. Jakovčićem, F. Radinom i D. Debeljuhom o "istarskoj viziji demokracije u Hrvatskoj i hrvatske države".

Ovaj razgovor u cijelosti kao da nastoji potvrditi tvrdnju Samuela P. Huntingtona da "budućnost kontrolira onaj tko organizira njenu politiku", premda ovakvu tezu gore spomenuta imena nisu uspjela ni empirijski, ni metodologijski, ni teorijski zasnovati. Prije bi se moglo reći da su trojica zavičajnika sa svojim kriptokomunističkim tvrdnjama o istarskom identitetu, multikulturalnosti, a napose o transgraničnosti ponajprije ostali dosljedni ustrajnici i animatori političkog sukoba Istre s ostalim dijelovima Hrvatske.

Taj pak sukob, sam po sebi, i ne bi bio problematičan i nelegitiman - s obzirom na narav demokratskoga društva, koje je u svojoj sržnosti interesno strukturirano pa onda i konfliktno - kada bi mu krajnja svrha bila veća ili manja "domovinska korist". Ali kako zavičajnici i zavičajni im um ne teže demokratskoj i političkoj stabilnosti, što je sasvim izvjesno, koja jedina može osloboditi cjelinu energije s kojom raspolaže istarsko društvo - kao integralni dio hrvatskoga društva - onda se postavlja pitanje: Čemu ustrajavati u takovu sukobu? No, to otvara pitanje ozbiljne sociološko-političke analize IDS-ova projekta (kao "pokreta za Istru"), tj. pitanje njegove organizacije; ideologije; ciljeva; kao i načina ostvarbe tih istih ciljeva.

Zbog ograničenosti prostora, na ovome mjestu valja reći da u sociologijskome smislu IDS-ov pokret, uostalome kao i svi društveni pokreti, ima niski stupanj strukturiranosti, a to znači da je spontan, difuzan i na stanovit način elastičan u načinu djelovanja i okupljanja. Nadalje, da u toj kolektivnoj akciji ljudi vlada određena programirana dragovoljnost i otvorenost za uključivanje drugih; jednako tako da mu je temeljnica okupljanja interesna s preprepoznatljivim suprotstavljanjem integraciji u gospodarski, politički a napose u hrvatski kulturni prostor. Poradi toga je u pravu prof. dr. M. Bertoša kada u svojim domišljanjima Istre kaže da se jedino u hrvatskome dijelu istarska "različitost" ... "umjetno i nategnuto nastoji odvojiti od kompleksa hrvatskih "različitosti", čitava njezina teritorija". Ona se, dakle, ne poistovjećuje s hrvatskim duhovnim, gospodarskim i

političkim prostorima "dok se istarske slovenske "različitosti" poklapaju sa slovenskim različitostima a talijanske istarske "različitosti" s talijanskima..."

U psihološkom pak smislu IDS-ov pokret imade visok stupanj ekspresivnosti. Ljude se, naime, bezrazložno emotivno iscrpljuje i dovodi u posvadan i napet odnošaj prema matrici šire društvenosti, tj. prema hrvatskoj državi i društvu. Štoviše napadnut je i sam etos zajednice pa izostaje poistovjećivanje sa istošću sudbine, a upravo je istost sudbine, uz osjećaj i svijest o pripadnosti zajednici, sržna odrednica svake zajednice, iz čega onda proizlazi svaki oblik solidarnosti. Biti, dakle, u zajednici uvijek znači susretište solidarnosti, bliskosti, istovjetnost i sraslost sudbina u jednu sudbinu. Ravnodušnost pak prema moralnim vrijednostima i bezosjećajnost, s obzirom na opće dobro, uvijek rađa podaništvo zaradi dnevne i trenutne koristi.

S druge strane, one političke, nastojanje da se homogenizira sve Istrane - kako bi se izdržalo i pobijedilo u konfliktu s "onima priko Učke" - vodi IDS-ov projekat do granica njegove demokratske nesposobnosti. A da je tomu tako pokazuje odnos prema onima koji nisu unutar "72 posto". Njih nema nigdje, ni u politici, kulturi... Oni naprosto ne postoje, osim kao statistička činjenica. Po IDS-u oni nemaju želja, htijenja, interesa, kulturnih i političkih potreba. A demokracija ponajprije slavi manjinu, onaj državljanski ostatak koji ne obanša vlast. Taj državljanski ostatak, u ovome slučaju regionalni, mora znati da postoji, i to ne samo u socijalno-etičkome nego i u političkome smislu, kako bismo mogli govoriti o slobodnome društvu, pa i na najnižoj razini društvenosti (mjesnome odboru, općini, gradu ...). Nadalje, znakovit je i način kako se IDS obračunao s vlastitim pristašama, primjerice Herak, Martinčić ... što govori o stilu i karakteru same stranke-pokreta a upućuje na lokalni totalitarizam koji ne dopušta nikakvu razlikovnost. A društvo, da bi bilo demokratsko, mora se interesno rastvoriti do najnižih oblika društvenosti, i mora pokazati tu razlikovnost u institucionalnome, ideologijskome, svjetonazorskome smislu.

IDS zapada, dakle, u mentalnu zamku totalitarizma, a svoj demokratski legitimitet nastoji steći izvana ("transgraničnošću"), ne želeći znati da se društvo kao demokratsko opravdava ponajprije iznutra (jer i totalitarni su poredci imali stanovite oblike transgraničnih suradnji, primjerice Alpe-Adria u našem slučaju!). U tome smislu treba očekivati da će se zbog strategijskih promašaja trajno iskušavati legitimnost IDS-ova projekta upravo u Istri, zaradi svekolike kvalitete života žitelja Istre. Uz to treba očekivati i brže kolanje članstva pa će se teško održati dosljedan politički stil ili pak organizaciju. Te će se procese samo moći usporavati ali zasigurno ne i zaustaviti, premda je IDS-ova politička elita u tome pokazala "zavidnu" količinu političke brutalnosti (poput "biča koji spriječava sklerozu partije") u kažnjavanju svojih neistomišljenika.

Poradi svega toga *novi istarski radikalizam*, htio ne htio, postaje suprotiva pluralizmu, plurietničnosti i multikulturalnosti jer provodi nasilnu i nenaravnu homogenizaciju i stapanje (Radin govori o obliku američkoga *melting pota!*) različitih i etnosa i kultura u Istrijane i "Istarsku kulturu". Umjesto toga valjalo bi zagovarati "voćnu salatu" tj. etnosnu i kulturnu osobnost Hrvata i Talijana koji žive na ovome dijelku hrvatske države. Jer samo slobodne osobnosti znaju čuvati druge od sebe same.

Doista, kao što upozoravaju svjetski poznati politički sociolozi Lipset i Raas: "Doktrinaran populizam" - IDS-ov - "postaje zavodljiv oblik političkog moralizma, neprijatelj pluralističke politike". Na tome tragu i govori Jakovčić o "hrabrosti", gotovo "herojstvu" onih koji vode IDS, kao i o "kukavičluku" i "izdaji" onih koji nisu više s njima!

Uistinu, u intelektualnome siromaštvu, teorijskome neredu, nepostojanju svjetonazorskoga identiteta kao i stilu "neideološke politike", stvar se podiže na zavodljiv oblik političkoga moralizma. Da bi se naprosto *vladalo*. To je i temeljnica neslaganja i svih prijepora "sa Zagrebom". Kako cijeli projekat postaje - ne racionalan nego iracionalan - jer se ne može upravljati s tolikom količinom konfliktnosti, treba očekivati svekoliko siromašenje istarskoga prostora - što je već vidljivo i golim okom - čime se ozbiljuje misao znamenitog filozofa K. Poppera: da radikalizam i romantizam u politici uvijek obećavaju raj, a stvaraju pakao na zemlji.

P. D. Grubić

ROMANSIRANA BIOGRAFIJA RUĐERA BOŠKOVIĆA

(Nevenka Nekić: "Ruđe iz Dubrovnika", Zagreb 1995)

O Ruderu Boškoviću, velikom hrvatskom fizičaru, matematičaru, filozofu i diplomatu, postoji opsežna stručna i znanstvena literatura kako u nas, tako i u još nekim zapadnoeuropskim zemljama. Nedavno je objavljena i romansirana biografija Rudera Boškovića autorice Nevenke Nekić.

Nevenka Nekić, profesorica Nadbiskupske klasične gimnazije u Zagrebu, inače i rodom Zagrepčanka (r. 1942), prvi se put javila u literaturi jednom novelom u časopisu "Marulić" 1978. Otada u raznim publikacijama često objavljuje svoje radove - novele, putopise, eseje, povijesne rasprave i političke članke. U prošloj (1994) godini izašle su joj dvije knjige: "Moja mala suputnica iz Pregrade. Lirski zapisi" i "Život i rad dra Antuna Bauera". Prema tome, "Ruđe iz Dubrovnika" je, po redu,njena treća knjiga.

Život i rad Ruđera Boškovića privlačna je tema i za literarna pera. Dokazuje to i ova najnovija knjiga Nevenke Nekić. U središtu njena interesa je Ruđer Bošković *kao čovjek*, pa zato ona i navodi njegovo ime skraćenim, familijarnim oblikom: *Ruđe*, kako su ga zvali njegova majka, njegova braća i sestra, te kako se i on sam u svojim pismima njima potpisivao.

Autorica je temeljito proučila Boškovićev život na temelju svih dostupnih joj izvora. Svoje literarno sagledavanje Boškovićeva života ona je provela kroz tri poglavlja, naslovljena imenima mjesta: *Rufinelli, Gent, Milano*, u kojima je Bošković privremeno ili dulje boravio. U Rufinelliju, izniklom na prostoru nekadašnjeg antičkog grada Tusculum, udaljenom 21 km od Rima, nalazila se isusovačka vila, u kojoj je Bošković 1740. proveo neko vrijeme kao organizator odmora i pouke mladih isusovačkih bogoslova. U Gentu, gradu istočne Flandrije na ušću rijeke Lys u Scheldu, Bošković se 1760. zadržao na svom proputovanju. U Milanu je Bošković najdulje živio i djelovao; tu je bio i u gradanskom (nesvećeničkom) odijelu nakon ukinuća isusovačkog reda i to kroz punih 14 godina (od 1773. do svoje smrti).

Na osnovi obimne životopisne literature o Boškoviću, te Boškovićevih zapisa i Boškovićevih pisama, pisanih osobito braći Baru i Božu te sestri Anici, autorica je vrlo nadahnuto uranjala u Boškovićeve misli i osjećanja, stvorivši jedno sadržajno i zanimljivo lirsko kazivanje. Kao povjesničarka, ona ne izmišlja nikakve dogodovštine, strogo se pridržava fakata iz Boškovićeva života. Njeno literarno poniranje u porive pojedinih Boškovićevih raspoloženja, nastojanja i želja, protkano je maštovitošću, koja je ne samo dopuštena književnom stvaraocu, već koja književno kazivanje uzdiže na višu razinu u umjetničkom, pripovijednom smislu.

Nakon što je kao dječak otišao iz svog Dubrovnika, Bošković je još samo jednom svratio u svoj rodni grad - 1747. Gdje god je bio u tuđini, stalno mu je u sjećanju živio njegov rodni grad. Prenoseći se mislima u taj kameni grad pod Srđem, činilo mu se kao da čuje poznate glasove svojih najbližih i susjeda, kao i šum mora ispod Danača i Boninova. Činilo mu se kao da neposredno vidi Minčetu, Lovrjenac, Bokar, Stradun, Pile, Ploče, Lokrum, Ilijinu Glavicu, Gruž. Među najimpresivnijim dijelovima ove knjige svakako je onaj završni dio o Boškovićevu umiranju i smrti. Svoje literarno vrlo uspjelo romansirano pripovijedanje autorica je zaključila kao povjesničarka slijedećim konstatacijama: "U crkvi Svete Marije od Padone nalazi se i danas grob slavnog Ruđera, ali bez ijednog slova na grobnome kamenu. Mislilo se u crkvi staviti natpis, drugom zgodom mislilo se tijelo ekshumirati te je u tu svrhu dolazila u crkvu i posebna komisija milanskih sveučilišnih profesora. Od svega toga nije ostvareno ništa jer se nije moglo ustanoviti u crkvi mjesto Boškovićeva groba. I tako mrtvo tijelo Boškovićevo počiva još i danas u milanskoj Crkvi Svete Marije od Padone, srce je sahranjeno u Stolnoj crkvi dubrovačkoj, a na milanskom groblju Pantheon, zvanom Famedio, nalazi se spomen-ploča Boškoviću s natpisom: RUGGIERO GIUSEPPE BOSCOVICH 1711-1787".

Posebna je vrijednost ove knjige i u tome što je upotpunjena stručnim predgovorom prof. Stanislava Vitkovića o R. Boškoviću kao učenjaku, i nizom brižno odabranih ilustracija.

Ivo Perić

ETNOGENEZA I FORMIRANJE NACIONALNE SVIJESTI BAČKIH BUNJEVACA

(Marko Peić, Grgo Bačlija, Imenoslov bačkih Bunjevaca, Matica srpska. Odeljenje za književnost i jezik, NIP "Subotičke novine", Novi Sad - Subotica 1994.)

Kada su Marko Peić, jedna od rijetkih intelektualnih perjanica suvremene prosrpske Bunjevačke i šokačke stranke,[1] i Grgo Bačlija, kontraverzni subatički odvjetnik, objavili 1990. godine svoj *Rečnik bačkih Bunjevaca* (Matica srpska, Subotičke novine, Novi Sad - Subotica 1990), namjeravali su u njega staviti i brojna bunjevačka imena. No, zbog obimnosti materijala, odlučili su ova kasnije objaviti kao posebno djelo, koje

1 Dvadesetih godina ovog stoljeća djelovala je u Bačkoj Bunjevačko-šokačka stranka. Za razliku od suvremene partije sličnog naziva, imala je mnogo pristaša i bila je hrvatski orijentirana.

je nedavno, pod naslovom *Imenoslov bačkih Bunjevaca*, konačno i izišlo iz subatičke tiskare.[2]

Svojevrsni uvodni dio (str. 7-20) čine "prethodne napomene" redaktora knjige Dr. Dragoljuba Petrovića s Novosadskog sveučilišta, popis bunjevačkih naselja (po njima ovih ima 77 u Bačkoj i današnjoj Madžarskoj), karta bunjevačkih naselja u Bačkoj (mimogred, na njoj je Hrvatska u Jugoslaviji), uporabljene skraćenice i znakove, način transkripcije izvornih imena na suvremeni književni jezik i korišteni izvori (pod njima autori podrazumijevaju i uporabljenu literaturu).

Središnji dio knjige čine skoro 4.700 prezimena (str. 17-152), 1.656 "porodičnih" nadimaka (153-178), oko 480 "ličnih" muških i ženskih imena (179-189) i 830 "ličnih" nadimaka (191-205).

Pored transkribiranog imena autori su naveli i izvorne oblike istih, te mjesta i godine gdje su naišli na dotična imena. Uz obiteljske nadimke, navedena su prezimena obitelji uz koje se ova nalaze te mjesto obitavanja ili porijekla te obitelji. Kod izvedenica osobnih imena navedeno je i osnovno ime, dok su uz osnovno ime nevedene sve njegove izvedenice. Pored osobnog nadimka navedeno je ime i prezime nosioca nadimka, i mjesto gdje se na njega naišlo. U nekim od napomena data je etiologija nastanka prezimena ili nadimka, komentari o najznačajnijim obiteljima itd.

Nedvojbeno je bolji dio knjige onaj u kojem su sabrane varijante osobnih imena bačkih bunjevačkih Hrvata, budući su ona, primjerice, gotovo potpuno ostala van *Rječnika osobnih imena Mate Šimundića* (Zagreb 1988), a navedeno ih je više nego u Sekulićevoj knjizi. Značajni su i dijelovi u kojima su sakupljeni brojni bunjevački osobni i obiteljski nadimci, ali se iz *Imenoslova* ne vidi jesu li to suvremeni ili povijesni nadimci, te izvor saznanja (anketa, matične knjige itd.). Čini se, međutim, da u dijelu o prezimenima postoji niz manjkavosti o čemu ćemo, međutim, kasnije govoriti.

Imenoslov je, kao uostalom i *Rečnik*, vrlo vrijedno amatersko djelo, jer je uložen ogroman trud u prikupljanju velikog broja podataka.

Međutim, sa znanstvenog stajališta, postavljaju se mnoge dvojbe. Ne želeći degradirati trud autora, čini nam se nužnim istaći ih.

1. Prije svega odmah pada u oči nedostatak predgovora ili pak uvoda samih autora u kome bi bili objašnjeni metodologija i način rada, međusobna predmetna raspodjela poslova autora (premda lokalni poznavaoci prilika smatraju da je udio Peića znatno veći no Bačlijin), razlozi rada, zahvale, kratka povijest razmatranih pitanja, stanje u dosadašnjem izučavanju bunjevačke onomastike itd.

Djelomice je ovaj problem otklonjen postojanjem redaktorova predgovora, ali je doista krajnje neuobičajeno da autor ne kaže u svojoj knjizi o svome djelu baš ništa.

2. Najproblematičnije u čitavom djelu je, smatramo, nepostojanje jasnog kriterija pojma bunjevačkog prezimena.

Naime, navedeno je vrlo mnogo prezimena koja do sada nisu smatrana bunjevačkima. Ostalo je nejasno kako je, čitajući matične knjige, autor znao da je dotično prezime bunjevačko, a ne šokačko, od nekih drugih Hrvata, srpsko, slovačko itd. Naime, dosta se teško može braniti da su primjerice, prezimena Đorđević, Petrović, Šokac, Talijan, Kozarac, Žarković, Iglica, Sarajlić, Temešvarac... - bunjevačka.

Točno je, naime, da je određeni broj bunjevačkih prezimena zajednički s ostalim hrvatskim, ali i srpskim prezimenima. Međutim, čini se da je uslijed nepostojanja znanstvenog kriterija napravljen pravi mali konglomerat prezimena iz rimokatoličkih crkvenih knjiga, pri čemu je osobita pozornost pokazana na prezimena sa svršetkom na *-ić*!

3. Nije jasan ni vremenski kriterij. Iz korištenih vrela vidi se da je autor koristio crkvene knjige do 1896. godine. No, navodi i neka druga prezimena kojih tamo nije našao a koja su danas (i) bunjevačka: npr. Tilinger, Vert, Sineš itd., dok druga takva nije naveo, primjerice Sabanov, Grlica i dr.

4. U svezi s ovim je i pitanje neslavenskih prezimena (napose madžarskih i njemačkih) nekih familija koje su danas dijelom bunjevicizirane npr. navedeni Vert, Sineš, Tilinger, pa Kesthelji, Halas i dr. Manji dio, dakle, ovih obitelji jeste danas bunjevački, i ta prezimena jesu i bunjevačka a ne *isključivo* bunjevačka. Neka od takvih prezimena, pak, nisu navedena, kao što su Miler, Vereš itd. Ishodište ovog problema opet je nedefinirani pojam bunjevačkog prezimena.

5. Poseban problem je opetovano isticanje madarizacije, kao, valjda, najvećeg nacionalnog problema bačkih bunjevaca. Ovo se očituje kako u predgovoru redaktora, tako i u pretežnom broju fusnota.

U predgovoru su prisutne blage natruhe politike "Srbi svuda". Govori se o "srpskohrvatskim onomastičkim sistemima" i "o srpskohrvatskim dijalektima", o "istorijskoj sudbini i katoličkog i pravoslavnog življa u dodiru s madarskom kulturom i civilizacijom... pokazuje se... da u mnogima od naznačenih mesta danas nema Bunjevaca, ali su njihova prezimena često sačuvana kao elemenat madarskog onomastičkog sistema, što znači da su tamo Bunjevci pomadareni", o "procesu nestajanja slovenskog življa u mađarskom okruženju" i upućuje na potrebu "sličnih istraživanja matičnih knjiga i drugih izvora koji se tiču pravoslavnog življa na tim prostorima".

Ovakve blage formulacije (dublja analiza otkriva im ishodište), kao i pismo (latinica a ne ćirilica) na kom je objavljena knjiga, izabrane su svakako radi suptilnosti državne propagande, namjesto rogobatne nasilnosti i bahatosti koja se pokazala kontraproduktivnom.

U svakom slučaju, sa srpske strane se na posredan način pledira na savez Slavena protiv Mađara, da bi se olakšao posao sada već sedamdesetgodišnjim vlastodršcima.

Što se fusnota tiče, autori knjige u većini od njih zapravo ponavljaju kako su te i te "porodice pomadarene".

Doista je potebno zatvoriti na oba oka pa ne znati da danas gotovo i nema bunjevačkih familija u vojvodanskom dijelu Bačke u kojima nije došlo do srbiziranja. Jedino objašnjenje ovoga jest da valjda autori smatraju kako se Bunjevci ne mogu srbizirati, jer su zapravo - Srbi.

Također se nigdje ne govori o bunjeviciziranju neslavenskih (napose madžarskih i njemačkih) i slavenskih (slovačkih, poljskih i dr.) prezimena, a poznato je da mnoge suvremene bunjevačke familije imaju ovakva prezimena.

2 Termin Bački Bunjevci rabe uglavnom srpski i prosrpski autori. Njime se prije svega želi naglasiti neovisnot pojmova Bunjevac i Hrvat, i to kako u Podunavlju, tako i u Lici, Dalmaciji i drugim dijelovima Hrvatske.

Neophodno je na ovom mjestu nešto više reći o tumačenjima pokušaja mađarizacije Bunjevaca (osobito nakon Austro-Ugarske nagodbe 1867. godine), što je danas pretvoreno u pravu famu.

Činjenica je da je mađarizacija postojala, da su o njenoj opasnosti govorili bunjevački preporoditelji, da je izvršena kolonizacija mađarskog pučanstva u južne dijelove tadašnje države, da je mađarizacija postigla izvjesne rezultate među dijelom relativno malobrojnog građanstva i inteligencije, da je došlo do promjene bunjevačkih naziva mjesta u korist mađarskih itd.

Međutim, nedvojbeno je da se nakon raspada Austro-Ugarske pitanje mađarizacije potencira baš od strane i pod uticajem srpskih autora, dok su bunjevački pisci više bili zainteresirani za stanje u novostvorenoj državi. Sukladno tome, čini se da je razmjer mađarizacije ipak mnogo više kasnija konstrukcija srpskih povjesničara nego realna prijeteća opasnost.[3] Iza stalnog podsjećanja na mađarizaciju, srpska je politika vješto gurala srbizaciju, preobraženu u slavenstvo, jugoslavenstvo i slične sintagme.[4]

A upravo kao rezultat mađarizatorskih težnji je došlo do bunjevačkog preporoda, u doba Austro-Ugarske je mađariziran samo mali dio građanstva te su Bunjevci u tome periodu i u gradu, a na selu potpuno održali svoj jezik. Postojali su brojni primjeri dobre suradnje među Bunjevcima i Mađarima u formiranju dobrotvornih društava, u crkvenim pitanjima, na političkom polju itd.[5] Pored svega toga, razmjer kolonizacije Mađara u bunjevačke krajeve ne može se mjeriti omjerom doseljenih i naseljenih Srba nakon 1918. godine. Navedeno stajalište najbolje potvrđuje ova konstatacija: "koliko god su neka iskustva u Austro-Ugarskoj bila neugodna, ipak smo mi Hrvati, Bunjevci i Šokci, baš u njoj dobili Suboticu kao razvijeni gradski školski i kulturni centar."[6]

Omjeri i posljedice srbizacije su svakome Bunjevcu koji živi u vojvođanskom dijelu Bačke očevidni. Književni hrvatski jezik postaje strani jezik za Bunjevce, u prvom razredu svih osnovih škola se uči isključivo ćirilica, brojne su bunjevačke obitelji zamijenile stanove i preselile u Hrvatsku, politički su Bunjevci podijeljeni ali faktički skoro potpuno srbizirani (osobito mlađi naraštaji), ikavica je gotovo potpuno nestala i predmet je ismijavanja, kroz novokomponiranu narodnu glazbu je drastično snižen kulturni nivo Bunjevaca koji su odvučeni od svoje srednjoeuropske prošlosti i sada smatraju kao notornu činjenicu da je Bačka dio Balkana itd. itd.

3 Primjerice Aleksa Ivić, koga A. Sekulić u svojoj monografiji često citira kada govori o mađarizaciji (75, 76, 80), Vasa Stajić, *(Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca*; Letopis Matice srpske 325/1-3, Novi Sad 1930, 158-209; *Mađarizacija i preporod Bunjevaca*, Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu VIII/1, Sremski Karlovci 1935, 50-93); Stefan Ilkić, *Bunjevci i mađarizacija*, Književni sever III/3-4, Subotica 1927, 135-141 itd.

4 Primjerice V. Stajić kada kritizira Pekićevu *Povijest Hrvata u Vojvodini*, kaže da se neće osvrnuti na dio knjige "koji kazuje događaje od god. 1918-1929". *Mađarizacija i demađarizacija*, 159.

5 Na hipertrofirane priče o mađarizaciji, zanemarivanje stvarne srbizacije, te na nedovoljno istraženu bunjevačko-mađarsku suradnju u prošlosti, odlično je ukazao Tome Vereš u kritičkom studijskom prikazu prvog izdanja Sekulićeve monografije: O prvoj "Bunjevačkoj Summi", Marulić 4/1990, Zagreb, 471-494.

6 Joso Stipić [pseudonim], *Genocid Hrvata u Bačkoj*, Nova Hrvatska 17/1976, London, 11.

7. Vraćajući se na *Imenoslov*, prisutan je i problem bunjevačkih "mesta". Doista je teško smatrati Bačku Topolu, Budim, Segedin, Siget, "Stoni Beograd", Ludoš, Sentu, neke kvartove suvremene Budimpešte itd. itd. - bunjevačkima. Prvo, neka od ovih mjesta mogu biti, opet, samo manje ili više i bunjevačka, dok se druga doista vrlo teško mogu smatrati čak i toliko.[7]

8. Djelo je objavljeno na srpskom jeziku, premda M. Peić frentično zastupa tezu o Bunjevcima kao zasebnoj slavenskoj naciji.[8] Zato se naizgled čini normalnim da je u radu korištena ikavica. No, kako su svojedobno M. Peić i G. Bačlija umjesto "Popisa bunjevačkih riči" napravili faktički bunjevačko - srpski "rečnik" (primjerice, svećenik = sveštenik, astal = stol itd.), a M. Peić u glasilu Bunjevačke i šokačke stranke piše primjerice pjesme na čistoj književnoj ekavici (dakle srpskom jeziku), drugačije je teško moglo i biti.

Tako se i na ovom primjeru vidi da zastupanje teze o navodnoj "autohtonosti" Bunjevaca i njihovoj "kroatizaciji" zapravo samo maska za odvajanje od hrvatstva i smatranje, manje ili više otvoreno,[9] Bunjevaca Srbima katoličke vjere.

9. Krupna je zamjerka, također, što je korišten samo dio literature o Bunjevcima u Bačkoj, pri čemu su ispuštena novija djela, te djela tzv. "hrvatske provenijencije". Autor navodi drugo izdanje djela Rikarda Pavelića (*Stope predaka - Bunjevci u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Lici*, Rijeka 1991), ali ne i Ante Sekulića (*Bački Hrvati, narodni život i običaji* Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 52, Zagreb 1991), ne navodi novije članke u Subotičkoj Danici (Ivić Blaško, *Prezimena bačkih Hrvata-Bunjevaca u Subotici i okolini*, Subotička danica kalendar za 1993. godinu, 138-145), potom svoj članak u subotičkoj Rukoveti (*Imenoslov bačkih Bunjevaca*, Rukovet 1-2-3/1993, 289-299) koji je vrlo kritički prikazan u Glasilu Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini (*Bunjevci brez porikla*, Glas ravnice 32, Subotica, 7-8), Josipa Buturca, *Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja*, Zagreb 1970, gdje se spominju neke bunjevačke obitelji,[10] itd.

10. Postoje i određene materijalne pogreške a pomnjivije čitanje otkrilo bi ih i više. Zasigurno je da je korijen riječi Bela sporan, i da nije sigurno da potiče od Adalbert. To mađarsko ime (tako nekada često u Bunjevaca u Bačkoj) možda prije vodi porijeklo od latinske riječi bellum,[11].

11. Pošto *Imenoslov* nema uvoda, dakako, nema ni zaključka u kojem bi se trebala naći barem kratka sinteza saznanja

7 Na žalost, sličan problem se može vidjeti i kod posljednjeg djela Ante Sekulića, *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb 1994.. Doista je, naime, teško smatrati mjesta poput Ade, Adorjana, Bačke Palanke, Selenče itd. - hrvatskim mjestima. Ona su mjesta, s uglavnom vrlo malim brojem Hrvata, pa ih treba tretirati samo kao i hrvatska, ali ipak dominantno mađarska, slovačka, nekada njemačka, danas srpska.

8 Nekoliko interviewa novosadskom *Dnevniku* i *Subotičkim novinama*, njegova aktivnost u spomenutoj stranci itd.

9 Svakako je od posljednjih najpoznatiji Albe Kuntić, koji je svojedobno prešao u pravoslavnu vjeru i potpisuje se kao Alba M. Kuntić.

10 Tomo Vereš, *Prilog istini o bačkim Bunjevcima*, Marulić 1991, Zagreb, 106.

11 Mnogim Bunjevcima u doba "prve" Jugoslavije koji su kršteni kao Bela, upisivano je u državne matične knjige - Vojislav. Oni se danas čak i potpisuju kao Bela, premda im u "ličnim kartama" (Bunjevci kažu - "legitimacija") piše Vojislav.

na temelju prikupljenih podataka, i eventualne perspektive problema, odnosno pravac eventualnih budućih istraživanja još neobrađenih pitanja.

12. Djelo sadrži i nešto veći broj tiskarskih grešaka koje se ne bi smjele pojaviti u djelu ovakvog karaktera. Primjerice, prvih 19 stranica uopće nisu numerirane.

* * *

Summa summarum, *Imenoslov bačkih Bunjevaca* je više amatersko nego znanstveno djelo, jer nisu u dovoljnoj mjeri korištene znanstvene metode rada. Veliki broj prikupljenih podataka svakako treba uzimati sa zadrškom a pri daljnjoj uporabi provjeriti. Pouzdaniji su podaci o osobnim imenima te osobnim i obiteljskim nadimcima, dok su slaba točka prezimena. Knjiga se, kao takva, može smatrati putokazom za daljnja ozbiljnija istraživanja na temu onomastike bačkih bunjevačkih Hrvata.

Josip K.

SPOMEN KNJIGA O MORAVSKIM HRVATIMA

(Dragutin Pavličević: Moravski Hrvati (Povijest - život - kultura), izd. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., pp 37a)

Hrvatski historičar dr. Dragutin Pavličević obogatio je naše poznavanje nacionalne dijaspore vrijednom knjigom koja je u cijelosti posvećena češkom ogranku Gradišćanskih Hrvata, poznatih pod lokaliziranim etnonimom Moravski Hrvati. Time se priključio malenoj skupini hrvatskih povjesničara koja svoje znanstvene interese posvećuju hrvatskoj dijaspori. Što se tiče Moravskih Hrvata, tome tragičnome ogranku našega narodnoga korpusa, o njima se u matičnom narodu nije pisalo mnogo, štoviše u doba socijalističke vlasti u Čehoslovačkoj i SFRJ, pisati o njima nije bilo preporučljivo. Zbog toga je odluka dr. Pavličevića da dvije godine proučava povijest i kulturu Moravskih Hrvata za svaku pohvalu. Rezultat je pregledno, dokumentirano i iscrpno napisana monografija - knjiga koja će postati poticajno i nezaobilazno štivo za sve koji se bave fenomenom Gradišćanskih Hrvata.

Gradišćanski Hrvati, a time i njihov moravski ogranak, posljedica su stogodišnjeg rata s Otomanskim carstvom (1493.-1593.). Oni su od asimilacije sačuvani ostatak velike mase iseljenih Hrvata koji su u valovima napuštali Domovinu. Tadašnji egzodus bio je toliko obiman da je zaprijetila depopulacija hrvatskog etničkog prostora, odnosno rasap etničkog korpusa. U pojedinim krajevima to se i dogodilo. Opasnosti za narodni opstanak bilo je svjesno i najviše predstavničko tijelo, čuvar državno pravne opstojnosti Hrvatske, njezin feudalni Sabor koji je 1535. g. upozorio Cara na tu činjenicu.

Zasluga je povjesničara dr. Mirka Valentića što je sedamdesetih godina upozorio na dimenzije i posljedice velikih seoba Hrvata u 15. i 16. st.

Pored selidbe u sjevernom i sjeverozapadnom smjeru, postoje one prema jugu i sjeveru.

Kada govorimo o opasnosti narodnog rasapa, tada mislimo i na ostale komponente koje su u tome sudjelovale:

1. Veliki broj muškog pučanstva stradao je u izravnom vojnom srazu s otomanskom vojskom, ali i prilikom

pljačkaških pohoda Vlaha koji su iznajmljeni od Turaka kao mortolozi i akindije vrlo uspješno sudjelovali u depopulaciji pograničnih krajeva.

2. Veliki broj vitalnog ljudstva zarobljavan je i prodavan na tržnicama robova unutar Otomanske države. Rijetki su se uspjeli vratiti kući, ili na slobodu.

3. Veliki je broj Hrvata prihvatio islam, što se tijekom vremena pretvorilo u dekroatizaciju.

4. Značajan broj Hrvata - katolika prelaze u okrilje Srpske pravoslavne crkve, koja im je kao od države podržavana konfesija pružala više sigurnosti od Rimokatoličke crkve.

Dr. Pavličević nije se puštao u razčlambu ovoga problema, ali se ona nazire iz njegove historiografske analize.

II

Knjiga o Moravskim Hrvatima svjedoči o povijesnom stradanju našega naroda koja su u slučaju ove male etničke zajednice dobila na kraju i sadržaj etnocida. Dr. Pavličević pored leksikografskog i kulturološkog dijela pažnju posvećuje i stanju sadašnjem. Opisuje žive svjedoke etnocida i napore nekolicine narodnosno svjesnih Hrvata koji nakon pada komunizma nastoje sakupiti krhotine svoje baštine, maštajući čak o mogućnosti povratka na pradjedovska ognjišta, svjesni tragedije koja im je većinu mladog naraštaja prinudila na asimilaciju. Taj dio knjige posjeduje odlike literarnog štiva.

Svjestan činjenice da je revitalizacija Moravskih Hrvata nemoguća, a to znači da je ta narodnosna zajednica zauvijek zbrisana s etničke karte Europe, dr. Pavličević u *Predgovoru* knjige ističe: "Stoga sam ovu knjigu zamislio kao svojevrstan spomenik jednom hrvatskom narodnom otočiću kojega više nema, ali postoje čvrsti dokazi da je to nekada bio. To je zato spomen-knjiga sazdana od zapisa, sjećanja, spomenika i uspomena, od tihe tuge i stalne nostalgije za izgubljenim hrvatskim zavičajem. Ona je, poput mozaika složena od izblijedjelih fotografija pojedinaca, skupina i obitelji, od vremenom nagriženih grobljanskih natpisa na hrvatskom jeziku, od starih spisa, dokumenata, memoara i putopisa. Svega je tu više nego živih mladih ljudi koji bi se vratili djedovskom pragu i nekoć plodnoj "obećanoj zemlji" s koje su ih vjetrovi poratnih nasilja raspršili po čitavoj zemaljskoj kugli (...). Nažalost, ovaj moj rad ima samo ulogu spomenika, a oni se podižu obično onima kojih više nema, ali govore da su bili, živjeli, ostavili iza sebe tragove svojeg života i samosvojne kulture" - zaključuje autor. Zbog spomenutog obilježja knjiga je pisana kao znanstveno - popularna povijest Moravskih Hrvata, a tome je prilagođen jezik koji na momente poprima literarne dimenzije. U njoj se, pored povijesnog dijela, nalaze prilozi kulturno-povijesnog sadržaja, o materinjem jeziku koji autor naziva "stari hrvatski jezik", o narodnoj književnosti, začecima umjetničke književnosti, običajima, graditeljstvu i bogatom folklornom naslijedu. Knjiga je obogaćena povijesnim kartama, brojnim fotodokumentacionim materijalom, te fotografijama slika austrijskog umjetnika Othmara Ružičke (1877-1962), koji je ljeto provodio među Moravskim Hrvatima od 1900. do 1945. god., izradujući brojne radove s temama iz njihovog života. Ti su radovi vrijedan materijal za proučavanje života, običaja i narodne nošnje ovih ljudi.

Pavličević je svoj rad podijelio u tri tematske cjeline: 1. MAĐARSKA, 2. MORAVSKI HRVATI - POVIJESNI PREGLED i 3. PRILOZI.

U prvoj tematskoj cjelini autor piše o Moravskoj kao zemlji, te o njenoj prošlosti. To je panoramski pregled bez znanstvenog aparata koji služi kao uvod, središnjoj, drugoj tematskoj cjelini. U poglavlju "UZROCI SEOBAMA" dr. Pavličević ističe mišljenje češkog istraživača Adolfa Tureka koji je ustvrdio da uzrok seobama Hrvata od kraja 15. do 17. st. nisu bile "samo turske prijetnje, nego isto tako i pritisak njihovih feudalnih gospodara, koji su imali imanja u Hrvatskoj i u Ugarskoj", dakle, radilo se o "prinudnoj i planskoj seobi Hrvata". S time se slaže i dr. Mirko Valentić koji dodaje gore rečenome "povoljnu agrarnu konjukturu" te "poticaje koji dolaze od kralja i ugarskih pa i hrvatskih velikaša". Iz toga proizlazi, a to autor ne ističe - da se radilo o promišljenoj i orkestriranoj akciji austrijskog Dvora i feudalnih magnata koji, vjerojatno svjesni nezaustavljive otomanske ratne sile, vrše depopulaciju Hrvatske "spašavajući" radnu snagu, a ujedno dobivaju prostor koji bi mogao zadovoljiti otomanske osvajačke apetite. U isto vrijeme Kraljevina Hrvatska koja je suverenom Odlukom svoga Sabora 1527. godine prihvatila Habsburgovce za svoju dinastiju, bez pučanstva postaje državnopravni subjekt koji neće imati realne snage za konzumiranje državnosti, sukladno odlukama iz Cetingrada. Zbog toga Pavličević s pravom ističe dvije važne činjenice: Odluku Hrvatskog Sabora donesenu na zasjedanju u Topuskom 1535. (dakle samo 8 godina nakon Odluke iz Cetingrada) da pošalje saborsko izaslanstvo u Beč kako bi kod Dvora prosvjedovalo protiv iseljavanja hrvatskih seljaka na austrijsko-madarska imanja i, ujedno zatražilo da se zabrani daljnja agitacija za nove seobe, kao i agitaciju protiv povratka već preseljenog stanovništva. Da je situacija poprimila katastrofičke razmjere svjedoče i Zaključci ugarskog Sabora iz 1580., o povratku i zabrani seoba, i medu kojima se ističe onaj koji traži da se novčano kazne pojedinci ukoliko bi hrvatskim seljacima zabranjivali povratak u Domovinu.

Sve su te Odluke ostale mrtva slova na papiru. Ni jedan se izbjegli Hrvat nije vratio, što dovoljno govori o politici bečkog Cara. Tome dodajemo novu činjenicu: Dvor s jedne strane ne dopušta povratak hrvatskim izbjeglicama, a s druge strane izdaje tajne naputke u kojima se određuje kako hrvatske doseljenike onemogućiti da žive kao etnički kolektivitet, kako bi se pospješio proces njihove asimilacije.

Moravski Hrvati nalaze se u novoj postojbini već tridesetih godina 16. stoljeća. Ovo su otkrili istodobno, spomenuti Čeh Adolf Turek i Austrijanac Josef Breu 1937. godine. Do tada se vjerovalo da njihova povijest počinje 1585. g., kako je ustvrdio Čeh Alois V. Šembera još 1845. g. u pismu Stanku Vrazu, tada uredniku "Kola". Turek je dokazao da se "u moravskoj seobi Hrvata utvrđuju dva vala, prvi 1538. i drugi 1570. godine". Prva seoba bila je izravno iz Hrvatske, a druga 1570. "vjerojatno iz Donje Austrije ili u svezi s akcijom preseljenja koje su izvodili donjoaustrijski staleži". To dovoljno govori o "uvažavanju" Zaključaka Hrvatskog Sabora iz 1535. g.

U poglavlju "Odakle su doselili Hrvati u Moravsku", Pavličević, oslanjajući se na istraživanje A. Tureka piše: "Prema tome moravski Hrvati su došli s područja gdje se nekada, tj. do 16. st. govorilo čakavsko narječje, a ne samo gdje se govori danas. To je bilo područje Kupe, Korane, Gline, Une i možda Ilove i Pakre".

Do 1948. god. Hrvati su se, kako piše Pavličević, "upravo čudnim i nevjerojatnim stjecajem povijesnih okolnosti očuvali samo u Frielištofu i Dobrom Polju i Novoj Preravi". No, ono što je važno: brojni tragovi nekadašnjeg hrvatskog življa nalaze se u čitavom Moravskom polju od donjeg toka Morave, pa sve do Beča, ali i s lijeve obale te rijeke prije ušća koje danas pripada Slovačkoj gdje žive neasimilirani Hrvati".

U poglavlju "Baština starog kraja u novom zavičaju", Pavličević konstatira činjenicu koja svjedoči o etničkom rasapu našeg naroda: "Hrvati nisu stari kraj napuštali kao amorfna masa nego kao već oblikovan narod koji je imao svoju samosvijest, jezik, kulturu, vjeru, običaje, nošnju, pa je djelomice u seobi imao i svoje plemstvo, doista samo ono niže i srednje, ali i glagoljaško svećenstvo kao duhovne predvodnike". Zbog toga nas ne čudi da je dr. J. Breu "posebno istakao stalni osjećaj pripadnosti kojega su Hrvati u "dijaspori od 16. st. pa gotovo do naših dana imali prema staroj domovini". Pavličević je dokazao, ono što vrijedi i za ostale hrvatske etničke ogranke, važnu ulogu Crkve, odnosno svećenika u čuvanju narodne samobitnosti. Sve do poč. 17. st. Moravski Hrvati imaju župnika svoga jezika. Kada ih postaje sve manje, asimilacija se ubrzava.

U jesen 1918. g. Moravski su se Hrvati opredijelili za novostvorenu Češku državu. Nijemci su provodili germanizaciju, a obalni njemački susjedi nazivali su ih pejorativno "Kroboten", odnosno uvjeravali su ih kako jesu Krobati, ali ne i ljudi. Germanizacija nije uništila hrvatski jezik, ali je ondašnje Hrvate, zaslugom škole, gurnula u njemački kulturni krug.

Hrvati su procijenili da će im Češka omogućiti život bez asimilacionih nasrtaja. Na žalost, desilo se suprotno. Oduševljeni Česi nisu ništa željeli uraditi za svoje hrvatske državljane, osim zahtjeva da prihvate njihovo oduševljenje. Razočarani Hrvati približavaju se njemačkim političkim strankama, izazivajući time neraspoloženje političkih predstavnika većinskog naroda.

Češka je vlast dotadašnje njemačke škole pretvorila u češke. U župe su dovedeni svećenici Česi. Etnička zajednica moravskih Hrvata ostala je time bez ijednog institucionalnog uporišta koje bi joj pomoglo u čuvanju materinjeg jezika i školovanju djece na tome jeziku.

Godine 1939. Hitlerova Njemačka uvodi svoj okupacijski režim. Za općinskog načelnika postavljen je Nijemac. U škole su dovedeni njemački učitelji. Nastava se odvijala na njemačkom jeziku. U Crkvu je uveden latinski i njemački, a nacisti zabranjuju u Crkvi pjevanje hrvatskih pjesama, što su Česi ranije dopuštali. Mladi Hrvati mobilizirani su u njemačke oružane snage. "Zbog toga, piše dr. Pavličević - možemo reći da je u doba postojanja Trećeg Reicha u ta tri hrvatska sela bila germanizacija još potpunija, nego što je bila čehizacija između dva svjetska rata. Ovo je važna tvrdnja zbog toga što se nakon sloma nacizma i povratka češke nezavisnosti na moravske Hrvate sručio bijes državnih vlasti pod neopozivom optužbom da su suradivali s Nijemcima. Godine 1946., nakon pobjede komunista koji formiraju vladu "Narodne fronte" na udar dolaze manjinske zajednice Nijemaca, Madara i Hrvata. "Doista - zaključuje dr. Pavličević u tome su uglavnom sudjelovali češki komunisti, ali i neki građanski političari, a to se vidi po tome što progoni Hrvata nisu počeli 1948. kad su komunisti preuzeli vlast,

nego dvije godine ranije. Uopće, izgon Hrvata bio je dobro pripremljen i izvoden postupno i sustavno, tako da se više nikada ne skupe u jednu cjelinu i otkloni svaka mogućnost njihova povratka".

Etničko čišćenje Hrvata izvedeno je u dvije etape: prva 1946/47., a druga 1948. do 1950. godine. Autor analizira ovo tragično razdoblje i zaključuje: "Komunistička veljačka revolucija i njena pobjeda zapečatila je sudbinu moravskih Hrvata. Ukrcavali su se zajedno sa svojom stokom u vagone pod asistencijom bajuneta čeških oružnika: tužno gledali svoja silom napuštena imanja koja su istoga dana bila opljačkana. Njihove usrdne molbe da se nasele u "blizini u napuštene kuće protjeranih Nijemaca bile su tobože zbog sigurnosnih razloga odbijene. Razbacani su po čitavoj Moravskoj i nakon 364 godine nestalo je Hrvata u južnoj Moravskoj. Svi sposobni iz hrvatskih sela bili su odvedeni u češku vojsku, ali tamo nisu služili uobičajeni vojnički rok kao njihovi očevi i djedovi ... nego su bili razdijeljeni u tzv. radne brigade i poslani u Ostravske rudnike, gdje su radili više stotina metara pod zemljom, kopajući češki ugljen za sovjetske potrebe." Dr. Pavličević je rekonstruirao cijeli proces raseljavanja, locirajući mjesta u koja su pojedine obitelji odvedene, kao i precizne brojčane podatke. Ono što je uslijedilo, nastavak je staljinističkog zločina. O tragediji Moravskih Hrvata, odnosno uopće o njima kao manjini koja je stoljećima postojala, nije se smjelo pisati u ČSSR, a nije to bilo preporučljivo niti u Jugoslaviji. Mi smo u Hrvatskoj, ipak upozoravali na Moravske Hrvate. Dr. Pavličeviću nije došao u ruke šematizam Zagrebačke biskupije, a niti monografija "Katolička crkva i Hrvati izvan domovine", objavljena 1980. godine, koja svjedoči o njima.

Nakon pada komunizma u ČSSR-u 1989. g. dolazi do pokušaja povezivanja raspršenih obitelji i pojedinaca koji su sačuvali historijsku svijest. Velika zasluga u tome pripada "Hrvatskim novinama", tjedniku što ga izdaje austrijski ogranak Gradišćanskih Hrvata.

Godine 1991. održan je i "Prvi hrvatski dan na Moravi" spomen 450. obljetnice njihova doseljenja. Tada je organiziran "Savez Moravskih Hrvata". Vode ga svjesni entuzijasti koji skupljaju krhotine svoje kulturne baštine. Autor o tome daje obilje podataka i fotodokumentacionog materijala.

Treći dio monografije donosi priloge istaknutih povjesničara, književnika i javnih djelatnika koji su pisali o moravskim Hrvatima. Navodimo naslove prema slijedu u knjizi:

I. N. Ender: *Moravski Hrvati* (1842)
I. Brandl: *O moravskim Hrvatima* (1862)
I. Kukuljević: *Hrvatska naselbina u Moravskoj* (1873)
V. Klaić: *O moravskim Hrvatima* (1880)
I. Herben: *Tri hrvatska sela u Moravskoj* (1882)
Gj. Kuten: *Tri dana među moravskim Hrvatima* (1884)
I. Milčetić: *O moravskim Hrvatima* (1895/98)
I. Barlić: *Moravski Hrvati* (1898)
I. Sičan: "*Mi Hrvati sme dobri a veseli ljudi*" (1934)
H. Suravovatka: "*Budućnost moravskih Hrvata*" (1936)
I. Dobrović: *Maraći Hrvati* (1962)
M. Vaišek: *Pisma, sjećanja, pjesme, jezik* 1947-1987
B. Sič: *Sjećanja na rodni kraj* (1991)
P. Tyran: "*Vrtanj prik glave*" (1994)
F. Hubeny: *Joža Salamun istaknuti moravski Hrvat* (1992)
S. Krpan: *Rješenje "Hrvatskog pitanja" raseljavanjem* (1992)

U Zaključku dr. Pavličević ističe: "Opći je zaključak da od povratka moravskih Hrvata na njihova stara ognjišta neće biti ništa, jer su se njihovi potomci navikli na nove sredine, poženili i poudali za osobe druge nacionalnosti, u njihovim kućama žive ljudi koji nisu krivi za svoju sudbinu. Zbog toga će se hrvatski susreti održavati samo dotle dok živi ona generacija koja se sjeća kako je u dječjim godinama bila silom prognana."

Dragutin Pavličević je doista podigao dostojan i vječan spomenik Moravskim Hrvatima. Njegova je spomen knjiga kvalitetno, stručno i literarno djelo koje sadrži obilje poticajnih tema za nova istraživanja i zbog toga s ponosom može kazati: "a etnolozima, jezikoslovcima i drugim stručnjacima ostavljamo da na temelju dosadašnjih saznanja i novih izvornih dokumenata nastave daljnja istraživanja jer to i moravski Hrvati zaista zaslužuju".

Đuro Vidmarović

OSVRT NA DVIJE KNJIGE KNJIŽEVNIKA ANTUNA MILOVANA

I.

Svjetlo u areni

Razlog za ovaj osvrt je još jedna svečanost knjige. Riječ je o književniku i pjesniku Antunu Milovanu, riječ je o posebnim i neobičnim knjigama: "Svjetlo u areni", kao prvog književnog djela o kršćanskoj antici Istre, pripovijest o sv. Germanu iz Pule, te o knjizi "Grimizni veo" - romansirani životopis rovinjske mučenice i svetice sv. Eufemije. Zaista nešto novo i posebno.

Nakon zbirki pjesama *Povratak* (1978) i *Vilija* (1984) slijedi pripovijest *Grimizni veo* (1993) i zbirka čakavske poezije *Ure na placi* (1994) gdje je pjesnik satkao veleban čakavski sonetni vijenac *Križni put*, s dionicama antologijskih dosega, koji širi kolobare i vidokruge književnog čakavskog izričaja.

Milovan je sve plodniji pjesnik i prozaik; nenametljiv, odmjeren, zahvalan sugovornik; sve zrelije izgrađuje svoje poetike do prepoznatljivosti sredstava, izraza i sudbina; rabi odnjegovan hrvatski jezik ili suptilnu čakavicu. Njegova trajnica, kao stvaratelja, kao čovjeka seže u dubine iskrene pobožnosti, sazdane na moralnim i čovjekoljubivim principima.

Iz Milovanove poezije zrači poetska vrlina, lapidarna jednostavnost stila; rad na stihu i strogoća kanona ne sputavaju razigranost njegove imaginacije.

Njegovu prozu prožima dovid iste zaokupljenosti; zaokupljen je oblikom izraza opširnije pripovijetke, nabožne povijesne provenijencije. Vrijeme je to ranog kršćanstva, progona vjere i mučenika za vjeru (III. st. i sam početak IV. st. poslije Krista).

Realistički su to rukopisi jednostavnog i razigranog stila o moćnom i čudesnom; sekvence zbivanja nižu se slikovito i snažno u svojoj ekspresivnosti, kao da se pred nama i duboko u nama vrti film jednog vremena koje je prepoznatljivo u metafizičkoj vertikali prožimanja prošlog, sadašnjeg i budućeg.

Interesantan je način prikazivanja životopisa sv. Germana; deset zadnjih dana prikazano je kroz deset poglavlja. Kao da se gleda film - kadriranje scena od intimnih do društvenih političkih, od crkvenih prilika do prizora u areni.

Čitajući to nadahnuto štivo čitatelj osjeća da je autor ujedno i aktant priče; istovremeno je izvana i iznutra, srh proživljenosti i prožimanja neodoljivo struji tkivom pripovijesti.

Ima nešto sonetskog u tom književnom zdanju; traži određena pravila, strukturu, formu, dramatiku.

Djeluje kao simfonija zgusnutog kazivanja; autor pazi da izrične kantilene budu podređene životu, čovjeku predanu istini koji svjedoči svoju vjeru, svoju nadu. Može se reći da je ova pripovijest remek-djelce bogoštovnog štiva, iscezeliranog, uznosite modernosti u iskazu. Tekst kakvog gotovo nema u hrvatskoj književnosti: na tradiciju hagiografije i epilija nastavlja se povijesna činjeničnost, tematizirajući uzorne likove svetačke pojavnosti.

Tkivo teksta spretno prate bilješke u dnu stranice koje će objasniti nazivlje onog vremena i onih prilika, aktualno za provincije Rima. Vješto se dočarava ozračje zbivanja. U kraćim sekvencama naracije škrte ali plastične slikovitosti i dubine; događajnica očekivana tijeka, unaprijed zacrtan i slučen smisao uspješno uspostavlja vrijednost.

Sveti German je i naš suvremenik u smislu poruke i pouke: smisleno i milosno u ćudorednom kodu.

Pulski amfiteatar je scena zbivanja. Mučeništvo pada na dan 30. svibnja. Svjetlo u areni. Novo svjetlo!

Stigosmo do arene. U arenu svjetla iz tame zatvora. Ta arena bila je - ljudski govoreći - tama. Ali u toj tami bijaše svjetlost: Germanova ispovijed, vjera, nadmetanje i pobjeda - primjerom, djelom i riječima. Masa je - maloprije razjarena, vičući "Smakni! Smakni!" - zašutjela i stala na stranu sveca.

Svjetlo u areni je Istina, za kršćane Isus Krist. Sve je podređeno tome; od uvoda do zaključka vodi k svjetlu.

Književni kairos kod Milovana bijaše u dramatici između njegove imaginacije i discipline da je to pripovijest o svecu iz prvih kršćanskih vremena. Bili su ljudi i heroji jer su se opredijelili za istinu: ili svjedočiti vjeru ili pokloniti se krivim bogovima. Žrtvovali su se za svoj najveći ideal, za Istinu.

Modernost ovog djela je da će potaći oduševljenje za uznosite, prave stvari i vrijednosti. Vjera u ideal. U križ spasenja.

Epilog: smrt je pobjeda.

German se utapa u Svjetlost u koju vjeruje.

Otkud tolika životnost ovom djelu? Ima neki fluid, neka vertikala koja je važeća za ljude u svim vremenima, a snažno prožima ovu knjigu.

"Svjetlo u areni" je i zavičajna knjiga o gradu, o Puli. Teza je unutra, u izboru glavnog lika; ne oduzima knjizi zavičajnu komponentu. Govori o jednoj sudbini u točno određenom vremenu i prostoru koja je prenosila svjetlost u metafizičko ontološkom smislu.

II.

Grimizni veo

U Milovanovoj trilogiji o istarskim svecima mučenicima prva knjiga je pripovijest o sv. Eufemiji "Grimizni veo" (1993). Tema treće knjige bit će sv. Mauro iz Poreča, kojeg spominje i Sveti Otac Ivan Pavao II. za svog pastirskog pohoda Hrvatskoj.

"Za lipega vrimena vidi se turanj svete Fume!" znan mi je usklik izrečen na brežuljku ponad mog rodnog mjesta Rapavela.

Motivi odanog i iskrenog štovanja sv. Eufemije duboko su ukorijenjeni u istarskom čovjeku, težaku, mornaru, putniku... čovjeku svakog uzrasta i staleža.

Još od 800-te god., kada je, prema predaji, mramorni sarkogaf sa svetičinim tijelom na splavi doplutao do Rovinja i tu smješten u župnoj crkvi Sv. Jurja, postaje ta obljubljena heroina-svetica, 15 - godišnja ljepotica tijela i duše, meta mnogih hodočašća; molitava, zavjeta i utjeha.

Književnik Milovan, kao i u djelu *Svjetlo u areni*, uvlači nas u dragocjeno tkivo nadahnutog pripovijedanja o kćeri uglednog patricija u maloazijskom gradiću Kalcedonu kraj Carigrada.

Mlada Eufemija, zanosno odana svom nebeskom Zaručniku, braneći kršćanska načela i svjedočeći kreposno i hrabro svoju vjeru, mučenički daruje svoj mladi život. Sve kušnje i mučenja (kotač s noževima, ognjena peć...) ne mogaše nauditi Eufemiji, pa je bačena pred divlje zvijeri u arenu.

Probranim riječima i profinjenim stilom tka književnik ovaj romansirani životopis sv. Eufemije; pomno, nadahnuto i saživljeno promiču minuciozni kadrovi; srh vješto iznijetih vibracija i nijansi osjećaja i misli. Štivo prožeto upečatljivim prizorima, istovremeno moralno i vjerski poticajno.

Ovo moderno vjersko štivo zasigurno će potaknuti vršnjakinje i vršnjake prvomučenice sv. Eufemije, ali i ljude svih uzrasta, pogotovo one koji u kolopletu životne zbilje i otajstvenom vrcaju legendi doživljavaju na poseban način sveticu čiji lik bdije neprestance nad Rovinjom i njegovim žiteljima.

Od VIII. st. pa naovamo u mnogoj se obitelji Istre, u čast obljubljene svetice, nadjenulo ime Fuma, Femja, Fumica, a ovo djelo još je jedan poticaj štovanja svetice, ali, dakako, i vrijedan biser nabožne i životopisne književnosti.

Čitatelju ovih naših dramatičnih, kataklizmičkih i nemirnih dana nudi se na gozbu iščitavanja književnost visoke senzibilnosti i poetike s temom koja je gotovo netaknuta u suvremenoj hrvatskoj prozaistici.

Zadovoljstvo nam podstiče i saznanje da tu prvokršćansku sveticu s kraja trećeg i samog početka četvrtog stoljeća spominje Rimski martirologij, ali i otac hrvatske književnosti, začinjavac Marko Marulić i Istranin Franjo Glavinić.

"Hoj vit, sine moj, se li vidi turanj svete Fume?!" šalje mati sina na uzvisinu.

Čitajući ovu knjigu i mi stajemo na jednu blagotvornu uzvišicu, ponešeni umjetničkom imaginacijom, bliži svetici mučenici svetoj Eufemiji.

Tomislav Milohanić

I DANAS - BAJKA

(Daniel Načinović: Čarobna harmonika i druge bajke, IKD "Juraj Dobrila", 1995., ilustrirao autor)

Ispod pera Daniela Načinovića pjesnika "Libra od vrimena", "Jadranskih pjesama", "Čovika na tin svitu", autora slikovnice "Poluotok snova" (ilustracije Miroslava Šuputa) i drugih književnih ostvarenja, izišlo je evo 14 priča okupljenih pod naslovom "Čarobna harmonika i druge bajke". Daniel Načinović već se okušavao u tom žanru (Poluotok snova) i onda, kao i sada, uspješno.

Rijetkost pojave novih autorskih bajki u današnje vrijeme razlog je više da ovaj razigrani svijet riječi i ilustracija radosno pozdravimo. Načinović je *rječotvorački* u suvremenoj književnosti nazočan već duže vrijeme. Samozatajno nazočan. To

podrazumijeva da on piše (pjeva i pripovijeda) onako "od gušta". Ni u jednoj formi, bilo naslijeđenoj bilo lucidno novostvorenoj, ne zauzima bjelinu papira množinom riječi koje se ispisuju zato da bi bile ispisane, već uvijek i samo u radosnoj igri stvaranja koja oplemenjuje i pisca i čitatelja. Takve su i ove bajke pred nama.

Bajke su jedan od najstarijih oblika književne tvorbe, u početku sigurno usmene provenijencije. Talog vremena namro im je u baštinu kanoniziranu formu u kojoj se samo vrsna pera mogu dobro snaći, a da istovremeno zadovolje novinu sadržaja i strogoću forme. Tradicionalna bajka ima svoja pravila, zakone i uzuse. I najmodernija neka od tih pravila mora poštivati, ako se apostrofira bajkom, inače se izvrće u njenu negaciju - antibajku. Modernost je izazov, ali i zamka, samo najtalentiraniji uspijevaju iznaći prostor slobode koji ne zakida tradiciju, već dokida granicu izmedu tradicije i modernog u novom djelu. Bajke Daniela Načinovića upravo to i postižu: jednako su zanimljive djeci i odraslima. Tekstovi u potpunosti odgovaraju zahtjevima žanra, ali idu i korak dalje. Domišljen svijet izlazi iz fikcijske zatvorenosti i uvlači pripovjedača u svoju strukturu kao lik komentatora koji krajnju poantu ili naglašava ili relativizira. Tada se bajka premeće iz aktivnog razgovora na relaciji tekst-čitatelj u još aktivniji na relaciji tekst-pripovjedač-čitatelj. Takav postupak možda odzrcaljuje prvobitni način usmenog prijenosa bajke u kojem kazivač, po ispripovijedanome, dodaje svoj komentar. Pripovjedačeva svjedočenja nisu neubičajena u drugim diskursima, ali u bajci koja čuva entitete novoizgrađene zbilje, ona mogu ništiti vjerodostojnost priče/iluzije. Ovdje nisu. Pripovjedač se jednostavno ubacuje humornom notom u potku priče, koju pak obogaćuje novom kvalitetom komunikacije s čitateljem. Pisanje bajki (bolje pripovijedanje) kao da izmiče ovom vremenu u slutnji da je sve već rečeno, napisano.

No, vječnim i jednostavnim istinama njihova davnašnja izrečenost ne priječi ponovno uobličavanje na drugi način. Lutajući motivi bajki kroz prizmu onog najglavnijeg da dobro, ustrajnost, ljubav, pravda uvijek pobjeduju zlo, u sebi sadrže odgovore na najintimnije ljudske težnje. Zavist zlobnih lipingradskih harmonikaša okreće se u oružje protiv njih, a princeza Miranda spoznaje da je prinčevanje vrsta zlatne krletke i zajedno s Rupertusom od Modrog jezera kreće, poučena primjerom slavuja, put slobode. U bajkama se omogućuje ono nemoguće; tako i Belarmin, zemni kralj zemne kraljevine, onemogućen u tjelesnoj zakinutosti, ostvaruje sebe u nebeskim prostranstvima ili pak u bajci o Orlandu koja, doduše, nesretno završava, ali je apologija ustrajnosti u ljubavi, simbolizirana kamenom u koji se, pred nesmiljenom ohološću lijepe ali hladne Lovorke, Orlando pretvorio.

Bajka o kamenom Orlandu kao i ona o usoljenom moru na tragu su Načinovićevih bajki iz "Poluotoka snova" (o razlozima postanja Mirne, Raše i Dragonje, o načinu gradnje Huma). Oko realne činjenice, na kojoj se temelje dječja pitanja "kako?" i "zašto?", gradi se poetska priča kao odgovor. "Na kraju grada a možda i na kraju svijeta pred predzadnjom autobusnom stanicom" dogada se priča o Sybil, djevojčici iz svemira. Na sličnom motivu (vijest o rodenju Kristovu,) građena je i bajka o tri dječaka iz daleka. Novi je plašt dan staroj priči o Gašparu, Melkioru i Baltazaru, jahačima s "onijeh sunčanijeh stran" koji posjećuju ne samo negda, nego

sada, svake godine iznova, mjesta u kojima je Bog položen u jasle i u srca puka.

Već je Matoš u svojem prikazu "Čudesnih zgoda šegrta Hlapića" Ivane Brlić-Mažurnić hvalio etičnost utkanu u pripovijest. I ove je bajke imaju, ali ni one kao nijedna prava bajka nisu opterećene propovijedanjem dobra. Eto, jednostavno iz ovih lepršavih, tečnih, kristalno dobro iscizeliranih rečenica proizlazi da je isplativo dobro - činiti dobro. To je saznao i ribar Marko u dogodovštini s čudesnom kornjačom. Ta poučljivost bajki, priznavali je mi ili ne, još jedna je u nizu njihovih vrijednosti. Uostalom čak je i Oscar Wilde, propagirajući umjetnost radi ljepote i užitka, uspio stvoriti, možda i nesvjesno, neke od najpoučljivijih bajki.

Fantastično, kao jedna od gavnih odrednica žanra, zastupljeno je u puno manjoj mjeri nego što je to uobičajeno u tradicionalnim bajkama u kojima sve vrvi od zmajeva, vila, malih patuljaka, čarobnih napitaka i sličnih rekvizita, ali to je i razumljivo. Bajkopisci, od Tiecka, Andersena preko Hoffmana i Wildea, rabili su *fantastično* u onoj mjeri koja je odgovarala njihovu vremenu i prevladavajućoj književnoj paradigmi. Tako ovdje imamo po jednog dobroćudnog, zuboboljivog zmaja, okrilaćenog psa, ali i djevojčicu iz svemira. U jednoj od najboljih bajki u kojima obična muha dolijeće u Ameriku, ništa i nije fantastičnio, ali jest bajkovito u načinu očudenja svijeta. Iz zbirke pomalo iskače *Konjska rugalica* koja je više basnom nego bajkom.

O poetskom i lirskom u bajkama mogu posvjedočiti ovi retci: "Uzdigli su se nad srebrom svečanih krošanja i nestali vijugavim tragom kao pahulje u našim sjećanjima." ili "pod čempres koji bura nemilice raščešljava u dugim noćima primorske zime." Kod pjesnika, koji je ujedno i prozni pisac, uvijek je teško odgonetnuti koji od njih ispisuje koje retke. Daniel samo ima rijetku sreću da oba književna fenomena dobro služi. Uostalom, njegove narativno-lirske spospobnosti možda su ponajbolje došle do izražaja u nedavno objavljenoj poemi "Elohim" koja ih ujedinjuje. U ovoj pak zbirci to je vidljivo u stihovanoj bajki o nastanku Zagreba. Lokaliteti u bajkama rasprostranjuju se duž Lijepe naše; tako Luju Kostokožića nalazimo u Splitu, okamenjenog zaljubljenog Orlanda u Dubrovniku, konj i zec putuju od Karlovca za Ogulin, a more postaje slano baš u Rovinju. Da lirsko ne bi odškrinulo vrata patetičnom pobrinuo se sveprisutni, blagi i osmjehnuti humor: "U Kraljevstvu ludih gljiva živio je i kraljevao neobičan kralj. Zvao se Ksantilijus Feronos Belarmin Mali. Budući da nije bilo baš lako izgovoriti njegova imena i prezimena dvorjanici su ga zvali - Belarmin. Tako ćemo ga i mi zvati."

Zbir unutar korica *Čarobne harmonike* grade zapravo dva diskursa koji se upotpunjuju: jedan tekstovni, drugi likovni/slikovni, katkad čak crtežni. Ovaj potonji najmladima dopušta prostor slobode u kojem će bojicama moći konkretizirati vlastite zamišljaje.

Svaki put kad otvaram koji od ukoričenih književnih radova ovog, po meni, ipak nedovoljno poznatog i priznatog stvaratelja, renesansno širokih obzorja i sposobnosti, očekujem tekst bremenit gustinom koji se čita, iz istog onog razloga iz kojega Daniel piše, "za gušt". Očekivanje u ovom igrivom, pričljivom i vedrom slučaju nije iznevjereno.

Evelina Rudan

ZAPISCI BRODSKIH FRANJEVACA

(Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi I (1706-1787):
Zapisnik ili Knjiga bilješki samostana Presvetoga Trojstva u Brodu u Slavoniji; za tisak priredio dr. Josip Barbarić; uredio p. Egidije Stjepan Biber, Biblioteka Brodskog Posavlja, knj. 2, Slavonski Brod 1995., 356 str.)

Povodom 750. obljetnice prvog pisanog spomena imena Brod, Matica hrvatska (Ogranak Slavonski Brod) i Franjevački samostan u Slavonskom Brodu objavili su u izvornom latinskom tekstu i usporednom hrvatskom prijevodu prvi svezak *Kronike Franjevačkog samostana u Brodu na Savi*. Latinski izvornik, hrvatski prijevod, uvodni dio i kazala pripremio je dr. Josip Barbarić, djelatnik Odsjeka za povijesne znanosti HAZU u Zagrebu. Predložak prvog i drugog sveska *Kronike* čini izvornik pod naslovom *Protocollum seu Liber annotationum rerum notabilium conventus Sanctissimae Trinitatis... Brodii in Slavonia (Knjiga pravnih predmeta* ili *Knjiga bilješki samostana Presvetoga Trojstva... u Brodu u Slavoniji)*. Priređivač je dva izvorna sveska podijelio u tri knjige ove edicije: 1. knjiga (1706-1787); 2. knjiga (1806-1833); 3. knjiga (1834-1878).

Prvi svezak kronike brodskih franjevaca sadrži četiri cjeline: *Iz povijesti provincije Bosne Srebrne, Iz povijesti Franjevačkog samostana u Slavonskom Brodu, Gradnja i opis crkve i samostana u Brodu*, dok četvrta i opsegom najveća cjelina sadrži Redovni tekst zapisnika od 1737. do 1787. godine, kada je brodski samostan privremeno ukinut. Sadržaj *Zapisnika* veoma je raznovrstan. Ponajprije se odnosi na povijest i djelovanje Franjevačkog samostana u Brodu na Savi, povijest šire redovničke zajednice odnosno provincije Bosne Srebrne Svetoga Križa kojoj je samostan pripadao te naposljetku provincije Svetoga Ivana Kapistrana nakon diobe provincije Bosne Srebrne na dvije provincije. Osim toga, *Zapisnik* u velikoj mjeri osvjetljava povijest hrvatske crkve na širim prostorima, posebice Zagrebačke i Đakovačke biskupije te je nezaobilazan izvor za proučavanje povijesti i djelovanja franjevačkog reda na hrvatskim prostorima. Nadalje, knjiga je dragocjen izvor za poznavanje života graničara Brodskog Posavlja, njihovih vojnih postrojbi i obveza, dužnosnika i časnika, povijest gradskog poglavarstva u Brodu, životnog svakodnevlja i običaja Brođana, posebice kada je riječ o njihovu odnosu i vezama s franjevačkom zajednicom.

Dvojezično izdanje *Knjige bilješki* ili *Kronike* brodskog Franjevačkog samostana tiskano je uz dosljedno uvažavanje zahtjeva suvremenih edicija ovakve vrste povijesnih vrela. Svojim sadržajem i podacima pruža brojne dragocjene podatke za mnoge znanstvene discipline čije je korištenje neophodno za upoznavanje prošlosti brodskog kraja, ali i šireg područja provincije Bosne Srebrne te je stoga vrijedan prilog u osvjetljavanju značaja i uloge crkve u Hrvata u prošlosti.

Lovorka Čoralić

IZ PROŠLOSTI DALMATINSKIH ŽUPA

(Fra Stanko Bačić, Župa Svih Svetih - Piramatovci. Povijesni pregled, Šibenik 1995.)

Fra Stanko Bačić je dugogodišnji istraživač prošlosti katoličke crkve na području sjevernodalmatinskog zaleđa (posebice područja Skradina i Benkovca). U svojoj najnovijoj knjizi obrađuje područje župe Svih Svetih Piramatovci od najstarijih vremena do danas. U sažetom pregledu prošlosti ovog kraja predstavljena su glavna povijesna zbivanja na hrvatskom prostoru. Istražujući postanak i razvoj župe Svih Svetih Piramatovci, ističe da se ime župe (sa sjedištem u Krkovićima) prvi puta spominje nakon izgona Turaka (oko 1710. god.), a od 1876. god. sjedište je premješteno u Piramatovce. Srpskom agresijom 1992. god., župa Piramatovac je okupirana, a žiteljstvo prognano.

Središnji i najznačajniji dio knjige tvori pregled naselja u župi Piramatovci. Obrađena su mjesta Krković, Piramatovci, Vaćane, Žđrapanj, Sonković, Lađevci, Pećane, Cicvare, Žažvić, Mecanovci i Bribir te je za svako od njih ukazano na povijesni razvoj, demografske promjene kroz prošlost, značaj prisutnosti katoličke crkve (poimence se navode katoličke crkve) i djelovanje svećenika i franjevačkih redovnika. Posebnu pozornost autor poklanja opisu drevne spomeničke baštine (starokršćanske bazilike, natpisi kneza Branimira, bribirski lokaliteti i dr.). Vrijednu cjelinu knjige čini poglavlje o kretanju stanovništva od dolaska Hrvata do danas u kojem se iscrpno razmatraju posljedice turskih osvajanja u dalmatinskom zaledu od XV. do XVII. stoljeća (nestanak župa i mjesta, raseljavanje starosjedilačkog žiteljstva, tursko naseljavanje vlaško-stočarskih skupina koje će u idućim stoljećima poprimiti srpski nacionalni i vjerski identitet). U prilozima je donesen popis duhovnih zvanja na području župe Piramatovci kroz prošlost; brojno stanje župe 1718. god; popis stanovništva iz 1991. god; popis župnika Krkovića i Piramatovca od 1710. do 1994. god. i župnika Vaćana od 1735. do 1837. god; popis žrtava s područja župe tijekom i nakon drugog svjetskog rata, te popis žrtava domovinskog rata.

Opsegom neveliko djelo S. Bačića značajan je prilog istraživanju mikroregija dalmatinskog zaleđa od najstarijih vremena do suvremenih zbivanja, te je neposredno svjedočanstvo o vjekovnoj uključenosti toga kraja u hrvatsku povijest i kulturnu baštinu.

Lovorka Čoralić

STANOVNIŠTVO DALMACIJE POČETKOM XIX. STOLJEĆA PO VJEROISPOVJESTIMA

U ACTA HISTORICO - OECONOMICA vol. 20. prof. dr. *Ivan Erceg* saopćio je podatke "Drugog austrijskog popisa stanovništva u Dalmaciji (1808)". Prema tome popisu u Dalmaciji bilo je ukupno 237.333 stanovnika. Stanovnici nisu dijeljeni po narodnosti, nego po vjeri (što je Austrija primjenjivala u Vojnoj krajini i u drugoj polovici XIX. stoljeća) te je iskazano 202.387 katolika, 34.726 pravoslavnih i 218 Židova (ovih samo u Splitu).

Tim popisom obuhvaćeni su i kvarnerski otoci Cres i Osor (Lošinj), Krk, Rab i Pag, na kojemu nije bio ni jedan pravoslavac. Ni jedan pravoslavac nije bio ni na otoku Korčuli te u okružju Vrgorac i Poljica: po jedan bio je u Omišu i na Braču, šest ih je bilo na Hvaru, a deset u okružju Makarska te 17 u Klisu, 22 u Splitu i 29 u okružju Nin. Iznad 1000 pravoslavaca bilo je u okružju Knin i u okružju Zadar. U Kninu od 31.158 stanovnika bilo ih je 16.634, dakle većina, a u zadarskom okružju od 45.046 stanovnika pravoslavaca je bilo 13.470 (Benkovac tada nije bio upravna jedinica). Iznad 1000 pravoslavaca nalazilo se još samo u okružju Skradin (1.727).

Ostali sadržaj ovog sveska ACTA jesu članci:

Ivan Erceg: Izvještaj o gospodarskom položaju i mogućnostima o unapređenju na veleposjedu plemićke obitelji Zrinski (- Frankopan) na sjeverozapadnom Primorju godine 1675. To je Izvještaj, ili kako ga naziva *Erceg* rasprava, *Ivana Andrije Kodermana*, komesara tada već konfisciranih posjeda obitelji Zrinski - Frankopan pisan na latinskom jeziku (82 stranice ACTA); na hrvatskom jeziku priložen je opširan sažetak (12 stranica ACTA).

Šime Peričić: Statistički podaci o proizvodnji na zadarskom području god. 1803 - 1804.

Vladimir Stipetić: Josip Šipuš - prvi hrvatski pisac klasične političke ekonomije.

Stjepan Sršan: Inventar Čepisko - erdutskog posjeda 1880. godine.

Slijede prikazi knjiga:

Uz knjigu - Saskia Falckenberg, SALZ IST LEBEN - Seine Bedeutung für Ihre Gesundheit. Genf 1987. (Ivan Erceg)

Ivan Mažuran, Stanovništvo i vlastelinstva Slavonije 1736. godine i njihova ekonomska podloga. Osijek 1993. (Igor Karaman)

Igor Karaman, Studije i prilozi iz arhivistike. Zagreb 1993. (Mira Kolar - Dimitrijević), i

Giovanni Panjak, La vite et il vino nell'economia Friulana. Un rinnovamento frenato - secoli XVII- XIX. Torino 1992. (Ivan Erceg).

Acta historico - oeconomica, časopis za ekonomsku povijest, izdaje Komisija za ekonomsku povijest Društva povjereništva Hrvatske sa "Školskom knjigom" i financijskom pomoći Ministarstva znanosti Republike Hrvatske. Od 1993. godine "na poticaj iz znanstvenih krugova" broj suradnika proširen je na zemlje ALPE - JADRAN te sada Uredništvo sačinjavaju Ivo Bičanić, Ivan Erceg, ujedno glavni i odgovorni urednik, Dragutin Feletar, Mira Kolar - Dimitrijević, Ive Mažuran, Anđelko Runjić te Alica Wertheimer - Baletić i Giovanni Panjek te Felix Tobler.

Oskar Piškorić

PETRINJSKI OBZOR
list prognanih Petrinjaca

(ožujak-travanj, 1995
godina VI - broj 32)

Prognani Petrinjci nestrpljivo iščekuju svoj PETRINJSKI OBZOR i teško im je, ako propuste poneki broj i to sve zbog toga, što se list pojavljuje neredovito, najčešće sa zakašnjenjem. Izlaženje lista, treba li reći, skopčano je s različitim teškoćama.

I stoga, u uvodnoj riječi, glavni i odgovorni urednik Petrinjskog obzora, ing. *Davor Salopek* informira čitateljstvo, da je ovaj posljednji broj tiskan ponovno u 1500 primjeraka. "Pozivamo vas, vjerne čitatelje, da o izlasku ovog broja upozorite svoje prijatelje i znance, koji ga možda još nisu nabavili, kako bismo osigurali plasman cijele naklade. To nam je važno, ne samo zbog pokrića dijela troškova prodajom, već još više zbog toga, da list bude čitan u što širem krugu petrinjskih prognanika i njihovih prijatelja."

Između niza različitih informacija i kritičkih tekstova u ovom broju ističu se dva priloga, vezana uz prognaničku sudbinu hrvatskog grada na obali Kupe.

Tu je, kao prvo, intervju s profesorom dr. *Ivanom Rogićem - Nehajevim*, sociologom, koji je iznio neke svoje poglede na prognaničku situaciju. ("Rješenje prognaničkog pitanja uvjet budućnosti Hrvatske").

Drugi je prilog (umetnuti letak) o obnovi crkve sv. Lovre u Petrinji - nacrt idejnog projekta rekonstrukcije porušene župne crkve sv. Lovre, koji je na poziv petrinjskog župnika vlč. *Vl. Košića* izradio petrinjski projektni biro "Arhigrad" (ing. *D. Salopek* sa svojim suradnicima) i to na osnovu jedine poznate snimke tlocrta crkve i raspoloživih fotografija. Uz riječi vlč. *Košića* o obnovi crkve sv. Lovre, tu se nalaze i pjesme koje, kako ističe g. *D. Salopek*, svjedoče o uzajamnoj duhovnoj svezi tog simbola Petrinje s Petrinjcima (*Marija Horžinek* i *Vera Vuković*).

Prognanim Petrinjcima bit će, bez sumnje, zanimljiv feljton "Ispovijest preživjelih iz okupirane Petrinje". U ovom broju svoje potresno svjedočenje počinje iznositi pred javnost *Ivanka Morić (Fabac)*.

Stranica posvećena školstvu donosi članak *I. Šeperca* o školi nadomak bojišnice (Zapis iz Nebojana).

Na posljednoj stranici zapisana su imena vjenčanih, rođenih i umrlih Petrinjaca u progonstvu.

PETRINJSKI OBZOR koji se pojavio na svega 32 stranice, ipak je dovoljno širok, da prognanim Petrinjcima dočara ozračje rodnoga kraja, kojemu se oni nadaju vratiti sjaj negdanje vedrine.

Marija Horžinek

NE ZABORAVITE
PODMIRITI
PRETPLATU!

Vijesti

U splitskim "Hrvatskim obzorjima", br. 2/95, *Petar Zdravko Blajić* piše o knjizi *Darka Žubrinića* "Biti pismen-biti svoj" (HKD 1994), naš suradnik *Pavle Despot* o *Marinkovićevu* romanu "Never more", *Zdravko Mužinić* u članku "Pronađeno vrijeme" spominje svoje veze s "Marulićem" i njegovim urednikom, *Živan Bezić* nastavlja svoje razmatranje o etici i praksi, a *Drago Šimundža* piše o zbirci pjesama *Stanislave Adamić* i *T. Božinovića*.

* * *

U "Slobodnoj Dalmaciji" od 11. VII. 1995. *Darko Novaković* objavljuje članak o ljubavnim stihovima *Marka Marulića*, pronađenima u Glasgowu, a *Mirko Tomasović* u "Večernjem listu" od 16. VII. 1995. članak pod naslovom "*Marko Marulić* prodaje suhe smokve i vino".

* * *

Xavier Emmanuelli dobitnik je ovogodišnje katoličke nagrade "Grand prix de littérature".

* * *

Danska spisateljica *Inger Christensen* primila je 26. VI. 1995. austrijsku državnu nagradu.

* * *

U "Republici Hrvatskoj", br. 188/95, *Tvrtko Novaković* piše o *Pintarovoj* knjizi "Četiri godine u Titovu paklu" (HKD 1995).

* * *

OR od 12. VII. 1995. donosi kratak članak o talijanskom prijevodu zbirke pjesama *Ivana Goluba* "L'uomo di terra" (Hefti, Milano 1995).

* * *

U bečkom listu "Die Furche" od 6. VII. 1995. *Franz Gansrigler* piše o sarajevskoj tragediji i srpskom terorizmu.

* * *

"Državnost" od 7. VII. 1995. donosi članak o knjizi *Ivana Damiša* "Ulomci za povijest Katoličke Crkve u Hrvata" (HKD 1995).

* * *

U časopisu "Espirit", br. 7/95, *Guy Coq* piše o knjizi Paula Gardea "Journal de voyage en Bosnie-Herzégovine" (Putni dnevnik iz Bosne i Hercegovine, izdavač: La nuit bleue 1995).

* * *

U "Mogućnostima", br. 11-12/94, *Mirko Tomasović* nastavlja s objavljivanjem svojeg *Marulićeva* ljetopisa.

* * *

U "Hrvatskoj reviji", br. 1-2/95, *Đuro Vidmarović* piše o gradišćanskom piscu (suradniku HKD sv. Jeronima), svećeniku *Ignacu Horvatu* u povodu 100. obljetnice njegova rodenja.

* * *

U dnevniku "La Croix" *François Fejtö* piše o *Chiracovu* odnosu prema bosanskom pitanju (Chirac face à la Bosnie).

* * *

U "Obavijestima" Hrvatske kulturne zajednice u Švicarskoj, br. 71/95, *B. Gašpar* piše o kardinalu *Jurju Hauliku* (osnivaču HKD-a).

* * *

Frankfurtsku književnu nagradu dobila je ove godine Libanonka *Vénus Khoury-Ghata* za roman "Milosnica uglednika".

* * *

"La Vie" od 8. VI. 1995. donosi članak *Jeana-Philippea Caudrona* o *Slobodanu Miloševiću*, srpskom diktatoru.

* * *

13. VII. 1995. održana je u muzeju "Mimara" javna tribina u povodu izlaska novog broja časopisa "Republika Hrvatska" uz sudjelovanje gl. urednika *Kazmira Katalinića* i člana uredničkog vijeća *Ivana Gabelice*.

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 29/95, *Marco Beck* piše o knjizi *Rudolfa Donija* "Predsjednik i Filozof", posvećenoj *Françoisu Mitterrandu*, koji je u razgovoru s filozofom *Jeanom Guittonom* otkrio neke pojedinosti o svojoj bolesti i svojoj tjeskobi pred Apsolutnim.

* * *

OR od 5. VII. 1995. donosi prikaz autobiografije *Henrika Ibsena*, objavljene u Italiji pod naslovom "Vita dalle lettere". U istom broju OR-a *Giuseppe Fasoli* piše o operi posvećenoj *Tereziji iz Lisieuxa*, o kojoj su prikazana već tri filma. "Razgovori karmelićanki" *F. Poulenca* prema djelu *G. Bernanosa* prikazani su već 1958. u milanskoj Skali, a 1979. prikazana je u Londonu opera "Terezija" *J. Tavernera*.

* * *

U "Vjesniku" od 21. i 22. VII. 1995. *Slavko Eseš* se u rubrici "Stajališta" osvrće na razmišljanja *Svevlada Slamniga*, koji je 19. VI. odgovorio na prilog *Annemarie Grünfelder* u istoj rubrici.

* * *

Kod Ed. Complexe (Inédit) u Francuskoj nedavno je objavljeno djelo *Jean-Dominique Duranda* "L'Europe de la démocratie chrétienne" (Europa kršćanske demokracije).

* * *

Kod DDB nedavno je objavljena knjiga *Françoisa Refouléa* "Les frères et soeurs de Jésus" (Isusova braća i sestre), u kojoj ovaj učeni klerik, sklon tezama iz *Duquesneova* "Isusa", na temelju svojih istraživanja, zaključuje da "adelphos" ipak ne označuje bratiće i sestrične, nego baš braću, te da dogmi o Marijinu djevičanstvu valja dati "duhovni smisao".

* * *

U "Nedjeljnoj Dalmaciji" od 28. VII. 1995. *Robert Bajruši* razgovara sa

Zdravkom Mršićem, koji govori o tom kako kanonska liberalizacija Crkve bez promjena doktrine vodi njezinu rasulu. U istom broju *Frano Glavina* završava seriju članaka "Nadbiskup *Stepinac* u svjetlu arhivskih izvora".

* * *

U "Vjesniku" od 3., 4. i 5. VIII. 1995. *Zlatko Posavac* polemizira s *Vinkom Grgurevom* u vezi s hrvatskom filozofskom baštinom.

* * *

8. VIII. 1995. uputilo je HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) *Predsjedniku RH* čestitku zbog uspjeha "Oluje".

* * *

U OR od 22. VII. 1995. *Guzmán Carryquiry Lecour* piše o *Congarovoj* teologiji laikata u svjetlu "totalne ekleziologije".

* * *

U listu "Karitas" za travanj-lipanj 1995. piše *Nikola Soldo*, bivši predsjednik HKD-a, o hrvatskoj i srpskoj "psihosferi".

* * *

Ana Medarić-Tomljenović razgovara u "Vili Velebita" od 20. VII. 1995. s kiparom *Antom Starčevićem*, autorom biste Oca domovine u Klancu.

* * *

U "La Croix" od 16-17. VII. 1995. *Philippe Lejeune* piše o autobiografiji kao specifičnoj književnoj vrsti.

* * *

U OR od 15. VII. 1995. *Franco Lanza* u članku "Memoria biblica e letteratura" piše o tom kako svetopisamski sadržaji utječu na književnost (npr. kod pisaca kao što su *Milton, Manzoni, Monti* itd.).

* * *

U "Die Furche" od 20. VII. 1995. *Heiner Boberski* piše kako su bosanski izbjeglice zbog nekog "čudotvorca" uskratile kemoterapiju svojem djetetu.

* * *

Na "Susretu prijateljstva među narodima" u Riminiju prikazana je 23. VIII. 1995. drama *Paula Claudela* "Navještenje".

* * *

O izvođenju komedije *Gilberta Keitha Chestertona* "Magic" u Italiji piše u časopisu "Famiglia cristiana", br. 33/95., *Carlo Maria Pensa*.

* * *

U časopisu "La Vie" od 20. VII. 1995. *Jean-Claude Petit* piše o padu Srebrnice u članku pod naslovom "De la parole aux actes" (Od riječi do čina).

* * *

U povodu operacije "Oluja" *Jean-François Bouthors* u listu "La Croix" od 5. VIII. 1995. piše u članku "La force et l'impuissance", pitajući se "može li se *Tuđmanu* prigovoriti što se poslužio silom" kad je međunarodna zajednica spremna da ozakoni samo ono što se postiže silom, što su od početka rata

iskusili Hrvati i Muslimani, napadnuti od agresora. Spomenuti člankopisac mnogo je skloniji hrvatskom osvajanju vlastitih okupiranih teritorija od člankopisaca mnogih drugih europskih listova (čak ni L'Osservatore Romano nije isprva o operaciji "Oluja" pisao s previše simpatija za Hrvate).

* * *

"Imprimis" od svibnja 1995. donosi prikaz nove knjige *Michaela Novaka* "A New Vision of Man: How Christianity Has Changed Political Economy" - (Novo viđenje čovjeka: kako je kršćanstvo izmijenilo političku ekonomiju).

* * *

Tijekom mjeseca kolovoza 1995. francuski radio "France-Culture" emitirao je razgovore *Jeana Amrouchea* s *François Mauriacom* (kao i prošle godine s *Paulom Claudelom*) prema Mauriacovim "Bloc-Notes".

* * *

U listu "Die Furche" od 10. VIII. 1995. *Franz Gansrigler* piše u članku "Verherzt unsere Blauhelme nicht!" o problemu "plavih kaciga" i o tom da li se njihovo prisustvo na području bivše Jugoslavije još uopće isplati.

* * *

U OR od 29. VII. 1995. *Giancarlo Galeazzi* osvrće se na seriju spisa suprugâ Maritain, objavljenih u dominikanskoj reviji "Divus Thomas", koja ističe aktualnost *Jacquesa Maritaina* za naše vrijeme.

* * *

U svom govoru ukrajinskim intelektualcima kardinal *Paul Poupard*, u srpnju 1995., istaknuo je važnost sinteze vjere i kulture, čime su se bavili veliki mislioci kao *Guardini, Maritain* i *Dawson*.

* * *

U povodu 50. obljetnice smrti *Paula Valéryja Pompeo Gianantonio* u OR od 7-8. VIII. 1995. piše o "drami inteligencije".

* * *

Marijan Vogrinec donosi prikaz Marulića 4/95 u Vjesniku od 22. VIII. 95.

* * *

"Hrvatsko Slovo" od 4. VIII. 95. donosi razgovor *Mile Pešorde* sa *Charlesom Bénéom* pod naslovom "Od Međugorja do Marulića", prikaz *Stjepana Džalte* "I te Bosne više nema" i članak *Đure Vidmarovića* "Ukrajina i Hrvati".

* * *

U "Večernjem listu" od 20. VIII. 95. *Slaven Relja* piše o 41. Splitskom ljetu u članku pod naslovom "Marulić bi rekao hvala!"

* * *

"Notes et Documents", 41/94, donose prilog *Vojina Dimitrijevića* "Ethnic Conflict in Yugoslavia", njegov referat na Međunarodnoj konferenciji, održanoj od 20-22. X. 1994. u organizaciji Instituta *Jacques Maritain* (na kojoj iz protesta nisu sudjelovali njegovi članovi *Tomo*

Vereš i *Radovan Grgec*) i članak *Jean-François Nothomba* o talijanskoj demokraciji izmedu liberalizma i solidarizma. Osvrt na spomenutu konferenciju (u Gallarate) o miru na Balkanu napisao je *Gianfranco Martini*.

* * *

U reviji "Esprit", br. 8-9/95, o *Kusturičinu* "podzemlju" piše *Jean-Claude Monod*. Za njega je Kusturica "jugonostalgičar".

* * *

U "Panorami" od 26. VII. 1995. objavljeni su intervjui *Zdravka Mršića* i *Bone Šagija*.

* * *

U "Mogućnostima", br. 1-3/95, objavljena je drama *Željka Hella* "Zlatna ptica" (prema legendi o sv. Tarziciju).

* * *

Marijan Vogrinec piše o "Svetoj Ceciliji", br. 3/95, časopisu za duhovnu glazbu, što ga izdaje HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), u Vjesniku od 23. VIII. 95.

* * *

Kod talijanskog izdavača "Quodlibet" izašla je knjiga *Miljenka Jergovića* ("Le Marlboro di Sarajevo", o kojoj u časopisu "Famiglia cristiana", br. 32/95, piše *Carlo Remeny*.

* * *

O Maruliću 4/95 donosi recenzije i "Večernji list" od 10. VIII. 1995. (D. De) i "Glas Istre" od 20. VIII. 1995. (A. K.).

* * *

Franco Ardusso piše u časopisu "Famiglia cristiana", br. 34/95, o djelu Ferdinanda Castellija "Volti di Gesù nella letteratura moderna" (Kristovi likovi u suvremenoj književnosti), svezak I-III.

* * *

U izdanju HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) izašla je zbirka pjesama "Daljine, blizina", našeg stalnog suradnika i tajnika revije "Marulić", *Mladena Jurčića*, čija je poezija u zadnjih desetak godina redovito izlazila u "Maruliću".

* * *

U "Vjesniku" od 28. VIII. *Marijan Vogrinec* piše o zbirci pjesama našeg suradnika *Mladena Jurčića* "Daljine, blizina".

* * *

U "Republici", br. 5-6/95, *Branimir Donat*, pišući o književnim nagradama u NDH, spominje među nagrađenima i *Zvonimira Remetu, Petra Grgeca* i *Tomislava Prpića*.

* * *

U "Vjesniku" od 28. i 29. VIII. 1995., javlja se naš suradnik *Anton Zakarija*, polemizirajući s onima koji na račun glagoljice zanemaruju za nas još važniju latiničku baštinu. Inače, svoj stav u tom pogledu iznio je u članku "Biti između" u "Maruliću", br. 3./95.

* * *

Francuska TV-France emitirala je film o *Charlesu Péguyu* 16. VIII. 1995.

* * *

Filiberto Mazzoleni u OR od 25. VIII. 1995. piše u povodu tridesete obljetnice smrti *Daniela Ropsa* članak pod naslovom "Un autore attento alle inquietudini del '900" (Autor sa sluhom za nemir XX. stoljeća).

* * *

Od 9-18. IX 1995. održan je u Grazu 17. svjetski kongres *UCIP-a* s temom "Za etiku mira u svijetu nasilja".

* * *

U "Bogoslovnom vestniku", br. 3/95, *Anton Mlinar* objavljuje članak "Stvarjenje in odrešenje v delih *Georgesa Bernanosa*". Od Bernanosovih djela u Hrvatskoj dosad su objavljeni "Razgovori karmelićanki" (Zadar 1967, prev. R. Grgec) i "Dnevnik seoskog župnika" (Zagreb 1968, HKD sv. Ćirila i Metoda, prev. S. Slamnig).

* * *

"Hrvatsko slovo" od 18. VIII. 1995. donosi članak *Ive Šimata Banova* u povodu 20. obljetnice smrti *Ive Dulčića* i članak *Leone Bauman* o ponovljenom izdanju djela *Isidora Kršnjavoga* "Božji vitez", koje je objavilo naše Jeronimsko društvo s nastavkom "Božji siromah". U istom časopisu od 25. VIII. 1995. *Mladen Švab* piše u povodu 60. obljetnice rođenja našega suradnika *Trpimira Macana*.

* * *

U OR od 14-15. VIII. 1995. *Francesco Licinio Galati* piše o *Raineru Maria Rilkeu* kao pjesniku Djevice, osvrćući se posebno na njegovo djelo "Das Marien-Leben" (Marijin život).

* * *

U "La Vie" od 17. VIII. 1995. J-P.M. piše o ponovljenom i revidiranom izdanju knjige *Jeana Guittona* "Le génie de Thérèse de Lisieux".

* * *

U OR od 13. VIII. 1995. *Franco Lanza* piše u povodu 40. obljetnice smrti *Thomasa Manna*.

* * *

U časopisu "Crisis" (utemeljitelj *Michael Novak*) objavljen je članak *Michaela Novaka* "The Gospel of Life" o enciklici Ivana Pavla II. "Evangelium vitae". Autor ističe neobično topli prijem te enciklike u nekim američkim krugovima.

* * *

U listu "La Croix" od 30. VIII. 1995. izašao je članak *Emilea Poulata* "La critique catholique du libéralisme" (Katolička kritika liberalizma).

* * *

U Zagrebu je Hrvatsko-muslimansko društvo "Narodna uzdanica" počelo izdavati kolekciju "Znameniti Hrvati islamske vjere" u čijem prvom kolu izlaze knjižice o nekim poznatim muslimanima Hrvatima (*Safvet-beg Bašagić, Ademaga Mešić, Musa Ćazim Ćatić, Alija Nametak, Enver Čolaković, Mak Dizdar* itd.) Urednici su *Mirsad Bakšić* i *Andrej Rora*.

* * *

U časopisu "Mirotvorni izazov", br. 11/95, *Ljiljana Matković* piše o knjizi

Radovana Grgeca "Odsjevi kršćanske kulture".

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 1. IX. 1995. *Ivan Svetić* piše o jeronimskom izdanju zbirke pok. *Tomislava Dorotića* "Ponornica sanja".

* * *

Povodom 20. obljetnice smrti jednoga od najpoznatijih suvremenih hrvatskih slikara i jeronimskih suradnika *Ive Dulčića* časopis "Dubrovnik", br. 1/95, donosi niz članaka o životu i djelu umjetnikovu. Autori su poznati kulturni i književni djelatnici (*Maroević, Paljetak, Pejaković, Depolo, Šimat Banov, Karaman, Kokša, Duda, Pulitika, Prijatelj, Kožarić* itd.). Tridesetih godina *Ivo Dulčić*, još kao student prava, počeo je surađivati u jeronimskoj "Obitelji", a kasnije se ta suradnja nastavila u poratnim ćirilometodskim izdanjima.

* * *

U Sydneyu je nedavno otvorena knjižnica "*Marko Marulić*".

* * *

28. VIII. umro je u Stuttgartu poznati njemački pisac *Michael Ende*, autor "Beskonačne priče".

* * *

U časopisu "Die Furche" od 1. VIII. 1995. (rubrika "Sein und Haben") *Fridolin Koch* piše o tržištu i etici u članku pod naslovom "Die Feinde der Marktwirtschaft" (Neprijatelji tržišne ekonomije").

* * *

U povodu 25. obljetnice smrti *Françoisa Mauriaca* u OR od 31. VIII. 1995. piše *Claudio Toscani* u članku pod naslovom "Un'opera segnata dalla Grazia" (Djelo obilježeno Milošću).

* * *

OR od 4., 5. i 7. IX. 1995. donosi izvještaj o ovogodišnjim dodjelama književnih nagrada u Italiji. Nagrada "Campiello" dodijeljena je 2. IX. u Veneciji *Mauriziju Maggianiju* za roman "Il coraggio del pettirosso" a nagrada "Capri-S.Michele" dodijeljena je *Giuseppeu Dossettiju* za knjigu "Conversazioni", dok je nagradu za pripovjedačku prozu dobio *Enrico Micheli* za roman "Il ritorno di Andrea".

* * *

"Večernji list" od 10. IX. 1995. donosi prikaz knjige *Petra Grgeca* "Dr. *Rudolf Eckert*".

* * *

U "Glasu Koncila" od 17. IX. 1995. *Kaja Pereković* piše o monografiji o jeronimskom piscu dr. *Franu Biničkom* iz pera mr. Nikole Bićanića.

* * *

"Školske novine" od 12. IX. 1995. donose recenziju jeronimske knjige *Tomislava Dorotića* "Ponornica sanja" iz pera *Ive Mije Andrića*.

* * *

U "Etudes", br. 9/95, *Odon Vallet* piše o fenomenu nostalgije.

* * *

U "Notes et Documents", rujan 94., *Philippe Tréguer* objavljuje svoj prikaz korespondencije *Jacquesa Maritaina* i "blondelovca" *Etiennea Bornea*. Taj prikaz bio je već objavljen u časopisu France-Forum.

* * *

15. IX. 1995. emitiran je na Radio-Pazinu razgovor *Smiljane Bertoše* s *Mladenom Jurčićem* i *Radovanom Grgecom*.

* * *

"Matica", br. 9/95, donosi prikaz knjige *J. Pintara* "Četiri godine u Titovu paklu" iz pera *L. Alerića*.

* * *

IKA od 14. IX. 1995. donosi kraći prikaz *Danice 1996.*

* * *

"Drvna indusatrija", br. 2/95, donosi nekrolog o *Dinku Tusunu*.

* * *

"Vjesnik" od 27. IX. 1995. donosi dopis *Antona Zakarije* pod naslovom "Samo hrvatski", u kojemu naš suradnik kritizira neke nespretno skovane riječi hrvatskog "novogovora".

* * *

29. IX. 1995. predstavljena je zbirka pjesama "Makovi" *Gojka Polegubića* (izd. HKD, 1995.).

ISPRAVCI

U uvodniku *R. Grgeca* (usp. "Marulić" br. 4, 1995., str. 553.) u 12. redku odozgo umjesto *etnički* treba stajati *etički*, a u 6. retku odozgo umjesto *desakriminirani* treba pisati *diskriminirani*.

U tekstu *Trpimira Macana* (usp. "Marulić" br. 4, 1995.) došlo je do niza tiskarskih pogrešaka pa bi trebalo ispraviti:

- str. 602. redak 14. odozgor umjesto "put hrvatskog naroda" treba glasiti: *križ čitavog naroda;*
- na 605. str. u 5. redku umjesto "Crnobrnja" treba: *Crnoborija;*
- na 606. str. u 6. redku iza sintagme "toga stila" potrebno je ubaciti: *i zaboravljajući na smisao nacionalnosti bečkoga teatra "vrlo.*

U prilogu "*Bleiburg, iz perspektive pola stoljeća*", objavljenog u "Maruliću" br. 4/1995., na str. 582., zadnji odlomak, zabunom je napisano ..."uloga *engleskog generala Harold Macimillana*" ... umjesto: ... "*uloga opunomoćenog britanskog ministra pri zapovjedništvu u Caserti Harolda Macimillana*" ...

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (102) 733
S.P.: Kod prijatelja i sunarodnjaka u Slovačkoj 740
Mladen Jurčić: Šuma 741
***Mladen Jurčić:** Još uvijek; Obraćenik 745
Luka Perinić: Iz moje ladice - III. 746
***Predrag Grubić:** Do nogu prastarina 765
***Diana Dobran:** Nada 765
Lojzo Buturac: Sveti Marko Križevčanin i Nikola Krajačević 766
Krešimir Mikolčić: Put u Sarajevo 768
***Ivo Mijo Andrić:** Bolesti ljepote; Kuća 771
Anto Ćosić: Posjet 772
Albino Luciani (Papa Ivan Pavao I.): Terezija, novčić i Bog 777
***Andrea Horvatić:** Bezvremeno iščekivanje 780
Josip Braenović: Osudenici iz KPD Lepoglava i Stara Gradiška na radu u raškim rudnicima 1950-1952. 781
***Ivana Radić:** Udi 791
***Milan Radić:** I opet me vozi vlak 791
***Latinka Golić:** Potrage za Bogom u pjesmama Antuna Šimunića 792
***Predrag Grubić:** Obala prepuna strašnih lica 798
Stjepan Džalto: Nasilje u srpskim narodnim pjesmama 799
Rozario Šutrin: Živi Zmajević 801
Nikica Talan: José Blanc de Portugal: pjesnik kao glasnik transcendencije 815
***José Blanc de Portugal:** Oda; Sjećanja 817
Mato Marčinko: Bila jednom jedna crkva 820
***Mato Marčinko:** Humanisti na djelu 830
***Tomislav Maretić:** Kornati na bonaci (haiku) 831
Grga Rupčić: Izlazak iz kruga 832
***Blago Vrankić:** Razgovor 835
***Nevenka Škreblin:** Spoznaja oslobođenja 835
Trpimir Macan: "Spremnost" 1945. - I. 836
***Ljiljana Vasilj:** Medugorje 842
Ivan Beš: Mišljenje zemlje 843
***Ivo Balentović:** Pjesnik i magarac 846
Željko Sabol: Ivan Goran Kovačić - prorok svoga usuda 847
***Predrag Grubić:** Zaludu bježati 848
Katarina Cipra: O biti tragičkog 849
***Petar Šimunović:** Bože, budi uz Hrvatsku 855
***Mario Kinel:** I dan bi se zastidio 855
Tomislav Markus: Strossmayerovo pismo banu Jelačiću o položaju bosanskih kršćana iz 1850. godine 856
***Marko Bajto:** Moja klepsidra 859
Tomislav Heres: Osamstota obljetnica sela Mali Borištof u Gradišću 860
***Timjana Mahečić:** Bijeli šal; Srebro; Kad umrem 864
Šimun Jurišić: Hrvati u Pragu 865
***Evelina Rudan:** Od Njigovega imena 869
***Ksenija Premur:** Skice iz Istre - III. 869
Pavao Galić: Cenzurirani Einstein 870

***Gjuro Krasnov:** Bez naslova; Spomen na jednu godišnjicu 872
Ivana Galić: Svijet umjetnih rajeva 874
***Mato Klarić:** Stani 876
***Grga Rupčić:** Bol vječnog rastanka 877
Stjepan Babić: Na Božjim putovima . V. 878
Stanislav Pejković: Kad oblik hoće biti država 886
***Malkica Dugeč:** Sa stratišta riječi 887
Nove publikacije 888

Mišljenja i reagiranja

Zdravko Mužinić: Jezični "biseri" i parole iz vremena jednoumlja 889
Đuro Vidmarović: Poštovani napomenaš i prošlo svršeno vrijeme 891
Krešimir Mikolčić: Obrada povijesti NDH u školskim udžbenicima 896
Vlatko Vukelić: Dokad oprečno? 899
Tatjana Kren: Drukčija knjiga o astrologiji 900

Mozaik

Smiljka Sax: Izložba Milene Lah "Poklon gradu Vukovaru" 902
Gjuro Krasnov: Harmoničan sklad i pjesničko poigravanje u medaljerstvu Šime Klaića .. 903
Marija Horžinek: Sjećanje na pjesnika Antu Jakšića 905

Knjige

G.M.: Danica 1996. 906
Svevlad Slamnig: Kultivirana osjećajnost kao poluga vlastita poetskog univerzuma 907
Stipan Trogrlić: S Laginjom po Istri 909
Mirko Validžić: Tri izdanja o Promini i njezinoj budućnosti 910
Tomo Vereš: Akvinčevo djelo na hrvatskom 913
Tomo Vereš: Sudbina nesrpskih narodnih manjina u Banatu (1941.-1944.) 917
P.D. Grubić: Novi istarski radikalizam 918
Ivo Perić: Romansirana biografija Rudera Boškovića 920
Josip. K.: Etnogeneza i formiranje nacionalne svijesti bačkih Bunjevaca 921
Đuro Vidmarović: Spomen knjiga o moravskim Hrvatima 926
Tomislav Milohanić: Osvrt na dvije knjige književnika Antuna Milovana 931
Evelina Rudan: I danas - bajka 933
Lovorka Čoralić: Zapisci brodskih franjevaca 936
Lovorka Čoralić: Iz prošlosti dalmatinskih župa 937
Oskar Piškorić: Stanovništvo Dalmacije početkom XIX. stoljeća po vjeroispovjestima ... 937
Marija Horžinek: Petrinjski Obzor 938

Vijesti

Iz domovine i svijeta 940

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Ureduje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220